

23218

23219

398

U-98

2010

Printed in Turkey

Հ Ա Մ Ո Վ, — Հ Ո Տ Ո Վ,

ՀԱՅԱՆԻ ԲԱՍՄԱՆԻ

A. DEVEJIAN LIBRARY
NEW YORK

Ա. ՏԵՎԵՅԻԱՆԻ ԳՐԱՏԱՐԻՆ

ՀԱՅԿ

ՀԱՅԿԱՅԻՆ ԳՐԱՏԱՐԻՆ

ԿՈՆՍՏԱՆՍՆՈՒԼ

ԵՐԵՎԱՆ

ՀԱՄՈՎ-ՀՈՏՈՎ

398
4-98

Երկասիրեց

Գ. Վ. ՄՐՈՒԱՆՉՏԵԱՆՅ

Կ. ՊՈԼԻՍ

Տպագր. Գ. Պաղտասլեան
(ԱՐՄԵԱՆ)

1884

2002

199
40

ԱՍՏՈՒԱՄԱՏՈՒՐ ԶՈՒՆԴ

Ազնիւ Հայկազուն .

Բարեբաւութիւնը աղբիւրի կը նմանի :

Աղբիւրին՝ որ ինքնին կը բղխի եւ հեղասան գնացիւք կը կանանչացնէ անապատն . գեղ ու դալար կ'ընծայէ բուսիին եւ ծաղկին , որ կը զարդարեն իւր ափունքը՝ զուարթանալով իւր ջրով :

Աղբիւրին , առ որով կը մակաղին գառն ու մափին :

Աղբիւրին , առ որով կը սաւաղին ու կը սաւղեն դայլայլող հաւուց սարմեր :

Աղբիւրին , որ կը հոսի ի շէնս եւ յանդասանս առու առու , արբուցանելով արձն ու ածուն , ուղէշն վարդին , ուռն որբոյն :

Աղբիւրին , որ կը հանգուցանէ խոնջանք մը՝ շակին , կը զովացնէ պապակն պարսասելոյն :

Այդ աղբեր ակն եղաք դուք ինձ :

Եւ , ես ոչ առաջինն եմ եւ ոչ վերջինն պիտի լինիմ , որ վայելէր են Ձեր բարիք :

Դուք զիս տեսաք , եւ ըսիք , « Ախորժանօք կ'ընթեռնում Գրոց-քրոց , Մանասայն , Թորոս Աղբարն : »

Ապա , Ձեր աջը կարկառեցիք ինձ վե-
հանձնօրէն , ըսելով « Գրեցէք այդպիսի գոր-
ծեր , որ համ ու հոս կը բերեն Հայրենական
երկրէն հեռի ապրող հայոցս : »

Ապրւած կենաս , Մեկենաս , որ ոսկւոյ սա-
ղանդին հետ կը կռուես զրական սաղանդը :

Շարժեալ Ձեր խրախուսանքէն , պատուական
Տէր , ՀԱՄՈՎ-ՀՈՏՈՎ ընծայաբերութիւնս կը
մատուցանեմ Ձեր Ազնուութան :

Ձեզ , որ պատիւ կը բերէք Ազգին :

Ձեզ , որ նշանակիր էք պատուեալ ի Պէտու-
թեանց . եւ կը վերաբերիք դատուն պատուաւոր
արանց :

Ձեզ , որ Աւստրոյ կայսերութեան ԵՐԿԱՅԻ
ԹԱԳԻՆ ԱՍՊԵՏ հանդերձ ԱԶՆՈՒԱԿԱՆՈՒԹԵԱՄԲ
պսակուած էք անձին արժանեօք . եւ այլն եւ
այլն :

Եւ , որ այդքան բարձրէն կը սիրէք պահել
ու մնալ հոգի հայութեան , ո՛ր հարազատք Ան-
ւոյ , այն աւեր՝ այլ անմահ Քաղաքին . ո՛ր ա-
րեւակիցդ եւ կարեկից մեր անկեալ այլ ան-
մեռ Հայ-Ազգին :

Շիրակայ որդիդ , Ազնի՛ւ , հանեցէք ընդու-
նիլ նուիրեալ Ձեր անուան գեղջուկ հովւիս
Արմաղանը :

Գ. Վ. ՍՐՈՒԱՆՁՏԵԱՆՑ

1884. Նոյեմբեր

Կ. Պոլիս

— « Տան տղամարդն իր տան մշակն է » —
 կ'ըսէ առածը : Այս խօսքը հերիք է բացատրե-
 լու համար ընթերցողաց, որք իրաւունք
 կը համարին իրենց կողմանէ մեղադրել զիս,
 թէ ինչո՞ւ դադրած եմ գրական աշխատու-
 թեանէ . որոցմէ մին՝ եւս աւելի սերտիւ դիւ-
 լով կ'ըսէ, « Վերջապէս Օրացոյցի մէջ գու-
 չակուած ու գրուած չ'կայ ձեր մեռնելու
 օրը » : Արդարեւ շատ ճշմարիտ : Մարդ իր
 ասլրելէն օգուտ քաղելու է, եւ կարող ե-
 ղածին չափ ծառայութիւն մը ընելու է, թէ
 լինի այն դրամով, թէ խօսքով, թէ դրով,
 եւ թէ անձնութիւնութեամբ . քանզի չ'զիտեր
 թէ քանի՛ տարի է սահմանուած իւր կեան-
 քը : Եւ շատ վայելի է կեանքը, որ կ'անցնի
 երկրէս՝ առանց արձանագրել տալու իւր յի-
 շատակը ազդային կամ մարդկային մտանքի
 մը, թերթի մը մէջ :

Ծանօթ է սակայն ընթերցողաց թէ՛ մեր
 ազգին մէջ սրտչտօնի կամ գործողութեան
 յատուկ սահման մի չ'կայ, մանաւանդ եկե-
 ղեցականաց համար : Չենք կարող մենք մաս-
 նաւոր ատարէզի մը մէջ յառաջանալ, կամ
 յատկապէս մշակել ճիւղ մը . զորօրինակ .
 այսօր քարոզիչ, վազը ժողովոյ մը անդամ,

օր մը հեղինակ , օր մը նուիրակ , օր մը դաստիարակ , քննիչ , առաջնորդ , խաղաղարար , ուղեւոր , դատաւոր , վաճառար , տեղական վարչական ժողովոց անդամ . եւլն . եւլն . կարճն ըսելով , ես իսկ անցած եմ այդ ամենէն . եւ շատ եւս անախորժ անցքերէ , որ դործողի մը առջեւ կ'ենեն , եւ ծանր դժուարութիւն կը ստանան զործելու կամ ընթանալու : Այո , իբրեւ մեր Եկեղեցւոյ եւ Ազգի տան տղան եւ մշակ , այգի փորելու , քաղհանք ընելու , արա ջրելու , փլած պատերը շարելու , խառնակ ճամբայներ հարթելու , անպէտ բոյսեր խտակելու , ցորեն հնձելու , ալիւր աղալու ծառայութեանց մէջ գանուեցայ , եւ տեղ տեղ ալ գլուխս կուրեցին , կուրծքս սրտառեցին , սիրտս ծակեցին . ինչպէս բնական է պատահիլ արտ ու այգի մշակողներուն , կալ ու ջաղաց ունեցողներուն , մեր երկիրներու սովորութեան համաձայն :

Իսկ ինձ համար աղսնք եղան Պատուոց նշան . զոր Պատրիարքարան կը միջնորդէ կայսերական կառավարութենէն շնորհելու , կամ Խաչի նշան՝ զոր Մայր աթոռն կը շնորհէ քաջալերութեան համար՝ աշխատաւոր մշակներուն : Այո , ես կը կրեմ այդ նշաններ ու վէրքերը գլխուս եւ կուրծքիս վրայ . . . խիղճս գոհ է . հասկցող ժողովուրդ դիս կը սիրէ . Փառք Աստուծոյ :

Այդ անցածս ու գանուածս տեղերը , ուր

բազմակողմանի եւ ներքին ու արտաքին կնճառա խնդիրներ եւ դժուարութիւններ կը զբաղեցնէին անձս ու միտքս, կը գտնէի տակաւին ըսպէներ եւ ժամեր մտաւոր վաստակոց եւ զբօսանաց, ժողովրդական բարուց եւ աւանդութեանց, աղն ու մաղը, խաղն ու տաղն, հողն ու ջուրը, կիրքն ու գիրքը խառնելու, ինչպէս հօտաղ մը արտը վարելուն՝ հողերու անկէն կը ժողովէ պըղընձի կամ երկաթի կտորները, որոց ժանգը եթէ սրբես, բան մ'են, կամ եզները արածելու եւ հանգչեցնելու ժամուն, կերթայ հօտաղն կը նստի գետի մը ափը, կամ հեղեղի մը անցած տեղը, եւ աւազները խառնելով կը գտնէ ու կը ժողովէ ուլնիներ, որոց մէջ կը գտնուին երբեմն նաեւ մարգրիտներ, ակունքներ եւ ժանդոտած դրամներ, որք սակայն հնազէտի մը կամ արուեստաւորի մը ձեռքը հասնելով՝ կը դնահատուին: Այդ հօտաղն էի ես, եւ անոր զբօսանքը կը զբօսնուի: Գտածս ուլնիներէն հատիկ հատիկ զրկուած են իզմիրի Արեւելեան Մամլոյ, այն զրական հանձարեղ վարպետին եւ իմ ընտիր բարեկամին Մեծ. Մ. Մամուրեանին հանդիսի մէջը, որում շնորհակալութիւնս յայանելու սլարտքս կը կատարեմ հրատարակաւ, ներողութիւն խնդրելով իւր համեստութենէն: Այո, Արեւելեան Մամլոյ հրատարակութիւնն առիթ ընծայեց որ ոմանք բանասէրք զիս քաջակերեցին եւ պատուե-

ցին իրենց սլատուական նամակներով. եւ որոց ամենեցուն իմ գոհունակութիւնս կը յայտնեմ: Գոհութիւն նաեւ Ս. մեն. Ս. Պատրիարքին եւ սլատկ. կեդր. վարչութեան, որ հաճեցան թոյլտուութիւն շնորհել ինձ Պօլիս գալու եւ իմ հօտադի տուրիկի մէջ ժողովածներս՝ հրատարակի վրայ ի տես հանելու:

Արծաթը կը քաջալերէ, կը նստատաւորէ, բայց չ'կրնար իրրեւ վարձք՝ գոհացնել աշխատանքը. իսկ եթէ լինի արծաթին կամ նստատին հետ դնահատող խօսք մը, կամ մի միայն խօսք մը՝ սուսնց նիւթական վարձքի, դարմանալի գոհացումն կը սլատձառէ հաւատարիմ մշակի մը, անձնանուէր աշխատողի մը, եւ այս զգացումն կը տեսնուի ոչ միայն դիւտ որոնողներուն, արհեստաւորներուն եւ գինուորական կամ հասարակական սլաշտօն ունեցողներու զարգացեալ դասուն մէջը, այլ նոյն իսկ տան ծառաներու կամ շինական մշակի մը վիճակ ունեցողներուն: Ո՞վ կրնայ չափել այն զգացման գոհունակութիւնը մշակի մը կամ ծառայի մը, երբ իւր տէրը կը ժպտի անոր, կամ ձեռքով կը փայփայէ անոր ուսերը, ըսելով, « Ասլիս, հաւնեցայ ըրածիդ, գոհ եմ քեզմէ »: Թեւեր կուզէ նա, որ խոյանայ բարձրանայ մինչեւ արեւը, եւ այդ անհունութիւնը լեցնէ իւր ուրախութեան երգով: Անշուշտ ես խօսք չունիմ միայն փորի ու

քսակի համար ապրող կարգ մը անձանց հետ, որք լաւ ուտելով եւ առատ ունենալով եւ եթ երջանիկ կը համարին զիրենք, թող թքեն, թող հայհոյեն, թող դժգոհեն, թող գանեն, հերիք է որ նա կուշտ մնայ եւ դրամ ունենայ:

Իմ գոհունակութիւնս այնչափ մեծ է, որ չեմ կարող բացատրել, ընդհանրապէս բանասիրութեան ճաշակ ունեցող ամէն դասերէ վայելածս քաջալերութեան համար. որոցմէ ոմանց նամակներ ունիմ, ոմանց ալ գրական հանդէսներու եւ լրագիրներու մէջ հանդիպած եմ, թէպէտ ոչ ամբողջին, զի իմ շրջուն վիճակս շատ զրկանքներ պատճառած է ինձ, եւ թղթերու կորուստ: Ընդունելով այդ քաջալերութիւններ՝ ես եւս քաջալերած եմ շատերը դաւառաց մէջ գրելու ճաշակ ունեցողները, որ իւրաքանչիւրը իւր երկրի մէջ ժողովէ այդ ժողովրդական թանգ նիւթերը, որ դիւրամերձ չեն շրջողի մը, որքան բնիկի մը:

Իմ ըսելիքներէս աւելի ազդու եւ ընդարձակ բացատրութիւն կրնան համարուիլ այսպիսի աշխատութեան մը օգուտն ու պէտքը ճանչելու համար՝ հետեւեալ քանի մը հատուածները, զորս կը գնեմ այս տեղ՝ ի պատիւ զանոնք ստորագրող Անձնաւորութեանց, հրատարակելով ինձ ընծայուած պատիւէն, որոլմ ստուգիւ չեմ արժանի:

Ա.

« Շատ ժամանակ չէ անցել, ինչ որ մեր մամուլն ընթերցող հասարակութիւն ազդու կերպով զբաղեցրեց Ազգային բուն բանաստեղծութեան խնդրով: Ինչ որ Աբովեանն իբրև բանաստեղծ, Սխվերտեանն իբրև ուսումնական սկսել էին՝ կարծես անցաւոր երկներեւութի պէս պէտք է անհետանային, եթէ « կռունկ » իբրև հրապարակախօս բարձրադաղակ չ'քարոզէր այդ երեւոյթների խորին նշանակութիւնը մեր նորածին դրականութեան համար: Բայց եւ այնպէս յափշտակութեան աշխոյժը յարատեւութիւն չ'ունեցաւ. թէեւ այնուհետեւ մի քանի փորձեր փորձուեցան այն վառուած լապտերին ձէթ տալու համար (Ոսկան Յովհաննէսեանի, Միանսարեանի, եւ ուրիշների հրատարակած երգարանները): Ինչպէս ասացինք, միայն նորագոյն ժամանակ նորոգուեցաւ նոյն զուարթութիւն բերող զարկը, եւ այնպէս ուժգին կերպով, որ սպահոված պէտք է համարուի նոր ուղղութեան ոգին: Եւ զարմանալին այն է, որ այդ զարկն այն կողմից ստացուեցաւ, որ կողմից ամէնից քիչ էինք սպասում: Մենք Արարատեան Հայերս վաղուց արհամարհանօք խօսում էինք տաճկահայոց վերայ թէ նոքա Ֆրանսական բոմանների թարգմանութիւններից աւելի ոչինչ չ'արտադրեցին իրենց սքօլաստիքական ուղ-

ղութեամբ , ուր մենք արդէն ազգային փայ-
լուն բանաստեղծութեան սկզբնաւորու-
թեամբ սրբաբուս ենք : Յանկարծ մի Տաճ-
կաստանցի (Վանցի) Հայ , այն եւս արեղայ
մարդ , այդ սքօլաստիքական մթնոլորտից
մեզ ընծայեց իւր նուրբ ճաշակն եւ բուն
ազգային ոգու փշրանքները : Սրուանձտեան
(իրբեւ մատենագիր) արդէն պատուաւոր
եւ արժանաւոր տեղ բռնեց մեր մատենա-
գրութեան պատմութեան մէջ : « Մշակ » ի
Մէլիքզատէն , « Մեղու » ի Տէր Աղէքսան-
դրեանը եւ « Փորձ » ի Գրիչը միաբերան ա-
ւետեցին մեզ այդ նոր երեւոյթը . մեզ՝ որ
աւելի ճաշակ ունենալն էինք երեւակայում ,
բայց եւ այնպէս իսկոյն խոստովանեցինք
Սրուանձտեանի մեծ ծառայութիւնը : Նա
ժողովրդական բանաստեղծութեան բոլոր
տեսակներէից ընտիր ընտիր օրինակներ ներ-
կայացրեց , թէ երգ , թէ առակ , թէ հէ-
քեաթ , թէ զուարճախօսութիւն , եւ թէ մի
գիւցազներգութիւն (Սասունցի Դաւիթ) ,
որ չը լսուած բան էր մեզ համար : Մի՞թէ
մեզ համար դժբա այնքան նորութիւն էին ,
որ Սրուանձտեանցին այնքան երկինք բարձ-
րացուցինք , միթէ մեզ յայտնի չէին եթէ
ոչ միւս մասերը , գոնէ հէքեաթները : Ան-
շուշտ յայտնի էին , բայց ցաւն այն էր՝ մինչ-
դեռ տեսականապէս մենք գիտէինք թէ որ-
քան յարգ ունի ժողովրդական բանաստեղ-
ծական երգերը քաղաքակիրթ ազգերի մէջ ,

մինչդեռ Գրիսմի հուշակը մեզ էլ էր հասել. մենք չէինք կարող գործով ցոյց տալ զոնէ մի հէքեաթ մեզանում, որ այն զուարճութիւնը պատճառէր, ինչ որ տեսականապէս ցնորում էինք թէ զոքա պէտք է որ զարթեցնել կարողանան: Ուստի եւ կամ սկսում էինք այն յարգը անտեղի անհամութիւն համարել, կամ կարծում էինք թէ մեր ազգը զուրկ է լաւ հէքեաթներից, եւ մենք պատրաստ էինք Ազգային բանաստեղծութեան հրապոյրներից հրատարուելով հրատարուիլ... Սրուանձտեանի ծառայութիւնը եւ մեծ ճաշակն հէնց նորանումն է, որ մի հարուածով անհաւատներին հաւատքի բերեց, այն հրապոյրներն իրանց առաջ իբր օրինակ դնելով: Նրա ժողովածուն բոլորովին ազգային ոգու շնչով է շնչում, որ տեղ ե՛ւ ճաշակ կայ, ե՛ւ խմաստ, ե՛ւ հանճար, ե՛ւ բարոյականութիւն, եւ այս բոլորը մերն է, մեր, հայկականը եւ ոչ օտարինը: Գոքա անհերքելի ապացոյց են թէ ժողովրդական բանաստեղծութեան անփոխարինելի ազդեցութիւն որքան կախուած է հաւաքողի շնորհից, որ իւր նուրբ եւ հանճարեղ ճաշակով գիտէ ընտիրն անպէտքից ջսկել, բուն ազգայինը՝ թաթարացած բանդազուչանքից, մանաւանդ այսպէս մի տգէտ ազգ, ինչպէս որ Հայոց ազգն է, որ Արարների, Մողղների, Պարսիկների եւ Թաթարների մահացուցիչ ազդեցութիւններով է ձուլուել, հարկաւ իւր միտքը պէտք

է պղտորէր ճիւղաղական գիււական նախա-
պաշարմունքներով, եւ ինքը կարողութիւն
էլ չը պէտք էր ունենար իւր անարատ գանձն
նոյն եկամուտ ժանգերից զատել, եւ եր-
կուան էլ անխնամ կերպով աւանդել որդէ
ցորդի: Անշուշտ ինչ որ Սրուանձտեանը մեզ
աւանդել է, մի աննշան մասն է մեր ազ-
գային այն գանձից, որ դեռ բերանէ բե-
րան աւանդուում եւ Սրուանձտեաններին է
մնում, որ հետզհետէ գրի անցուցանուի,
բայց եւ այնքան էլ բաւական էր որ իսկ
գործադրութիւն գտնէր սլաուզներ առա-
ջացնելու համար: Եւ իրաւ, եթէ կենդա-
նութեան շունչ ունի, ինչո՞ւ համար նոյնը
կաթ ի պէս չ'տվուի մանուկներին... »

Ս. ՄԱՆԴԻՆԵԱՆ

(Վարժարան Ամսագիր. Նո. 1—2 Թիֆլիզ)

ԾԱՆ. — Գրուածքին վերջին խօսքը «Ազգ.
ընտանեկան աշխարհ» անունով ընթերցա-
րաններու մասին է, զոր կազմած է ինքն Ս.
Մանդինեան «Գրոց Բրոց» էն եւ «Մա-
նանայ» էն նիւթեր քաղելով: Ինքն վկայ-
եալ մանկավարժ, արդիւնաւոր փորձեր ըն-
ծայած գործնականապէս նէրսիսեան վար-
ժարանի եւ Գէորգեան ճեմարանի մէջը,
յաջողակ դրադէտ, եւ ծանօթ իւր համ-
բաւով:

Քիւսնախք , 3 յունիս 1875 .

. . . Հասյր ,

Ներեցէ՛ք ինձ , եթէ անծանօթ գոլով , համարձակիմ Ձերդ Արժանապատուութեան երկտողս գրել , ներեցէ՛ք մանաւանդ որ սոյն պարտաւորութիւնս ուշիկեկ կը կատարեմ :

Ձեր սլատուական գրքոյկները , այն անգին գանձերը , Գրոց—բրոց , Հնոց—նորոց , ընծայեալ ի Ձէնջ , « Ա. ո. Հայկազն ուսանողս ի Գերմանիա » ստացանք , ընթերցանք եւ սիրեցինք : Ձեր համբաւն ինձ արդէն ծանօթ էր ո՛չ թէ Ձեր Արժուիկները կարգացած գոլով , այլ լսելով , զի դժբաղդարար թէ՛ Ձեր եւ թէ՛ Ձեր վարժապետ Հայրիկին գործերը ցարդ առիթ չ'ունեցած եմ կարդալու : Ա. յժըմ ես բազդ ունեցայ կարդալու , եւ ապա ընկերացս , եւ ի վերջոյ անոնց եւս սխալ տըրուին որք հայերէն դրքեր սիրեն կարդալ : Ձի շատ անգամ սլարտիմք սրբութիւնը չ'արկանել առաջի . . . Ներեցէ՛ք ինձ այսպէս գըրելուս , զի յուսամ թէ դուք արդէն ճանչցած էք Հայ երիտասարդներ Պօլիս կամ յայլուր , որք « Հայերէն կարդալու գիրք չ'կայ » կ'ըսեն : Ա. յսպէսներ կարող են լինել եւ յօտարութեան ուսանող հայերի մէջ : Ա. հա այս սլատճառաւ Ձեր ընտիր հրատարակութիւնն ալ , որոյ վրայ ամէն Հայ ուսանող իրա-

ւունք ունի, ամեն աստ գտնուողներու չ'ի տրուիր, զի կան որ բնաւ չ'կարգան հայերէն. եւ այդ մասին միշտ փորձերն ցարդ ապարդիւն են եղած :

Ձեր գրքերի մասին խօսելէս առաջ, մի քանի համառօտ տեղեկութիւններ տալ այս տեղի վրայ, աւելորդ չ'եմ համարիր :

Քաղաքիս Հայ-ուսանողաց թիւը այժմ ինը է, որոնցմէ չորսերնիս Մեծարգոյ Պ. Սանասարեանի որդեգիրն ենք եւ կ'ուսանինք ի Ֆիւսնախթ, ս'ւր երբեմն մեզ հետ էր նաեւ Պ. Խորէն Խրիմեան : Նա տեղւոյս դպրոցաց, սղգի, սովորոյթներու, գիտութեանց եւն. ի վրայ, յուսամ' թէ Ձեզ լիակատար ծանօթութիւններ տուած լինի, եւ այս պատճառաւ ես զանց կ'ընեմ այժմ խօսիլ այդ մասին, միայն սա աւելցնելով որ՝ Պ. Տօգթօր Արէլեանց, զորնոր դուցէ ճանչցած էք, աւելի բարձր պաշտօններ ունի այժմ եւ մին է գիտնականաց ի Յիւրիս :

Ձեր գրքոյկների մասին, ես կամ մին իմ ընկերացս, ինչ որ ալ ըսենք կամ գրենք, պիտի լինի այն, ինչ որ արդէն Պօլսոյ եւ թիֆլիզի լրագրաց մէջ բազմիցս խօսուեցաւ, եւ անշուշտ մասնաւոր նամակներ ալ կրկնեցին զանոնք : Ուրեմն եթէ մենք եւս պարտ մ'ունինք այն է գոչել Ձեզ «Շատ տպրիք, Հայր Սուրբ, դո՛ւք արժանաւոր մշակ եւ հովիւ մեր խեղճ ազգին, շատ տպրիք» :

Արդէն շատ գրադէտներ բազմիցս կրկնած

են թէ՛ հայը իբր գրագէտ չ'է կարող ապ-
րիւ, այդ ստոյգ է մեզ համար եւ թէ՛ որ-
չափ եւ ինչ պատճառներով, դուք ինձմէ լաւ
գիտէք, հետեւաբար այն քաջալերութիւնը
Հայ հեղինակին, որ կարելի էր ընել, գոնէ
հրատարակու գայն գովելով, կամ գործը
քննելով:

Սակայն ի Պօլիս ամեն երկու տող գրել
գիտցող համբակի մը գրագէտ անունը տալով
այնչափ գոված են, որ գովեստը աժանցած
է անդ, եւ երբ օր մ'ալ գովեստից իրօք ար-
ժանին ներկայանայ, յայնժամ լաւ է որ
լուեն այդ գովեստները: Արդ ես, որպէս եւ
իմ ընկերքս, մեր շրթամբքն եւեթ գՁեզ
չ'պաշտելու համար, սրտիւ կը սիրենք հայ-
րենախօս « Գրոց բրոց » ի հեղինակն եւ իւր
անգին ընծային համար մեր ջերմ եւ անկեղծ
չնորհակալութիւնն միայն կը յայտնենք ի-
րեն:

Եւ ես լինելով գեղացի, բարեպաշտ Հայ
երկրագործ ի զաւակ, ինը տարիէն աւելի է
որ սիրելի հայրենիքէս, Եփրատի հրաշագեղ
ափունքներէն (Արարկերու, Վաղչէն գիւղն
է հայրենիքս) հեռացած եմ: Եօթը տարի
Պօլիս եղած ատենս ընդհանրապէս հայերէն
գրքերը իմ խնդրածիս պէս չ'էի գտներ:
Հաստատապէս համոզուած էի որ մեր ազ-
գին ուրիշ տեսակ գրքեր պէտք են, բայց
չ'գիտէի ինչպէս. վասն զի, կը տեսնէի բո-
լոր հայերն ի Հայաստան եւ բոլոր գրքերն

կարծես միայն Պօլսեցիս գրօսցնելու համար գրուած լինին, այնպէս որ Հայոռ զիրք ըսուելու արժանի միայն Շարականը, Ժամագիրքն ու Մաշտոցը կը մնային: Բաղդս յաջողեցաւ յԵւրոսլայ եկայ, հետզհետէ ծանօթացայ եւ Գերմանացւոց գրականութեան, գաղիերէնը մի քիչ ծանօթ էր ինձ, եւ շատ անգամ կը մտածէի թէ՛ ո՞րն է մեր ազգին գրականութիւնը, ե՞րբ ենք ունեցել եւ պիտի ունենանք արդեօք: Միւս կողմէն առիթ ունեցայ երկու ամենասրատուական հայերէն գրքեր կարդալու, զորս դուք եւս անշուշտ կարդացած լինելու էք, այդ երկուսն են անմահ Արովեանին «Վէրք Հայաստանի» եւ Պրօշեանի «Սօս ու վարդիթեր» գրքերը: Երբ ես զանոնք կարդացի, հիացայ եւ ըսի իւրովի «Ահաւասիկ բուն Հայ ազգի գրքեր»: Այդ ատենէն սկսեալ յիս համոզում մը դոյացաւ որ մեզ պէտք եղած գրքերուն մէջ առաջին տեղը բռնելու են ազգային կեանքէ առնուած հեղինակութիւններ:

Ձեր . . . ամենավսեմ պարտք մը կատարեց գծելով մանաւանդ ազգին մէջ տարածուած զրոյցներն ու պատմութիւնները, որք հիմունքն են ազգի մը յատկանիչներուն: Ձեր . . . «Գրոց բրոց» ը անսպասաղբիւր մ'եղաւ նաեւ մասնաւորապէս ինձ. մեր ազգին վրայ ըստ կարի տեղեկութիւններ տալու օտարաց: Պարտաւորուած գոլով ամեն երեք շաբաթն անգամ մը

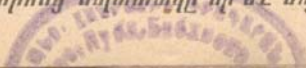
վեց եօթ երես գերմաներէն շարադրութիւն ընելու, հայերուս ազատութիւն տրուած է այդ շարադրութեանց նիւթը ըստ հաճոյս ընտրելու: Մեր չորս հայոցս շարադրութեան նիւթն է Ազգային Պատմութիւն, Գրականութիւն, Էւն. Էւն: Իսկ ինձ նիւթ եղաւ Ձեր թանկագին գրքոյկը, որոյ մեծ մասը արդէն ծանօթ է մեր գերմաներէնի վարժապետին, ընդ որս եւ Ձեր անունը: Թարգմանել զայն ամբողջապէս եւ տալ հրատարակել, ի վեր է քան զկար մեր, զի թող թէ մենք դեռ գերմաներէնին լաւ չ'ենք իշխած, նոյն իսկ հայերէնը, այդ տեսակ հրատարակութեան մը մէջ դժար է լաւ հասկնալ: Արդարեւ տեսնելով տեղացւոց մեր ազգին վրայ ունեցած խիստ քիչ եւ այն ալ մեծ մասամբ սխալ տեղեկութիւնքը, սիրելի էր մեզ առաւելն առնել՝ իրենց ծանօթացնելու Հայոց գրականութիւնը, բայց դա դեռ կը կը մնայ սպագային, յորում յուսամք թէ աւելի հանճարեղ Հայ պատանեակք առաւել ծանօթանալով թէ գիտութեանց եւ թէ լեզուի, կը ծանօթացնեն եւ իրենց ազգը Եւրոպացւոց:

* * *

« Դասերով զբաղուած գոնէ նամակս իւր ատենին խրկելու յարմար առիթ չ'ունեցայ, եւ այժմ վստահ Ձեր ներողամտութեան մի քանի տող եւս յաւելուլ կը փութամ: Փեթ-

րսպուերիէն Յովսէփ աղա Իզմիրեան, ըստ
 իւր սովորութեան այս տարի եւս յԵւրոպա
 ճանապարհորդութիւն ընելով, ասկից տաս-
 նուհինգ օր առաջ այցելեց մեզ: Մեզ հա-
 մար այս սլանդուխտ երկրումն մի նոր Հայ
 տեսնել, հրեշտակ մը տեսնելու չափ կ'ար-
 ժէ, այս պատճառաւ, ընկերօքս երկու դաս
 զոհեցինք եւ մի կէս օր նոյն Պարոնին հետ
 Յիւրիխ գացինք, ուր գտանք նաեւ միւս
 ուսանողներն ալ: Այդ օրը մեր խօսակցու-
 թեան նիւթը մեծ մասամբ ազգային նիւթեր
 եղած են, մասնաւորապէս Ձեր « Գրոց բը-
 րոց » ը: Ձեր . . . առ Իզմիրեան ուղ-
 ղած ուղերձը ինքն չէր ստացած, եւ հոս
 առաջին անգամ « Մասիս » ի մէջ կրցաւ
 կարդալ: Մենք ամենքնիս ալ այդ օրը մեծ
 ուրախութիւն ունեցանք՝ որ խեղճ Հայ հե-
 ղինակը անյուսութեան չ'մատնուելու հա-
 մար, գոնէ՛ դեռ անձինք կը գտնուին նիւ-
 թապէս քաջալերող. Հայ ուսանողաց այդ
 օրուան Իզմիրեանին հետ ըրած տեսակցու-
 թիւնը աւելի վէճ կամ կռիւ էր քան պարզ
 խօսակցութիւն: Ուսանողք խստապահանջ է-
 ին, « Հեղինակին ապրուստը հոգա՛, եւ թող
 որ նա ազատ գրէ՛, ինչ որ կրնայ եւ օգ-
 տակարն է », կ'ըսէին ուսանողք: Այս վի-
 ճարանութեանց մէջ Պ. Իզմիրեան գրեթէ
 մինակ էր, սակայն փոխադարձաբար դոհ
 մնացին, քաջալերուելով երկօցունց կող-
 մանց, որոնց նախատակը մի եւ նոյն էր, այս-

561

ինքն ազգի բարւոյն աշխատիլ: Ձեր «Գրոց բրոց»ը այժմ Պազէլ է, ուսկից կ'երթայ ի վիւրցսուրի եւ յայլուր գտնուող Հայ ուսանողաց եւ ի վերջոյ կը դառնայ կրկին առ իս: Յուսամ թէ նոյն քաղաքաց Հայ ուսանողք զանոնք սխալ կ'ընթեռնուն եւ ոչ որպէս ոմանք հոս, որք կարծես ուխտած են հայերէն գիրք չ'կարդալ: Ա. փոսոս սր մեր Ա. գ. գային վարչութիւնք դեռ գաստիարակութեան նկատմամբ ոչինչ չեն ըներ որ դոնէ իւր զաւակունքը սկզբնական ազգային կըրթութիւն մը առնեն որպէս զի երբ այլուր գնան՝ բոլորովին չ'խորթանան հայութենէն:

Մասիսի վերջին թիւը Ձեր մէկ նոր գործոյն «Շուշան Շաւարշանայ» ի ազդարարութիւնը բերաւ մեզ: Մենք արդէն կը յուսայինք եւ կ'սպասէինք որ մեր յարգի բայց մեծ մասամբ անգործ հայր սուրբներուն կարգէն բացառութիւն կազմող Ձեր ճկուն, ընտիր եւ գեղեցիկ գրիչը անգործութեան մէջ չ'սլիտի ժանգոտի, եւ անհա սրահեցաւ մեր յոյսը: Այս տողերը գրած ատենս միաքս կ'ուգայ թէ «Որում շատ տուաւ, շատ խընդրեսցի ի նմանէ»: Եւ արդարեւ Մեծարգոյ Սանասարեանի այս մեծ բարիքը վայելելէս կ'զգամ եւ մեծ սարտք մը աշխատելու եւ երջանիկ սլիտի համարիմ զիս եթէ կարենամ որ մը ես ալ Հայոց ազգի յառաջդիմութեան աղքատիկ գանձանակին մէջ փոքրիկ լումայ մը ձգելու:

Արդեօք դժուարինա խնդրած չե՞մ ըլլար, եթէ յանուն նաեւ ընկերացս Ձեր սրբութեան Շաւարշանայ կենսաբոյր շուշանէն փունջ մը համարձակիմ խնդրել: Թէպէտեւ այսպիսի մի խնդիրք տարօրինակ բան մ'է այս տեղ, բայց Հայոց գրականութիւնը դեռ շատ տարօրինակ բաներ պիտի կրէ եւ ներէ, մինչեւ որ Հայոց մէջ ալ գրականութիւնը ո՛չ թէ ազգասիրական սլարտք մը՝ այլ արհեստ լինի, որպէս յօտարս »:

Այս առթիւ մատուցանելով իմ երախտագիտական զգացմանց եւ որդիական խոնարհ յարգանացս հաւաստին:

Պ. ԴԵԼՓԵԱՆ (1)

Գ.

Վիեննա, Ապրիլ 5, 1877

. . . Վարդապետ,

« Հրամանոցդ Միաբանութեանս ըրած մատենագրական մեծարգի սլարդեւը մեծ հաճութեամբ ընդունելի եղաւ եւ Գերյարգե-

(1) Սիրելին եւ ողբալին Դելփեան ոչ եւս է. իւր գերեզմանը կայ միայն այսօր Կարնոյ գերեզմանատան մէջ: Հազիւ Մեծ. բարերարին Սանասարեանցի վարժարանին բացումն ողջունեց. փոքր եղաւ իւր վաստակը եւ կարճ իւր արեւը: Հանգիր զու, աննման հոգի, մարմնովդ իհող, հոգւովդ յերկինս, եւ յիշատակաւդ քեզ ծանօթներուս եւ սիրողներուս սրտի մէջ, միշտ կենդանի եւ պատուեալ:

լի Աթոռակալ վարդապետանիս յանձնեց ին-
ծի՝ որ նոյն ընծային ընծայաբերն ըլլալու
պատիւն ունեցայ՝ բովանդակ Ուխտիս պար-
տաւոր շնորհակալութեան թարգմանն ըլլալ:
Ես նոյն մատենին ընդհանրապէս ամէն Հայ
ազգասիրի եւ բանասիրի ինչ մեծ յարգ ու-
նենալը մանր նկարագրելն ուրիշի թող տա-
լով, միայն յիշատակել կ'ուզեմ ասանկ հրա-
տարակութեանց մեծ կարեւորութիւնն ա-
նոնց համար, որոնք արդի համեմատական
լեզուաքննութեան հետամուտ են: Վասն զի
ասանկ աշխատասիրութիւններով՝ մինչեւ հի-
մայ անծանօթ մնացած շատ գաւառական
բառեր երեւան կ'ելլեն իրենց նախաւոր նը-
շանակութիւններովը կամ հետաքրքրական
զանազան ձեւերովը, որոնք լեզուագիտա-
կան շատ առեղծուածներու վրայէն ծած-
կութեան քողը կրնան մերկանալ Հայ լե-
զուն քննողին վարանեալ աչացը: Անոր հա-
մար հրամանքնիդ մեծ ծառայութիւն մա-
տուցած էք նաեւ ազգիս համեմատող լեզ-
ուագիտաց եւ անոնց անկեղծ շնորհակալու-
թեան արժանի էք: Ապահով ըլլալով որ
յիշեալ ուղղութեամբ գործունէութիւննիդ
կը շարունակէք՝ անոր մանաւանդ միտ դնե-
լով որ Հայ մեծարոյ հնութեան եթէ լեզ-
ուական եւ եթէ այլ եւ այլ աւանդութեանց
ու սովորութեանց մնացորդներն ի լոյս ըն-
ծայէք, կը յուսամ որ քիչ ժամանակի մէջ
ազգային բանասիրութիւնը մեծ սլայծաուու-

Թիւն կը ստանայ եւ լեզուն զարմանալի յառաջադիմութիւն կ'ընէ : Աղաչելով որ մեր պատկառելի հայրենեաց հարուստ գանձերն անխոնջ աշխատութեամբն սլեղելով զմեզ ալ ճոխացնէք, բովանդակ Միաբանութեանս շընորհակալութիւնը դարձեալ կը յայտնեմ եւ կը մնամ յարգանօք » :

Հ. ՍԵՐՈՎԲԷ Վ. ՏԷՐՎԻՇԵԱՆ (1)

ԿՐ. ՄԻԻԹ.

Պ.

. . . Հւնչր.

« Նախ՝ թոյլ տուէք ինձ, թէ եւ անծանօթիս — մի քանի անպաճոյճ խօսքերով յայտնել Ձեզ իմ խորին յարգանքս եւ առ ի սրտէ համակրութիւնս Ձեր պատուական երկասիրութեանց առթիւ : Մե՛ծ է այն ծառայութիւնը, որ Դուք մատուցիք եւ շարունակում էք մատուցանել Հայոց ժողովրդական գրականութեան Ձեր թանկագին ժողովածուներով. եւ մանաւանդ գերազանց ծառայութիւն — որ Դուք՝ առաջինը մեր բա-

(1) Հ. Սերովբէ Տէրվիշեան վերապատուելին բազածանօթ է Ազգ. բանասիրաց, մանաւանդ այս բանի տարուան մէջ ի Մասիս և յայլ հրապարակագիրս հրատարակած Հայերէն գործածեալ բանի բառից բաղդասուկան և նկնական ընտիր յօդուածներով : Ս. Գ. Վ.

նաստեղծից՝ այնպիսի մտադրութեամբ եւ սիրով ուչ դրիք Հայ ժողովրդի ցաւոց եւ ուրախութեանց ձայներին, այնպիսի խնամօք հաւաքեցիք եւ գրաւիչ ու թովիչ լեզուով պատմեցիք մեզ նոցա:— Չ'կամիմ Ձեզ ձանձրացնել, մի առ մի թուելով այս տեղ այն թանկագին գիւտոց, այն անսպառ նիւթոց հարցասիրութեան, վսեմութեան, գեղեցկութեան եւ բանաստեղծութեան մասին. նիւթոց— որ դուք նուիրեցիք Հայ գրասիրաց վերջին 5-6 տարւոյ մէջ. դոքա յայտնի են իւրաքանչիւրին որ գէթ մի անգամ թերթեւ է « Հնոց ու Նորոցը », « Գրոց ու Բըրոցը » կամ « Մանանան »: Բաւական է ասել, որ մենք՝ Հայերս—մի 5-10 տարի առաջ չունենալով ժողովրդական անգիր գրականութեան՝ ժողովածուներ— տեղիք էինք տուել շատերին կարծելու, թէ Հայ ժողովուրդը զուրկ է որ եւ է բանաստեղծական աւանդութիւնից. բայց այժմ՝ շնորհիւ մանաւանդ Ձեր հարուստ ժողովածուներին՝ ամենքին ակներեւ է, որ Հայք եւս ունին ժողովրդական գրականութիւն, ոչինչ սակաս վսեմ, գեղեցիկ ու բանաստեղծական, քան շատ եւրոպական ազգերի գրականութիւնքը:— Եւ դեռ քանի՛ քանի՛ սքանչելի անգիր գրոյցներ, վէպեր ու երգեր— ոմանք հաւաքած լինելով՝ սպասում են լոյս տեսնելուն, ամանք՝ դեռ բերնէ բերան չըջելով— ուչիմ բանասիրաց գրչին:

Ներկայ նամակիս առիթ տուին Ձեր « Գըրոց ու Բրոցի », « Մանանայի » եւ մանաւանդ « Հնոց ու նորոցի » այն կէտերը, որ տեղից երեւում է, որ Դուք շատ ունիք ժողոված եւ դեռ շարունակում էք ժողովել ամենայն տեսակ ժողովրդական աւանդութիւնք եւ գաւառական բառեր. բայց դոցա հրատարակութիւնը յետաձգվում է դրամի պակասութեան պատճառաւ: — Մասնաւորապէս սլարապելով ժողովրդական գրականութեան եւ փափաքելով որքան հնար է շատ նիւթեր հաւաքած տեսնել մայրենի գրականութեան վերաբերեալ — կը ցանկայիմք շիւտաւարն սեղեկութիւն ունեւալ Ձեր անսխալ ժողովածոյի բովանդակութեան, ձեռի, տեսակի եւ քանակութեան մասին: Եւ այս այն նստատակաւ, որ այս տեղ կը գանուին բանխմաց անձինք, որք՝ ի թեթեւութիւն Ձեր, իւրեանց ծախքով կը հրատարակեն Ձեր՝ տարժան աշխատանօք ձեռք բերած նիւթերը — (Տպագրութիւնը կարող է լինել Կ. Պօլիս): Նոյն իսկ մեր աշխարհածանօթ գիտնական հայրենակից Պ. Մկրտիչ Էմինը քանիցս անգամ խօսակցութեան ժամանակ ասել է ինձ, « Ես պատրաստ եմ օգնելու դրամօք՝ Մանանայի » եւ « Գրոց ու Բրոցի » պատուելի ծրագրողին մի նոր ժողովածու եւս հրատարակելու, անգամ իմ ծախքով ի լոյս ընծայելու — թէ խմանամ առաջուց — ի՛նչ ի՛նչ նիւթ ունի նա ժողոված եւ որքան յարմար եւ

պատշաճ կը լինին այդ նիւթերը . . . եւն :⁽¹⁾
 — Այս խօսքերով՝ ես կարծեմ, նա կամի ակ-
 նարկել « Գրոց ու բրոցի » եւ « Մանանայի »
 բովանդակութեան արժանաւորութեանց վե-
 րայ . երկու թանկագին հաւաքածուներ , որք
 արդէն յայտնի են իւրեանց հարուստ , վը-
 սեմ եւ բանաստեղծական նիւթերով : Ուրե-
 մըն՝ նոր ժողովածուի մէջ ցանկալի էր տես-
 նել վիպեր , ոչինչ պակաս հրաշալի եւ գե-
 ղեցիկ , քան « Դաւիթ Սասունցին » . հեֆ-
 եարներ՝ ոչինչ նուազ կախարդական , գրա-
 ւիչ եւ հիանալի — քան « Հազարան բէւլբու-
 ւը » , « Զինուազները » , « Խուռնի-խրեղէն
 գեղեցկուհիները » , « Զէյրան-Մարալի աղ-
 ջիկները » , « Քառսուն գլխանի դէւերը » ,
 « Ահռելի վիշապները » եւ « Երազատեսի »
 նման զօրեղ եւ հուժկու Հէրքիւլները . . . :
 Յանկալի էր տեսնել Երգեր — ո՛չ թէ Գարբիէ-
 լի , կամ Յովհաննէսի , Գրիգորիսի , Ստեփան-
 նոսի եւ Յակորի (Մանան՝ էջ 242-286) , այլ
 բուն ժողովրդական թէ՛ ոգին , թէ՛ ոճը եւ
 թէ՛ մանաւանդ լեզուն . ինչպէս լուսնակի
 երգ , ճնճուղկի երգ , վիճակահան երգեր
 հարսանեաց երգեր , պար-երգեր , սիրոյ եր-
 գեր , թաղման երգեր (կամ ողբ) . ո՛չ թէ
 այս կամ այն աշուղի , այս կամ այն վիպա-
 գանի հնարած սասցուածները ու խաղերը —

(1) Այդ ցանկը ցարդ չեմ կրցած ղրկել պատուական
 Պարոնին , որոյ համար ներողութիւն կը խնդրեմ :

այլ « Քարոզ խաչեր », « Մայրամներ », « Բաղնիներ », « Դէրիկօներ » (Վանեցւոց ու Մշեցւոց Քնար-Ար. Վ. Սեդրակեանէ), « Եղվրնեկներ » (Բաղմավէսլ, 1875), « Վանեցի Սէլուրի երգեր » (Փորձ, 1879, նոմ. 4) . . . եւ այլ սոցա նման անպաճոյճ, անարուեստ, անկեղծ ձայներ ժողովրդի զգացմանց— ճշմարիտ արձագանգ Վոքչիկի, կամ Մշեցու, կամ Խիզանցու եւ կամ Սասունցու սրտի դարգերի եւ ուրախութեանց. . . : Յանկալի էր՝ վերջապէս՝ ունենալ աւանդուքիւն եւ նախապաշարմունք, սովորոյթ եւ գրոյց անպէս հետաքրքրելի, անպէս բանաստեղծական, որոց նմանները լիքն են « Գրոց ու բրոցի » եւ « Մանանայի » առաջին մասներում:— Աւելորդ չեն եւ ազգային ժողովրդական առածները, հանկուշիկները (մանաւանդ հին տեսակները. Օրինակ—« Մանանայի » մէջ հրատարակած—Ամպ եւ որոտումն—Գիշեր, —Բուն—Պատրոյգ եւ Ճրագ-Սառոյց, որոնցից իւրաքանչիւրը մի ամփոփ, համառօտեալ հէքեաթ է) (1) օրհնանկները, նոյն-

(1) Շատ հարցասիրելի է ունենալ հանելուկներ այս բառերի (կամ մտքերի)—Արեգակ, Լուսին, Աստղ, Ծով, Կես, Ծառ, Կրակ, Կայծակ. Անձրեւ, Զիւն, Հողմն, Գիշեր, Առաւօտ, Զի, Կով, Արջ, Գայլ, Խոզ, Ոչխար, Ախաղաղ, Արծիւ, Օձ, Խնձոր, Զմեռուկ, (քաշուշայ, Նեւ, Աղեղն, Ծիածան, Մեզ, Հեղեղ, եւ այլն : Բայց դրա լինելին հին՝ ժողովրդական ոգւով, առանց արուեստական պաճուճանքների՝ ինչպէս են շատերը Զեր ժողովածներից (Մանան. մէջ). եւ կամ Շնորհալուսն վերագրեալ

պէս եւ « Հայրենեաց գաւառախան բառերը » (բոյսերով եւ տունկերով) —մի պատուական եւ օրինակելի աշխատութեան սկիզբն , որոյ շարունակութիւնը շատ փափագելի է :—

Ահա համառօտապէս այն ծրագիրը , որ ցանկալի էր իրագործած տեսնել Ձեր նոր ժողովածուի մէջ :—Յայտնելով Ձեզ այս հանգամանաց մասին , ես յուսով եմ՝ կը շտապիք օգուտ քաղել յաջող դէպքից եւ կը հաղորդէք այն կարեւոր տեղեկութիւնները , որք մի որոշ գաղափար տային Ձեր անտիպ նիւթոց բնաւորութեան-բովանդակութեան-վերայ . եւ այսպէս նսրատէին այդ նոր ժողովածուի օրով առաջ լոյս տեսնելուն , որին ես բոլոր սրտով փափագում եմ : Ուստի ես կը խնդրեմ Ձեզ մեծապէս՝ մի հարուստ եւ մանրամասն նամակով հաղորդել՝ ինչպէս վերը յիշեցի— Ձեր նիւթոց իւրաքանչիւրի ձեւի , տեսակի՝ եւ բովանդակութեան մասին , տեղ տեղ մէջ բերելով այն հետաքրքրական հատուածները վէպերից , հէքեաթներից ու երգերից , որոց դուք հարկաւոր կը համարէք :

Անտեղի լինելու չէր մի փոքր եւս « Դա-

անհամ բառախաղութիւնները , թէ եւ նոցա նիւթը՝ առնուած է դարձեալ ժողովրդական հանելուկներից : Շնորհալու այդ սխալին մեր օրերը հետեւեց եւ գիտնական Գաբրիէլ Արքեպիսկոպոս Այվազեանը՝ Իւր « Հազար ու մէկ առակներ » ով — որոնք նոյնպէս առնուած են ժողովրդական առածներից եւ գրական լեզուի փոխադրած :

ւիթ Սասունցու » մասին խօսիլ. մանաւանդ , որ ես յոյս ունիմ պիտանի տեղեկութիւններ ստանալ Ձեզանից մի քանի մթին դարձուածներէ վերայ : Արդէն ընդհանուր կարծիք է դարձել , որ « Դաւիթ Սասունցի վէպն » է Հայ ժողովրդական գրականութեան ամենավեճ ու գերազանց աւանդութիւններից մէկը . նորա լեզուն՝ կորովի , անփոփ , նորա ոճը՝ բարձր բանաստեղծական , նորա խմատը՝ վերին աստիճան հարցասիրական , ուստի նա ամենայն իրաւամբ արդէն գրաւել է ուսումնասիրաց ուշադրութիւնը , միանգամայն յուսադրելով նոցա , թէ Հայ ժողովրդի բերանում դեռ շատ կը շրջին այդպիսի « Մհերի դռներ » , « Ճինուագից արարքներ » , « Խանդուա-խանութեան » , « Բեռնի-Թորոսներ » , « Ձէնով-Օվաններ » , որոց անհրաժեշտ է հաւաքել ու ժողովածուներ կազմել : Ո՛ւր էր , թէ մի քանի հատ լինէր « Դաւիթ Սասունցու » նման եւ կամ գտնուէր նորա շարունակութիւնը . օրինակ-Մհերի մասին , ի՛նչ եղան արդեօք Ձէնով-Օվանը եւ Խոր-Գուսանը . ո՛ւր մնաց Բեռնի-Թորոսը . ո՛ւր մնաց Սանասարը իւր սերունդով . մի՞թէ նորա որդւոց մասին եւս չկայ այսպիսի բանաստեղծական աւանդութիւն . ո՞վ գիտէ . . . :

Պատրաստելով « Դաւիթ Սասունցու » թարգմանութիւնը ռուսերէն լեզւով , եւ ցանկալով ըստ շափու կարողութեան ստոյգ եւ ճշգրիտ առնել զայն—որպէս եւ լիամասն եւ

Հետաքրքրելի՝ նորա ծանօթութիւնները, —
 Չեզ եմ դիմում խոնարհարար խնդրանօք շու-
 տով հասցնել ինձ կարեւոր տեղեկութիւն-
 ներ, որով մեծապէս կը սլարտաւորեցնէք
 ինձ: Պարզելու եւ մեկնելու կարօտ բառերը
 ու դարձուածքները կը դանէք առանձին
 թերթի վերայ՝ նամակիս մէջ ներփակեալ»⁽¹⁾:

Ընդունեցէք եւ այլն

Ուսանող Մոսկուայի Կայս. Համալսարանի
 ԳՐԻԳՈՐ ԽԱԼԱԹԵԱՆՑ ⁽¹⁾

1881 թ. 12 Փետրվարի
 Մոսկուա.

Ն .

. . . Հայր.

« Արդէն երկու տարուց աւելի է, որ ես
 Չեզ մի ընդարձակ նամակ եմ գրած՝ ընդ նը-
 մին ուղարկելով եւ Չեր ծրագրեալ « Դա-
 ւիթ Սասունցի » պատուական վէսլի ռուսե-
 րէն թարգմանութեան մի օրինակը, որ իմ
 աշխատութեամբ՝ հանդերձ ինչ ինչ ծանօ-
 թութեամբք հրատարակեցաւ, « Լուսաւորու-
 թեան նախարարի օրագրում »: Այս երկ-

(1) Մեր արդէն պատասխանած ենք այն 22 հարց-
 մանց. զորս իբրեւ ծանօթութիւն թարգմանած է « Դաւիթ
 Սասունցոյն » հետ՝ ռուսերէնի:

(2) Որ այժմ կը վարէ նաեւ Պ. Մ. Էմինի բաց թողած
 բարձր պաշտօնը՝ ինոյն Լազարեան ճեմարանին ի Մոս-
 կուա:

րորդ նամակս եւս, որսլէս եւ առաջինը, որոյ պատասխանը իւր ժամանակին ստացել եմ Ձեզմէն՝ յիշեալ վէպին վերաբերեալ քանի մը ծանօթութեամբք, — այս երկրորդ նամակս եւս ուղարկեցի Պօլսոյ Պատրիարքարանի միջնորդութեամբ, եւ մինչեւ ցարդ չ'գիտեմ, հասե՞լ է նա ձեր ձեռքը, [թէ ո՛չ (1) : Ինչ եւ իցէ. այժմ՝ կարդալով « Արեւելեան Մամուլի » մէջ Ձեր ծրագրեալ նիւթոց դեզեցիկ հատուկոտորները, ես կրկին կամիմ վերադառնալ այն խնդրին, որոյ պատճառաւ գրեցի Ձեզ իմ առաջին նամակս. — այն է՝ իմանալ Ձեր ժողոված նիւթերի ցանկը եւ ի դիմաց մեր գիտնական Պ. Էմինի, որ ո՛չ միայն համակրող է ազգային ժողովրդական գրականութեան, այլ ըստ չափու կարեաց եւ նպաստող հրատարակութեամբ՝ նոցա ի լոյս ածելուն: — Իսկ այժմ այսքան միայն կարեւոր կը համարիմ յիշելու, որ այս նոր Մանանան (ժողովածուն) ցանկալի էր տեսնել ամփոփեալ յինքն sիրապես՝ — ժողովրդական երգեր (ամեն տեսակի եւ դէպքի. չէ մոռանալու նաեւ կրօնական երգերը), առածներ, հասկերչակներ (հին ոճով եւ ո՛չ արուեստակեալ նոր ձեւով), ակեճֆներ, երդրումներ. հետաքրքրաշարժ առանդուրիւնի (հին՝ հեթանոսական եւ նոր՝ քրիստոնէս-

(1) Դժբաղդարար ոչ այդ նամակն և ոչ Թարգմանեալ « Դաւիթ Սասունցին » մինչեւ այսօր չեմ արժանացած ստանալու :

կան) ժողովրդի հաւատքի, սովորութեանց եւ աշխարհահայեցողութեան, որոց մի քանի գեղեցիկ օրինակները արդէն հրատարակուած են « Գրոց-բրոցի » եւ « Մանանայի » մէջ . հեֆեարներ՝ գլխաւորապէս « Մանանայում » տպուածների նման . եւ վերջապէս « Դաւիթ Սասունցու » նման վեպեր, Անշուշտ այս բոլորը աւանդած պէտք է լինի ժողովրդական նաշակին եւ տեղեկան-գաւառական քարքառին միանգամայն հաւատարիմ յամենայն մանրամասնութիւնսն :— Այս գեղեցիկ գործը պսակելու է ժողովրդական քառասունով, որոյ ընտիր մի նմուշը նոյնպէս հրատարակած էք Մանանայում :

Ընդունեցէք խնդրեմ ի նշան խորին յարգանաց առ Ձեզ իմ նոր աշխատութեանս՝ « Դազար Փարպեցի եւ գործք նորին », զոր նամակիս հետ միասին կ'ուղարկեմ առ իմք . Մրեւ . Մամլոյ, խնդրելով Ձեզ հասցնելու : Շուտով՝ գինի տսլագրելոյն—կուղարկեմ Ձեզ եւ մի այլ աշխատութիւն (ուռսերէն), որ մեծ մասամբ Ձեր հաւաքեալ նիւթերէն է կազմուած, « Հայոց հէքեաթները համեմատաբար Գերմանական եւ Սլավոն ազգաց հէքեաթների հետ » :

Մնամ եւ այլն . . .

ԳՐ. ԽԱԼԱԹԵԱՆ

1883 թ. 15 Դեկտ.

ի Մոսկուա

Հ Ա Մ Ո Վ — Հ Ո Տ Ո Վ

ՃԱՇԱԿ ԱՌԱՋԻՆ

Ք Ա Ն Ի Մ Ը Ք Ա Ղ Յ Ր Ո Ի Թ Ի Ի Ն Ն Ե Ր

Վ Ա Ն Է Ն կ'սկսիմ վերստին: Վան՝ որոյ ներքեւն ու վրան իրաւամբ ուշադրութիւն գրաւած է հնագիտաց եւ հայագիտաց, եւ որ իւր հողակոյտերու տակ եւ քարերու վրայ, բլուրներու եւ գիւղերու մէջը, սահած ունի անթիւ նիւթեր հետաքրքրական. գաւառի մը կամ գեղի մը անունը միայն, շէն մը կամ աւեր մը իւր կոչմամբ կը գերէ եւ կը գրաւէ քննողի մը ուշ. թող իւր ծովային, ծովափնեայ, ջրաշատ, վայելչագեղ դիրքեր, որ Արայի օրէն մինչեւ մեր օրերը հրապուրիչ եղած են եւ կը մնան ազգաց աչքին:

Վանայ ամենամեծ դժբաղդութեանց մին, այն ահեղ սովը, բաղդ ընծայեց ինձ ասկէ իբր երեք տարի յառաջ Վանը երթալու. Ս. Պատրիարքի հրամանը կը մղէր զիս եւ

Ս. Հայրիկի կոչումն կը քաշէր զիս . իսկ իմ հոգեկան զգացմունքս հողմոց թեւերու վրայ կը թռուցանէր տանիլ վանը , տեսնել վանը , հասնիլ վտանգին եւ ճկոյթի մը ուժոյ չափով գոնէ օգնել այնքան մեծամեծ ու դիւցազնական զօրութեանց ու զոհողութեանց , որ կանխեր էին մարդասիրաբար փրկելու վանայ բնիկները անողոքելի թշնամիէն , այսինքն սովու կոտորածէն ու կորստենէն :

Ելայ Ակնէն , հետս տանելով այդ փոքր հօտին , այլ մեծ հոգի կրող , Ազգայնոց սրտի ցաւերն ու սրտագին նուէրներն 'ի նպաստ իրենց նմանեաց , իրենց մօր զաւակաց : Անցայ կամախէն , Երզնկայէն , անցայ Դերջանէն , կարինէն , մտայ Մշոյ Սուրբ կարապետը , եւ Տարօնոյ դաշտէն՝ զիշերուան լուսնակով իջայ Դատվանը , որ նստած է վանայ ծովու բերանը :

— Ո՛վ ծով մայրենի , ծով՝ վճիտ հայելի , որ օգոստոսի սլայծառ եւ անարատ երկնքին սլատկերը ի քեզ կը ցուցնես կը ցոլացնես վսեմ եւ հիանալի :

Ես շուարեցայ , շշկուեցայ ու չեմ կրնար որոշել թէ ո՞րն է երկինքը եւ ո՞ր ծով : Երկուքն ալ կասլուտագեղ , երկոցունց մէջն եւս կը շողշողին աստուածատիպն անուշակ լուսնակն եւ աստուածազարմ օրիորդք , կուսանք , աստեղք բիւրեղազանգ . . . :

Ծով , դարերով եւ յաւերժական յիշատակներով ի լին :

— Ծո՞վ , բերկրեալ մօր մը խնդալից աչաց նմանակ :

— Ծո՞վ , սիրոյ եւ երկիւղի , յուսոյ եւ վշտաց մէջ ծփացող կուսի մը սրտին օրինակ . . . :

— Ծո՞վ , որ այդքան գեղեցիկ եւ տխուր ես , արծաթավարս գլխովդ , դալկացեալ դէմքովդ . . . կը լսեմ ես քո հառաջ եւ հեծեծանքդ . . . :

.
.

Ծովափնեայ լեռներ ու բլուրներ , հեռատունկ ծառեր եւ անտառն ու մացառն , թուխայ պրակն եւ անոր գերեզմանատան բարձրականգուն մահարձանք զիրենք շրջապատող նոճիներով , կաղնիներով , ընկուզենիներով , խնձորիկի խնձորենիք , Սորբայ սուրբ ուռենիք եւ թեղիք , եւ այդ լեռան ծնօտին վրայ կառուցեալ գմբեթաւոր Սորբայ սիրունիկ Սուրբ Կարապետը , ինկեր են ծովուն մէջը կը շողան , կը լողան , երկնից անտխուր եւ անստուեր լուսաւորաց հետ խառնելով իրենց սեւ ստուերն , իրենց թուխ տերեւն : Եւ , վանքին գլխովայր կախուած սրբազան շուքն . կորզել կուզէ բարձանց կամարին ուրախութիւնն եւ փառքը՝ հողին յատակը , որ տեսնան դառնութիւն այդ քաղցեալ բնակչաց , վշտակրին երկրին , եւ , կամ բառնան սովու եւ հարուածոց չարիքը այդ

աշխարհէն : Աշխարհ մը , որ նոյնքան իրա-
ւունք ունի հանգիստ ապրելու Արարչին ա-
րարածոց կարգին , որքան երկրագնտիս միւս
մասերը , եւ որքան Արուսեակն ու Երեւակն
'ի յերկինս :

— Ծո՛վ , ինչե՞ր կը խօսիս , ինչե՞ր կը ցուց-
նես , ի՞նչ խնդիրներ կը հանես ի տես : Լռէ՛ :

Միթէ կաւը բրուտին դէմ կը դառնայ :

— Դատւան , պատառ մը հաց տուր քո
հիւրին , եւ ժամ մը հանգիստ՝ խոնջեալ ու-
ղեւորին :

Կը վարմանան Դատւանցիք , կը հարցնեն
թէ ի՞նչպէս եկանք այս մթան դիչերով .
ճամբան արիւն կը հոտի , եւ ամէն կողմը
վտանգներով լի է :

— Մէլիք , երբ մարդ մը սէր ունենայ , քիչ
մ'ալ առողջ մարմին , խանդավառ թեւերով
կը թռի , կը կոխէ վտանգները , կ'անցնի եր-
կիւղներէ . անոր աչքերուն մէջը աննիւթ
լոյս մը ճրագի տեղ կը լուսաւորէ :

Արդարեւ երկար եւ վտանգաւոր ուղի մը
անցած էինք նոյն օրը : Հոս կերանք սովու
հաց , կորեկի չորը , թաց մածունի հետ :

* * *

Արշալուսէն առաջ էլանք , թողլով Դատ-
վան եւ իւր բերդն ու ծովածոցը մեծ աղ-
մուկի մէջ , զի կալերու ժամանակ էր . եւ
այս տարի Աստուած բաւական բարիք սլար-
գեւած էր դատող մշակին : Հոն լեցուեր էին

մըջիււնի կարաւանի պէս վանայ դաւառաց սովեալները , Աղբակէն , Նօրտուղէն , Խօշապէն , Շատախէն , Հայոց ձորէն , Գաւաչէն , Մոզսէն , Հիզանէն , եւայլն , արք , կանայք , ծերք , մանկախք , հարսուկք , աղջկուկք , հայ եւ քիւրտ , եւ այս կարաւանի ողորմելի տեսարանը , գրեթէ մինչեւ 'ի վան , զօր եւ գիշեր կը տեսնենք . նուազեալ , գունաթափ , հիւանդ . . . որք կը գիմէին Դատովանայ վրայէն անցնելով դէպի Հացեաց դաւառն—Պուլանըխներ : Նոյն տեսարանն էր ծովու միւս կողմն , ուստի կ'երթային Արճիշոյ կողմանէ 'ի Մանազկերտ եւ 'ի Պուլանըխ . եւ քանիմըպատիկ առաւել լի էին վանայ մէջ . . . :

Նաւերը կողէ կող կը ծրփծրփային Դատովանայ առջեւ , որք թէ մարդ կը հանէին եւ թէ ցորեն պիտի բառնային , —եթէ գտնէին : Թող լինէր գարի , թող լինէր կորեկ , —եթէ գտնէին . . . :

Մեր ետեւը բարձրագլուխ եւ անտարբեր կեցած էին Գրգուռ ու Նէմրութ լեռները , երես դէպ յարեւելս , կազմ , անթարթ , թագաւորի մը թիկնապահներու նման , աչերնին յառած վարագայ . լեռան . եւ ահա հովն հանդարտօրէն շարժեցաւ , ոսկեղէն շողեր տեսնուեցան ակեաց շղարչատեւ ծալքերէն , առագաստի հարսի մը պէս ի հանդերձս ուկեհուռս զարդարեալ եւ պաճուճեալ . երեւեցան օգոստոսի օգոստափառ արեգական ճառագայթները , հրեղէն վրանը

դեղին լուսով ներկեալ արկաւ վարագէն մինչեւ Մոկաց լեռները, որոյ ներքեւ կը մնային վանը, Հայոց ձորը, Ռշտունիք եւ երեւոյթն ամբողջ ծովուն. իբրեւ յատակ փռուած վրանին, կապոյտով եւ դեղինով, ոսկեթեւ գործած. կակնուղ գորգ, որուն վրայ դրաւ լոյսն իր ոտները. — Բարձրացաւ Արեգակն :

Անշուշտ այսպիսի չքնաղ արեւածագման տեսարանի մը հանդիսահայեաց՝ երգած է հոգենուագ հագներգուն — « Յարեւու եհար զխորան իւր եւ ինքն որպէս փեսայ, զի ելանէ յառագաստէ իւրմէ եւ ցնծայ նա որպէս հսկայ, յընթանալ զճանապարհս իւր » :

— Արդարեւ քանի՛ սքանչելի ես, ո՛վ արեգակն : Քո լուսով կը զարթնուն եւ կը զուարթանան բոյսն ու կանաչը, հաւքն ու գազան, ջուրն ու ցամաքը : Քեզմով կը սթափին, քեզմով կը փայլին, կը կենդանանան, քեզմով կ'աճին, քեզմով կը գունագեղին, կը հոտաւէտին, կը գեղգեղեն, կը շարժին, կընթանան, կը թռին, կը ծիծաղին, կը հասունանան, կը կատարելանան ամենայն արարածք : Դու ես Արարչին աչն, եւ քո լոյսն ու ճառագայթը Արարչին գթութեան եւ նախախնամութեան աղբիւրն՝ որ կը հոսի տիեզերաց վրայ. եւ մարդն կ'ապրի յամենայն արարածս երկնային լուսով եւ հրով :

Այսքան տալաւորութիւններ յիս՝ անոր համար, վասն զի ծնածս աշխարհի արեւը կը

տեսնեմ. եւ Առաւօտն ու Արեւը խորհրդաւոր նշան են եւ յոյս կ'ընծայեն վշտակիր սրտից, տառապեալ անձանց, եւ ժողովըրդոց, թէ՛ պիտի անցնի խաւարն, փախչի աղջամուղջն, ծագի կենաց առաւօտն. եւ կենսատու արեգակն պիտի բերէ նորոգէ բարութեան օրեր:

* * *

Մեր ձախ կողմը ծովն է, յաջմէ Ուրտափ գեղն: Ահա թուխն եւ իւր սիրուն վանքն ծովատես, — Սուրբ Յեզդիրուզդին. թուխայ գեան՝ որ կուգայ Գօզալ դարայէն. ապա ինծորիկ զոյգ գեղեր: Ասոնք ամէնը լեռան կողին վրայ նստած. որոց ոտները կը հասնին 'ի ծով, իրենց վրան գլուխը խիստ խօրօտիկ զարդարուն մացառներով, պրակներով, մշակեալ մրգաբեր տունկերով եւ անոնց մէջ լեցուն գոյնզգոյն եւ հազարլեզուեան երգիչ թռչուններով, գլգլացող ջրերով: Ընտիր ճաշակաւոր վայրեր, որոցմէ առաւելն՝ աշխարհի հիացումն բերող վոսբորն միայն ունի: Եւ, վոսբորն ունի, քանզի մայրաքաղաք է, չքեղ շէնքեր, չքեղ անձներ, անթուելի ծախքերը չքեղացուցած են զինքն: Իսկ նազելին վանայ ծովը՝ ինչ որ Աստուած տուեր է՝ լիովին ունի. մարդ միայն չունի: Այդ չքնաղութեանց մէջ թէպէտ դէմքով ու կազմով գեղեցիկ եւ առոյգ, բայց անշուք եւ անչը-

նորհք կը գտնե « բնակչաց տունն եւ վրան
գլուխը :

— Ողջոյն ձեզ , ծառք եւ մացառք : Ող-
ջոյն , ջուրք եւ դալարք : Ողջոյն , տունիք եւ
դարաստանք : Ողջոյն , ժայռք եւ կապանք :
Ողջոյն ձորք եւ բարձունք : Ողջոյն , մագիք
եւ խոյք : Ողջոյն , գեղօրայք եւ մատրունք :
Ողջոյն , շէնք եւ աւերակք : Ողջոյն , աղ-
բիւրք եւ առուք : Ողջոյն մարդ եւ թռչունք :
Խաղաղութիւն ընդ ձեզ բնակիչք լերանցս ,
Հայք եւ Քուրդք . . . :

Անցնիլ կուզեմ արագօրէն Սորբայ սարէն ,
մեր ձախ կողմը թողլով Սորբն ծառազարդ ,
ծովածոց , որոյ թիկանց բարձրավայրը կը
ցուցնէ աւերակ բերդ մի : եւ ոչ հեռի՛ սուրբ
կարապետի վանքը , ծովու կողմէն եւ ցա-
մաքէն աննման դիրք : կը վերելենք մացառ-
ներու միջով . քրդերու կարավանը հարիւ-
րաւոր բեռներով կը դիմաւորեն , դրախտի
հոտով կը լցուի մեր շուրջը , — Արտամետու
խնձոր բարձած կը տանին ցորենի հետ փո-
խելու :

— Ո՛վ հոտ խնկաբոյր , անոյշ եւ եղեմական .
ո՛վ համ եւ տեսք պատուական : — Արտամե-
տու խնձոր . որ բեռներու մէջը , կապանաց
տակն այդքան հրապուրիչ ես . բուրմամբդ
անուշակ , մորթովդ նուրբ եւ բարակ , գու-
նովդ կարմիր եւ ճերմակ , մսովդ փափուկ
ու կաթնորակ , ժպտուն մատղաշ մանկիկի մը
թուշերու նմանակ :

Կաքաւներ երամովին կը խայտան մեր առջեւ , ուն կը կայտաէ , գառնուկ կը մայէ , եւ հոջն սօսափէ թուփն ու տերեւը , նաւերը կ'օրօրեն ջրհանը⁽¹⁾ , տապարներու զարկուացքը , տապալմունք ծառոց , խըշրտունք ճղակոտոր ոստոց , ծառանալ ծխոց , որ ածուխ եւ վառելափայտ կը պատրաստեն վանցւոց՝ նաւերուն տալու , մեր ճանապարհի գթօսանքներն են : Լքեալ շինից , խանի , գոմի , վրանատեղւոյ նշանք . տնկուած քարեր , մահարձանք . մեծամեծ բեւեկնիք , ընկուզենիք , քարջենիք (վայրի տանձենի) , դառընջենիք (վայրի խնձոր) , մասուրք , մորենիք , ալոջք կը բռնեն մեր աջն ու ձախը , մեր ետեւն ու առջեւը : Իսկ հոտ անուշահոտ խոտոց , ուռցին , դաղձին , ձիթրէնին , եւ այլ պէս պէս բուսոց բուրումն կը սփռեն ամբողջ օդին մէջը : Կը բարձրանանք եւ կը խոնարհինք յառաջանալով : Ծոջն մեր ամեն քայլափոխին նոր տեսիլներ երեւան կը հանէ , խորշերը , գոգերը , կղզիներ , ամեր . եւ նոր

(1) « Զրհան » կը կոչեն նաւամտոյցները , որ կը նշանակէ ջուրէն հանուիլ , ջուրէն դուրս գալ , ինչպէս « Աղ , Թամարայ և Լիմու Կտուց անապատներու ջրհանները » , իսկապէս ուղիղ է , Թէև ժողովրդեան բառ : Այլ է նաւահանգիստ բառն , ուր կը կենան յապահովի նաւերը : Իսկ մեր նոր գրականութիւն « ջրհան » գոչեց քուրճարան : Ժողովրդեան մանկունք Թուրամպայի պէս խաղալիք մը ունին , դոր կ'անուանեն « ջրապըզտիք » Վանայ , ջուր ցանող , ջըրմուղ կամ ջրասփիւռ նշանակութեամբ :

նոր ծաւքեր կը բանայ իր գեղեցկութեանց .
 յաջմէ՛ ամպածրար լեռներ , հետզհետէ կը
 բանան իրենց փեղկերը . եւ հեռուստ միա-
 պաղաղ երեւցած Տորոսին մեծ ողնաշարք՝
 այժմ կերեւան բաժան բաժան , ոլոր մո-
 լոր խորերով ձորերով , իրենց փորին մէջն
 եւ կողերուն վրայ ունենալով գեղեցիկ գե-
 ղակներ , յորս նշանաւոր է Բելու , իւր մե-
 ծութեամբ եւ համբաւով : Այդ լերանց գա-
 գաթներ ճերմակ ձիւներով , սառնորակ
 հոսելով կը զովացնեն խորունկ շէներու ա-
 րօտականներն ու արօրականները . եւ կառ-
 կառու , Դատիկու , Խիզախու ճամբորդները :

Մեր առջեւն է Նանըկանց գեղ . եւ մեք
 կ'անցնինք քարաշէն ամրաշէն՝ բայց անբնակ
 սուրբ տաճարի մը քովէն , որոյ տանիքի
 ձուիկաքարերուն եւ գմբէթի քղանցքներուն
 վրայ սարեկներ շարուած շարական կ'եղա-
 նակեն : Կը թողունք քանի գեղերը , կը թո-
 ղունք վանիկը ⁽¹⁾ , եւ ահա կը հասնինք մի
 գեղեցիկ բաժակաձեւ դաշտ մը , որոյ մէկ
 կողմն Ողվանց գեղ . եւ մեծ տեղ մը կը
 բռնէ կօլլիւ , կամ հայերէն՝ Եղէգիս անուն
 գեղ Հայոց , որոյ մէկալ ծայրն է Գոմք գեղ .
 եւ ծովուն երեսակողմն՝ Գոմոց Ս . Գէոր-
 գայ վանքը :—Կարճկանից գաւառն է : Աստի

(1) Վանիկ անունով երկու զիւղ կայ այս գծին վրայ , և
 Վանիկ մի ևս՝ Դատիկ գաւառին մէջ , որ կիյնայ ընդ մէջ
 Խիզանու , Բաղէշի և սոյն գաւառիս :

Կապուտիող լերան կապոյտ հողերն ու կողերը կոխելով երկար գիծով մը կերթանք, եւ ահա ծոմակողմը զառիվայր կիջնանք Ս. Յակոբայ վանքը, որուն արտերն ու ծառերը խառն են Ընձաք կամ Ընձաքար գեղին, ուր Հայեր կը բնակին: Բայց ծովն չերեւիր այլ եւս, թեւ մը լերանց կը ծածկէ ծովուն երեսը եւ կ'իջնանք 'ի Չորամէջ. մըշակեալ արտեր, վազուն ջրեր, շէն ջաղացքներ, փոքրիկ այլ վայելուչ գեղեր կուգան մեր առջեւ: Այս լեռնաբազուկին միւս երեսը կը մնան Ս. Թովմաս, Լուսապտուղ Ս. Սահակ եւ Կարմրակ վանքեր, եւ քանի մը գեղերը, ինչպէս նաեւ Ա.Ռ. Տէր կղզին. եւ մենք ողջոյն տալով Օրանց կամ Ուրանս գեղին, մեր դէմքը հարաւէն յարեւելս դարձնելով կենեանք ճորահովիտէն 'ի Նոր գիւղն, որ մեծատուն եւ ծանրաբարոյ տիկնոջ մը նման, գրկելով բազուկներով իւր մանկունքը գրկաց եւ ծնկաց վրայ, կռնակը լեռան տուած, ծալապատակ նստեր ծովափը դալարներու վրայ, ծառերուն շուքը, փոփոխակի ձգելով իւր աչքերը Աղթամարայ եւ Ս. Խաչին ժայռին, Ս. Նարեկացւոյն տաճարին եւ ճգնաքարին: Նոր գիւղը մեծ ջրհան է է նաեւ Գաւաշու-Ռչտունեաց գաւառին:

Խան, որ մօտ տարիներուս շէնք մի է, ուր կը նստի գաւառիս գայմագամն եւ դատաւորն, մօտ է Նոր գիւղին: Ծովեզրը մընաց Մոխրաբերդ գեղ, որ յուշ կածէ տեսո-

ղաց՝ վարդանանց դարու, Յազկերտի զրկած մոգաց շինած Ատրուշանը, զոր կործանեց Սահակ Ս. Եպիսկոպոսն, ըսելով «Աստուածք՝ որ գերկինս եւ զերկիր ոչ արարին, կորիցեն ՚ի ներքոյ երկրի», որոյ մոխրահոյտը եղաւ Մոխրաբերդ, զոր ողողեր է ծովն՝ անհետ, բայց անուըն մնացեր է ցայսօր, անոր մօտ նոր շինուած գեղի մը վոյ :

* * *

Ժամու մը չափ հեռի նոր գիւղէն, յաջ կողմն շեղելով կը բարձրանանք բլրադաշտիկի մը գոգը, եւ ահա սխրալի աեսարանով մը կը բացուի նարեկ գիւղը մեր աչաց առջեւ. որոյ մէկ կուշտը բարձիկի նման գիրքի վրայ չքեղ վսեմութեամբ իրեն կը կապէ նայողին բիրբերն ու սիրտը երկնանման տաճարըն նարեկայ վանից : Ոչ եւս կրնայ մարդ նայիլ գիւղին, գեղացւոյն, գեղեցկութեանց բնութեան, եւ բնակչաց աշխատութեամբ զեղեալ բարութեան : Աստեղատանց կամարէն հիանալի կ'երեւի գմբէթն նարեկայ ու զանգակատունն. եւ ձայն զանգակահար կոչնակին անլսելի կ'ընէ գեղի հօտաղներուն եւ մացառաց բիւլբիւլին ձայները, որ քաղցրախառն ներդաշնակութեամբ կը լնուն այդ դժբախտին բլուրը, եւ արձագանգը կ'ուտան կ'առնուն շրջակայ լեռանց եւ երկնից կամարաց հետ :

— Հոգը սուրբ , ջուրը սուրբ , քարը սուրբ , խոտը սուրբ , ծառը սուրբ , օդը սուրբ , արեւը սուրբ , ամենայն ինչ սուրբ է տեղւոյս ամենուն դպեր սուրբ Նարեկացւոյն ձեռքը , ոտքը , շունչը , ձայնը , հառաչանքն , օրհնէնքը . . . : Ա. փսսս , սակայն , մարդն՝ որ կը բընակի այս տեղը՝ ինչո՞ւ չեմ կրնար ըսել սուրբ . . . :

Ա. յս հոյակապ տաճարին մէջ կը պահուին իբրեւ անդին գանձ ոսկերք սրբազանից , Անանիայ Նարեկացին՝ քեռին եւ վարժապետ Ս. Գրիգորին . Յօհաննէս՝ « Նարեկայ մեծափառ եւ բարձրասպատիւ ուխտի վանական . . . հարազատ , միաշունչ . միակրօն , համապատիւ , զուգահաւան » եղբայր Ս. Գրիգորին . եւ ինքն Սուրբ Գրիգոր ի դարանի յօրինեալ որմի , յեակոյս խորանի , Սանդըխտոյ սրբուհւոյն կուսի : Սանդուխտ եւ Գրիգոր , կոյս , կուսին հովանի , Շաւարչանայ Շուշանին գեղոյն շքադիր՝ գոհար ծովային , վարդ բոսորային , ծաղկեալ Ռչտունին , Երկուքն՝ երկու պտուղ խունկ Աստուածարոյր՝ վէր մէկ կըրակի Քրիստոսի սիրոյն — . մէջ մէկ բուրվառի Հայաստանեայց եկեղեցւոյն — , վէր մէկ սեղանի . մէջ մէկ խորանի . . . :

Կը համբուրեմ քոյդ փոշին , կը համբուրեմ շիրիմդ , կը համբուրեմ դամբարանդ , գերեզմանդ , քնարանդ , ուր կը ննջես արթուն , ուր կը հսկես անլռելի , ուր քնարդ Աստուածախօս կը նուագէ միշտ ի բարբառ կեն-

դանի, ուստի կը լսուի « Չայնդ հառաչանաց, հեծութեամբ սրտիդ, ողբ աղաղակիդ » . կը բուրէ՝ « ի Բուրվառէ կամացդ պըտուղը զձիցդ ճենճերոյ, եղեալ ի հուր թախծութեան, անձինդ տոչորման » :

Դո՛ւ, երկիրը լցիր Աստուածախօսութեամբ . Դու մեզ ուսուցիր Աստուծոյ հետ խօսելու լեզուն եւ հաճելի եղանակը . Դու կը գտնուիս ինչպէս առ Աստուած, նոյնպէս առ ամենայն դասս մարդկան . Դու վշտացելոց մօտն ես, յուսաբեկելոց յոյս կը ցուցնես, մոլորելոց՝ ճանապարհ . խաւարելոց՝ լոյս . կապելոց՝ արձակումն . տառապելոց՝ հանդիստ . խռովելոց՝ խաղաղութիւն, աղքատաց՝ աւետարան, հիւանդաց՝ ապաքինութիւն, իստուերս գիշերոյ նստողաց՝ ճառագայթ, թախծելոց՝ սփոփանք . . . եւ այսպէս ամենայն չարեաց եւ կարեաց մարդկան կարեկից, սպեղանի ու բալասան կ'ընծայես հրեղէն լեզուաւ Աղօթամատենիդ : Գերեզման չ'կայ քեզ համար . Դու հոգիներու մէջ կը հանգչիս, անմահդ ի մահկանացուս . Քո մեղագիրդ եւ դեղագիրդ ամէն հայու տունը, ամէն Աստուածապաշտի ծոցը կը գտնուի : Առանց Քո եւ ոչ հայուն սուրբ պատարագն ի բեմին մատչի . Դու պիտի բանաս դուռն Սրբութեան սրբութեանց . Դու պիտի կարդաս նախապէս « Ամենակալ բարերար մարգասէր Աստուած բոլորից . . . » Դու պիտի համարձակեցուցանես քահանա-

յին բերանը բանալու « Աղաչել եւ աղերսել արտասուլից հառաչմամբ յամենայն անձնէ զփառաւորեալ արարչութիւն անեղծ եւ անստեղծ անժամանակ Հոգւոյն զթածի... »

Նարեկայ հիւսիսակողմն երթանք, ընթերցող, ահա սլրակ մը ծառոց, վայր երանաւէտ. ահա աղբիւր մը կը հոսի ասպառածն ի վար, մշտահոս, պաղորակ, այլ քար կը դառնայ. այս ջուրն է սակայն յորմէ կը խմէր Ս. Նարեկացին, որոյ սիրտն երբեք քար չէր այլ կակուղ դալարի, ուռճացեալ սիրով Աստուածային եւ մարդկային: Կը տեսնե՞ս Աղօթատեղին սրբոյն, փորուած քարասենեակներ ինն թուով, եւ կրկնայարկ. դժուարին է ելք, այլ սիրողաց յոյժ դիւրին. սեղաններ, խաչեր, եւ լուսամուտ միայն ունի: Այս տե՞ղ արդեօք ի ծունկս ինկած կը սաղատէր առ « Արեգակն արդար, ճառագայթօրհնեալ. լուսոյ կերպարան » . բայց հաւաստեալ աստ է աղօթած... « Կենարարին յիշատակաւ միշտ ճենճերիմ . . . աներկմիտ յուսով հաւատտմ՝ զնոյն ինքն տեսանել (զՔրիստոս) . » եւ կը տեսնէ երջանիկ աչօք զԷմմանուէլն ի գիրկս Տիրամօրն ի ծովն Աղթամարայ, դիմացի չոր կղզւոյն վերայ. եւ լոյս եւ ճայն մօրն Աստուծոյ կը կոչէ, « Գրիգորիէ, առ անձկալիդ, առ Տէր » :— « Ա՛ռ Տէր » կրկնելով կը համբառնայ մեր ի մարմնի հրեշտակն այս քարերէն, կ'անցնի ծովու երեսէն, երգելով

մեղրահամն մեղեդին « Աչքն ծով... ի ծով...
 ծիծաղախիտ... ծաւալանայր... յառաւօտուն
 ...» կը համբուրէ զՏէր, եւ կը դառնայ
 Աստուածաշունչ հոգւով իւր աղօտամատե-
 նին մէջ կը գրէ... « Այն՝ զոր տեսի աչօք
 խկ խմովք » :

— Սուրբ կղզի. սուրբ ծով. սուրբ երգ.
 ամենասուրբ տեղիք. համով հոտով լիք :

* * *

Մեկնինք այս անմեկնելի տեղէն, տեսարա-
 նէն, մեկնինք այս երանաւէտ երկնակենցաղ
 սրբոյն բնակարանէն. իջնանք ի վայր, ի
 դաշտ. — ի՞նչ տեսիլներ: Խիտ խիտ ծառա-
 զարդ գեղօրայք, կալեր, կալոտիք, շինա-
 կան հարսն ու աղջիկ, ծերն ու մանկտին,
 ագռաւն ու աղաւնին. ճնճղուկն ու արա-
 գիլ. մրջիւնն ու սօլօճը, եզն ու եզնավա-
 րըն, էշն եւ գոմէշն, սայլն ու սայլւորիկ,
 շեխն ու դավրիշ. վարդապետն ու երէց,
 շահնան եւ քուրդ բէկն, վանայ սովեալն ու
 Բաղիշոյ չարշին, հարկահանն ու սարտա-
 պահանջն. նախիրն եւ խաչինք, ամէնքն ալ
 այդ կալերու շուրջն առած իրենց բաժիններ
 կը կրեն: Յօրդն գոնէ թողուն վաստակա-
 ւոր եզան. խզուզը՝ գոնէ թողուն կալատի-
 րոջ ձէթիկի ձագերուն քանի մը օրուան հա-
 մար սնունդ: Մեծ շարժումն, մեծ աղմուկ,
 կռիւ, յափշտակութիւն, հացի կռիւ: Եւ

կան որ կ'ստիպեն արագել, վերցնել կալը, որպէս զի հնճուած արտին տիրեն, զի խեղճ գեղացին պարտուց փոխարէն հողն ալ գըրաւ է դրեր. եւ պայմանաժամն լրացեալ է. դատարանի պաշտօնեայք ներկայ են, որք օրինաց սառնութեամբ կը վճռեն ու կը յանձնեն գրաւողին իբրեւ իրաւունք արտն շինականին, կեանքն շինականին: զոր կահանմամբ ձայնի, եւ առատ ու դառն արցունքով կը ձգեն գիւղին ընտանիք:

— Ո՛հ սով... ո՞րն է սով...

Բայց մենք լջնանք դէպի ծով... աչքս ի ծով... թողովուրդը ծով... արտասուեաց ծով:
... սիրտերնիս դարձաւ ծով... դիմենք ի ծով:

Ախաւանց՝ Աղթամարայ ջրհանն է. ո՞րքան նազելի կը ճեմէ ու կը բազմի Ախաւանցն այս եզերաց վրայ: Ջաղացքներ կը բանին անդադար. ջրեր կը կարկաչեն որոտալից, ծառերը բարձրացած են յուռթի տերեւալից, պտուղներ ի կախ եւ ի սփիւռս է դրախտին, կլօրն ու ձմերուկ հասունցած են. եւ սուրբ Աթոռոյն կրօնաւորներէն ու մոնթերէն կը տեսնուին ի ճեմ, ի զբօսանս, եւ ընկողմնած կանաչներու վրայ, հովանեաց շուրջը, ջաղցին վաքդէզը. բուրաստանին մէջը: Ուրազի եւ սղոցի ձայները կը գրաւեն մեր ուշքը, շէնքեր եւ սենեակներ եւ վեհարան մը կը շինուի հոս, եւ կաթողիկոսն կայսերական նշաններ ի կուրծս՝ կը հրահանգէ շինողները. ապա կը քաշուի իւր սենեակը,

ուր կ'ընդունի շէխեր եւ քրդերը, որք ակնածութեամբ ծնկածալ նստած են նշանակիր կուրծքին հանդէպ, որոյ մէկ կողմը ծով կը ծփայ, միւս կողմն ժողովուրդը:

— Կապոյտ ու աղի ջրեր, ի զո՛ւր կը գոռայք, ի զուր կը թափիք Ախաւանից ափը, ի զո՛ւր կը խառնէք աւազներ, ի զուր կուռչիք խորերէն եւ բարձրակոյտ կոհակներով կը խոյանաք կը զարնուիք ցամաքին: Ոչ ոք կը հասկնայ թէ ի՛նչ կ'ուզէք դուք, ի՛նչ կ'ըսէք դուք, ի՛նչ կ'աղաղակէք: Քո արձագանգը, ո՞ ջուր, Ախաւանից անդին կը լսուի ժողովրդեան սիրտերու մէջ, տառապանաց ալիքներով խռովեալ ծփանաց ձայնով, որք ամէն մի շարժմանդ ու զարկմանդ՝ ա՛խ կ'ընէ, եւ իւր ախը Ախաւանից վրայէն անցնելով կուգայ կ'իյնայ քո խորերուն մէջ...:

Քարին զարկ ալիքդ, Աղթամարայ ժայռին, կղզւոյն կողերուն, դուցէ նա շարժի զգածուի, հոն Աստուծոյ տաճար կայ հոյակապ, հոն սուրբ խաչն Քրիստոսական. հոն՝ գոնէ կը լսուին մրմունջք աղօթաւորաց՝ « Կեցո զիս Աստուած զի հասին ջուրք յանձն իմ, ընկլայ ես ի խորս անդնդոց, ուր ոչ գոյ ինձ հանգիստ »: — « Ծով կենցաղոյս հանապազ զիս ալեկոծէ »:

Քեզ յուխտ պիտի գայի, ո՞վ Գագկաչէն մեծագործ տաճար, քեզ յերկրպագութիւն՝ ով Աստուածակիր Սուրբ Նշան, քեզ ի զմայլումըն՝ ո՞վ ժայռ խորհրդաւոր, ժայռ՝ որոյ վրայ

կը կենայ մրրկաց Հրամանատուն, ուր Լուսինն եւ Աստղունք ծովը իջնալուն եւ ծովէն ելլալուն կը հանգչին զովասուն, ուր Արուսեակն իր քողը կը ձգէ, եւ Արեգակն իր սլառմուճան կ'արկանէ իրիկուն եւ առաւօտուն: Վայր աննման:

* * *

Դարձառնունք դէպ ի մեր ուղին. աւազի վրայէն քերեւով: Մի վախեր այդ ստուերէն, դա Բիւլբիւլ կաթողիկոսի ուրուականն է, հոս դիակնացուցին եւ ի քարշ ձգեցին զինքըն . . . այդ մօտիկ գիւղն Փշավանցն է, բայց վարդեր ունի գեղեցիկ: Անդիինը Բատականց. աս երկու երկնցած բազկաց միջեւ Մանածիճրի բերդն է կ'երեւայ, եւ լեռներուն վրայ նոյնպէս բերդերու կամ գիտելու շէնքերու հետքեր: Անցած ենք Քարադաշտը. առջեւնիս նեղ կապան մը ունինք, քարերու վրայ խաչեր քանդակուած, գրերու հետքեր կը տեսնուին, որոցմէ մին կը կարդացուի « ԳՈՒՐԳԻՆ » . Ոստանայ կապանն է, որոյ դագաթան վրայ Արծրունեաց բերդին մնացորդ, եւ ստորտան խորունկ ծով: Այս կապանէն չարն Չօմար իր ձիով ի ծովն սուղեցաւ, եւ լողալով Հայոց ձորայ ցամաքն ելաւ:

Լուեցէք Աւերակք, լուեցէք հողմունք, լուեցէք անդունդք ծովուն: Այդ ի՞նչ աղաղակ, այդ ի՞նչ աւաղանք, այդ ի՞նչ յիշատակք . . . :

Նարեկայ գեղէն մինչեւ ցաստ տարածեալ բարձրացեալ լեռն՝ Տաւրոսի մէկ կողմն է, եւ այստեղ անուն մը կ'առնու իրեն, ԱՐՏՕՍ, — թէ՞ արտօսը. միթէ կարտասուէն լերինք: Ա. յո, կը խօսին, կը ցաւին, կը բերկրին, կը տխրին, կը ցնծան եւ կուլան: Ողջոյն ամ ձիւն կայ գլխին, ողջոյն ամ առու առու ջուրեր կը հոսին Արտօսայ այտերն 'ի վար, եւ խռոչ բանալով դէմքին վրայ, կը հոսին դռոգելով այդ արցունքներով արտօրայք մշակին, ոլորելով ջաղացքներ աղալու բնաղուն՝ ունեցողին, ընծայելով անոնց հացարտարուաց, եւ ողողելով քարն ու աւազը, կերթան կը թտփին 'ի ծոց աղի ծովուն:

Քանի մը տուներ կան շէխերու եւ քրդերու՝ բերդիս աւերակներէն զառի կող. իսկ այդիք եւ մրգաստանք ո՞րքան շատ: Օճախ ունին աստ՞շէխեր, եւ դաշտին տափարակին վրայ շինած մի գմբէթ քարակերտ:

— Մի՛ դողար, ո՛ւ աւերակ, չ'պիտի կրկտեմ գքեզ. ո՞րքան երկիւղած ես, մի՛ դողար:

Ա. յս պաղուկ եւ զղզղուն ջուրց վտակին հետ քիչ մը ներս մտնենք Ոստանայ հովիտին ի Զորամէջ, եւ հոն՝ ուր երկու վերացեալ թեւք լերանց կը միանան կամար կապելով ձորոյն շորհագեղ լանջաց վերայ, գրեթէ Շատախի շիկնեալ շրթունքներէն 'ի վայր, ընդարձակ աւերակներու կոյտ մը կայ ցիր եւ ցան. կ'երեւայ տաճար մը. կ'երեւան սեղաններ, որմեր, կամարներ, հոյա-

կապ վանքն է Քառսուենխորան անունով, որ կ'ըսուի նաեւ իլու վանք եւ տեղը Ալիք, կամ իլուենք. — Ուլլունք :

« — Ուլլունք Շամիրամայ ի ծովն » . . .

« Փախստական լինի Շամիրամ ի Հայս . . . Աստ սլատեհի գտեալ Նինուաս սպանանէ զմայրն . . . Աստ ուրեմն զմահն ասել Շամիրամայ, եւ զհետեւակ փախուստն, եւ զսասքումն, եւ զիղծս ջրոյն եւ զարբումն. այլ եւ ի մօտ հասանել ուսերաւորաց. եւ ըզյուռութսն ի ծով. եւ բան՝ Ուլլունք Շամիրամայ ի ծովն » . . . Խոր. Գիրք Ա. ԺԷ. ԺԸ :

Ահա թէ՛ ոչ միայն Արծրունեաց տուն, կամ Գագիկն մեծագործ կ'երեւին մեզ՝ իբր հազար տարի յառաջ այս վայրերու եւ աւերներու մէջ, այլ եւ երեք հազար վեց հարիւր տարիէ աւելի մնացեալ յիշատակ : Այս տեղ, այժմէն, Ոստանէն անդին ունինք չորս հազար տարուան տեսարան ու հանդիսարան, — ՀԱՅՈՅ ՁՈՐ :

Խայտակն եւ քաջագանգուր Հայկն եւ իւր երեք հարիւր աղեղնաւորք. Բէլն եւ իւր խօլք բիւրաւորք : Այս հովտին մէջ, այս հողին վրայ, այս երկնից տակ կանգուն՝ Աջն դէպի Արտօս. ճախն՝ դէպի Ադի լիճը կարկառելով : աչկունք այս հոյակապ աստղակամար կապոյտին համբառնալով կը խօսէր համայն մարդկային ազգաց Առաջինն՝ առաջին ճառն ընդդէմ անիրաւողին, բռնաւորին եւ ստրկացնողին . . . Այո, այս ճառն՝ հոգի տը-

լաւ սակաւաւորաց . հոգին առաւ երկաթա-
կուռ ուժաւորաց , հսկայից , քաջաց բիւրա-
ւորաց : Ս, յնօր աստղ մի պայծառ այս ծո-
վէն եւ ձորէն ցոլացաւ յաստեղատուն՝ Հայ-
կին պատկերով , Հայկին անունով , զոր զե-
տեղեց Յաւիտենականին մատն Արեւուն
դարպասը :

Դեռ չմտած Հայոց Չորը , ոստանայ ծա-
ռաստանեայց յաջ կողմն քիչ մը խոտոր , այս
անչուք շէնքին , մինակ մենաստանին երթանք
ուխտ : Մի նայիր արտաքին խրթնութեան ,
գեղեցկակերտ է ներքին տաճարն . նման
քուրջերու մէջ ծածկուած գեղանի հարսանց :
Իսկ այդ շիրմն , պաշտելի նշխարք աղու
Եղիշէին կը գանձէ , Վարդանայ դպրին , Հա-
յոց վարդապետին , հրեշտակակենցաղ ճըգ-
նաւորին :

Համբոյր իւր խոնաւ հողին :

Հոս կը հանգչի անտապան , անարձան ,
անյիշատակագիր , նա՛ որ անմահ արձանա-
ցոյց Վարդանն եւ իւր դարը . . . : Իսկ վան-
քը կը կոչուի Չաղար Սուրբ Նշան , որ ըստ
աւանդութեան , Ս. Եղիշէի սրբասնեալ լանջ-
քէն կախուած Սուրբ Նշանն է . քանի՛ փա-
փագելի : Խաչ՝ որ Քրիստոսի Ստուածային
մարմինը իւր վրայ կրելով , կրեցաւ մեր
Սրբոյն՝ Քրիստոսի եւ Ազգին սիրով հրա-
վառ սրբազան ծոցը եւ կուրծքին վրայ . . . :

Մարդ քանի որ կենայ , քանի որ նայի ,
քանի որ խորհի , այնքան իւր ուշքը կը բաց-

ուի, այնքան կարօտ կը շատնայ, այնքան սխրալի զմայլմանց եւ խորին զգացմանց խորեր կը պարզուին իւր առջեւ: Ինչէ՞ր կը քարոզէ այս լռին գերեզման: Ի՛նչ ձայներ կուգան այս տապանաքարի տակէն, անմունջ աղաւնին կը մնջէ եւ կը մռմնջէ սրտաճմլիկ մրմունջներով: Գերեզման, ուր իւր չքնաղ մատենին չափ վսեմ լեզուով կը խօսի աղուն Եղիշէ. ուր կը ննջէ անմահն Եղիշէ: Կարգացէք Եղիշէն: . . .

Երթանք յառաջ. օրհնելով Տէր Սարգսի տունը, եւ իւր տոհմի քահանայութիւնը, որ յորդուոց որդի կ'սպասաւորէ այս սուրբ տան եւ դամբանին, յանձն առնելով ամենայն վիշտ եւ լլկանք զինքն չըջապատող չարչարանքներէն. եւ վանատուր լինելով Սուրբ Նշանին եւ Սուրբ Եղիշէին ջերմեռանդ ուխտաւորներուն:

* * *

Պտղալից ծառաստանեայց հովերէն, գըլգըլացող առուններէն անցնելով՝ կ'իջնանք մեծ ուղին: Ահա Բլթենց գեղ. ահա Աթանանց գեղ. որոց արտերն ու մարգեր կը ծաւալին մինչեւ ծովը. խիլ յաջակողմն՝ գահի վրայ նստած կը ցուցնէ իւր սպիտակափառ շէնքն ու գմբէթը՝ Սպիտակոյ վանքն: Աստի կիսաբոլոր կը տարածի աչաց առջեւ Հայոց ձորն, որոյ մէկ ծայրը կը գրկէ վարազայ լեռան ուսն, խիլ միւսն՝ Սուրբ Վար-

դան գեղն ծովամօտ . երկու մասերն ալ խիտ խիտ եւ շէն գեղերով , առատ ջրերով , բերդաբլուրներով , կանգնած եւ հանգած եկեղեցիներով , վանքերով , յիշատակներով , եւ աւանդներով լի : Շամիրամայ ջրոյն ակունք՝ մեր ընթացքին աջակողմն կ'լլնայ , մօտենանք իրեն : Ի՞նչ է այս , կարծես կուրծք մի կտրիճի , որ դաշոյնով զարկած եւ խոցեր բացած լինին , եւ այդ պատառուածքներէն , ճեղքուտած վէրքերէն դժգոյն ջրեր կը հոսին , արիւնը ջուր է կտրեր խեղճին , եւ սիրտը քար կասլուտագոյն :— Ո՞վ օրինակ : Օտար թագուհին օգուտ քաղեց առատահոս վիրացս աղբերէն , ամբարտակներով ամփոփեց , վազեցուց ջուրդ շատ մը գեղերու եւ Արտամետու եւ վանայ անդաստաններու այգեստանները , իւր փառքն ու անունը յաւերժացոյց , որչափ յաւերժ կը հոսին քո ջուրք : Այդպէս կը վարուին զօրապետք եւ թագակիրք զօրականաց եւ ժողովրդեան ինկած դիակներու հետ , որոց խոցերով եւ արիւնով կը լինին տէր բերդից , քաղաքաց , աշխարհաց , որոց վրայ իրենց արիւնը կը կնքեն եւ իրենց փառքը կը դրոշմեն , իրենք կը լինին յաղթական , դիւցազն , աշխարհաշէն , մեծագործ , եւ կը մոռցուին բուն նահատակաց անունն ու փառքը . որոց մայրերը , ամուսինները , զաւակները , կը լռեն խաղաղութեամբ առանց բողոք յարուցանելու : Այդպէս կը վարուին բժիշկներ , վի-

բաւորելոց խոցերը քամելով, մեռած ու չը
մեռած սիրտերը հանելով, աղիքները քըն-
նելով, ըղեղը թափելով, եւ կ'ըսեն, Մարդ-
կութեան ու դիտուութեան օգտին համար ի
գործ կը դնենք այս միջոցը:

Հաւու ձոր. զի այսպէս կը կոչէ ժողո-
վուրդ իր նախահաւուն, Հայկին անունով.
Հաւու ձոր իր մանրամասնութեամբ նկա-
րագրած են բազումք, ընդ որս նաեւ նոր
օրերուս մէջ մի նոր ուղեւոր, մեր հայրենա-
կից եռանդուն բարեկամն, Պ. Մանուէլ Մի-
րախորեանն, որ զգայուն եւ սիրուն ոճով
յօրինուած գործ մի է: Մասիսի եւ Հայրե-
նիքի ընթերցողաց ծանօթ. ընթերցանութեան
արժանի: Կերթանք մեր ճանապարհի հետ,
անցնելով Խոռզոմ, Խարականց, Մուլք,
Թրքաչէն, Իշխանիզոմ գեղերէն, կը մըտ-
նանք Անգղ գեղը որոյ առջեւէն կը հոսի
Խոչարայ գետը զկնալից եւ միւս կողմէն
Շամիրամայ առուն: Ի՞նչ սիրուն է Անգ-
ղայ վանքն, Սուրբ Աստուածածին. խիտ
խիտ ծառերու, եւ երկու մեծ ջրերու
մէջ, գրեթէ գեղին կից: Անգղէն մինչեւ
Արտամեա լեռնոտ, տխուր, եւ ապա-
հով է ուղին. բայց իր վրայէն դիտած
տեսարանը հիանալի է: Ծովն կը փոխէ իր
տեսիլը, ծաւալը կը մեծնայ եւ կ'երկարի.
դիտակը կը ցուցնէ բանդի-մահուն. եւ Ար-
ճէշու դաւառն ամբողջ, Արձկէն, Խլաթն,
եւ Սիփանայ սիգափառ լեռը ի հանդիպոյ .

իսկ Բանտի-մահուէն ասդին դէպի Վան՝ Լիմ եւ Կտուց կղզիք . ամբողջ Թխմարը . որուն ծովամինեայ եւ ցամաքային գեղերէն ոմանք կը նշմարուին , ոմանք կը ծածկուին բլրոց եւ այգեստանեայց մէջ . ծոցածովով , ճորերով , լեռնաթեւերով , լանջահովիտներով , գետերով , վտակներով մինչեւ Ավանցն . որ Վանայ Մարտիլիան է , իբրեւ մեծ ջրհան , կամ նաւահան՝ քաղաքի եւ իւր բոլոր գաւառաց : Իսկ մեր աջ կողմէն Վարագայ լեռն ու վանքը , իւր բազկաց վրայ եւ գոգն առատ գեղերով , բլուրներով , մշակեալ գաշտերով , եւ ահա Բերդ Վանայ , քաղաքն , Այգեստանք . . . Ակըիի , Մհէրի գուռն . Ծրտոտ քար , Զըմբ զըմբ մաղարան , Սղգայ , Շահբաղի , Լէզք . . . Ամէնքն ալ կը շարժին :

— Ո՞ւր կուգան , Տէր Աստուած : Ի՞նչ հաճոյական պատրանք . . .

— Ես եմ կը շարժիմ , ես եմ կը քալեմ . . .

— Համբերէ՛ , սիրտ խմ :

Արտամէտու մէջ իջած ենք , Տէր տէրի այգին : Այս ո՞րքան հիւրասիրութիւն , հանգիստ , յագուրդ , զով , կանանչ , ջուր , հովանիք , եւ ծառերէն կախ , ծառերուն տակ բեռներով խնճոր , Արտամէտու խնճոր , համեղութեանց եւ հոտաւէտութեանց մէջ ենք :

Ո՞ր տեղւոյ կրնամ նմանեցնել գրեզ , Արտամէտ , դու քեզ նման . մի միայն աննըման , եւ արտաքին տեսքովդ է այսքան շքեղազարդ ծովո՛ւն խօսեցեալդ , Շամիրա-

մէն շոյուած, Արտաշիսէն պսակուած: Դու
ունիս եւ քո սալաքարերուդ ներքեւ, բեր-
դիդ անթատակները. արածուած ծածկը-
ւած շատ հետաքրքրական թանկագին ցոյ-
ցերը, հնութիւնք բեւեռագրաց, հնութիւնք
քարայրից, գերեզմանաց, հսկայից կմախ-
քաց, որ հողին երես կ'ենէին մերթ ընդ
մերթ, վանայ բերդէն Շամիրամ իր ծամե-
րով նետած մեծ Ծամքարին հետ՝ կը ցու-
ցնես նաեւ կատեսպանց տեղը հսկայ հսկայ
քարաշարներ, մեծագործութեանց հետքը.
Եւ չորս սիւներով, տասներկու խցիկով՝ կը-
ռանափոր քարայրը, որոյ լուսամուտները
յօրինուած են ծովային: Ի՞նչ է այն չորեք-
տասնեայ տող բեւեռագիրն այս քարայրին
վրայ. եւ ի՞նչ են այն տեսակ մը խորհրդա-
ւոր նշանագրեր, որ կը գտնուին ցիր եւ
ցան գեղին մէջն ու դուրս գտնուած վէմե-
րուն վրայ: Արդեօք դ՞ու եւս մի ժամանակ
Աստղին կամ Արեւու տաճարին փառք ըն-
ծայեր ես, կամ Արտեմեայ դիք: Ինչո՞ւ մեր
դիւցագիր եւ վիպասանն Խորենացին կը յի-
շէ Անունդ, ԱՐՏԵՄԷԴ քաղաք, « Ի հատ-
ուած գնալն վարդգէսի մանկան ի Դուհաց
գաւառէն. գթասաղ գետով, եկեալ նստեալ
զՇրէզ բլրով, զԱրտեմէդ քաղաքաւ, կուել
կոփեւլ զդուռն Երուանդայ արքայի » (սա-
կաւակեաց, ի հայկազանց). ուր ոչ մի հետք
եւ ոչ մի նշոյլ կայ մնացած: Իսկ աստ՝ որ
անուամբդ, պատմութեամբդ, կերտուած ո-

վըդ , աւանդութեամբդ ճշգրիտ ու ամբողջովին ԱՐՏԱՄԵՏ ես . չյիշեր զքեզ :

Սիրելի է ինձ թովմայի Արծրունւոյ մէկ հատուածն դնել աստ ի շուք հնութեանդ եւ գեղոյդ . եւ որ ընթերցողաց սխրալի պիտի թուի :

Սանատրկոյ տան կոտորածէն , Երուանդայ սուրէն « Ազատելով Սմբատ զմանուկն Արտաշէս , գայ անցանէ ի վայր իշխանէն . եւ թափառական զվէմս ասպաստանս արարեալ յանկասկածագոյն տեղիս դարանի ի փոքրր վիմամէջս , ի կարկառս հովտածեւս , հանդէպ հարաւոյ քաղաքաբերդին վանի , առ ստորոտով բլրակի միոյ , մօտ յեզր ծովուն . . . եւ զաւարս բազումս յապահովացեալ . . . առեալ Սմբատայ զԱրտաշէս . . . երթեալ ի դրան Դարեհի Մարաց արքայի . . . եւ յարբունս հասելոյ . . . բազում իրս քաջութեան ցուցեալ . . . եւ թագաւորեցուցանէ զնա ի վերայ Հայոց փոխանակ հօր իւրոյ Սանատրկոյ . . . եւ յառնուլ զՍաթինիկ տիկին կնութեան Հայոց , յիշէ զնժդեհանալըն իւր ի վիմամէջսն զոր վերագոյն գրեցաք , գայ դարձեալ ի տեղին զբօսնուլ ի նմա . եւ հաճոյ թուեալ յաչս նորա շինէ գքարաբլուրն ասպարանս արքայանիստ աշնանայինս սպայծառայարդարս գեղեցկայարմար սարսպաւորս , ընդդէմ ծիծաղելով ծովուն ի հիւսիսի նայեցուածով , արեգակնային ի վերայ խաղալով ճառագայթածիգ ճե-

մականացն յեւս եւ ի մուտս ձկան իմն թը-
ւելով ի վերայ մկանաց ալեացն խաղալով,
ընդդէմ նայեցածս ունելով զմեծ լեառնն
Մասիք (Սիփան) կոչելով. բարձրագագաթն,
ձիւնալիր, սպիտակափառ, իբր զթագաւոր
մեծավայելուչ սլաւոուական ալեօք զուար-
ճացեալ ի մէջ ճոխ նախարարութեանց, ա-
ռաջի տեսանելով զկապուտակ ծիրանափայլ
դաշտաձեւ ծովն, տաստակերտս մեծամեծս
չուրջ զեզերբն անտառախիտ ծառովքն եւ
գինեբեր որթովք եւ զանազան ստղովք,
զէնս սլաւրաստեալ, եւ շուրջ զամրոցաւն
տնկախիտս բուրաստանս ծաղկաւէտս եւ
անուշահոտս ի զանազան ծաղկանց, ոչ մի-
այն ի տեսիլ խողտման աչաց եւ ի զուար-
ճումն հոտոտելեաց, այլ եւ ի կազմութիւն
գեղոյ բժշկական հնարագիւտ իմաստասիրու-
թեանց... իսկ շուրջ գբերդանման Ասլարա-
նօքն սլարսպէ գբլուրն շուրջանակի յապա-
ռաժուտ տաշելոց քարանց. քաղաք ամենա-
լից զհովիտն ամրացուցանելով. իսկ ի վե-
րայ՝ բղխեալ աղբիւրն, դարձեալ սլարսպէ
գքարաբլուրն ի պահպանութիւն ջրոյն ամ-
րագունիւք շինուածովք, եւ շէն մարգա-
րիտ գքարաբլուրն յօրինէ սլարսպաւոր ան-
կասկածելիս, անմատչելի ձեռաց սլաւերագ-
մողաց... ի խորագոյն ծովուն զսլարիսպն
կազմէ: իսկ ի մէջ երեքարմատեան գոգաձեւ
հովտին փոքու՝ որ յերկից բլրոցն խոնարհի,
շինէ աշտարակ բարձրաբերձ փոքուածոյ մի-

ջոցաւ , եւ ի վերայ նորա կանգնէ զԱստղ-
կեան պատկերն , եւ մօտ նորա զտուն դանձու
սպաշտականութեան կռօցն . կարգէ եւ յօրինէ
ի նմա փողոցս վաճառոց ամենալիցն եւ բա-
ւականս . . . եւ առ եզերք ծովուն պարըս-
պաւորս յօրինէ զգոգն շնուլ այգեստան տըն-
կախիտ պատրաստութեամբ , ականախիտ
վայելչութեամբ . . . եւ իբրեւ զամբոցն կա-
տարեաց , կոչեաց զանուն ամբոցին ԶԱՐԴ ,
այսինքն պայծառութիւն ի վերայ պայծա-
ռայարդար շինուածոյն , եւ ածեալ զտիկին
Սաթինիկ զբօսնուլ յաշնանային յեղանակս
յամարաստուն գեղեցկաչէն ասարանս զար-
դարեալ բերդին . իսկ զանուն քաղաքին կո-
չեցին Արտամատ՝ որ ստուգաբանի Արտա-
չէսի ձեռակերտ , կամ թէ՛ Արտաչէսի ինչք .
զի ըստ Պարսիկ ձայնի՝ Մատ՝ Եկք Թարգ-
մանի » . . . :

Հիանալի է նկարագիրդ արդարեւ , այլ ոչ
համոզիչ ստուգաբանութիւնդ , ո՞ թօլմաս .
գողեցիկ է կոչել զանուն բերդին՝ ԶԱՐԴ .
վայելչութիւն . ԱՐԴ եւս շնորհք վայելչու-
թիւն կը նշանակէ մեր լեզուին մէջ , զոր օ-
րինակ « Արդ ու զարդ » , պաճուճանք ըսել
է , եւ եթէ « Արտամեա » գրենք . բառին
հիմն , կամ որ նոյն է նախակին վանկն կը
գտնենք Արդ-զարդ :

Արտամեաու կից են գրեթէ կոնկու վանք ,
կենդանեաց գեղ . Ծըվստան գեղ . զորս ող-
ջունելով փութանք վան քաղաքը . . . Աստ

կը բռնուի բերանս . եւ կը մթագնին աչքերս : Ինչպէս անցեր եմ , ինչպէս հասեր եմ . զիս կը գտնեմ Ս . Նշանայ Առաջնորդարանը , Ս . Հայրիկին գիրկը . . . եւ իրիկունը Այգեստանը մեր տունը , մօրս բազկաց մէջ , որ կուլայ զիս : Եղբարքս եւ իրենց որդիք , ազգականք , բարեկամք , ծանօթք , դրացիք եկած են ինձ յողջոյն եւ ի տես :

* * *

Վանայ մէջ մնացի ես չորեքտասան ամիս : Լռութիւն այդ միջոցին տեղի ունեցած անցքերուն եւ անձինքներուն վրայ , դէպքերուն եւ դեր կատարողներուն վրայ , սովուն եւ սովագործներուն վրայ :

Ես կը փութամ միայն քանի մը տեղագրական պատկերներ ի տես հանել ընթերցողաց , իմ ճաշակած համէն հոտէն հաղորդակից ընելով :

Վանայ Անգղ . հիւսպատոս Պ . Քլէյթին , սկսած էր վերստին պեղել տալ Այգեստանեայց հիւսիսակողմն գտնուած Յանգուսներու լեռնագագաթը , իմ ընթերցողաց ծանօթ՝ Զըմբ զըմբ մաղարային գլուխը : Արդէն Գրոց Բրոցը պատմած է այս կործանեալ եւ հրկիպեալ բերդին ծալքերէն կուռքեր , պըղնձագոծ աթոռի բեկորներ , զանազան անօթոց եւ կահուց նշխարներ գտնուիլը , ինչպէս նաեւ շէնքերը . այս անգամ եւս թէ-

պէտ քիչ բան ձեռք բերած էր Պ. Քլէյթին .
 բայց այնպիսի հոյակապ շէնքեր բացուեցան ,
 որ բերդատիրոջ մեծութիւնը եւ ժամանակի
 ճարտարասպետութեան վրայ կրնան հիացու-
 մըն պատճառել . դահլիճներ , աւազաններ ,
 ձեւաւոր եւ խորհրդաւոր շէնքեր , դիտարա-
 րանի կամ զբօսանաց համար , աստատարա-
 նի կամ գաղտնարանի համար կամարաշէն-
 ներ . ընդունելութեան կամ հանդիսաւորու-
 թեանց սրահներ , եւ այլ շատ մը խանդար-
 եալ , շատ մը եւս դեռ ծածկեալ կ'երեւին :
 Իսկ դիրքն շատ հիանալի է քան բուն վա-
 նայ բերդին , կամ ինչպէս սովորութիւն ե-
 եղած է ըսել՝ Շամիրամակերտին : Այս գա-
 գաթի տակն է այն բերանածեւ բացուած
 դուռն քարայրին , Զըմբ զըմբ մաղարային .
 որոյ անցքը կ'երկարի մինչեւ Մհէրի դուռն
 եւ կ'անցնի անդին մինչեւ Ակրփին . դրսէն
 ալ ողնաշարի պէս երկնցած է լեռն , այս
 բերդը՝ գլուխ , որ ունի իւր պարանոցը ,
 Մհէրի դուռն՝ թիկնամէջ , միջնողն եւ կո-
 ղավանդակն . որոյ մէջն է սիրտ , թոք , ըս-
 տամոքսն . եւ Ակրփին՝ իւր ծնկներ : Յարմար
 կը թուի ըսել թէ Շամիրամէն յառաջ վա-
 նայ թագաւորաց ամրոցն ու ասարանքն
 էր այս բարձունք , եւ քարայրը՝ Մհէրի
 դուռն՝ իրենց գանձարան , դարան , Մը-
 հէրն՝ գանձուց պահապան , միւս ծայրն
 Ակրփին՝ Մեհեան հրոյ Արեւու . եւ իւր
 գանձարանն նոյնպէս Մհէրին պահարա-

նըն . աստի ծագած լինի թերեւս այն դա-
ղաւիարը թէ՛ անթիւ անհամար ոսկի կայ
այն տեղ , եւ թէ՛ նակորի փաշակ , կամ
բաղդին դարձուածքը չե՞ն մեհենեաց , հմա-
յից , եւ Ագր-փիի քրմաց թողուցած մէկ հետ-
քը : Նայելով մանաւանդ այս բերդի ստո-
րոտը եղած գետին , եւ անոր մօտ շինուած
Անգուսներ անունով գեղեցկադիր թաղի մը ,
ուր այժմ Ս . Աստուածածնի անունով եկե-
ղեցի մը ունինք , եւ եթէ ուշ դնենք՝ դա
գիծ մի է որ գետոյն լեռնակողման եղերքէն
կերկարի մինչեւ Ակրբի , մի քանի տեղափո-
խութիւն ընել բնական է ջրոյն ընթացքին .
այս գիծը եղեր է այգեստան , դրախտ բեր-
դականաց կամ Արքունեաց : Հանգուսներ
բառն իսկ իւր կազմութեամբ , հնչմամբ , հը-
նութիւն մի է . իւր վերեւն ունի աւազան ,
ուր ուխտի կերթան ցայսօր ախտաւորք , եւ
ջրովն ու կաւովն կը բուժուին : Գետոյն ա-
րեւելեան մասն՝ թաղնիքի փարեր կ'ըսուին՝
մօտ Հանգուսներու , որոց բնական երեւոյթ-
ուրած են այժմեան ջրվէժները :—Յղկուած
փայլուն կոնքաձեւ քարերը կրնան մտածել
տալ թէ՛ ձեռակերտ ամառնային բաղնիք ե-
ղած լինին ժամանակաւ այդ բերդականաց :
Յարեւելս տարածեալ կը տեսնուի հարթ հո-
վիտն , եւ անոր մէջ Սղգայ գիւղը , զոր կը
յիշէ թովմաս Արծրունին , եւ որ իր աւան-
դութիւններն ունի դէպի խորին հնութիւն ,
իբրեւ քաղաք , իբրեւ աւան , մեծակերտ եւ

բազմաբնակ, եւ արդարեւ հազար անգամ
վայելուչ է քաղաք լինելու համար այդ տե-
ղը քան Շամիրամայ քաղաքը, որ իւր մե-
ծագործութեամբ հանդերձ՝ կը նեղէ բնա-
կիչները բարձր պարսպաց մէջը սեղմելով եւ
հիւսիսոյ օդոյն դէմը բռնած է ասլառածն
ամբարտակ: Իսկ Սղգայ ցամաք եւ առող-
ջարար օդով, պառեկը վարադայ լեռան
յեց, եւ առջեւը տարածեալ այգեստանք.
մէկ կողմն Արարք, կուռուպաշ. այս կող-
մըն Ջրուանդանց, Չորովանց, Լամզկերտ,
նշանաւոր անուներով, աւերներով որք
հնութիւն կը բուրեն. կից է գրեթէ իրեն՝
Կարմրբուր, Ս. Աստուածածնի վանքը, եւ
իւր բլուրներ ու դերբուկներ հետաքրք-
րական նիւթերով. ծածկոյթներով. որք եր-
բեմն ծայրը ցոյց կուտան, ուր կան եւ բե-
ւեռագրով քարեր: ԿԱՐՄՐԻՈՐ. Ի՞նչ սի-
րուն բառ...: Այս առթիւ ներելի է կար-
ծել թէ Հայոց հին Աստուծոց եւ Աստուա-
ծուհեաց, Արամազդներու եւ Անահիտնե-
րու համար երգուած դիցաբանութեանց փրշ-
րեալ ոսկեղէն երգոց բեկորներէն՝ ժողոված
լինին մեր թարգմանիչք շատ մը թանկագին
գոհարներ, եւ անոնցմով շարայօրինած լի-
նին այնքան վսեմ շարականներ Տէրունական,
մանաւանդ՝ ի դովեստ Ս. Աստուածածնին.
« Մարգարտատեսիլ եւ ծիրանազգեաց հը-
րաչափառագոյն կոյս » . եւ այլ բազում.
մանաւանդ երբ դիտենք ասոնց մեծ մասն

յօրիներ է խորենացին, Նա որ ճաշակ ունէր հնութեանց եւ հնախօսութեանց. որ մեծ խնամօք գտաւ եւ աւանդեց մեզ գողթնեաց երգերն. « Երկնէր երկին, երկնէր երկիր, Երկնէր եւ ծիրանի ծովն » եւ այլն... : Այո՛, մեր շարականաց մեծ մասն Աստուածաշնչով բանաստեղծեալ են. իսկ մաս մը՝ Ազգային շնչով ու լեզուով, որ չէր անհետացած մինչեւ այն օրերը :

Այսքան մը քեզ համար կարմրաւոր :

Իսկ վաճառ՝ որ իմ կարծեօքս կար նախ քան զՇամիրամակերտն եւ յետոյ քան զնա, ինչպէս որ շիտիտիսեց եւ չկորսնցուց երբեք իւր անունը, նոյնպէս էր եւ է այս բերդէն տարածեալ մինչեւ ի Սղգայ : Այս լեռնաբերդին կողին վրայ կայ յաւիտենական ուռենի մը, քովը ջուր մը եւ աւերակ մը, Սղգավանք կ'ըսեն. եւ կը հասկնան Սղգայ գետին վանքը՝ որ հեռի է իրենցմէ քան զկարմրաւոր : Բայց թող լինի վանք. — Ի՞նչ է այս բառը : Վանք, մեր լեզուին մէջը, տուն, բնակութիւն, իջեւան կամ օթեւան, հիւանդանոց, աղօթաւորաց տուն, ծածկոյթով յարկ մը, թաղ մը, աւան մը—կամ որ նոյն էր վան, քիչ մի եւս յառաջ երթամ ըսելու թէ՛ քաղաք մը, զի քաղաքն է՛ քաւաք, օտար բառը : Եւ, զարմանալի է տեսնել աւելի յաճախ գործածուած ՎԱՆ կոչումն վանայ կողմերը, Դատ-Վան, Վան-իկ, Ախա-վանց, Փշա-վանց, Հայկայ-վանք,

Զորա-վանի, Շատ-վան. Ա.-վանց, Նորո-
վանց. եւ այլն: Անշուշտ խորին եւ ծանր
կրկտումներ սլէտք են այս ըսածներուս,
եւ թեթեւակի սոյն կարծիք կը դրեմ:

Պ. Քլէյթին պեղել տուած էր նաեւ Զորո-
վանից բերդաբլուրն. եւ հոն ալ բացուեր էին
չէնքեր, եւ յայտնուած էին քանի մը կտոր
բաներ, մենք ալ էլանք եւ տեսանք մեր ա-
չօք: Ինչ որ լինին այդ գտնուած եւ վեր-
ցուած բաները, որք շատ մը եւս գեղացի-
ներու ձեռքով կը ժողվուին եւ վանայ քա-
նի մը ծանօթ անձինք կը գնեն ու կը վա-
ճառեն զաղճնապես թէ Հոն, թէ ի Տփլիս
եւ թէ ի Կ. Պօլիս հանելով, ցաւ է ինձ
ըսել որ չեն խմացուիր գէթ թէ ի՞նչ են. եւ
եթէ Ա.գգային թանգարանի մը մէջ չը պահ-
ուիր շահասիրութեան շնորհիւ, գոնէ սլատ-
կերներ եւ չափերն առնուն, եւ նկարագրեն
ու ստորագրեն իրեղինաց նիւթը. գոյնը, մե-
ծութիւնն, եւ տիպն. եւ թէ՛ որ տեղ գըտ-
նուած է. որո՞յ ձեռքով. եւ ո՞ր տարին:
Ա.յո, ուրուականն եւեթ գոնէ ունենանք
այդ հնութեանց:

* * *

ՏԻԳՐԻՍԻ Ա.ԿՈՒՆՔ. վաղուցուան փափա-
քըս էր Դրախտի այս ջրոյն ակունքը ուխտի
երթալ. բայց դիւրին չէր, ինչպէս Երկնից
արքայութեան եւ Եդեմական դրախտին ճա-

նապարհը կարի դժուարին է : Գրեթէ բարձ-
րութիւն , զով , դաւարիք , ծաղկունք , ա-
կունք , թռչունք , սողունք , մի եւ նոյն են
Երասխին ու Տիգրիսին : Երասխին որ Բին
Գէօլէն կը բղխի , եւ զոր վայելած եւ քա-
նիցս , ու նկարագրուած ի բազմաց , ինչպէս
նաեւ ի մէնջ , ուր երեք տարի յառաջ կըր-
կին բազդ ունեցայ կարինէն ի Սուրբ կա-
րապետ երթալուս չորս ժամու չափ շրջիլ :
Համբուրել , ըմպել , հոտոտել այդ նազելի
մայր լեռն եւ իւր ստեանց կաթն . երանա-
ւէտ հաճոյքներով դնելով որբ գլուխս գի-
նարքներով եւ մշտադաւար ուռիներով պըճ-
նեալ մայրական գրկաց մէջ , եւ չոր բերանո-
վըս ծծելով անմահական ջուրն Մայր Արաք-
սին , թաթոս դեղին մօտ , ուր « Ուլն ու
գառն իւր վճիտը ջուրը կը մոնէին արձակ » .
եւ « Ճըկուն ոստն ու տերեւ թաց կ'անէին
տապ օրին . Ափերին մօտ երգելով՝ հովիւք
գային համարձակ . Արաքս հոն չէր սգաւոր ,
սար էր բռնած ձկանց հետ . սիրուն կայտառ
կարմրախայտք սար սարէին մանկական » .
եւ մեղրաչուրթն մեղրաչունչ երգէր խօսէր
մեզ շատ բան . . . մեր սրտերն ալ կուտային
իրեն բանից պատասխան . . . :

Այս երկու նազելի քոյրեր , կամ մի եւ
նոյն գերդաստանին զոյգ տաղերկիններ , ի-
րաւամբ կոչուած դրախտի ցրեր , Երասխն ու
Տիգրիսը , մի եւ նոյն արդն ու զարդն ու-
նին . մի եւ նոյն քնքանք , մի եւ նոյն սա-

ճուճանք, մի եւ նոյն բերկրանք, մի եւ նոյն դարդն ու տառապանք: Իրաւ է թէ՛ մէկն ի հարաւ կ'ընթանայ, միւսն ի հիւսիս եւ յարեւելս, բայց երկուքն ալ կ'անցնին բազմահայ գաւառներէ, եւ իրենց ալեաց մէջ կը նկարեն « Հին հին դարուց յիշատակ »: Կ'արժէ որ Հայեր իրենց կենաց մէջ գէթ միանգամ ուխտ երթան. լուացուին եւ կուլ տան այս ջրերէն. կարդան ու լսեն զանոնք, եթէ Հայ են: Տիգրիս՝ Տիգրանակերտի առաջեւը բաւական կատարեալ հասակի մը կը հասնի, բայց այս ճիւղն կը ծագի Գօլջուկէն. մեր սլաշտեցեալ Ծովքէն, Թորոս աղբօր լըճէն, Խարբերդու մօտերէն, եւ մեծ քարայրէ մը, ու Արզնոյ լերանց աղբիւրներէն. որ կը կլորի Ակլայ քարաբերդի առջեւէն, ժայռոտ խորերէն, եւ կը հօսի կը խառնուի Տիգրանակերտէն անդին՝ Ջէզայիրէն եկած մեծ ճիւղին հետ: Ահա այս վերջին ճիւղին ակունքն է, որում կը փափագէինք. եւ զըտանք:

Նօրդուզ անունով գաւառակ մը կայ ի վասպուրական. որ Զուլամէրդու, Շատախու, ու Խօշարայ մէջ տեղը կ'իյնայ, կից Անձեւացեաց հին նահանգին, թերեւս եւ անոր մէկ մասն: Այս գաւառի իւղն ու սլանիրը, կաթն ու մեղրը, ոչխարն ու կովը շատ անուանի են բոլոր այդ կողմերը, որպէս է իննգօլինը՝ Մշոյ եւ Կարնոյ կողմերը: Այդ առատութիւն եւ համեղութիւն կը գոյանայ

չնորհիւ արօտին, օդին, եւ ջրին. մէկ խօսքով՝ Դրախտի բերք է: Վանէն մեկնելով՝ հոյակապ ընկերներով, յորս յետինն ես էի, Վարազայ հարաւէն, Արարոց սարէն, Արարք հին գեղի աւերակներու քովէն. — Արարոց սար բեղուն եւ ջրաւէտ ու դալարաւէտ լեռ մի է, որ ունի հրասուրբիչ տեսարան եւ գիրք, եւ որ կը ներշնչէ զմարդ—. ելլելով շրջուեցանք Հայոց ձորին վրայ. եւ լջանք Աստուածաշէն գեղ: Աստուածաշէն, Հայկաշէն, միշտ շէն, մեծ շէն. ունի երկարաձիգ բերդաբլուր մը հողածածուկ շիներով եւ աւերներով. որուն վրայ դրած ենք արդէն. բայց այս անգամ եւս չկրցինք առանց այցելելու անցնիլ. . . : Հետեւեալ օրն Հոգւոց վանքը հասանք. սովորական՝ այլ սարսափելի դժուարել լեռան մը ուղիով, տափէ մը, եւ անձուկ ու ժայռալից ձորէ մը անցնելով: Հոգւոց վանք՝ խոր անդունդի մը մէջ զետեղուած է, բարձրաբերձ ապառաժներով շրջապատեալ. ի հնումն Աթոռ Անահտայ. « Քանզի դեւք բազումը բնակեալ էին անդ եւ պատրէին զմարդիկ տեղւոյն, տուեալ յայնմ տեղւոջէ դեղս ախտակտնս առ ի կատարել զպղծութիւնն աստից, կռանաճայն դարբնաց ահաւոր հրաշիւք արհաւիրս գործէին. յորս մարդիկ աշխարհին սովորեալք. անդ առ վայրին դեգերէին, առեալ ի չաստուածոյն ծրարս թարախած որս ի պատիր աստիցն. . . եւ անուանէին զանուն տեղւոյն

այնորիկ՝ Դարբնեաց քար » : Խոր . Թուղթ . առ Սահ . Արծր » : Դարբնաց քարեր դեռ կան այդ անունով եւ տեղով . եւ մի սեւացած քարայր , ուր կը ձենձերէին զոհք չԱստուածոյն , բայց դեւք չքացեալ են , զի հրաշագործ կենդանագիր Տիրամօր անարատ Ս . կուսին կանգնեցաւ Ս . Բարդ . Առաքելոյ ձեռամբ փոխանակ Անահտայ արձանին . եւ տաճարն կառուցաւ յանուն Աստուածածնին . ուր վանք եւ օթեվանք շինուեցան աստացելոց եւ ուխտաւորաց . որոց շարունակութիւնը կը տեւէ ցայսօր : Ուխտադիր կանայք կային հոն ի նախնուն խնամողք եւ հոգացողք աստածէտից . այդ է Հոգոց կամ Հոգեաց վանքն :

Վճիտ եւ պաղուկ ջրոյ մեծ վտակ մը կը հոսի վանքին առջեւէն , վտակին եզերքն անշուք եւ անձուկ մատուռ մի կայ , յորում ցուցնեն հսկայի մը գերեզման . այն տեղ կը պահուին ոսկերք Մեծին Տրդատայ : Այդ վտակն է Տիգրիսին , որ կ'երթայ ի Շատախ , եւ հոն կը կոչուի ՇԱՏ մինչեւ իւր վախճանը . — Գաւառն ջրէն , թէ ջուրն գաւառէն ՇԱՏ յորջորջուած , — եւ ժողովելով Շատախու , Մոկաց , Բարվարու , Բօհտանու , Բաղչոյ լեռանց եւ ձորոց առատ ջրերը , Ջղիրայէն կ'իջնայ մեծ դաշտն , միանալով միւս ճիւղին : Վտակին հետ դէպի իւր ծագումն կ'ընթանանք յարեւելս հարաւոյ , կապաններ նեղ ու մեղ , ձորեր խոր ու մոր .

մացառներ եւ ժայռեր մեր բոլորը , ապա ճորահոփիտ մը , ապա լեռնահոփիտ մը . փոքրիկ գեղեր , խոտաւէտ տեղիք , ամայութիւնք : Արծիւներ կը թռչտին ազատ ազատ եւ ահեղաթափ ամբերէն ի վար քարերուն վրայ , ապառաժներու սլառոււածքներու մէջ մանր ու խոշոր բազմատեսակ թռչնոց բոյնք եւ ձագունք . վայրի էրէք երամով կ'անցնին արօտէ արօտ , գագաթէ գագաթ , մերթ քնդ մերթ մեր հրարձակներ (հրացան) կ'որոտան , թնդաձայն կը լնուն վայրը , այլ 'ի զուր . ոչ մի հաւք , ոչ մի էրէ չեն իյնար որս , կը նային իրենց դիրքէն եւ կը ծիծաղին ու կը քամահրեն մեր առթած ահն ու հնարքը : Ազատ թռած , եւ ազատ քալած են անոնք . անծանօթ կը թուէր իրենց երկիւղն , մահն՝ մարդոց ձեռքէն . իբրեւ բնակիչք ամբոց , բնակիչք լերանց . . . : Գեղերը անբնակ կը գտնէինք , գրեթէ ամէնքն ալ վրաններով ելած էին զօգաններ , իրենց ոչխարները բուծելու եւ կթելու . պատահեցանք վրանէ վրան , եւ ապա ժամանեցինք կողան գեղ , ուր հանգեան մեր ծանր ընկերներ : Իսկ ոմանք՝ միասին առնելով գեղի կտրիճներէն դիմեցինք Ա.կներ . քանի կը վերելէնք , կ'անօսրանայ օդը , եւ նոր ու սըխրալի տեսարաններ կը բացուին : Օլաման գեղ մը կայ առջեւնիս , ուր Ասորիք կը բռնակին , եւ մի գեղեցկակերտ տաճար ունին . բայց իրենք եւ իրենց կանայք ու մանկուկնք

քրջագգեացք, աղտոտ, սեւացեալք: — Տէր Աստուած, Դրախտի քով, Դրախտի մէջ կը բնակին, եւ այսքան տգեղ է իրենց տիպն ու կենցաղն. անիծեալ սէտք է լինին անշուշտ, զի քիչ մը իրենցմէ վար բնակող Հայք եւ Քիւրդք զարմանալի առոյգ, առողջ, սիրուն եւ գեղեցիկ են:

Օլամանէն անմիջապէս կ'սկսի մի ճակատածեւ դիրք լերան մը, կամ լանջածեւ տեսարան մը, զոր կը ծածանէ սիւքն եղեմական՝ գոյն գոյն ծաղկանց եւ բանջարոց եւ կանանչ դաւարեայ ծալէծալ ալիքներով, որոց կողերէն, ծոցերէն արծաթափայլ երեսք ջրոց բաց ու խուփ կ'երեւին եւ կը հոսին առու առու, քաղցր ու մեղմիկ կարկաշներով, եւ կը թափին ձորառուն: Ծծելով լիաշունչ օդն ու հոտ եղեմին, զբօսնլով այս հաճոյալից տեսլեամբ կ'ենենք զառ ի վեր: Ի վեր, որ գագաթն է այդ գեղեցիկ ճակատին, եւ հոս ամենայն ինչ ոսկեղէն է: Արեւուն ճառագայթը ոսկեփայլ: Թեւք թռչնոց ոսկեգոյն: Չայն երգոց հաւուց ի ձայն ոսկելար քնարի: Յօղունք խոտոց եւ բուսոց ոսկի: Ծաղկունք ամենայն, եւ ամենուրեք ծաղկասփիւռ, շուշանն ու համասփիւռ, տերեւն ոսկի, տեսիլն ոսկի, միայն քարեր կան բոսորային կարմիր. եւ այդ քարերու մեծամեծ բեկորներէն շէնքեր կը տեսնուին ի տեղիս տեղիս, զորս կը բացատրեն մեզ կողզանցի Հայն եւ Օլամանցի Ասորիք,

Թէ Ազնաւորաց բերդ են. եւ Ազնաւորաց գերեզմանք: Քանի մը առատաջուր ակունք կը բղխին այս տեղէն, ամենն եւս անմահութեան ջրեր, բաց բուն Ակն՝ մէկ է, եւ ունի իւր վէպն:—Ամէն տարի, Համբարձման տօնին, առաւօտ, անմահութեան խնձոր մի հրեշտակներէն կը դբուի այս ական ջրի մէջ, ուր ամենէն կանուխ հասնողն միայն կը տեսնէ. բայց երբ ձեռն կը կարկառէ առնըլու, խնձորն այլ եւս չերեւիր:—Ափսսս: Բայց տեսնելն ալ հերիք է, ըսէք թէ ի՞նչ կերպ ի՞նչ գոյն եւ ի՞նչ մեծութիւն ունի:—Ո՞ր աղամորդին կարող է սլատմել, կա՞յ անոր նման բան մը որ հասկցնենք, երբ Դըրախտն երթանք պիտի տեսնենք ու վայելենք. . . —Աւա՛ղ Աղամորդւոցս, աւա՛ղ մահկանացուացս:

Յանչափս այդ ջուրէն, յանչափս այդ օդէն, յանչափս այդ տեղէն եւ տեսարանէն ճաշակեցինք. եւ ահա ընթերցողացդ ալ քիչ մը ճաշակ տուինք:

Ջուր մի եւս խմենք, հարիւր դիր խմենք, միշտ ծարաւ ենք:

Շեխ մի երկու Քուրդ ընկերով եկաւ մեր քով. կշտամբեց զմեզ, քաւով այդ ջուրէն խմելու համար:— գանկ քը հաշս, որ ըսել է՝ աղբիւր երանութեան, — սուրբ է. մի սղծէք ամանով: Գանկ քը հաշս, առ քեզ մի նոր ճառագայթ, «Յաշտ առնէր Զրուանըն», — «Աշտիշատ վիշապաքաղն Վահագ-

նի, մեհեան վահեվանեան. մեհեան եւ բա-
գինն ոսկեմօր ոսկեծին դից: Մեհեան Աստղը-
կան դից, սենեակ վահագնի. . . » (Ագաթան-
գեղոս): Այս շէնքերն ու տեղն ի Տարօն.
իսկ բառը՝ թերեւս այս տեղ աւելի կանու-
խէն ծանօթ:

* * *

Ազնիւ ընթերցող, մի ստիպեր զիս, չեմ
ուզեր զատուիլ այս երանութենէն. բայց
չեն ձգեր զմեզ հոն. . . ետ դառնանք:

Այս անգամ Հոգւոց վանքէն չենք երթար,
այլ Գասրիկ գեղէն, ուր նշանաւոր քիւրդ Դըր-
բազ աղան իւր ընդարձակ, գոյն զգոյն եւ
չքեղ վրանին տակ հիւրընկալեց զմեզ: Ան-
տի գնացինք կանքրուար գիւղն Հայոց. ե-
լանք Գուրգենի բերդ, որ շինուած է դա-
րաբլուրի մը վրայ բարձր եւ քարոտ. քարե-
րու մէջ. փորածոյք, ջրչեղջք, զընդանտուն,
եւ իրեն կողերուն վրայ մեծամեծ գերեզ-
մանք, զորս կ'անուանէին՝ Ազնաւորք:

* * *

Դեռ ունիմ բաներ պարկ ու պուճախը մնա-
ցած, որքան թափթփած եւ կորած լինին
այս հնգամեայ թափառելովս, եւ տեղէ տեղ,
պաշտօնէ պաշտօն զբաղելովս: Զոր օրինակ,
կ'արժէ որ Խնուսն, Մանազկերտն, Պուլանը-
խըն, Խլաթն, Արծկէն, ու Արճէշն, Բաղէ-
չըն, Դատիկն, Գօզալ դարան, եւ Խոյթայ
եւ Սասնոյ երեսը՝ իրենց գեղեցկութեամբ

նկարենք. յորս հիանալիք եւ յիշատակելիք շատ կան. եւ նորանոր երեւոյթներ ի տես գան:

* * *

Բաղիչոյ գարունը ունի սքանչելի առանձին ճաշակ մը. այդ ձորը երջանկացոյց զիս տեսնել տալով հազարան բիրտքիւն յիշատակեալ հէքեաթներու մէջ, զոր տեղացիք կ'անուանեն նաեւ « Տուտի խումրի »: Լսեցի իւր զմայլելի երգերը, զորս կ'երգէր իւր զուտ ու քաղցր դայլայլով, որ կը լեցնէր ձորն ու անտաւն. արդարեւ հազար եղանակ գիտէ գեղգեղել, սարեկի մը մեծութեամբ, աչեղ, լանջագեղ, թիկունք եւ գլուխը փայլուն ոսկւոյ դեղնութեամբ. թեւերը սեւաթուխ, ծանր եւ վսեմ նայուածք մը ու շարժուածք մը ունի. թուիչը արագ է, բայց ոչ մացառի փոքրիկ բիւրիւլի նման վժիկ վժիկ ու ճըռ ճըռ, եւ ոչ անոր պէս զավզակ, ոստոստիկ, ու մարդոց անտեսող, սա ընդ հակառակն կարծես հաճոյք կը զգայ ցուցնել իւր գեղն, եւ կ'ախորժէ երգել, երբ մարդ կը լսէ:

Բաղչոյ ձորի ծառերուն վրայ, ամէն իրիկուն երբ արեւը մար կը մոնայ, թփերու մէջէն մի ողորմուկ, սեղմուկ, ամէկուտ աղջկան մը ձայնի նման, սրտի դպչող շրվոց մը կը լսուի. — « Սը՞հակ, սը՞հակ, սը՞հակ » . . . երկցս կը կրկնուի. քիչ մը կը լուէ, կը թուի թէ՛ արձագանքի մը կամ

պատասխանելոյ մը կ'ստատէ , ասլա անյոյս իր ստատածէն՝ կը կրկնէ ու կը կրկնէ — « Սը՝ հակ , սը՝ հակ , սը՝ հակ » . . . մինչեւ առաւօտ : Պըտըտիկ , կատարգլուխ , վախկոտ , ամէկոտ այս թռչնիկն ո՞վ է , հարցուցի բարեկամէս . — Վա՛ , չգիտե՛ս դու , քոյր մը ու եղբայր մը եղեր են որբուկ , իրիկուն մը Սահակ իր քրոջ ծամերը կը սանտրէր , յափըշտակուեցաւ յանկարծ , արծի՞ւ էր յափշտակողն թէ գազան՝ Աստուած գիտէ . ճշալու ձայնին հետ , սիրտ կ'ելնէ քրոջ , Աստուած , ինձ հաւքու թեւեր տուր . թռնիմ իմ աղբրուկ գտնեմ : Աստուած թեւ տուեր աղջրկան . ու դեռ սանտրն էլ վեր դլխուն : Այն օրէն ի վեր ծառեր ու դռներ կը թափառի , լեռներ ու անտառներ կը թռի ու կը կանչէ « Սը՝ հակ , սը՝ հակ , սը՝ հակ » :

* * *

Վանայ ծովու դստերներէն են Արջակու ծով , եւ Սպահան գօշուկն՝ Բերկուայ հանդէպ . մի մատաղ եւ խարտեաչ դստրիկն է Սիփանայ Սութէնն . եւ երկու եւս ունի մին քան զմիւսն գեղեցիկ՝ Նազիկայ լիճ Խլաթայ վրան , եւ Խաչրուայ լիճ յԱպահունիս (ի Պուլանըխ) , Բլէճան լերան հետ կարգած : Նազիկն՝ նազելի է անուամբ եւ տեսքով , փափուկ եւ անոյշ իր ջրովն ու ձեւերով , բայց Խաչրուն աւելի խորհրդաւոր եւ ուշոյ արժանի է , որ ունի իւր վէպն :

Այս լիճը բոբո ու պղտոր է միշտ, եւ իւր խորէն կը յուզուի ու ձայներ կ'արձակէ, եւ ահա իւր վէպն :

« Հնոց ժամանակէ հետէ մնացած կռապաշտ թագաւոր մի եղեր է, անունը Պռօզ, որ կը նստէր ի Լաթար (գեղ է այժմ Լաթար՝ բայց կը ցուցնէ թէ մեծ տեղ մը բռներ է ժամանակաւ), իւր եօթն զաւակաց համար եօթն բերդ շիներ եւ ամէն մէկը մէկ բերդը նստեցուցեր. ջոջ տըղան դրեր Բլէճանու բերդը, (այն լեռան վրայ բերդերու հնութեան հետքեր դեռ կան) : Պռօզ թագաւոր շատ զօրընդեղ է եղեր, հաւլունի (*) թուր մը ունէր, Պռօզն իր ծերութեան ժամանակ կը մտածէ թէ այս թուրը իր որ մէկ աղային քով մնայ՝ մէկալնոնք պիտի սպաննէ. բան մը չկայ որ այդ թուրին դէմ դնէ. խաղաղութեան համար կը կանչէ իր մեծ որդին, ու թուրը կուտայ անոր, կ'ըսէ, — Տար նետէ այդ լճին խորը : Տղան կ'առնէ թուրը, բայց՝ ամսոս չէ՞, կըսէ, կորսնցնեմ այս, կը պահէ տեղ մը, եւ կը դառնայ կը պատմէ հօրը թէ՛ նետեցի լիճը : — Ի՛նչպէս եղաւ լիճը, կը հարցնէ Պռօզն, — բան մը չ'եղաւ, կ'ըսէ

(*) Հաւլունի՝ կը նշանակէ հաւու ուլնի. իբր Թէ երկաթը կը մանրեն կորեկի պէս, կուտան հաւերուն, կ'ուտեն, եւ անոնց ծերտերը ժողովելով կրակով կերեն, ելած երկաթը կը լինի զուտ չալիկ եւ զարմանալի սուր ու կտրուն :

տղան: — Գնա, բեր թուրը, պահեր ես դու, կըսէ հայրն, եւ կը յանձնէ կարգով մէկալ տղայոց. ամէնքն ալ ջոջ եղբօր արածին սէս կ'անեն, եւ Պուօն ետ կ'առնէ ու կուտայ սղտիկ տղային, — Տար, նետէ լճին մէջը, կըսէ, կեցիր, տես ի՞նչ կը սլատահի, դարձիր սատմէ ինծի: Պղտիկ տղան հօրը սածին սէս կ'ընէ, եւ կը դառնայ կը սատմէ թէ՛ բրորաւ ծով, սղտորան ջուրեր, ձկներ թափան ՚ի դուրս, գո՛ւռ, գո՛ւռ, ձէներ կուգար լճի խորերէն: Օրն ուրբաթ էր որ թուրն ինկաւ լիճը. այն օր այս օր ամէն ուրբաթ օրեր կը փոթորկի խորէն ծովը. կը խառնուի կը սղտորի ջուրը: Դաս մը քաջեր բռներ են զթուր, դաս մը քաջեր էլ կան որ կուգան խլելու, եւ այդ շփոթէն կը գոռան ջրեր: Պուօը քրչքրւ ըրած է որ երբ այս ծովը ցամքի, այդ թուրը բռնող ձեռք մը աշխարհ կուգայ, մնացածն Աստուծոյ գիտնալիքն է »:

Թէ նազիկն եւ թէ իջաչու լճակներ ունին իրենց մէջ հրեղէն աղջիկ, ունին հրեղէն ձիեր, հրեղէն գոմէշներ, որոցմէ կը յըղանան երբեմն գեղերու մատակներն, եւ կը ծնանին ճեփ—ճերմակ ու անղալատ: Խաչլուկէն վտակ մը ջուր չարունակ կը վազէ ջաղացքներ եւ արտերը, բայց չէ եղեւ օր՝ որ պակսի իւր ջուրը:

Հ Ա Մ Ո Վ — Հ Ո Տ Ո Վ

ՃԱՇԱԿ ԵՐԿՐՈՐԴ

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏԵՍԱՐԱՆՆԵՐ

ՎԱՍՊՈՒՐԱԿԱՆ ԵՒ ԻՒՐ ԳԱԻԱՌՆԵՐԸ (*)

Վ Ա Ն

Վ Ա Ն ՔԱՂԱՔ ԵՒ ԱՅԳԵՍՏԱՆ. Տեղագրութիւնը ծանօթ լինելով, աւելորդ է նոր նկարագիր ընել, ինչպէս ծանօթ է նաեւ լւր հռչակաւոր քարարերդը:

Բուն քաղաքը պարսպամէջ է, ուր են կա-

(*) 1880—81 Վանը գտնուածս միջոցին, թէ այցելութեամբ եւ թէ այլ եւ այլ առթիւ Վանայ շրջակայ գաւառաց մանրամասնութիւնք 'ի գիր անցուցի, որոցմէ համառօտած էի սոյն գործը, ոմանք Վանայ մէջ գաղափարելով սոյն յօրինածէս, իմ մեկնելէս յետոյ տեսայ հրատարակեալ լրագրաց մէջը, իբրեւ իրենց աշխատութիւն: Զարմացա՛յ, բայց լռեցի, զի նոր չէր մեր մէջ այդպիսի անպատկառ գործողութիւն, այն է զրական գողութիւն, եւ այն՝ բազմապիսի եւ բազմահնար եղանակաւ: Գործոյս մանրամասնութիւնը ստուար լինելով, համառօտութիւնն կը դնեմ միայն աստ, յուսալով թէ՛ համ ու հոտ մ'ալ այս պիտի ընծայէ բանասիրաց:

Ս. Գ. Վ.

ուսման թեման պաշտօնատուները եւ զօրանոց, եւ դատարանները, եւ բոլոր շուկայները ու խաները: Կայ եւ մաս մը շուկայի Արարք ըսուած հրապարակը՝ Այգեատանեայց մէջը: Բնակչաց բազմութիւնը սփռեալ է յԱյգեատան, որոյ երկայնութիւնը կը տեւէ մէկ ժամ, նոյնքան եւ լայնութիւն:

Վաճառականութիւնը ստորին վիճակի մէջ է, արհեստներն ընդհանրապէս Հայոց ձեռքն են, որք թէպէտ հետամուտ, ճարտար, բայց ոչ հարուստ: Մօտ տարիներս քանի մը նոր գործարաններ բացուած էին տեսակ տեսակ Մանիսայի, եւ Շամի, Հալէպի, ու Պուրսայի ասպանքներու տեսակներ կը գործէին. ինչպէս նաեւ տեղական տեսակ մը ասուի, որ ընդհանրացած է գրեթէ տեղացիներու մէջ հագուուտ շինելու: Արդէն վանայ շաւերը ծանօթ են:

Վանայ լիճը կարող է խիստ օգտակար միջոցներ ընծայել երկրի յառաջադիմութեան. եթէ շոգեհաւ ունենայ, որուն շահը նախատեսելով Պօլսեցի Ազնիւ Հայերէն քանիները՝ առանձնաչնորհութեան արտօնութիւն ստացած են վեհ. Սուլթանէն, ընկերութեամբ շոգեհաւ բանեցնելու, ածուխի հանքերը պեղելու, եւ ճանապարհները շինելու. ինչպէս յայտնի է բազմաց. բայց դեռ չսկսան:

Մովը քաղաքէն 20 վայրկեան հեռու է յԱրեւմուտս: Քաղաքի եւ Այգեատանեայց հիւսիսային սահմանը կը գծեն կարգ մը քա-

րաբլուրներ, Լեզգայ ֆարը, Ակրիխի, Մհերի
դուռն, Զըմք զըմք մաղարան, Մրսոս ֆար
եւ այլն, որք իրենց անուանց չափ՝ հետա-
քրքրական աւանդութիւն, պատմական վէպ,
եւ յայտնեալ ու անյայտ հնութիւններ ու-
նին, իբրեւ տեղի բերդից եւ մեհենեաց:

Բնակիչք քաղաքի եւ Այգեստանեայց՝ են
Հայք եւ Թուրք: Վարժարանք Հայոց 9, ու-
սանող մանկունք՝ 1370. օրիորդք՝ 220:
Նախ Արարատեան եւ ապա Հայոց Միացեալ
Ընկերութեան անունով վարժապետանոցը
յԱյգեստանն էր. 67 աշակերտներով. որ
ինչպէս յայտնի է՝ փակուեցաւ. եւ այժմ Պ.
Մ. Փօրթուզեալեանն կեդր. վարժարան մը
ունի բացած:

Ընթերցարանի եւ Լսարանի ընկերութիւն-
ները ութն էին, եւ մէկ ժողովատեղի, (գը-
լուպ): Ազգային զգացումն երիտասարդաց
մէջ չափազանց վառ, իսկ հին սերունդը՝
մեռեալ: Կային մաս մ'ալ որ այս երկու ծայ-
րի մէջ կը գտնուէին:

Թուրքերը ունին մէկ Բիւշսիյե եւ Հինգ
Մհրեակ. ուսանողք՝ 520:

Կլիմայն բարեխառն է. բայց ջուրը ոչ շատ
լաւ: Սերունդը առոյգ, աշխոյժ եւ կարմը-
րերես. բնութեամբ ուրախ եւ զուարթ:
Կանայք բազմածին:

Տեղական ախտ՝ կամ հիւանդութիւնք են
սովորաբար դող եւ ջերմ. խիթ որովայնի,
եւ հուսմայ, որոց ենթակայ կը լինին շա-

տերը ուտեստի եւ ապրուստի զգուշութիւն չընելով:

ՇՐՋԱԿԱՅ ԳԻՒՂՕՐԱՅԲ ՎԱՆԱՅ: Որոյ սահմանակողմերն են Հայոց ձոր, Մահմուտի (որ է Խօշար), Բերկրի, եւ ծովուն Արեւելեան ամբը որ կ'ըսուի Թիւնար, որք հեռու կը գտնուին վանէն կէս ժամէն մինչեւ ինն ժամ: Օդը բարեխառն, գիրքը լեռնային եւ դաշտային խառն, մշակութիւնը ոչ լաւ զարգացած, ուստի եւ սչ արդիւնաւոր: Զուրը նուազ, որուն համար ստիպեալ երեք տեղը լճակներ են շինած վարագայ լեռան գարնանային ջրերը ժողովելու, արտօրայքը ոռոգելու համար ամառը. Ասոնք են Քեշիշ կեօշ, Էրմանից կեօշ եւ Տօնեայ կեօշ: Արճակ գեղին մօտ կայ եւ մի բնական ծովակ, բայց անպէտ: վարագ լեռն իւր մանր ու մեծ թեւերով բռնած է այս գաւառը: վանայ մերձաւորագոյն գեղերն են Արտամետ, Շահբաղի, Ավանց, Ալիւր եւայլն, զարգարուած են Այգեստաններով, որոց թէ պտուղներ եւ թէ գինին առատ ու անուանի են: Ճանիկ գիւղն ունի Աղի հանք: Էրմանց գեղն ունի քարածուխի հանք: Մարմետ գեղի առջեւէն Սեւ գեղը կը թափի ծովը, որ առաջին քանդն է ձկանց՝ գարնան ժամանակ: Ավանց գեղը վանայ միակ եւ մեծ նաւահանդիսան է, ուր եւ նաւեր կը կերտուին: Սոյն շրջակայից մէջ կը գտնուին հին բեր-

դօրայք, մասնաւորապէս յիշելու արժանի է Անուկ բերդը: Կան 13 վանօրայք, յորս նշանաւոր են Վարագ, Լիւն եւ ԿՏուց Անասլատները. Խարուն Տիրաւեր, եւայլն: Թիւ գիւղօրէից 118. բնակիչք Հայ, Թուրք եւ Քիւրտք: Վարժարանք Հայոց 16. ուսանողք 2800, որոցմէ իբր 100՝ աղջիկ են: Միացեալ ընկերութեան վարժարաններ կան Կիւսնեկ, Խարակոնիս եւ Այիւր գեղերը: Սոյն գիւղօրէից Հայոց Ազգային զգացմունքը սակաւ զարգացումն ունին:

ԲԵՐԿԻ ԳԱԼԱՌ Վանայ ծովուն Արեւելեան հիւսիսակողմն՝ ընդ մէջ «Շրջակայ» կամ «Թիմար» անուանեալ գիւղօրէից, «Մահմուտի» եւ «Արճիշոյ» գաւառաց: Սահմանազուխ ունի Պարսկաստանը, ուր կ'իյնայ Թաղէոս Առաքեալոյ վանքը Պարսից բաժնին մէջը, եւ Աւարայր, եւ Նախավկայի վանքը:

Գաւառագլուխն է Բերկրի բերդաւանը՝ 12 ժամ հեռի վանէն. այս գաւառին կը վերաբերի Աբաղայի մեծ հովիտը, որոյ մէկ ծայրը կը կցի Պարսից, միւս կողմէն ալ Պաշազիտ: Օգը զանազան՝ ըստ լեռնային եւ դաշտային դրից. ջուրը առատ: Բանդի Մահի գետը Աբաղայէն ծագելով կուգայ Բերկրի մօտէն կը մտնէ Վանայ ծովը, ուր երկար սարանոց մը կը կազմէ շամբերով, եւ ունի հնաշէն կամարակապ կամուրջ մը. Վա-

նայ ծովու ամենէն նշանաւոր դետն է այս , իւր ջրոյն եւ ձկանց առատութեամբ : Սոյն գաւառին կը վերաբերի նաեւ Սպահան կեօշ անուն լճակ մը՝ բաժակաձեւ փոքրիկ լեռան մը վրայ՝ Գործոթ գեղին մօտերը , որոյ ջուրը կ'ոռոգէ շրջակայ դաշտը : Ընդհանրապէս հողերը արգասաբեր են . իւր լեռները արօտով լի : Հոս է նաեւ Թոնիւր ըսուած հրաբուլիս լեռը , որոյ ստորոտներէն ծծումբ կը հանեն . եւ նաւթի կամ կազի աղբիւրներ գտնուեցան Առաւելեանց Պ . Նազարէթի (Ա) ձեռամբ , բայց մնացին անգործագրելի :

Աբաղայի դաշտին մէջ հարիւրի չսփ աւերակներ կ'երեւան գիւղօրէից , աւերակք բերդերու , եւ զարմանալի սյրեր ու խոռոչներ : Այս սքանչելի ընդարձակ դաշտին մէջը սյսօր միայն 400 տուն Հէյտարանցի քրդեր կան . երկիրները ձգուած են անմըշակ , միայն ոչխարաբուծութեամբ կ'ապրին : Բերկրիի շուրջը կը բնակին նաեւ Լըւեցի աշիրաթ քրդերը՝ եւ Նզիտներ , որ անուանի են քաջութեամբ :

(Ա) Այս գործօն եւ եռանդուն Վանցին , որ երկար դեգերեցաւ ի Վան եւ 'ի Պօլիս արտօնութիւն ձեռք բերելու համար այդ տեղէն կազ հանելու , որոյ փորձն եղած էր արդէն , եւ բանի մը տարիէ ի վեր անձամբ գնացեր կ'աշխատէր Բագուի նաւթահանքը , գործնականապէս այդ արուեստը սորվելու . մեծաւ ցաւով կը լսենք թէ այս տարի զոհ է գնացեր այդ աշխատութեան , մնալով հանրին մէջ :

ինն գիւղօրայք կան Հայոց, եւ միակ վանքն է Տէր Յուսկան որդին, ընդարձակ հողերով. բայց շէնքերը աւերած այս վերջին սպտերազմին: Բնակիչք են Հայ եւ Քիւրդ: Աշիրաթք՝ Հէյտարանցիք՝ իբր 4600 հոգի, Լըւեցիք՝ 500, Եզիաթք՝ 400:

Վարժարանք Հայոց 2. ուսանող մանկունք 195: Միացեալ ընկերութիւն Հայոց վարժարան մ'ունի Գործոք գիւղին մէջը, որ գաւառին ամենէն նշանաւոր գեղն է Հայ բնակչաց բազմաթուութեամբ եւ Ազգային զգացմամբ:

ՄԱՀՄՈՒԴԻ կամ ԽՅՇԱԲ գաւառը « Հայոց ձորի », « Նորգուզի », « Աղբակու », եւ « Բերկրի » գաւառին ընդ մէջ. հիւսիսէն ալ կը հասնի մինչեւ « Գօղուրը », որ այժմ Պարսից ձեռքն անցած է: Գաւառագլուխն էր Խօշաք բերդաւանը, իսկ այժմ՝ Սարայը անուն մեծ գեղը, որ հեռի է վանէն 10 ժամ: Դիրքը մեծաւ մասամբ դաշտային, սւնի նաեւ գեղեցիկ եւ արօտալիր լեռները. լեռանց մէջը նշանաւոր է Չուխը: Օղը՝ լեռնակողմեր՝ ցուրտ. իսկ հովիտները՝ բարեխառն: Հողը բերրի, ջրաւէտ, կը սնուցանէ բազմաթիւ եւ ընտիր խաչինք ու ազնիւ նժոյգներ: Ունի գետ մի երկճղի, որ միանալով Խօշաքայ գետ անունով կուգայ մինչեւ Հայոց ձորը, ուր Անգղ գեղի սուջեւը կ'անուանուի Անգղայ գետ եւ կը թափի

վանայ ծովը, այս գետէն ալ առատ ձր-
կունք կ'որսան:

Մահմուդիև եւս շատ ընդարձակութեամբ
ամայի երկիրներ եւ աւերակ գեղեր ունի
(Այս գաւառի մէջն է Սով. Կեդր. Յանձ-
նաժողովոյ գնած Սալախանէ գեղը):

Գաւառիս Ֆիւրդ Սշիրաթներն են՝ Մու-
կուրցիք, Թակուրցիք, Մլանցիք, Շամսկան-
ցիք, որոց թիւն է 6950, եւ Եզրաթ՝ 2100.
Թէ Ֆիւրդք եւ թէ Եզրաթ՝ վրանաչրջիկ
են, խաշնաբոյժ եւ անասնավաճառք, որք
մեծ հարստութիւն ունին: Բնակիչք են
Ֆիւրդ, Ասորիք եւ Հայք: Վարժարանք Հա-
յոյ՝ 2. ուսանող մանկունք՝ 91: Ազգային
զգացումն լաւ:

ԱՂԲԱԿ գաւառ, կամ ՀԵՔՍԸՆ « Մահ-
մուտի », « Զուլամերդ ». եւ « Կէվէռ »
գաւառաց միջեւ, հիւսիսի արեւելքէն
ալ կը հասնի Պարսից սահմանը՝ Սալմաս-
տը: Գաւառագլուխն է Պաշգաշե աւանը,
վանէն 18 ժամ հեռի: Դիրքը դաշտային,
ունի եւ բարձր ու ցած լեռները խոտա-
ւէտ. ջուրը առատ. կան մի քանի վտակնե-
րը ձկնալիւր: Օդը ցրտային է, հոգը բերրի.
կը սնուցանէ ընտիր ոչխար, կով, եզն եւ
գոմէշ: Սոյն գաւառի Սորասեր (որ ըսել է
կարմիր վանք) անուն գեղին մօտ կաւիճի
բլուր մը կայ:

Աղբակու մէջն է Ս. Բարթուղիմէոս Ա-

ուաքելոյն անուամբ հոյակապ վանքը , ուր մեծ եւ ցաւալի անցքեր տեղի ունեցան այս վերջին սլատերագմինը . կան նաեւ ուրիշ հոյակապ վանքերու , բերդերու եւ ապարանքներու աւերակներ , շինուած Արծրունեաց հարստութեան ժամանակը , եւ Արծրունի թագաւորաց գերեզմանք : Վարժարանք Հայոց Գ . ուսանողք՝ 308 : Ս . Բ . վանքը 13 գիշերօթիկ աշակերտ ունեցաւ 1880 ին , իսկ յաջորդ տարին այդ վանքը՝ 8 տարի սլամանաժամաւ վանայ Ազգ . վարչութեան կողմէն եւ Պատրիարքարանի բարձր հովանաւորութեամբ յանձնուեցաւ Հայոց Միացեալ Ընկերութեան՝ կանոնաւոր վարժարան մը բանալու , եւ վարժարանին շէնքին համար 200 ոսկւոյ գումար մը նուիրուեցաւ Սով . կեդր . Յանձնաժողովէն Գույուլմէն Գերովրէ էֆէնտիի ձեռամբ : Վարժարանը շինուեցաւ , բայց յաջող ընթացք մը չ'կրցաւ ընել : Սոյն գաւառի այլ ազգ բնակիչներն են՝ Ա.օորիք , Հրէայք : Աշիրաթ ցեղերն են՝ Շիրակ եւ Արսօշցիւթ . թիւ քրդաց՝ 8608 :

Այս գաւառը շարունակ առ եւ տրով եւ ամէն առթիւ յարաբերութեան մէջ է Սալմաստի հետ : Ազգային զգացումն նոր արծարծած :

ԿԷՎԷՌԻ գաւառը կից կը համարուի Հէքարիին եւ նոյնպէս Պարսկաստանին սահմանագլուխն է . իւր շրջապատ գաւառներն են՝

«Աղբակ, Զուլամէրկ, Զգիրէ: Ռէվանդիւզ,»
եւ այլն: Գաւառագլուխն է Տիգե մեծ գիւ-
ղը, վանէն 23 ժամ հեռի: Նեհրի, կամ Նէյ-
րի անուն գեղը կը բնակէր հռչակեալ Շեխ
Ուպատուլահը. Նեհրի գետ է նաեւ: Այս
գաւառը գրեթէ ամբողջովին Քրդերէ եւ
Ասորիներէ բնակեալ է, որք կամաւոր անձ-
նանուէրներ էին Շեխին եւ անոր օճախին:
Կան մաս մ'ալ Հայոց, որք մեծ տարբերու-
թիւն մը չունին իրենց գաւառակիցներէն:

Դիրքը՝ լեռնային, դաշտային եւ ձորուտ,
ունի ամուր կիրճեր: Օդը՝ դրից համեմատ
կը վանազանի: Երկիրը ջրաւէտ, խոտաւէտ,
մացառոտ, եւ արգասաբեր: Երկու գիւղո-
րայք կան Հայաբնակ՝ Տիգե եւ Կարպեղ: Ա-
ւելի բազմաթիւ են Քիւրդք, եւ Ասորիք,
կան եւ քանի մը հարիւր Հրէայք:

ԶՈՒՆԱՄԵՐԳ ԳԱՆՈՒ ԿԻԿ Է «Կէվէսին, Աղ-
բակին, Նորդուզին, Շատախին.» եւ այլն,
ամուր լեռանց եւ խոր խոր ձորերու մէջ կը
տարածի, ունի հովիտները եւ դաշտեր:
Գաւառագլուխն է Զուրամեհիգ աւանը, վա-
նէն հեռի է 24 ժամ: Օդը վանազան է, ջերմ,
ցուրտ եւ բարեխառն, ըստ դրից տեղեաց-
ունի անտառներ եւ պտղատու ծառեր. կը
անուցանէ ընտիր տեսակէն: այժ եւ ոչխար,
ջուրը չքնաղ եւ առատ: Բնակչաց ամենա-
մեծ մասն Նեստորական Ասորիք են, ո-
րոց կաթուղիկոսը — Մար-Շման — կը նստի

Գօշաճիս դիւղը . եւ իր ժողովրդեան միան-
գամայն հրամանատարն էր՝ խորհրդակից ու-
նենալով Ազգին Մէլիքները , որք տանուա-
րական դիրք եւ պաշտօն ունին : Այս Ա-
սորիք որքան համբաւ հանած են , սակայն
չնորհքը աւելի իրենց լերանց ամբու-
թեան եւ ձորոց խորութեան է . սակա-
ւապէտ կ'ապրին իրենք եւ հարստութիւն
չ'ունին . վարժարան , ուսմունք եւ քաղա-
քակրթութիւն անծանօթ է հոն : Երբեմն
միսիօնարներ , շրջող հիւսպատոսներ կամ ա-
սոնց թարգմաններ գացեր էկեր են մէջեր-
նին , ընկուզենիի վաճառականներ եւս մուտ
գործած են . վանայ եւ իրենց չրջակայ Հա-
յոց հետ ծանօթութիւն ու յարաբերութիւն
ունին , մանաւանդ այս վերջին տարիները :

1880, հոկ . ամսոյն , մի Գերմանացի , Վաալ
անուն , Անգղիայէն եկաւ , շատ մը տպեալ
Ասորերէն դրքեր ու տպագրութեան մամուլ
մը բերելով՝ գնաց Մար-Շամանին մօտ , իբրեւ
լուսաւորութեան Առաքեալ , սակայն երկու
տարիէն յետոյ վերադարձաւ անպտուղ՝
զինքն առաքողաց քով :

Ջուլամէրգի Հայոց թիւ խիստ սակաւ է ,
Ասորիք մինչեւ 70000 կը հաշուին , եւ քա-
նի մը հազար Քիւրդք :

ՇԱՏԱԽ , ՆՈՐԳՈՒՋ եւ ԿԱՎՐԿԱՆ գաւառք
միացեալ : Գաւառագլուխն է՝ Շաւսիսի քաղ ,
վանէն 16 ժամ հեռի , դիրքը՝ լեռն եւ ձոր ,

օղբ՝ ջերմ եւ ցուրտ, անտառուտ, ջրալից, ունի տեղ տեղ եւ փոքրիկ հովիտներ, բարձրաբերձ ապառաժներ, եւ քարանձաւներ: Ահունք Տիգրիսի կամ Շաս գետոյն կը բղխին Նորդուզէն, որոյ ջուրը Շատախու միջով կ'անցնի. եւ իր մէջն ունի բարեհամ կարմրախայտ ձուկն առատ առատ: Այս գաւառները կը սնուցանեն ընտիր եւ բազմաթիւ ոչխար ու այծ, մասնաւորապէս չրռ կամ փիլիկ, յորմէ կառնուն դիւրիկ. (նոյնը ունի նաեւ Զուլամէրգ). կը գործեն գոյն-զգոյն եւ թանձր ու բարակ ազնիւ շալեր. քաղախիկ, աբայ, եւայլն: Նորդուզայ կը վերաբերի հռչակաւոր Հոգւոց վանքը:

Անուանի են Շատախի ընկոյգ, մեզր, եւ այլ եւ այլ միրգեր: Նորդուզի եւ Զուլամէրգի մէջը կայ զրոնեխի հանք, եւ Շամանիս գեղին մօտ՝ ընտիր քարածուխ գտնուած է: Բնակչաց բազմաթիւ մասն կը կազմեն Հայք, ապա Բիւրդք, ապա Ասորիք՝ Նորդուզի կողմն: Վարժարանք Հայոց 7. ուսանողք՝ 487: Գաւառացս Հայոց Ա.զգ. զգացումն նորարծարծ:

ՄՈԳՍ, ՄԱՄՌՏԱՆՔ եւ ՍՊԱՐԿԵՐՏ գաւառք: Գաւառազլուխն է Մոզս աւանը, վանէն 18 ժամ հեռի: Սպարկերաը այժմ կը վերաբերի Սղէրտին՝ Բաղիչոյ կուսակալութեան ենթակայ: Դիրքը այս գաւառաց՝ լեռնային, ամուր, եւ բարձր ու խոռոչ անտառներով,

եւ մեծամեծ ժայռերով: Օգը՝ ցուրտ եւ ջերմ: Ջուրն ազնիւ եւ առատ, բնակիչք կարի քաջառողջ: Կը սնուցանեն ընտիր ոչխար եւ չուռ այծ, առատ եւ սպառուական մեղր ունին: Անուանի են մրգեղէնները, խաղող, չամիչ, ուռւ, ընկոյզ, տանձն, եւ այլն: Հոս ալ սխտուական շալ եւ արայ կը գործեն, եւ կը շինեն « քապ քապ » կօշիկները, նոր մաղով կամ կանեփով հիւսուած կօշիկ է, տակն ամբողջ բեւեռներով, ձիւնի եւ քարի վրայ քալելու յարմար:

Մոկաց լեռանց շղթայն մի եւ նոյն է, որ Կէվէսէն, Ջուլամէրգէն, Նորդուզէն, Շատախէն ձգուելով կու գայ, այն է Տաւրոս, եւ կը շարունակէ դէպ 'ի Բաղէշ:

Մոկաց գաւառի մէջն է Փուղկոյ Ս. Գէորգի վանքը՝ որ այս կողմի Ս. Բեռնարդոսն է, միակ ապաստանարան ուղեւորաց, բուքերու եւ փոթորիկներու երեսէն. հռչակաւոր իւր աքաղաղով: Սպարկերտի մէջն է՝ Ապարանից Ս. Խաչի հոյակապ վանքը, որ այժմ դարձեր է Քրդաց ձեռքը խոտի մարագ: Ջրոյ մեծ վտակ մը կը բաղկանայ Մոգսէն՝ համանուն, որ կ'օժանդակէ Տիգրիսին:

Բնակիչք Մոկաց, Մամուտանու եւ Սպարկերտու՝ են Հայք եւ Քուրդք: Մոկաց, Շատախու եւ իրենց մերձակայ գաւառները երթեւեկ Աշիրաթներ կան բազմաթիւ եւ բազմացեղ. որք Մուսուլայ կողմերէն կու-

գան ամառը, եւ ձմեռը կը մեկնին. որոց վրայ յատուկ ծանօթութեամբ սկիտի խօսինք յետոյ:

Այս գաւառաց Հայոց Ազգ. գգացումն լաւ է. գլխաւորապէս Մոկաց մէջ, ուր կայ վարժարան Զ. ուսանողք՝ 91:

ՀԱՅՈՑ ՁՈՐ, ՈՍՏԱՆ եւ ԳԱԻԱՇ գաւառ: Հայոց ձորը վան քաղաքի գաւառն է, եւ Ոստանը Գաւաշին միացած, յորս միւլտիւրներ կը նստին: Գաւաշի գաւառագլուխն է Նոր գիւղի խանը, վանէն 9 ժամ հեռի: Իսկ միւսները՝ Ա. 4 ժամ, Բ. 6 ժամ: Ասոնք կիյնան վանայ հարաւակողմը, ծովափնեայ: Այս գաւառաց ետեւը սարսալի սլէս բարձրացած են Նորդուղի, Շատախու եւ Մոկաց քարալեռները: Հայոց ձորը՝ հովիտ է, եւ Խօշարայ գետը ու Շամիրամայ ջուրը իւր միջով կ'անցնին: Ոստանն ու Գաւաշը գաշտային եւ լեռնային են, ջրաւէտ եւ օգասուն, գեղերը յաճախ մրգաբեր եւ անպտուղ ծառերով զարդարուած, բայց երկիրը ոչ հաւասար արգասաբեր:

Ազգային նշանաւոր եւ նուիրական յիշատակներով լի են այս գաւառները. Հայկայ ճակատամարտի եւ յաղթանակի ձորը. Արահամ խոստովանողի վանքն ու շիրիմը. վարդ սատրիկի գեղն ու գերեզմանը, եւ այլն. իսկ Ոստանայ մէջը՝ ամենացանկալւոյն Եղիշէի գերեզմանը՝ Ա. Նշան վանքին մէջը:

Գաղկոյ եւ Գուրգենայ բերդը՝ Ռստանայ
կապանին վրայ, ծովափը, ուր քարերու
վրայ խոշոր տառերով քանդակեալ դեռ կը
կարդացուին անուաները: Գաւաչն է Ռըշ-
տունիք՝ ուր է Նարեկայ վանքը, Արսու լեռը .
հոն ծովուն մէջը իւր շէնքով եւ դիրքով
հիանալի տաճարն Աղրաւարայ ակիքներով
կը ծփծփայ. եւ հանդէպ՝ Առսեր կղզին, եւ
այլն: Բնակիչք սոյն գաւառայ են Հայք եւ
Քուրդք:

Վարժարանք Հայոց՝ 12. ուսանողք՝ 566:
Վարժարանին մէկը Նարեկայ վանքին մէջը
բացուած էր վանքին ծախքով. եւ մէկը
Հայոց ձորի կեւ գեղին մէջը՝ Պօլսոյ Բարե-
գործական ընկերութեան ծախիւք բացուած
է Հայոց Միացեալ ընկերութեան ձեռքով:

Այս գաւառներն ունին 14 վանք: Ազգ-
զգացումն՝ վանքերէն հեռի եղած գիւղերու
մէջը վառ է:

ԿԵՑԱՆ, ԿԱՐԿԱՌ ԵՒ ԿԱՐՃԿԱՆ գաւառք:
Կարճկանը՝ որոյ գաւառագլուխն է Եղեգիս
կամ իրեն մերձաւոր Ողուանց գեղը, Վա-
նէն հեռի է 18 ժամ: Դիրքը լեռնային եւ
ձորային. բարձր, ամուր եւ սուր ժայռեր,
խոր եւ ստուտաւոր ձորեր եւ կիրճեր, ան-
տառոտ, արօտաւէտ, լերանց գաղաթը մըշ-
տածիւն: Վան քաղքի վառելափայտ եւ ա-
ծուխը կարճկանէն կը բերուին ամէն տարի
նաւերով: Օդը ջերմ եւ ցուրտ ըստ եղա-

նակի դրից : Իւր ծովափնեայք սքանչելի են տեսարանօք . բնակիչք առողջ . մշակելի հողը բերրի բայց քիչ . Ջրերը խոխոջալով անցուդարձ կ'ընեն անտառաց եւ ծծմակաց մէջէն : — Զուիցերիոյ լեռնային գաւառները կը յիշեցնեն գիտողի մը : — Այս շղթայն շարունակութիւն է Մոկաց լեռանց , որ նոյնն է ըսել՝ Տաւրոսին : Զանազան հանքերով լի կը պատմեն , բայց անյայտ , Կարպուսկող լեռը կապարի եւ երկաթի շտեմարան լինելը այսօր իսկ կը ցուցնէ զինքը , եւ Ընձաֆ գեղի ու Ս . Յակոբ վանքի միջեւը երկաթի մեծ բովատեղի մը ցոյց կուտան գեղացիք , պղինձ եւս կայ եղեր :

Կարի աննըման տեսակ մը քար կայ ջաղացքի ի կեցան , որ կը բանի մինչեւ 20 տարի գիսմանալով , եւ կարճկանէն աւելի անտառներ ունի կեցանը :

Կարճկանը ծովեզերքէն գծելով մինչեւ Դասվան բերդագեղն , Բաղլիչոյ մէկ քանի գեղերը մէջ կը մտնան , ինչպէս նաեւ Գօգաղպուրան , բայց երկրի բնական ձեւը կը պահանջէ որ Բաղէչն իսկ իւր գեղերով , եւ Խիզան , Բօհսան ու Բարվար գաւառները որ Սզերտին են , հետեւաբար եւ Բաղէչին , գտնուելով Մոկաց լեռան գծին վրայ , միացեալ համարուին վասպուրահանին հետ՝ իրբեւ Տաւրոսի լեռանց այս երեսին , կամ միջարնակ գաւառք , ինչպէս պատմաբանութեամբ ալ՝ իրբեւ Արծրունեաց տուն :

Բնական դիրք խիզանու , Բարվարու ,
 Բոհտանու եւ Բաղիչոյ նոյն են , այսինքն՝
 Ժայռ , անտառք , բարձունք եւ խորք , կիրճք
 եւ անձաւք . բայց միգաբերօք եւ այգես-
 տանեօք աւելացած : խիզանու , կարկառոյ ,
 կեցանայ եւ կարճկանից գեղերն ալ վերջին
 տարիներս Բաղչոյ կուսակալութեան են-
 թարկուեցան . որոց բնակիչք են Հայք եւ
 Քիւրդք : Հայոց վանօրայք 11 : Վարժարանք
 Հայոց՝ 5 , ուսանողք 246 : Պօլսոյ մէջ կազ-
 մեալ՝ եւ վանայ մէջ ճիւղ մը ունեցող Խի-
 զանու ընկերութիւնը յատուկ վարժարան մը
 ունի խիզանու Եղեգիս գեղը եւ այլ քանի մը
 տեղ : Հայոց Միացեալ ընկերութիւնն ալ
 կարճկանից Եղեգիս գեղի վարժարանը իւր
 տեսչութեան տակն առած էր , ինչպէս նաեւ
 Արարատեան ընկերութեան ձեռքով բաց-
 ուած վարժարան մը՝ ցայժմ Միացեալ ըն-
 կերութեան ձեռքով կը շարունակուի Դաս-
 վան գեղը :

Դատվանէն զատ կարճկան ունի շատ
 մը նաւահանգիստներ , որոց գլխաւորներն
 են՝ Սորք , Խնժորիկ եւ այլն : — Ազգային
 զգացումն ի տեղիս տեղիս լաւ :

ԱՆԼԱԹ գաւառ : Ցամաքաւ հեռի է վա-
 նէն 50 ժամ շրջան ընելով ծովեզերքը , իսկ
 նաւով 7 1/2 ժամ , որ կ'ընայ « Բաղիչոյ ,
 Մշոյ — Չխուրայ , Պուլանըխայ եւ Ալճավա-
 գու » միջեւ . այժմ կը վերաբերի Բաղիչոյ

սոյն գաւառը : Դիրքը լեռնադաշտ է , իսկ ծովափը հարթ : Օդը բարեխառն , հողը բերրի , ջրաւէտ , ունի նաւահանգիստներ : Իբրեւ քաղաք ի հնումն եւ ծաղկեալ Հագարացւոց օրերէն՝ նշանաւոր շէնքեր եւ աւերակներ ունի , քարափոր սենեակները , տները , ամբողջ եկեղեցի մը : Մի տեսակ մոխրագոյն փուխր քարի երակ կայ տարածեալ ամբողջ Ախլաթի գաւառը , եւ կը հասնի մինչեւ Բաղէշը , Մշոյ դաշտը , Պուլանըխները եւ Մանազկերտը , յարմար ամեն կարգի եւ ձեւի շինուածոց , յորս կը գըտնուի նաեւ անգոյն կարմիր քար նոյն խմորէն , որոցմով կառուցուած են շրջակայ գաւառաց վանքերը եկեղեցիները եւ նոյն իսկ Ախլաթու մէջ տները եւ Մահմէտականաց գմբէթները , եւ այլն : Այգեստանք , ծառաստանք , մանաւանդ մրգաբերները ընտիր են եւ հաշակեալ , կեռսան , ծիրանը , տանձն ու խնձորը իրենց զանազան տեսակներով : Այս շէնից եւ տնիոց յաճախութիւնը աւելի կարարայ շեհիրի մէջը կը տեսնուի :

Ախլաթի , Մշոյ — Չխուրայ եւ Բաղլշոյ միջեւ կ'լցնայ այն մեծ սարածութիւն տափարատին , որ տեղական կոչմամբ կ'ըսուի Ռահիլա . հոկտեմբերի կէսէն մինչեւ մայիսը անսպասելի աստի ձիւն եւ բուքը . անցորդները դահուկներով եւ կարի զգուշութեամբ կրնան անցնիլ : Ռահիլայի հիւսիսային կողմը բարձրացած է մի գլորիկ խորոտիկ լեռը՝ մանր

անտառներով ծածկուած, Գրգուռն է. սա կից գրգուռին եւ բարձրագոյն քան զայն է Նեքրովք լեռը որոյ գօտին կը ձգի դէպի Մշոյ դաշտը, եւ իւր երեսը ցոյց կուտայ Մշոյ, Պուլանըխայ եւ բոլոր վանայ լեռնային եւ դաշտային գաւառաց. Ներքովթի բարձր գագաթը հրաբուլխի բաժակ է, եւ գրգուռն՝ անոր ժայթքած կամ վիժած զաւակը: Ներքովթայ գլխու բաժակի շրթանց վար սրածայր բլրածեւի մը վրայ է Գերեզմանն Բերայ « ի տեսիլ կանանց եւ որդւոց Հայկայ »:

Ախլաթու կը վերաբերի նաեւ Նագուխայ ծով անունով լիճ մը, Փլխուս գեղին մօտ, որոյ ջուրը քաղցր է եւ ձուկն համեղ, փոքրիկ կղզեակ մ'եւս կայ մէջը, դեռ քանի մը տարի առաջ վտակ մը ջուր կուտար քովի գեղերուն, բայց այժմ ոչ: Գաւառիս մէջն է Թէղուգայ Ս. Յովհաննու վանքը: Բնակիչք են Հայք՝ Թիւրք եւ Քիւրդ, Հասնանցի Աշիրաթի մէկ մասը հոս կը բնակի: Վարժարանք Հայոց 2. ուսանողք 81: Ազգային զգացումն բաւական վառ. բայց անկանոն:

Ա.Ա.Ս.Վ.Ա.Ձ կամ Ա.ԲԾԿԷ գաւառ կ'իյնայ Ախլաթու, Պուլանըխայ, Մանազկերտի եւ Արճէշի միջեւ, վանայ ծովուն Արեւմտեան ափը, հանդէպ վան քաղաքի: Գաւառագլուխն է Արճիկ աւանը, վանէն 24 ժամ

հեռի, իսկ ծովով $\bar{D}^{1/2}$ ժամ, Այս աւանը
 զարդարեալ է մրգաբեր ծառատունկներով
 եւ առատ ու վճիտ ջրերով: Դիրքը լեռնա-
 յին է, միայն ծովափնեայք հարթ են: Սի-
 փան— Մասիֆ մեծ եւ գեղեցիկ լեռը նստեր
 է Արձկէու վրայ. սլարզելով թեւեր եւ
 ոտները մինչեւ Արճիշոյ, Մանազկերափ եւ
 Պուլանըխոյ սահմանները. Արձկէ աւանի
 գլուխը՝ Սիփանայ աջ թեւին տակը սկա-
 լառակաձեւ հովիտ մը կայ Սուրբն անունով,
 որ աւազան է մշտաբուզիս ջրոց, եւ երկ-
 րին ձիոց, խաշանց, դուարաց սարարտ-
 ու զուարթ արօտատեղի է: Օգ գաւառիս
 բարեխառն. լերանց կողմերը զով, եւ Սիփա-
 նայ գանգը մշտաձիւն. Հողը բերրի, եւ ըն-
 տիր ցորեն՝ ու խոտ կը բերէ: Ունին աւազան-
 գիտաները՝ Արձկէու առջեւ, կոճեր գիւղը,
 եւայլն: Բնակիչք գաւառիս՝ Հայք՝ Թիւրք,
 Չէրքէզ, եւ Քիւրդք (Աշիրաթ է Հէյտար-
 ցիներէն մաս մը եւ Հանանցիներէն): Վա-
 նօրայք \bar{D} . Աքանչեւագործայ վանքը հռչա-
 կաւոր է: Վարժարանք Հայոց 4. ուսանողք
 155: Ազգային զգացումն վառուն:

Արձե՛՛ գաւառ (Քաջքերունի կ'իյնայ «Ալ-
 ջավազի, Մանազկերափ, Ալաշկերափ, Պա-
 յագիափ եւ Բերկրի») միջեւ, յարեւելից ծո-
 վափնեայ: Գաւառագլուխն է Ականց աւան,
 հեռի է վանէն 18 ժամ՝ ցամաքաւ ծովուն
 շուրջը գնալով: Բուն Արճէշ քաղաքն ծո-

վը կոխեր անբնակ ըրեր է : Դիրքը դաշտային եւ լեռնային : Օդը բարեխառն , ջուրն առատ , հողը արգասաբեր : Ունի այգեստաններ եւ ծառաստաններ : Յորենը , ձինը , ոչխարն եւ տըւարն ընտիր են դաւառիս եւ բնակիչքը առողջ եւ մեծերան : Գետերու մէջ յիշուելու արժանի են Օրօրանայ եւ Արճէշոյ գետեր , ունի հանքաջուր ջերմուկ : Բոլոր այս դաւառիս տիրող լեռն է Ծաղկոց լեռը Արասաղ , որ յոսից ցգլուխ սլճնուած է պարարտ արօտներով եւ գոյնզգոյն ազգի ազգի ծաղիկներով :

Այս լեռը իր զանազան մասերու վրայ ունի քարայրեր շատ եւ ընդարձակ , որոց վրայ կան եւ առասպելներ , Արնփար , Օճափար , եւայլն . մանաւանդ Ձիլանայ ձորը սուած տեղը : Բնակիչք Արճիշոյ՝ են Հայք , Թիւրք , Քիւրդք , Աշիրաթ՝ Հէյտարանցւոց մէկ մասն են իբր 4000 անձինք , որ իրենց անասուններով կը սնանին Ալադաղը եւ անոր ձորերը : Վարժարանք Հայոց 3 . ուսանողք՝ 111 : Վանօրայք 4 . յորս հռչակաւոր է Մեծոքայ վանք : Ազգային զգացումն բաւական վառն է :

Աշիրաթ կամ Թափառական Քրդերը վանայ կողմերուն երկու կարգի կրնանք բաժնել : Ա . Մուսուլայ եւ Տիգրանակերտի գաւառներէն կու գան դարնանէ մինչեւ խորին աշունը , եւ կը սփռուին՝ Մոկաց , Շատախու , Նորդուզայ , եւ ասոնց մօտ գաւառները .

որք իրենց եւ իրենց անասնոց պարէնը դե-
ղերէն կընեն, ու ձմեռուան համար ալ ու-
տեստ եւ զգեստ կը տանին գեղացիներէն :
Ասոնց մարդաթիւը՝ որքան կարելի եղաւ
ձեռք բերել իրրեւ ստոյգ կը զնենք աստ :

Ցեղ	Վրան	Թիւ	Ցեղ	Վրան	Թիւ
Շարաֆանցիք	200	1200	Կալտանցիք	210	1200
Մահմատանցիք	150	900	Միրանցիք	300	1800
Սէյտանցիք	60	300	Ալկանցիք	200	1200
Զետկանցիք	400	600	Տուտէրցիք	300	1800
Արտօշցիք	250	1500	Կարիսանցիք	150	900
Հաճանցիք	300	1800	Մահմուտփիրանցիք	100	600
Գավտանցիք	100	600	Ստուրկանցիք	150	900
Սիվկանցիք	150	900	Շիտանցիք	150	900
Մավուշանցիք	250	1500	Հարըզցիք	500	3000
Դըճանցիք	350	2100	Ռըշկանցիք, Եզտի	160	960
Խէրըկանցիք	140	840	Հավէրցիք, »	400	2400
Տայանցիք	250	1500			
Բալիանցիք	50	300	Համագումար	5450	30600
Բամիանցիք	150	900			

Երկրորդ կարգ կազմող Աւիրաքները Պարսկաստանէն ե-
կած եւ սահմանազուխը սարածուած են, այսինքն Արա-
ղայ, Մահմուդի, եւ Աղբակ, ունին վրան եւ բնակարան,
բայց անհաստատ, քէպէտ քիւերը գրուած են եւ մասնաւոր
տուրք կուտան, բայց անուանական, եւ երբ ուզեն՝ անմի-
ջապէս ասպատակելով այս կողմէն կ'անցնին Պարսից կող-
մը, ինչպէս պատերազմէն յետոյ Շամսկցի Գրբազ աղան
կէս Աւիրաքով զնաց Գօթուր :

Ցեղ	Վրան	Թիւ	Ցեղ	Վրան	Թիւ
Մուկուրցիք	300	2400	Եզիղիք (ի Բէրկրի եւ ի Խօշարք :)	350	2500
Թակուրցիք	150	950			
Շամսկցիք (2 մաս)	400	2800	Համագումարն է	2750	18050
Միլանցիք	400	700	Առաջինին գմբ.		30600
Շկակ	250	1800			
Հէյտարանցիք	1100	7700			
Լըվեցիք	400	500	Բլր Աշիրամ ցեղն է		18650

Վ Ա Ս Պ Ո Ի Բ Ա Կ Ա Ն Է Ն Դ Ո Ի Բ Ս

ՊՈՒԼԱՆԸԽՆԵՐ ԵՒ ՄԱՆԱԶԿԵՐՏ (*)

Վանայ ծովուն Արեւմտեան գաւառաց ուղղութեամբ, այսինքն Ախլաթու, Արծկէու եւ Արճէշու ետեւը յարեմուտս կոյս կը տարածին վերին եւ ներքին Պուլանըխները ու Մանազկերտը: Այս երեք անունով գաւառները իրենց դիրքին նայելով պէտք է միացեալ համարել, ինչպէս որ սյ-ժըմս է, գաւառագլուխ ունենալով Մանազկերտ բերդաւանը: Եւ կը սահմանուի

(*) Հայկայ որդոցմէն Մանաւազի անունն ու ձեռակերտն, սոյն բերդը, որ հազարաւոր տարիներէ ի վեր իյնալով կանգնելով, փայլելով մարելով, եւ ինչպէս պատմութեան մէջ նոյնպէս եւ իր տեղոյն վրայ մնացեր անմահ. իր աւերակներով, եւ իր դիրքով վերանորոգելի քաղաքի մը դիրք ունի, զոր ուշադրութեամբ դիտողներ կրնան արդարացնել մեր ըսածը: Աւերակն իր անկման մէջ իսկ վեհ է եւ պատկառելի. պարիսպներու մնացորդք, բուրգեր, տաճարներ, հին շէնքերու հիմունք եւ որմունք ճարտարարուեստ, եւ նկարիւք ու արձաններով քանդակեալ, որոց թէ ամբողջն եւ թէ բեկեալ կտորներ թաւալած են, կամ դրուած աղբիւրներու, աւազաններու, եւ եկեղեցիներու, տանց ու դրանց շեմբը, յատակը, ճակատը, ու փողոցները, շատերու վրայ խաչեր կան. խաչ քարերով նաեւ ախոռներու ու ջաղացներու շէնքեր ու յատակները զարդարած են: Այլ դեռ բազմախիտ անտառաց նման կանգուն եւ պառկած, ողջ ու փշրուած խոշոր մահարձանք կը մնան ի գերեզմանատան՝ խառն Հայոց եւ Յունաց արձանագրութեամբ, զարդարուն խաչերով եւ կերպ կերպ քանդակներով:

այսպէս: Հարաւէն՝ Մշոյ դաշտ եւ Չարբո-
հոր, յարեւմտից՝ Խնուս, Հիւսիսէն՝ Ալաշ-
կերտ, ուր կայ եւ Այնթապ դաշտ, յԱրեւե-
լից՝ Ախլաթ, Արժկէ եւ Արճէշ գաւառները:
Լերանց գօտիններով կը զատուին այս սահ-
մանք: Խնուսի անջրպետ լերինքն են՝ Աղի
լերինք, ուստի առատ աղբիւրներ կը հոսին
սպիտակ եւ կարմիր աղի: Աքանջելի է այս
գաւառի հողը արգասաբերութեամբ ցորեն-
ւոյ, գարւոյ ու խոտի, եւ աղէկ մշակուած:
Միայն Մանազկերտէն դէպ ՚ի Արճէշ տա-
րածեալ ընդարձակ դաշտ մը կայ անբոյս
եւ ամայի, քարուտ, որ Սիփան լերան հը-
րարուղիսի այրեացքն է, եւ կ'ըսուի Մա-
նազկերտու իրուայ, մնացեալ կողմերը հազիւ
անմշակ երկիր կը տեսնուի: Հասնանցի Քըր-
դերը՝ որ բռնած են Մանազկերտի լաւա-
դոյն տեղերը, կը սնուցանեն անթիւ խա-
շինք եւ ընտիր ընտիր նժոյգներ ու տա-
ւարները. իրենց ձեռքը եղած երկիրները
ամենամեծ մասամբ արօտատեղի եւ խո-
տունձ են՝ քան թէ վարուցանը: Հաւրուանգ
(եօթներանգ) անուն գեղեցիկ եւ երկարաձիգ
հովիտը մարդու հիացումն կը բերէ, որոյ
մէկ ծայրը Ալաշկերտու սահմանէն կ'սկսի,
որ եւ կրնայ ըսուիլ Եփրատայ հովիտ, քան-
զի ասոր մէջէն ծանրաքայլ եւ լայնատա-
րած կ'ընթանայ Եփրատը, իր մէջն առնլով
Մանազկերտի եւ Խնուսայ գետերը, չրջե-
լով երկու Պուլանըրները, ներքին Պուլա-

նըխայ մէջը մի քանի սեղմուկ կիրճերէ անց-
նելով կ'եննէ Չարբօհոր, եւ այն նեղ ձո-
րէն կ'իջնէ Մշոյ ընդարձակ դաշտը: Հաւ-
թըրրանդի հովիտը ամբողջ Հասնանցի Քրդաց
ձեռքն է, փոքրիկ մաս մը եւ եթ կայ մի
քանի Հայ գեղացւոց ձեռքը: Մօտ տարիներս
Չէրքէզներէն եւ Կարսայ գաղթականներէն
200 տան չափ դրած են Մանազկերտի եւ
ներքին Պուլաւըխայ մէջը, որոց հետ աւելի
թշնամութեամբ կը վարուին Քրդեր եւ Շե-
խերը՝ քան թէ Հայք: Աշիրաթ Քրդերէն՝
Հասնանցիք կը բնակին Մանազկերտը եւ վե-
րին Պուլանըխայ մէկ կողմը, Զիրբանցիներ-
էն մաս մը եւ Սէյդանցիք՝ ներքին Պուլա-
նըխը: Բլեջան անունով լեռն երկու Պուլա-
նըխներու միջեւն է. մացառուտ, որ հի-
նաւորոց բերդեր ունի իր վրայ: Բլէճանայ
ստորոտն է Կոփ գեղ, եւ Կոփայ վանք
եւ գեղին ետեւը Խաչուռայ ծով, որ
ունի մանր ձուկեր, քաղցր է ջուր, եւ ա-
ռու մը ջուր կու տայ ջաղացքներուն եւ քա-
նի մը գեղերու արտերուն: Զուտ Հայ՝ եւ
Քրդաց հետ խառն բնակող Հայ գեղերու
թիւն է 49. բնակիչք՝ Հայ եւ Քիւրդք:

Վանք՝ 1. Ս. Դանիէլի կամ Կոփայ: Վար-
ժարանք Հայոց 14: Ուսանողք 2216: Հայոց
Միացեալընկերութիւնն ունէր վարժարան մը
երթեւեկ աշակերտաց Լիզ գեղը եւ գիշե-
րօթիկ մը՝ 20 աշակերտաց՝ Կոփայ վանքը,
վերջինն այժմ փակեալ:

Այս գաւառը կ'իյնայ Կարնոյ, Բասեն, Աւաշկերտ, եւ Մշոյ-Վարդոյ, Մանազկերտ, եւ Պուլանըխներ գաւառաց միջեւ. դիրքը մեծաւ մասամբ լեռնային, ունի նաեւ ընտիր գաշտային մասերը, ջուրն եւ օդը աննրման: Հողը արգասաւորութեամբ կարի հոչակեալ: Գաւառագլուխն է Խնուսի բերդը. կը վերաբերի Կարնոյ: Գետը՝ Խնուսայ ջուրը, որ կ'իջնայ Բիւրակնէն, եւ շրջելով շատ մը գեղերը՝ Գարաջօրան գեղի առջեւէն կ'անցնի կերթոյ Պուլանըխ. եւ կը խառնուի Եփրատին: Երասխայ ծագումն ալ այս գաւառէն է, որ կը բլխի նոյնպէս Բիւրակն լեռնէն եւ մեծ վտակ մը կազմելով՝ թաթոս գեղի մօտէն իջնալով դէպի Քիւլլի եւ Մէճիալիւ գեղերը, աճելով կ'երթայ կ'անցնի Բասենը: Կան եւ շատ մը վտակներ: Բոլոր այս գաւառի լեռները նշանաւոր են ջրերով եւ արօտներով, որոց մայր թագուհին է Բիւրակն: Բիւրաւոր խաշինք, անդեայ, եւ ընտիր ընտիր նժոյգք կ'որոճան, ու ազգի ազգի թռչունք կը դայլայլեն այդ դրախտներուն մէջը: Հնագոյն բերդեր եւ գերբուկներ շատ կան: Բնակիչքը հաստակազմ, առոյգ եւ գեղեցիկ: Հայաբնակ գիւղորայք գաւառիս՝ 25: Աշիրաթ քրդերն են մաս մը Հասնանցիք, Զիլանցիք, եւ մաս մը՝ Զիրրանցիք: Կան նաեւ Ղազայ կամ Տմբլիկ

ըսուած խեղճ քրդաց ցեղը, որ Գըղըլլաշ
են, 1000 տան չափ: Հայք իբր 14127: Վան-
քը 1, Մժնկերտու Ս. Կարապետ: Վարժա-
րանք Հայոց՝ 8. Ուսանող՝ 296:

Բ Ա Ղ Է Շ

ԲԱՂԷՇ քաղաք Վանայ ծովուն Արևմտե-
եան կողմն է, Դատվանէն 5 ժամ հեռի:
Մուշէն եւ Դատվանէն դալով՝ ուղեւորն
պիտի անցնի Ռահվայէն, որոյ մէջ կը պա-
տահի քանի մը մեծակերտ շէն ու աւեր խա-
ներու. ասոնք ասլաստանարան են ձմեռ-
ուան երթեւեկաց, երբ բուքը Ռահվայի ա-
մէն կողմէն կը շնչէ ուժգին, եւ լեռնաջարի
ձիւներ կը դիզէ այս ամայի լեռնադաշտին
մէջ: Ռահվայէն ներս ծուռ ու շիտակ, խոր
եւ բարձր ձորուղի մը կը տանի կ'իջեցնէ
զքեզ ի քաղաք, ուղեկից տալով քեզ վրտակ
մը, որ հետզհետէ գետ կը դառնայ: Երկու
կողմից գեղատեսիլ գեղեցիկ գեղեր կան:
Քաղաք կ'անուանեն զԲաղէշ համայն այդ
կողմի բնակիչքը, « Վան կ'երթամ, Մուշ
կերթամ, Կարինէն կուգամ, Սղերդէն կու-
գամ » կ'ըսեն, բայց երբ խօսքը Բաղեշոյ
վրայ է, « Քաղաք կ'երթամ, քաղքէն կու-
գամ » եւայլն կ'ըսեն:

Բաղէշն ի՞նչ դեր, եւ ի՞նչ կոչումն ունե-

ցած է մեր ծաղկեալ աւուրց եւ ծաղկեալ
սլաւամութեանց մէջ, շատ հասկցուած չէ .
իրրեւ տուն Ֆղնունեաց եւ Արծրունեաց
կրնանք նկատել: Իսկ իւր դիրքը հիանալի
արդարեւ ոչ միայն ամրութեամբ, այլ եւ
վայելչութեամբ, արժանի է համարել ներ-
քին դղեակ, կամ ապարանք, փափկութեան
դրախտ, որոյ ջուրն եւ օդ աննման, թուփն
ու թռչունք գեղազան, ծառն եւ ծաղկունք
եզական, մարդն գեղադէմ եւ ողջանդամ:
Բաղէշը տարւոյն երեք եղանակի մէջ սքան-
չելի վայելք կ'ընծայէ բնակչաց, միայն ձմեռը
կամաւոր Սիսկերիայի մէջ բնակելու պէս է .
այնքան շատ է իւր ձիւնն, եւ խիստ բուքն
ու ցուրտ. հիւսք կամ ուսին ձեանց յաճախ
վտանգ կը բերէ բնակչաց: Կռուփով բաղ-
խած ձմերուկի կը նմանի Բաղէշը, ձորերով
եւ խոռոչներով մասն մասն է, որոց մէջ եւ
կողքերու վրայ ցիր եւ ցան կուտերու նման
տուներ եւ թաղեր, եկեղեցիներ, մզկիթ-
ներ, կամուրջներ եւ ջաղացքներ, բուրաս-
տանք եւ ծառաստաններ, եւ ձորերու մի-
ջով գետեր, շէներու առջեւէն առուններ
գեղեցկութիւն ու կենդանութիւն են քա-
ղաքիս. Բերդն՝ ձմերուկի միջակի պէս քա-
ղաքի եւ թաղերուն մէջ տեղն է. խորու-
թեան կեդրոնին վրայ բուսած ժայռ մը,
զոր կը ջրապատեն երկու մեծ ձորերէն հո-
սած գետերը, եւ բերդին առջեւը իրարու
փաթթուելով մէկ գետ կը ձեւանան. քիչ մը

եւս յառաջ երթալով՝ Աւեխու ձորոյն վը-
տակն ալ կը միանայ իրենց : Բերդը մէկ կող-
մով կցուած է ցամաքին . ունի դեռ իր վրայ
չէնքի մնացորդներ , արձանագիր , բուրգեր
եւայլն :

Աքանչելի ջուր է խոցերով գետն , որ
կուգայ Գոմոց վանից եւ Ամրդօլու առջե-
ւէն . թէ մէջն եւ թէ եզերքներն շատ մը
հանքային աղբիւրներ կան . խոցերով ը-
սուած է , զի իւր ականց վրայ կը պատմուի
թէ՛ խոցեալ կենդանիք եւ օձ եւ թռչունք
եւ մարդիկ , (Աղէքսանդրի մ'ալ անուն կու-
տան) լուացուելով կ'ապաքինին . նոյնը քօ-
սոտ եւ ախտաւոր անձինք կը փորձեն մին-
չեւ Ամրդօլու առջեւ ուր լի են լուացուող-
ներ արք եւ կանայք : Իսկ միւս գետը՝ Ռահ-
վային ջուրն է : Քաղաքի շէնքեր եւ դռները
ամբողջ քարաշէն են , տեղն արդէն հրաբուղ-
խի մը պատուտուածքի կը նմանի . փոռս քար ,
կակուղ եւ թուխ կարմիր , նման Ախլաթու
քարերուն , ձորոյն երակներ կը կազմեն , ո-
րոցմով գեղեցիկ կերտուածներ յառաջ կու-
գան : Բայց իրենց ներսը չը պատասխաներ
դրսի վայելչութեան , բացի քանիններէ : Ունի
առատ եւ ընտիր մարմար քարի հանք . սպաղ-
լեղի , ծծմբոյ եւ պղնձի հանքաջրեր չորս
կողմերը կը գտնուին , եւ շորգոյ աւազան-
ները քաղաքէն իբր ժամ մի հեռի Սղերդի
ճամբուն վրայ , ուր կը լուացուին մարդիկ ,
ոմանք ալ կը խմեն . իւր համն նման է սեք-

շիջի, բայց իր վազած տեղերը աղի կամ բորակիկերպ քար կը գոյացնէր: Շօրգօշէն ժամ մը եւս անդին Մակ քարն է, որ նոյնպէս քովի լեռան կողէն բղխած աղբիւրներու սպիտակ ջրերէն լեռոն պէս քար գոյացած է, զոր յետոյ մեծ լայնութեամբ կտրեր են դրան ձեւով, իսկ վրան կամրջածեւ թանձրացեալ մնացեր է քարն, զոր տակաւին կը թանձրացնեն մի եւ նոյն ջրերը, որոց ներքեւէն անց ու դարձ կընեն բոլոր կարաւան եւ ուղեւորք: Աղջկան մը կ'ընծայեն այս գործը, եւ մի ուրիշ հոյակապ կամուրջ, որոյ համար բրած ծախքը յերուսաղէմ ուխտի երթալու վերասպահած է եղեր, բայց այս քաները աւելի բարեգործական եւ Աստուածահաճոյ թուեր իրեն քան Երուսաղէմ երթալը, յառաջ քան զայս՝ մեծ դժուարութեամբ նեղ եւ բարձր կապաններէ անցնելով շատ վտանգներ կը կրէին անցորդք:

Բաղիչոյ ջուրը՝ որ այլ եւս մեծ գետ մը դարձած է հոս. Մակ քարի քովէն կ'անցնի խորունկ եւ խոժոռ: Բաղիչոյ հանքային ջրոց շնորհիւն է որ իւր ներկած կտաւները մանաւանդ կարմիրն, տորոնով ներկուած, զոր շիշա կ'անուանեն, իւր նմանն չունի եւ ոչ մէկ տեղ, եւ կը տարածի մինչեւ կարս, կարին, Տիգրանակերտ, Խարբերդ, հանդերձ մերձակայ դաւառներով, խիստ մեծ քանակութեամբ:

Թէպէտ կտաւի, շալի, շիշալի եւ այլ նիւ-

Թոց արուեստաւորներ բաւական թուով կան այս տեղ, բայց մեծ գործն է քաղաքիս վաճառականութիւն, բուրդ, կաշի, խէժ, շրէշ, գլխոր, տորոն, մեղրամոմ, Հալէպի եւ Եւրոպայի ասորանքներ բերել տալով կը փոխադրեն զանազան գաւառները. մեծ մասն մի եւս կայ չարչի, որք Մշոյ դաշտ, Պուլանըխներ, Խընուս, Ալաշկերտ, վանայ գաւառներ ու գեղերը լեցուն են. ամեն տեսակ ասորանքներ կը տանին 'ի վաճառ:

Ընդհանրապէս չափազանցօրէն հռչակուած է Բաղէցի վաճառականաց եւ վաճառողաց շահասիրութիւնն, մարդ խարելու մէջ, եւ այդ քաղաքի շրջակայ դիւղացւոց աւերումըն՝ այսպիսեաց անխղճութենէն է, որք արտեր կը գրաւեն, ցորեններ եւ անասուններ կը աիրեն, դեռ տոկոսի տեղ չեն կըրնար լեցնել. եւ այդ՝ կընեն՝ առեւտրական արդարութեան օրինաց համաձայն. Գեղացիք Բաղէցւոց համար կ'ըսեն թէ՛ « Եզը կը վերցնեն, տակէն հորթիկ կը փնտռեն »:

Բաղէշ անունը ի զուր կը յարմարաբանեն « Էշ պաղեր », այսինքն ցուրտէն էշ սառեր սատկեր: Գուցէ Սեմական կոչումն լինի եւ բան մը նշանակէ. զի ահա այդ ձեւով կազմեալ քաղաք եւ գաւառի անուններ կան « Արճ-էշ, Գաւ-էշ կամ Գաւաշ » եւ այլն. Արճէշ եւ գաւառ մօտ են Բաղէոյ. այս քաղաք ի Տաճկաց կը կոչուի Պիրշիզ եւ ոչ Բա-

դեշ. այսու ամենայնիւ քննելի է, զի շատ հին կոչում մը չէ Բաղէշ: Բաղէշ քաղաքը իւր չորս կողմը չորս վանք ունի. Խնդրակատար Աստուածածին, Աւետու Աստուածածին, Գոմոց գեղի Աստուածածին, եւ Մապըրկորու Ս. Կարապետ. այս վերջինն աւերակ է այժմ. բայց իրմէն ժամ մը անդին Պոռ գեղին մօտ կայ Պոռայ վանք Ս. Յովհաննէս անունով, որ Նարեկացւոյ վանք ալ կ'ըսեն: Այս շէն մնացած վանքերու տաճարներ խիստ գեղեցկաշէն են, իսկ Խնդրակատարի գմբէթն աննըման է: Զարմանալի է որ Բաղէշը նշանաւոր հնութիւններ չունի իր մէջը եւ շուրջը: Բաղէշ Թաթարաց խաներու, եւ Ղուլերու իշխանութեանց օրերը նշանաւոր դիրք ունեցեր է, ուր կը նստին եղեր եւ կ'իշխեն Տարօնոյ, Վասպուրականի, Տիգրանակերտի, Սասնոյ եւայլն գաւառաց, ամբանալով այս ձորաբերդին մէջ, որ կարծես բնականէ շինուած իւրիքալ լինէր. բայց եւ բուն այդ առթիւ շատ անգամ ալ ուրիշ բռնաւորաց յարձակումն կրած է, եւ մեծամեծ վտանգներ: Կայսերական բարեխնամ կառավարութիւնը գայմագամութենէ վիլայէթի վերածեց Բաղէշը, որով հեազհետէ ապահովութիւն կ'ստանայ, եւ արուեստն ու վաճառականութիւնը կը զարգանայ առաւելապէս: Արդէն բաւական շինուած են եւ կը շինուին ճամբաներ: Բաղչոյ բնակիչք են Հայք, Թուրք, Քիւրդք, Ասորիք:

Հայոց եկեղեցիք չորս : Վարժարանք հինգ :
Աշակերտք՝ մանկունք իբր 600, Աղջիկ 190 :

Վարժարանաց նկարագիրն ու վիճակը
պատուարեր չէին իրենց : Հայոց Միացեալ
ընկերութիւնն ալ վարժարան մը ունէր .
բայց չգիտեմ ինչ եղաւ : Բաղչեցիք լեզուի
մարդ են, քան թէ սրտի :

Կրթական մասին ոչ եռանդ եւ ոչ նպաստ
կար, այժմ կը լսուի թէ ունին : — Բաղչոյ
վրայ գրողները սակաս չեն եւ կը գրեն,
յորս աւելի մանրամասնութեամբ են Պ. Ղ.
Նահապետեանին գրածները : Ա. յսքան մը
հերիք է մեր կողմէն :

Բաղչոյ շրջակայքը մօտաւոր գեղերով զար-
դարուած են, եւ գեղերը լեռնամիջեայ,
հովտանիստ, բլրակներով, մացառներով,
տունկերով, ջրերով գեղազարդ, անուն-
ներն ալ սիրուն. ահա անոնց քանիներու
անուանքը . Ա. մբ. Փար-խանդ, Խմելջուր,
Մարգորդ, Յարդ-գող, Կորվու, Յորմիդ,
Սնդիան, Պոռ, Կամախ, Ծուար, Խախուէվ,
Գափ-չէն, եւ այլն : Կամախ եւ Ծուար գե-
ղերու միջոց, ճամբու բերանը, ասլառած
քարի մը վրայ հետեւեալ քանդակուած են

L E C I Ո Ղ Տ Գ Բ

Քանի մը գեղերու մէջ գերեզմանատանց
մահարձաններ ունին Յունական ձեւով խա-
չեր եւ յունարէն գրուածքներ, Կամախի

մէջ աւելի կայ, բայց աւանդութիւն չպատմուիր:

Մ Օ Տ Կ Ա Ն

Բաղչոյ յարեւմուտս երկարածիգ եւ բարձրաբերձ մեծ դօտին Տորոսի կը տարածի, որոյ մէջն ու վրայ լի են անտառներով, գազաններով եւ ցեղ ցեղ լեռնական քրքերով, հոն է Խոյթ՝ որ կը նայի Մշոյ դաշտին վրայ եւ կը կեղեքէ Չխուրայ գեղացիները, միւս կողմն է Սասունք, Շատախ Շատակ (Վանայ Շատախ չէ այս), իրենց մասերով: Մօտկանն ամենէն մերձաւորագոյնն է Բաղչոյ եւ իւր գեղերուն, եւ հարկ է ըսել թէ՛ Մօտկանցի Քրդեր ընդհանրապէս չար են, զորս զսպելու համար կառավարութիւնն ջանքեր չէ խնայած, ձերբակալութեամբ, եւ զտնազան պատիժներով. գաւառին մէջ զօրանոց մ'ալ շինուած էր, զոր այրած էին Քրդերը՝ վերջին պատերազմին, եւ այժմ շարժուն զօրքերով հսկողութիւն կ'ընեն, սակայն չարիք որքան նուազ՝ չեն վերջացած դեռ: Մօտկանու մէջ սակաւաթիւ են Հայեր, բայց գեղերը գեղեցիկ եւ հողերը բարբեր են. Շըտիու կամ Շատախու գեղերէն Թորոսի գեղը Հայաբնակ է. եւ Մօտկանու կը վերաբերին՝ Շէն, Թութէն հայաբնակ գեղերը. կան նաեւ քանի մը գեղեր ալ, յոգս ցիր եւ ցան կը բնակին Հայք

որոց կեանքը անմխիթար նկարագիր ունի ըստ հոգեւորի եւ ըստ մարմնաւորի:

Մօտկանու գաւառը կը ցուցնէ իր մէջը շատ աւեր եւ շէն եկեղեցիք հայոց, եւ հնագոյն բերդեր: Բնակիչք Հայ եւ Քուրդ են, քաջակազմ եւ յաջողածեան: Երկիր կը մշակեն եւ խաշինք կը սահեն:

Այս գաւառի եղն ու մեզր խիստ համով կը լինի, ինչպէս նաեւ ոչխարի միսն: Գըլգըլի եւ կորեկի հաց է կերածնին, ցորենին քիչեր ծանօթ են, միշտ զինեալ վիճակի մէջ են, եւ իրարու դէմ ալ կուլ կ'ընեն:

S U S T Կ

Քաղաքէն իրր երեք ժամ հեռաւորութեամբ է Ղուչքիկ գիւղն, որ 400 տան չափ հայաբնակ մեծ գեղ մի է, գրեթէ քաղաքի պէս բան մը, թէ իրենց կեանքը, թէ տուներ թէ հագուստ քաղաքավարի է, բայց ոչ կանանց հագածները: Ղուլթիկ ունի արուեստաւորներ, եւ առուտուրով կ'ապրին, գրեթէ չկայ Ղուլթիկցի մը որ Պօլլիս եկած չլինի, որք կը գտնուին ստորին ծառայութեանց աստիճանէն մինչեւ վերին աստիճանը. վաճառատանց եւ դեսսպանատանց մէջ իսկ. վերջին տարիներս շատեր իրենց ընտանիքն ալ փոխադրել սկսան Պօլլիս: Երկրագործութիւն չունին գրեթէ. եւ իրենց ամբողջ կեանքը մաշելով սրանդխտութեան

մէջը , բոլոր վաստըկածներով չեն կրնար քաղաքացւոց սպարտքէն ու տոկոսէն ազատուիլ , որոց մուրհակները շատն կ'ստորագրեն կամ կ'երաշխաւորեն պանդուխտներու մայրեր կամ կիները , որոց բազմաց անձանօթ է գիրն ու հաշիւը :

Ղուլթիկցիք ունէին քարուկիր մեծ եկեղեցի , բայց խեղճ վարժարան մը :

Տասիկ երկու է : Ներքին Տասիկու մէջէն կ'անցնի գետակ մը , եւ այս գետակին ափերը կը գտնուին գիւղօրայք Հայոց : Վանիկ գեղ որ քիչ դաշտ ունի եւ շատ մը ծառաստաններ : Վանիկու հանդէպ՝ ջրոյն միւս երեսն է՝ Սաւիկ , գեղ մը՝ մանաւանդ իւր գերեզմանատունն , այնպիսի սիրուն դիրք մը ունի , ստղատու եւ անստուղ ծառերով զարդարուն , զոր տեսնողն անկարելի է որ ախորժակ մը չ'զգայ՝ ապրելու համար Սասիկու մէջն ապրիլ , մեռնելու համար՝ Սասիկու գերեզմանները թաղուիլ , ուր Հազարան բլբուլն կ'երգէ . եւ որոյ մէջ կայ եւ մի մատուռն Ս . Աստուածածնի անուամբ , ընդհովանեաւ նորին կը ննջեն հանգուցեալք : Վեր — վան գեղը հեռի չէ Սասիկէն եւ Վանիկէն , Սասիկու մօտն է Մեղր — կեր գիւղն : Ի՞նչ քաղցր անուաններ են , բայց քաղցր չեն բնակչաց կեանքը . սպարտքը մարեր է իրենց խանդն ու կրակը :

Ընտիր քիւրքիւն կըմչակեն Տատիկու մէջ . ամենէն անուանին է Վանկայ քիւրքիւն :

վերին Տասիկը կից է ասոր, եւ մը միայն կայ միջոց, ընդարձակ են այս մասին դաշտն ու արտօրայք. իւր գեղերն են՝ Մոնիօնիս, որոյ քովն է Աթանազինէի վանք, Բաս, Գալիօֆ, Կերիս, Ծըղկաւ, Կշոնիֆ, եւ այլն: Կշտոնիքին քով աւեր եկեղեցու մը տեղ կայ, ուր ամէն գիշեր ճրագ մը վառուած կը տեսնուի, կ'ըսէին: Կերխայ եկեղեցին Ս. Եղիշէի անունով շինուած է, նսեմ եւ գրծուծ շէնք մը, դուռը միշտ բաց, ուր ուխտաւորք եւ աղօթաւորք կը յաճախեն Հայ եւ Քիւրդ. — «Շատ զօրաւոր է մեր Ս. Եղիշէն, կը սլատմէր ծերունի մը, որ օգնութեան կը հասնի ամէն վտանգելոց, եւ թէ յերազի, եւ թէ բաց աչօք շատ անգամ կը տեսնամք զինքն. ինքն է կարմիր ձիաւոր, գրահաւոր, ճերմակ մօրուք վարդապետ, ճգնաւոր » —: Ի՞նչ սրտեղէն հաւատք, եւ սրտայոյզ տեսիլ ու նկարագիր:

Տաաիկու բնակիչք են Հայ եւ Քիւրդ: Լեռ մը միայն կ'անջատէ զԽիզան՝ Տաաիկէն:

ԳՕԶԱԼ—ԴԱՐԱ

ՈՍՏԻՆՔ գեղը Տաաիկու կը վերաբերի. բայց գօտիի մը սէս կը կատէ Գօզալ—Դարան ու Տաաիկը, լեռնագիւղ մի է, բայց ունի արգասարեր արտեր, ընտիր արօտավայրեր, եւ սլատուական ձորեր ջրալից ծառալից: Իսկ Գօզալ—Դարան ձորահովիտ մի

է. միջկն կ'անցնի վտակ մը, որ սրտոյտ ընկելով գեղերու առջեւէն՝ կ'երթայ Թուխ գեղի մտակրէն կը թափի վանայ ծով, հոն կը կոչուի Թուխայ գետ: Թէ այս եւ թէ Տասիկու ջուրն ձուկեր կ'ընծայեն զիւզացւոց: Բազայ հիւսիսային Արեւելքն է Գօզալ-Դարան, բերրի եւ գեղեցկաղլիւ, 2 1/2 ժամ հետի քաղաքէն:

Գեղերու անուններէն քանի մը յիշենք Քարեկան, Ղարք, Ալ-բերդ, Տափ, Դաշ-տափ, Սագ, Նեղ, Կարք, Որձեֆ, Եւայլն: Այս գաշակն անցուղարձ կընեն Տիգրանակերտէն վան:

Մ Շ Ո Յ Դ Ա Շ Տ

Բազեչոյ Ռահվայէն եւ Դատուանէն յարեւմուտ հիւսիսոյ կը տարածուի Մչոյ գաշա 12 ժամ երկարութեամբ, որոյ լայնութիւնն է չորս ժամ: Դաշաի վերին գլուխը, Քարքէ լեռանց վրայ, կը գանուի Ս. Կարապետի հոշակաւոր վանքը: Իսկ բուն ծայրը Չարբօհորայ ձորն է, ուստի կը մանկ Նփրտան ի դաշտ, Մասնավանից եւ Աշտիչատայ մօտը:

Մչոյ գաշաը ի սրտամութեան եւ ի ստորագրութեան ծանօթ է բանասիրաց, յաճախակի կրկնուած. աւելորդ է մանրամասնորէն նկարագրել: Դաշաին հիւսիսակողմն է ինուսայ մէկ մասն, վարդոյ եւ Պուլանըխ-

ներ, անջրպետեալ լեռներով եւ ձորերով: Իսկ ի հարաւ Տաւրոսի բարձր շղթայն: Մուշ քաղաքը՝ որ ունի իւր հին բերդը, եւ քիչ մը ներս՝ Մուշեղիսյ բերդ, շինուած է ծոցամիջը հարաւի լեռան: Այս լեռն ունի իւր վրայ եւ ներսերը շատ մը գեղեր, գաւառներ: Մշոյ խիստ մօտ է Առաքելոց կամ Թարգմանչաց վանքն եւ Ս. Յօհաննու վանքըն՝ բարձրադիր, իսկ լեռան ետեւը՝ Խարբերդու եւ Տիգրանակերտու գաւառներն են: Լեռը յարեւմուտս ձգելով կը հասնի մինչեւ Տէրսիս՝ կամ Գուժիկ, յորս կիլիկիան՝ կիլիկի, Խուլի, Ճապաղջուր, Քեղի, Գուգուլճանն: Իսկ յարեւելք՝ Խոյթ, Մօտկան, Մասունք, եւայլն: Անտառոտ, եւ երկաթի, կապարի, եւայլն հանքերով լի լեռներ: Եփրատը Մշոյ գաջաին լայնքէն կ'անցնի, իւր միջ առնելով Մեղրագեան, եւ Գուռգուռայէն կը մանէ կիլիկի կիրճերը, անտի Ճապաղջուր, անտի Բալու, եւ Խարբերդի մօտ կը միանայ Բարձր Հայքէն եկած Եփրատին:

Մշոյ գաջաի Արեւելեան մասն կ'անուանեն Չխուր. այս մասին միջէն կը բղթի Մեղրագեան, եւ բնդարձակ շամբուտ մը ունի: Այս մասին հանդէպն է Խոյթ, Մշոյ կամ Մաւնոյ լեռան անտառոտ մասն, Սեւ սար: Խոյթայ եւ Մօտկանու վերաբերող վանք մ'ալ ունինք այդ լեռանց միջ, Ս. Աղբրիկ կամ Մասին Առաքեալ անուամբ:

Բազմաթիւ կարճ ճամբայներ կան Մշոյ դաշտէն այդ լեռնագաւառները երթալու դալու , բայց սովորաբար Տիգրանակերտը՝ Բաղիշոյ վրայէն կ'երթան , Խարբերդը՝ Ճապաղջուրէն , իսկ Կարնոյ ճանապարհը Խնուսէն , կամ Վարդոյէն :

Մշոյ դաշտը մշուշապատ է ձմեռը , իսկ ամառն՝ տօթագին : Առատ ցորէն կը բերէ :

Եզն , գոմէշ , ձի , ընտիր եւ բազմաթիւ են . ալ աւելի են խաչինք՝ լեռնոտ կողմերը : Մշոյ եւ իր մօտիկ քանի մը դեղերու արտերը կը մշակեն մեծ քանակութեամբ թիւրթիւն . բամբակի փորձն ալ յաջողեալ է :

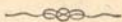
Ունին պատուական խաղող եւ ուժով գինի . մրգաբեր ծառեր խիստ սակաւ :

Արուեստներ եւ վաճառականութիւնը աննշան , առեւտուրի մեծ մասն Բաղիշեցոց ձեռքն է : Բնիկներ սակաւապետ են , անփոյթ , հաստակազմ եւ առողջ : Բնակիչք են Հայ , Թիւրք եւ Քիւրդ : Աշիրաթներն են՝ Հասնանցիք , Զիրբանցիք , Բալաքցիք , եւայլն :

Գաւառագլուխն է Մուշ քաղաքը , ուր կը նստի Միւթէսարիֆ , որոյ վիլայէթն է Բաղէշ : Իրր երեք տարիէ հետէ նոր Միւթէսարիֆութիւն մ'ալ հաստատուեցաւ ի Կինճ , որուն կցեցին Ճապաղջուր , Խուլի , Խիզան գաւառները , եւ Մանաշքուղը , յորում է Կվարս նշանաւոր դեղն սահմանակից Ս . Կարապետի վանից :

Մշոյ դաշտն ու քաղաքը քսանի չափ վար-
ժարաններ կան Հայոց, կրթութեան մասին
բաւական եռանդ ունին: Հայոց Միացեալ
ընկերութիւն բարձր նախակրթարան մը
ունի Մշոյ մէջ, եւ Հայուհեաց ընկերու-
թեան ծախքով՝ մի բարձր նախակրթարան
աղջկանց:

Ազգային զգացումն երբեմն վառ բոցի
պէս, երբեմն մարած մոխրի պէս:

Հիմայ քիչ մ'ալ հէքաթ մտիկ ընենք, որ
Հայոց մամիկներու անգիր մատեաններէն
գաղափարուած են: Մեր Մանանան արդէն
ճաշակ մը տուած էր, որ ընդունելութիւն
գտաւ բռնասէրներէն: Կանխաբանս համա-
ռօտ պիտի ընեմ, ըսելու համար միայն թէ
ի՞նչ դժուարութեամբ կրցած եմ հաւաքել.
վարդապետին չեն զրուցեր, իրրեւ առասպել
եւ անվայել գատելով. մէկ երկուքէն զատ,
գրեթէ միւսներն գրել աուած եմ անգրա-
գէտ անձանց. տեսնելու բան է այնքան
խառնափնդոր դրուածք մը, այնքան անկա-
նոն ասացուածքը. խօսք խօսքէ կտրուած,
մոռցուած, եւ շատ անգամ մի եւ նոյն կը-
տորներ կրկնուած, կամ մէկ հէքաթ քանի
մը հէքաթով խառնուած. կը խոստովանիմ
արդարեւ թէ՛ ծանր աշխատութիւն պատ-
ճառեցին ինձ, մինչեւ կարգի դրի: Ա. յգ-

պէս կը ժողովեմ նաեւ ժողովրդական խաղեր
ու սաղերը , թէ գրուածքէ մը եւ թէ բե-
րաններէն , բաւական է որ այնքան վար-
ժութիւնը բրած եմ հասկնալու դաւառական
ժողովրդական բառերը եւ դարձուածքները ,
թէ եւ դեռ շատ հասկանալի բաներ կան այդ-
կնքեալ բերան սափօրներուն մէջը . բայց
զգոյշ գանուած եմ բառին եւ մտքին խ-
կուցութիւնը պահելու , որքան կրցեր եմ : Կը
տեսնուի տարբերութիւն մի եւ նոյներդի ,
եւ մի եւ նոյն հէքաթի , որոյ նկարագրա-
կան մասերը կը փոփոխուին , եւ կը յարմար-
ցընեն իրենց ունկնդրաց ծանօթ նկարա-
գիրներուն . կենցաղն՝ կենցաղին , սովորու-
թիւնը՝ սովորութեան . զորօրինակ , Ակնցին՝
կամուրջի , շուկայի , սրանդխտութեան ,
Մարայ , Հալէբի , եւ մինչեւ փարիզի ու Ա-
մերիկայի անունը կուտայ : Խիզանցին՝ լեռն ,
ձոր , եզն , այգի , անտառ , հանք , եւ այլն
կը յիշէ , ինչպէս սարգ կերեւի մտադիր
եղողին :

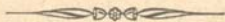
Գալով լեզուին , իրրեւ ճաշակ բաւական
է իմ կողմանէ « Մանանայն » եւ « Գաւթ
Սասունցին » եւ այլն : Թէպէտ մեծ ճիւղ մի
է մշակելու համար ժողովրդեան լեզուն ,
բառն ու ոճը , եւ ընդարձակելու ազգային
գրականութիւնը , եւ այդ իմ սիրածս բան
է , բայց բուն սարտականութիւնն է իւրա-
քանչիւր դաւառի դրողաց , եւ գրական
հանդիսից ու հրատարակութեանց , թող կա-

բեւորութիւն տան շնորհքով թզթակիցներ
 ունենալու, եւ այդ մասին աշխտակուէ :
 Այս անգամ իմ հէքաթներուս մէջ՝ թէպէտ
 կան վանայ, Տիգրանակերտու, մաս մ'եւս
 Ակնայ, եւայլն լիզուաւ, բայց մեծ մասն
 այնպէս չէ : Ինձ կերեւայ թէ՛ գաւառացին
 թէպէտ՝ « բոսն » հնչէ, բայց անոր գրելու
 կերպն պէտք է լինի « բոյն », « քե, մե, ձի »
 հնչածը՝ պէտք է գրել « քեզ, մեզ, ինձ » :
 « Կըյրել, մայրել, կհալ », պէտք է գրել
 « կարել, մանրել, երթալ » : « Խէր չ'կէր,
 մէր չ'կէր », « հայր չ'կայր, մայր չ'կայր »,
 գրել : Եւ այսպէս ամէն բառ եւ բան գրոց
 ձեւով. իսկ երբ գաւառացւոյն ձեռքը տաս,
 եւ ստիպես թէ կարգա՛քո տեղական բար-
 բառով, պիտի տեսնես այլափոխեալ հնչուե-
 ներ եւ յապաւեալ տառերը : Այս բանը
 աւելի ուշադրութեան արժանի է : « Օրհ-
 նեալ », կը հնչուի՝ « օշնեալ », « բանա,
 բայնա », « անկանիլ, ըյնիլ կամ իյնալ »,
 « անչափ, անչամ », « մինչեւ որ, մընչուր,
 չուր », « արիւն, կրուն, սյրուն », « լուա-
 նալ, վրլալ », « կոյր, կոր », « աուզանք,
 տօզանք, աօյնել աուժել, կամ աուզա-
 նել » : « շարժք, ժաժք », « անձեզ, յըն-
 ձեզ », « ամէնքը կամ համայնք, հրմէն »,
 « թանձր, թօնձր », « անձրեւ, օնձրեւ »,
 Անգրէաս, օյնրաս », « մանչ, մօնչ » եւայլն :
 Այս վերջին բառեր Ակնայ են, որք աւա-
 ջին վանկին մէջ գանուած « ան » օ ի կը փո-

խեն , եւ հնչումն ալ այլ իմն կ'արտասանեն : Բայց միթէ ուրիշ ծաղկեալ ազգաց մէջ չկան այսպիսի այլափոխութիւնք : Ըսել աւելորդ է թէ՛ Տիգրանակերտցին բառերու վերջը փոխանակ ըի , ե կը հնչէ , եւ ո ն ու եւայլն , ինչպէս կը տեսնուի : Իսկ այլազգի բառերն ամէն մարդու գիտցածն է :

Մենք առայժմ դասաւորեցինք խառն լեզուաւ , թէ հասկանալի ընելու եւ թէ դաւառական բառն ու ոճը սլահելու ըստ տեղւոյն :

Հէքաթներուս մէջ յատուկ ուշադրութեան արժանի են դէռեր , դարպասներ , աղջիկներ եղունիկի փոխարկուիչ , ցրաքնակ սըղան , ծովային աղջիկ , խան բողոռի հոգին՝ եզն՝ տուփ , ննճիկներ , մասնիկին ակն , եւ վերջապէս՝ օձեմանուկի եւ Արեւմանուկի վիպն , ինչպէս եւ միւս բոլորը , որք ճարտար գիւտեր , նիւթեր , եւ յօրինուածներ են :

Հ Ա Մ Ո Վ = Հ Ո Տ Ո Վ

ՃԱՇԱԿ ԵՐՐՈՐԴ

Ք Ա Ն Ի Մ Ը Հ Է Ք Ա Թ Ն Ե Ր

Ա .

ԲԱԴԻԿԱՆ ԵՒ ԽԱՆ ԲՕՂՈՒ

Կէր ու չ'կէր . քան զԱստուած աղէկ չ'կէր :
Թագաւոր մը կէր , քառասուն սրդի ունէր ,
չափահաս եղած տղան կը կանչէ կը զրկէ
որ երթայ հեռի աշխարհներ , կտրճուծիւն
անէ , ու ինքն իր հաւնած աղջիկը գտնէ
պսակուի : Երսուն եւ ինն պսակուած են ,
բայց Աստուած գիտէ թէ կտրճուծիւն մը
արած են թէ չէ : Կարգն էկեր պատիկ տը-
ղային , Բաղիկան էր անուն : Բաղիկան ե-
լաւ հեծաւ իր ձին , հայրը իր թուրն ու
նետ ու անեղ ընծայեց անոր , գանձ եւ
ծառաներ գրաւ հետը , — դէ՛ Աստուած քո
բան յաջողէ , ասաց , ու ճամբեց :

Աշխարհի լէնք ու էրկէնքը շատ կան է-
կաւ Բաղիկան , մութ աշխարհքը , լոյս աշ-

խարհքը տեսաւ, Աջոջ մաջոջ կ'ասես, դեւ
 ու Ազնաւոր կ'ասես, ինտան ու ջանաւոր
 կ'ասես բասա էկան, ամէնի հեան էլ կոխ-
 ներ արաց, ու յազթեւով անցաւ, բայց իր
 ծառաներէն մէկն էլ չ'մնաց, իր գանձեր
 սպառեցան, եւ ինքն մինակ էր երբ հասաւ
 չքեզ ու աննման շէնքի մը: Այդ շէնքն ան-
 յիշատակ տարիներէ առաջ շինուած կ'երե-
 ւէր մեծամեծ քարերով ու երկաթով. շէն-
 քին շրջապատն ասես, լեզւով չ'պատմուիր:
 Բաղիկան շուր եկաւ ամէն տեղ, շուր է-
 կաւ դռան ու պատուհանի առջեւ, ոչ աղ-
 ջիկ տեսաւ ոչ կնիկ, ոչ մարդ ոչ մարդա-
 նուն: — Տէ՛ր Աստուած, սոյս ինչ տեղ էր
 ես էկայ:

Կ'սպասէ, եւ ահա իրիկուն է, կը տես-
 նայ որ մէկը կուգայ, ազոր գլուխն ու
 մարմինը պուզատէ, կօշիկն ու գտա-
 կը պղնձէ, նետուանեղ մը ունի կուռ եր-
 կաթէ. երբ ոտն կը փոխէ, երկիրը կը
 թնդայ:

Կեցաւ, քիթը անկեց եւ հոտուըտաց ու
 ասաց, — Մարդ մարդահոտ կուգայ, ես
 լեռներ նկնիրի կերթամ, նկնիր իմ առն է
 էկեր: Ո՛ւր ես, ո՞վ ես, աչքիս առջեւն արի,
 թէ չէ քեզ կ'անեմ ամբ մը մոխիր:

Բաղիկան ի՞նչ անէ, ոչ նեա կը բանի ոչ
 թուր այս անձուանի գազանին, կուգայ կը
 կայնի առջեւ:

— Ո՞վ ես դու, կը կրկնէ, որ համարձա-

կեր ես գալ այս տեղերը, դու չե՞ս լսած
Խան Բողունի անունը :

— Լսած էի, եւ անոր համար էկայ որ
տեսնամ. ես Բատիկանն եմ, որ աշխարհի
տակն ու վրայ պատեր եմ. դեւերու եւ
ածդաճարներու հետ կուտեր ու յաղթեր
եմ, էկայ որ քեզ հետ էլ տամ ու առնեմ :

Խան Բողունն նայեցաւ Բաղիկանին երե-
ւոր ու մէկը փռնդտաց. որ փռնդտաց՝ Բա-
ղիկան թռաւ, արտ մը հեռու : Գարծաւ Խան
Բողուն, կանչեց թէ՛ — Արի, Բաղիկան,
արի մի վախնար, դու էլ կարիճ մէկն ես
եղեր, թէ կ'ուզես կը սրահեմ գքեզ. եզիր
ինձի ծառայ, թուրդ ու նետուանեզդ էլ
բեր. ատոնցմով ինձ վնաս չես կրնար ասլ,
բեր սրահէ, պէտք կուգայ որսի մորսի :
Բատիկան հաւանեցաւ, ժամանակ մը միա-
տեղ բնակեցան :

Օր մը Խան Բողու Բատիկանին ասաց թէ՛
— կը տեսնաս որ ինձի մահ ու ցաւ չ'կայ,
բայց դարդ մը կայ մէջ սրտիս : Արեւելից
Թագաւորին աղջիկ մը կայ, արեգական տա-
կը նմանը չ'կայ. եօթն դիր է որ կերթամ
ու ճար չեմ գաներ այդ աղջիկը բերելու.
Թէ դո՛ւ բերես : Ի՛նչ կ'ըսես : Ահա քեզ
ձի, գանձ, զէնք, որքան կ'ուզես առ ու
գնա :

Խօսք կուտայ Բաղիկան, եւ կ'երթայ.
կը հասնի քաղաքը. նոյն երկրի մարդոց հա-
լաւը կը հագնի, անոնց լեզուն կը խօսի, ու

կերթայ սլարտիզպանի մը հետ ընկեր կը լինի, կ'աշխատի, թագաւորի պալատին մօտը: Թագաւորի ազջիկը իր պատուհանէն կը նայէր այդ սլարտէզին վրայ. եւ կը տեսնար որ երբեմն երբեմն Բաղիկանն մինակ մնացած ժամանակ գեղեցիկ հալաւներ կը հագնէր կը պտտէր. եւ այդ հանդերձներով հիանալի մարդ կը դառնար:

Դէ, դէ, դէ, ազջիկն սիրտը կպաւ Բաղիկանին, երազի մէջն էլ կը տեսնէր, Բաղիկան էլ նոյնպէս:

Ազջիկն է, կ'անէ չ'անէր, իւր ծառաներէն մէկի հետ իւր սէրը կը յայտնէ Բաղիկանին: Եւ Բաղիկանն կը հասկցնէ ազջիկան թէ ինքն թագաւորի տղայ է. թէ ինչ կըտորի՞նք իւրենք արած է, եւ թէ՞ մի միայն իւր համբաւը լսելով էկեր է. այժմ էլ աչքով տեսնելով՝ կը սիրէ. եւ կ'սպասէ իւր հրամանին:

Այս քաղաքը խիստ ամուր է. եւ մարդիկ ու կնկտիք զօրեղ ու կազմ են կռուելու. որովհետեւ խան Բօղուի գալու օրեր են. ուստի կը կարգադրէ ազջիկը որ ինքն ելնէ քաղքէն դուրս ծովեզերքը զբօսնելու, եւ այնտեղ Բաղիկանն « եթէ մարդ է, թող գայ յափշտակէ զինքն: »

Քառսուն ազջիկ — ծառաներով կերթայ, եւ Բաղիկանն սլարտիկի պէս էկաւ ձիով, վերուց թագաւորի ազջիկն ի դիր թարբին ու արծւոյ նմանակ թռաւ: Հետ եղողներու

բերանը բաց մնաց: Չուրմի դարձան թագաւորին ու քաղքին յաւօր բերեն. Չուրմի թագաւորն ու քաղքի ջոշն ու պղտիկ հեծան վաղեցին. Բաղիկան դրեր էր աղջիկն քարի զնարի մը ետեւ, ու դարձեր էր ետ. էկողը կոտորեց, ջարդեց, ու այդ դաշտի մէջ լէշ լէշի վրայ փռեց. դարձաւ աղջիկն առեց ձին դարկին, գային գային հասան ծով. ձոյ վրան ծովը, ձին հանեց զիրենք ծովու մէկէլ երեսը, ու երեւցաւ հեռուանց իսան Բօղուի ֆօշֆն ու սարայ:

— Բաղիկան, ջանի՛դ զուրբան, ասաց աղջիկ, այսքան ճանապարհ էկանք, դու բան մը չ'ասիր ինձ. դու սէր մը ցոյց չ'տուիր ինձ, յանուն Աստուծոյ ըզորդ ասա, դու զիս քեզ համար կը տանիս թէ՛:

— Աստծու անուն տուիր, ըզորդ պիտի ասեմ. Ես քեզ իսան Բօղուի համար կը տանիմ, անոր խօսք եմ տուեր:

— Իսան Բօղուի ջանը էլեր էր, զիս չէր կրնար ձեռք բերել. դու էլ չ'կարծես թէ քո հունարով ու քո թուրով զիս բերիր. սեւ գայ աղջիկներու վրէն, աղջիկներ իրենց սրտին դերին են. Ես քեզ համար էկայ, թէ չէ՝ ահա ծով, ահա քար. ձկան ընկեր կը լինիմ, կամ հաւքերուն կեր—: Շատ երեստուանք կ'անէ Բաղիկանին. եւ կ'անիծէ այր մարդոց քարէ սիրտը եւ խարոզ միտքը. եւ կը պատրաստուի ծովը ձգել զինքն: Սիրտը կը շարժի Բաղիկանին, վկայ Աստ-

ուած կը բռնեն , որ ճար մը գտնեն իսան
Յօզուին ձեռքէն ազատուն . ու զիրար
ասնեն .

Այս խօսքին վրայ իսան Յօզուն կկաւ ,
իր շնորհակալութիւնը յայտնեց Բաղիկա-
նին , եւ ուրախութիւնը իւր սիրականին ,
հրամայուց տարաւ իօյլր , եւ շատ փափկու-
թեամբ կը ծառայէր աղջկան , որ չ'լինի թէ
զգուի եւ ինք զինքը զն'յ անէ :

— Բա իեյժն աղկկ է , սիրադ ի'նչ կուզէ ,
հարցուց աղջկան :

— Գու աղջ կենաս , իմ քէ՞ֆն աղկկ է ,
ու գու ամէն բան ես ինձ համար , ասաց .
բայց իմ հայրն ու մայր երգումն տունն ինձ
թէ՛ « Եօ՞ժն տարի անաբասս պիտի պահես
զրեզ . թէ չէ՛ մեր աշխատանքն ու կաթը
հարամ լինի քեզ » . կ'ընդունիս այսպէս :

— Կ'ընդունիմ , ասաց իսան Յօզուն . գու
իմ ձեռքն ինկօր , եօթն չէ՛ քառասուն եօթն
տարի կ'լ կը համբերեմ : Այս պայման կա-
պեցի՛ն , եւ Բաղիկանի համար ալ սրտեցին
որ իրենց մօտ մնայ , ու սպակի տարւն քա-
ւոր լինի :

Ժուկ մ'ու ժամանակ մը մնացին , բայց
աղջիկն ու Բաղիկան անհանգիստ կ'ին : Ե-
թէ սպանելին իսան Յօզուն , նեա ու թուր
չէր բաներ . եթէ գազտուկ փախչէին , կը
հասնէր իրենց եւ չ'էին կրնար ազատուիլ
ճանկէն : Օր մը իսան Յօզուն զլր'իքը դրեր
էր աղջկան ծնկան , խօսք ու զրոյց բային

կը խօսէին . — Ի՞նչպէս մ'ընակ կ'ապրէիր , դու , ասաց աղջիկ , եւ ի՞նչպէս ողջ կը մնաս դու , որ այնքան նեւ ու թուր կը գարնենքքեզ . քո հոգին ո՞ւր է , թէ որ ինձ չ'ասես , ուրեմն զիս չես սիրեր . ու թէ որ չես սիրեր , ասա . որ ես չ'ապրիմ այլ եւս— . շատ բաներ ասաց , ու այնպէս արաց , մինչեւ իցան Բօղոսն իր դազանիք , պատմեց :

— Այս մեր անէն եօթն օր հետի՛ սիււտակ սար մի կայ , այդ սարի վրան սիււտակ ու անաղթ ելի եւն մի կան կուգայ . ոչ մարդ ոչ գազան անսր մտ շեն իշխէր երթալ , եօթն օր դիր մի կը ծարւընայ , կուգայ սարի գլուխը , գօ կնակ սիււտակ ջրի աղբիւր մի կայ , աղբիւրին տաջեւ եօթն հատ սիււտակ մարմար քարէ գուռ կայ , մէկ բերնուց եօթգուռ կը խմէ կերթայ . այդ եզն իւր փորի մէջն ունի սիււտակ աղուէս մի , սիււտակ Աղուէսի փորի մէջ կայ սիււտակ սատափէ տուփ մի , եւ այդ տուփի մէջ կան եօթն սիււտակ ճնճղուկներ , ազոնք են իմ հոգին , ու իմ եօթն գազանիք եւ զօրութիւններ : Ոչ եզն կը յաղթուի , ոչ աղուէսն կը բըռնուի , ոչ տուփն կը բացուի , ոչ ճնճղուկներ ձեռք կ'ընան , այսպէս ես կը մնամ անխոցելի , անյաղթ ելի եւ անմահ : Եթէ եզն մարթուր՝ աղուէս կը փախչի , եթէ աղուէս բռնուի՝ տուփն չ'բացուիր , եթէ տուփն բացուի , ճնճղուկներ կը թօին— :

Աղջիկն այս գազանիքը ծածկաբար կը հա-

զորդէ Բաղիկանին , ու կ'ասէ . — Թէ դու մարդ ես , արածդ արա , ես իմն արի— :

Քանի մ'օր կ'անցնի , Բաղիկանն է հրաման ու հրեղէն ձին կ'ուզէ Խան Բօղուէն , թէ երթամ մէկ ամիս հեռու տեղեր կան գամ ու դառնամ : Կուտայ , կերթայ : Կերթար դավրէշներու կը դիմէ , բանգէտ մարդոց կը հարցնէ , թէ՛ — Զօր ու զօր ընդեզ մարդ՝ որ երկաթ ու կրակ չ'բաներ վրան , ինչո՞վ կը յաղթուի : Եւ թէ՛ ոչ մէկ բանով զասլթ չեղող ջանավար՝ ի՞նչ բանով կը զասլթուի : Պատասխան կուտան թէ՛ — Մարդ կնիկով կը յաղթուի , ջանավարը՝ դինիով :

Բաղիկանն է կը բառնայ եօթն բեռ գինի եօթն տարուան , կը տանի թափէ սիւլտակ սարի սիւլտակ աղբիւրի եօթն գուռներու մէջը , ու ջուրը կը դարցունէ վեր հողին եւ ակն կը խցէ , եւ ինքն փոս մի կը փորէ կը պահուի : Սիւլտակ եղն կուգայ ջուր խմելու , գինւոյ հոտ կ'առնէ , եօթն բարդի ծառի բարձրութեամբ վեր կը ցատկէ , ու գոռալով կը հեռանայ : Երկրորդ օր կուգայ , ծարաւոց կը մրկի , ինչ անէ , վերջապէս գինին կը խմէ , կը խեղրուի , կը ցատկրտէ ու կ'իյնայ կը սպառի : Բաղիկան կը հասնի , թուրը կը դնէ եզին վզին եւ գլուխը կտրեց : Խան Բօղու գնացեր էր նէ՛ ճիր . եզան գլուխ կտրուելու գահ իր գլուխն առեց ժաժալ ու ողջ անձը դողզըզալ . — Վ՛այ , ասաց , սիւլտակ եզն մորթեցին . . . դիտեմ . . . ես եմ . . . յան-

ցաւոր... թագաւորի աղջկան սլաամեցի...
եա Բաղիկանին... եա ուրիշ... սիրողի
մը... յայտնեց, եղն մեռուցին... ես ալ
պիտի մեռնիմ... հասնիմ... սպանեմ...
Թագաւորի աղջիկը... ինձ չ'մնաց, ոչ իրեն
մնայ... ոչ ուրիշի...:

Կշտապէ վազելով կատաղաբար:

Եզան փորը կը ճեղքէ Բաղիկան: Աղուէան
ալ խելըռեր, կը հանէ կը կտրէ: Խան Բօղուի
խելք կ'երթայ, ու արիւն կը վազէ քթէն:

Տուփն տաք տաք արիւնի մէջ կը դնէ,
կը բացուի սատափի բերան: Խան Բօղուի
ակնջէն ու բերնէն լերդ լերդ արիւն կը հո-
սի. բայց կ'երթայ դէպ ի քօչք, այնպէս
կը գոռայ եւ կ'ընթանայ, որ փոշն ու սա-
րայը՝ աղջիկն էլ մէջը կը դըրընդայ: Զար-
զանդ բռնեց աղջկան, էլաւ տանիք, որ ե-
թէ ողջ հասնի Խան Բօղուն, զինքն տանի-
քէն վար ձգէ, որ չ'լինայ դազանին ձեռքը:

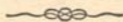
Ճնճղուկներէն երկուքը ճըվտեց Բաղի-
կան: Խան Բօղուի երկու ծունկը կոտրաւ:

Երկուք էլ ճըվտեց: Խան Բօղուի երկու
թեւեր չուրմի ծունկներ չորցաւ:

Երկուքն էլ ճըվտեց: Խան Բօղուի փորն
ու ջիգարն թափեցաւ:

Մէկ ճնճղուկն էլ թեւէն բռնեց ու քարի
տակ դրեց ջնջխեց: Խան Բօղուն էլ գլուխ
իզարկ ապառաժին, ուղեղ թափաւ դուրս,
սեւ մուխ մը էլաւ քթից ու բերնից, փէտ-
ցաւ ճապալէզաւ տեղնըցտեղ:

Բաղիկան հրեղէն ձինը տակ էկաւ, աղ-
ջիկ տանիքից իջաւ, գովասանք արին մէկ-
զմէկու, Աստծուց հրաման առին, ու զի-
րար առին:

Բ.

Զ Ո Ւ Լ Ի Ի Ս Ի Ա

Չորս կողմն անբոյս ու անմարդարնակ,
մէջ տեղը բարձր բլուր մի, եւ բլուրի հիւ-
սիսային կողմն անտառներով, կանանչնե-
րով զարդարուն ծառոց հովանեաց ներքեւ,
տեղ տեղ ջրոց աւազաններ, եւ թռչունք
եւ որսի կենդանիք կը թռին կը շրջին այդ
տեղը. յարմարագոյն վայրերը քանի մ'ալ
գոյն զգոյն վրաններ կազմաւորուած, ի-
րական եւ երանական դրախտն էր կարծես:
Այս խորհրդաւոր վայրը՝ երկրի ամէն ար-
քունեաց եւ իշխանաց իւր հոչակը հասու-
ցած էր. բայց ընդհանրապէս փոխանակ
փափաք զարթուցանելու, ահ ու սարսափ
կ'ազդէր, զի ամէնէն զօրաւոր անձինք, բա-
նակներով անգամ այն տեղ գնացողներ, ոչ
եւս կը դառնային. մէկը գոնէ չ'էր դառնար
պատմելու գաղտնիքը: Ուստի իւրաքանչիւր
հայր իւր զաւկին կտակ կընէր որ չ'լինի այն
կողմն որսի կամ զուարճութեան համար եր-
թան. բայց չէին սրտիկսեր նսեւ յանդուգն

անձինք . որ կ'երթային , կ'երթային բայց
անհետ կը լինէին :

Եօթն եղբայրներ կային , թագաւորի մը
զաւակներ , ասոնց հայրն եւս խրատած էր
որդւոց որ չ'երթան այն կողմն : Մեծ զա-
ւակն հօր տեղն անցաւ , հօր խրատին վրայ
ծիծաղեցաւ , կանչեց իւր մտերիմներ եւ դը-
նացին որսի : Սօրասէ որ գան . դե՛ռ կու-
գան : Միւս եղբայրն եւս , եւ ապա վեցն
ալ նստան թագաւոր , ետեւէ ետեւ գնա-
ցին , ու չ'դարձան : Կարգն եկաւ կրտսերին
եղաւ թագաւոր :

Օրեր անցաւ , էլաւ որսի . հանդիպեցան
մի գեղեցիկ եղնիկի . եղնիկ փախաւ , ետե-
ւէն ինկան , եւ ահա հասան անտառը , ա-
ներեւոյթ եղաւ եղնիկն : Իսկ թագաւորն ու
մարդիկ զարմացած մնացին տեղւոյն վայել-
չութեան վրայ , շրջեցան ամէն տեղ , մտան
վրանները , տեսան որ փրռած ու կահաւո-
րած են վայելչապէս , եւ ընտիր խորտիկնե-
րով ու սլատուական ըմպելիքներով պատ-
րաստուած սեղան : Թագաւոր կ'երթայ ա-
ւաղաններ ու ծառաստանները դիտելու .
իսկ իւր մարդիկներ անհամբերութեամբ կը
ճաշակեն սեղանէն . կը դառնայ թագաւորն
եւ կը գտնէ իր մարդիկներէն ոմանք մե-
ռած , ոմանք մահամերձ , որ կ'աղաղակեն
եւ կը մռնչեն : Կը ցաւի թագաւոր , բայց
օգնութիւն չ'կրնար ընել , կը հասկընայ որ
թունաւորուած են : — Ահա այս որոգայթն

ինկած են խմ եղբայրներս ալ. կըսէ ինքնի-
րեն. բայց անշուշտ այս որոգայթ լարողներ
կան, սլիտի դան, տեսնամ: Եւ կը քաշուի
թաւ կաղնւոյ մը տերեւալից ոստերու մէջ,
կը թագչի: Գիշեր էր:

Դեռ արշալոյս չ'բացուած, մազ մազ ա-
ղօթրան կը մազկըտայ. մէջ երկինք մէջ գե-
տին որոտալից եւ սրարշաւ անտառը կը
մտնէ սխալտակ ձիաւոր մը, կը քննէ եւ կը
տեսնայ որ մեռած են մարդիկ, կը բռնէ
ոտներէն կ'անթողկէ ձորներվէր. հոն արագ
արագ կը հասնին կը ժողվեն քանի մը ծա-
ռաները մեռելոց ձիերը, եւ կը բառնան մե-
ռելոց կողոպուտները, ոմանց կը հրամայէ
մեր դիւցազն որ քշեն տանին աւարները,
ոմանց կը հրամայէ որ ելնեն բլուրը, ար-
ձակեն եղնիկն, ու տեսնեն եթէ որս կու-
գայ, դառնան խորտիկներով եւ խմելիքնե-
րով սեղանը կազմեն:

Կը շրջի անտառի խորերը այդ հրամայողն,
եւ մեծ զարմացմամբ կը սլատահի ձիոյ մը,
որ կասուած է պնտուկի ծառէն:

— Որքան մարդ կային ինկած, այնքան ալ
ձի գտանք, որո՞ւ է աս մէկ ձին:

— Հեռացիր. սատանայ, ձայն մը գոչեց
ծառերու մէջէն. հեռացիր, խմ է ձին, կըտ-
րիճի գործ չէ մարդ մոլորցընել, մարդ թու-
նաւորել: Հեռացիր, քեզ հետ կը չափուինք
քո տան առջեւ:

Աչքերը վեր վերցուց հրամայողն, տեսաւ

այս խօսքը խօսողը . նախ կատղեցաւ , եւ
ասլա վեհանձնօրէն ասաց . — Աղամորդի ,
կը ներեմ քեզ , բայց թէ խօսքիդ պէս սիրտ
ալ ունիս , ես կերթամ , հեծիր ձիդ , ետե-
ւէս հասիր . Զուլլիսիան եմ ես , հարցուր
եւ կը գտնես : Ասաց , հեծաւ , ու սրացաւ :

Թագաւորը տեսաւ նորա ձին որ հրեղէն
էր , հեծնողը լուսեղէն , եւ վարսերը ոսկե-
ղէն , որ սփռուած կը ծփային ուսերնը վէր :
— Արդեօք աղջիկ թագաւոր էր նա , թէ
աւազակ կին . . . : Արդարեւ աղջիկ էր Զուլ-
լիսիան : Մինչ նա կը մտածէր ու կը տնտը-
նար , շատոնց աներեւոյթ եղած էր Զուլ-
լիսիան . եւ ոչ հետքը կարող եղաւ գտնել
նորա ձիոյն :

Շիւար ու մուար ինկաւ ճանապարհ , եւ
շատ դնաց , քիչ դնաց , հասաւ ետեւէ ե-
տեւ երեք ֆեօշ ու սարայնեար : Ամէն մէկի
մէջ կը բնակէին մէկ մէկ պառաւ Մայր դէ-
ւեր , միմեանց քոյրեր . եւ ամէն մէկն ու-
նէին քառսուռնական դէւ զաւակներ : Մայ-
րերէն սէր ու գութ կը վայելէ , եւ դէւերը
իրենց մօր բարեխօսութեան համար կը խը-
նայեն թագաւորին . եղբայրագիր կը լինին
հետ , եւ երբ կը հարցունեն թէ ո՞ւր կեր-
թաս : Կը պատասխանէ , — Զուլլիսիային ,
որ իմ եղբայրներս եւ մեր այնքան մարդիկ
թունաւորեր , սպաներ եւ կողոպտեր : Կեր-
թամ իմ քէնը հանեմ : Երեք տնէն ալ մի եւ
նոյն բանը կը լսէ , թէ — Հե՛յ վախ . այս

տեղէն անցաւ դարձաւ, գիտնայինք կը բռնէինք, կ'ասեն, բայց սո՛ւտ: Զուրի պէս կը դողան Զուլխիայի սիւնն: Կը համոզեն թագաւոր որ չերթայ, մնայ իրենց մօտ: — Դու մեր ջոջ աղբէր, մենք քո պատիկ, կենանք մէկտեղ, ապրինք մէկտեղ: Թագաւոր կը հանէ մկրատ մը կուտայ մէկ տան, ածելի մը՝ մէկ տան, հայելի մը՝ մէկ տան, եւ կըսէ, — Երբ տեսնէք որ մկրատէն արիւն կաթի, ածելիէն արիւն ծորայ, հայելիէն քրտինք գայ, գիտցէք սր ես նեղն ինկած եմ, վտանգի մէջ եմ, հասէք ինձ օգնութեան:

Կաց բարով, գնա բարով կ'անեն, ճանապարհ նշանց կուտան, եւ թագաւոր կ'երթայ:

Մութ մութ գիշերուան մը մէջ, քան դարեգակ պայծառ լուսով լուսաւորուած մեծ դարպաս մի կ'երեւայ, կ'ասես թէ այդ տեղ գիշեր չ'կայ. դեհ այդ լուսաւոր դարպասը կը գիմէ, մաթ ու մայլած կը մնայ, կը պտտտի կը պտտտի որ դուռը գտնէ, դուռը չ'կայ: Պարիսպէն դուրս, խոր նկուղէ մը խռալու խռպոտ ձայն մը կը լսէ. կը կըզուրի կ'երիշկի որ փիր հալեւոր մը կը կընքայ, եւ կանթեղ մը իր առջեւ վառ. ներս կը մտնէ, հալեւոր կ'ակհի, ու կը հարցունէ. — Ո՞վ ես դու, հողածին. այստեղ օձն իր պորտով՝ հաւքն իր թեւով չէ կարցեր եկեր. դու ինչխ էկար: Կը պատասխանէ. — Զուլխիայի համար եմ եկեր: — Հը՛մ. կ'անէ

հալեւոր, Զուլլիսիայի՛ համար, քանի՛ հազար մարդու գլուխ է կերեր նա. ես ալ նորա մէկ գոհն եմ, Չին ու մաշինու թագաւորին որդին եմ. հազար մարդերէն ինձ միայն խնայեց, եւ բերեր այստեղ դրեր երկար տարիներ: Թագաւոր կը պատմէ ծերոյն իւր եղբարց եւ մարդոց արկածը, եւ թէ ինքն եկեր էր վրէժ հանել, բայց այն վայրկենէն որ տեսեր Զուլլիսիայի ոսկեղէն մազերը, հրեղէն աչեր, հրեշտակային ձայնը լսեր, սրտին մէջ քէնը գուժ դարձեր, եւ վրէժը՝ սիրել. — Այժմ ասա ինձ, բարի հալեւոր, ի՞նչ անեմ, ի՞նչպէս վարուիմ որ Զուլլիսիայի սրտին տիրեմ, կըսէ:

— Քեզ խրատ մը տամ: Զուլլուիսիան ամէն առաւօտուն արեւու ծաղկելուն հետ՝ իր մարգրտէ շապիկ հագած կ'եւնէ վերին շիշաքանդ (բիւրեղակերտ) ֆօշիլը, չորս կողմանց կ'աչքէ իր հողն ու սիւնօրը, թէ՛ քանալար կամ մարդասուն տեսնայ մտած իր հողը, կը բռնայ, եւ իր ձայնէն զարզանդ կը թափէ տեսածին վրէն, այդ ձայնը լսող կը մեռնի: Բայց եթէ դու ճեղլակ փայտ մը տնկես, վրայիդ արան եւ գլխուդ գտակը վրան անցունես, ու փոսի մը մէջ պահուըտես, երկու դիր թող բռնայ, վեր երեքին դուրս կ'եւնես, իրեն երեսը կը նայիս, այլեւս կը խնայէ քեզ ու վեր կը կանչէ:

Տեղնըցտեղ կը կատարէ թագաւոր, եւ երրորդ բռնալուն կը կանգնի Զուլլուիսիա-

յին աչքն առջեւ, կը ճանչնայ զինքն. — Յաղթեցիր կ'ասէ, կըտրիճ ես, եւ ինձ արժանի. մօտ արի. ոչ ոք մինչեւ այսօր ապրեր էր իմ ճայնէս, եւ այս էր իմ սլայմանն ու դաղտնիքը:

Մօտ հասեր էր թագաւոր ֆօշկի պարըսպին, լուսամուտէն վար կախեց Ձուլլիսիան իր երկայն եւ ոսկեթել մազերը, փէլքէն ու անուշհոտէն մարդու խելքը կ'երթար գըլլիսէն, եւ մինչ կը համբուրէր զայն թագաւորն, վարսերուն հետ քաշուեցաւ վեր:

Քառսուն աղջիկ ծառայ ունէր Ձուլլիսիան, որ զինք կը պահէին ու իրեն հետ կը հեծնէին. էկան խաչկապ կայնեցան. ասաց,

— Ահա Ձեր տէրն, ինչպէս ինձ ծառայեցիք, ծառայեցէք այս կտրիճին, որ իմ ճայնը լսեց ու ոչ խելառաւ ոչ մեռաւ, դուք գիտէք որ իմ քրչլանն աւերաւ. ես կին եղայ եւ սա իմ էրիկ, տուն տեղ, մաշ մուշ ամէնը իրեն է, ես էլ իրեն:

Թագաւորի ձեռնէն բռնեց Ձուլլիսիան տարաւ նստեցուց վերին գլուխը, քառսուն աղջիկներ լուացին, հագուցին զինքն. ու ձեռն պագին: Առջի դործն եղաւ հալելորն ազատել. որ ճամբեց իր երկիրը:

Նոր հարս ու փէսին առաւտուն երեկուն չ'կայ, բայց վերջապէս աշխատանք պիտի, որ վաստիկն, ուտեն, սպրին ու սիրեն: — Այժմ ես տան տիկին եմ, կ'ասէ Ձուլլիսիան իւր էրկան, ով իմ կտրիճ սիրական,

ինձ չ'կպեր որսի երթալ, դուրսեր շուռ
գալ, եւ իմ քղըսըննն ալ ինկած է: Դու պի-
տի երթաս աշխատիս, մեր դար ու դաշտն
աչքես, եւ ամէն օրուայ ուտելիք բերես:
Դուրս քաշեցէք իմ հրեղէնը (ձին): Ո՛վ իմ
հրեղէն, ահա քո տէր. հնազանդէ իրեն,
եւ թոյլ տուր որ հեծնէ, գնա՛ ուր որ ինքն
ուզէ: Եւ համբուրելով ձիոյն աչքերը, սան-
ձը յանձնեց փեսային, ձին կայծակի աչքե-
րով նայեցաւ իր նոր տիրոջ, եւ թող տը-
ւաւ որ գրկէ իւր վիզը, շոյէ իր կռնակն
ու պոչը. եւ միշտ կը դառնար կը դիտէր
ու կը հոտոտար զայն, իբր թէ միտքը սա-
հէր իւր նոր տիրոջ կերպն ու հոտը:

Գահն եկաւ, որ երթայ: Գնաց ձին պատ-
րաստեց, բայց միշտ կը դառնայ ետ. կ'եւնէ
դուրս՝ կը մտնէ ներս:

— Ինչի՞, ի՞նչ կուզես:

— Քեզնից ի՞նչիս զատուեմ, Զուլլիսիա,
քո տեսքից, քո անուշ հոտից:

— Գնա՛, իրիկուան շուտ արի, ես այս-
տեղն եմ:

— Կ'երթամ, չ'եմ երթար: . . . չ'եմ կրնար
երթալ:

Մարգրտէ տուփի մը մէջ ճիւղ մը իր մա-
զերէն կը քաշէ կը դնէ Զուլլիսիան, ու կ'ա-
սէ, — Ա.ս ծոցդ դիր: Ա.յս անգամ կ'եր-
թայ:

Ժուկիմ ու ժամանակ մը երթալով գալով,
օր մ'էլ կը սլատահի Զեհրանի մը, որ կը

փախչի, գետի մէջ կը ձգէ գինքն, կ'ուռի
ետեւէն, — Հահ գարնեմ, հահ գարկի, կը
գարնէ Ջեհրանը, բայց տուփը ծոցէն կ'իյ-
նայ գետը, ջուրը կը տանի հեռի աշխարհ
մը, կը հանէ առուով մը արտի մը մէջ, եւ
ջրկալը կը տեսնայ, կը տեսնայ, կը բանայ,
կը հիանայ. — Տանիմ մեր թագաւորին:

Այդ երկրին թագաւորն կ'արմնայ կը մնայ
տեսածին, ու չ'գիտեր թէ ինչ բան է: Կը
հանէ բերողին բաշխիչը կուտայ. եւ իր մե-
ծամեծներ ու գիտոցիկներ մաջլիս կը կան-
չէ, — թէ՛ չ'ասէք ինձ թէ այս ինչ բան է,
չ'պիտէք ինձ: Կամ պատասխան, կամ ձեր
գլուխ:

— Թագաւորն ապրած կենայ, կ'ասեն.
երեք օր տուր: — Տուր:

Տուփն իր մէջինով կ'առնեն, գիտուն,
կախարդ, էլ մարդ չ'մնար կուգան: Ջատու
պառաւ մը կ'իմանայ. — Ես գիտեմ, կ'ասէ,
բայց ինչ կուտաք ինձ:

— Ճանկ մը ոսկի:

— Ճանկ մը ոսկի ձեր գլուխն ազատելու
համար, ճանկ մ'էլ կուտա՞ք իմ հանձարե-
ղութեան վարձք:

— Տուինք, մեզ ազատէ պառաւ, դու քո
Աստուած, օրը լրացած է:

Կ'առնու պառաւն երկու ճանկ ոսկին, եւ
կը յայտնէ թէ ո՞վ է Ջուլիսիան, ո՞ւր կը
բնակի. ի՞նչ է նորա կեանքն, եւ թէ՛ այդ
մազն նորա գլխու վարսերէն է: Ուրախ ու-

րախ երես կ'եւլնեն թագաւորին, եւ իրենց
լսածը՝ իբրեւ իրենց գիտցած կը պատմեն:

Սաստիկ հրաման կ'անէ թագաւոր, որ
երթան Զուլլիսիան բերեն իրեն, թէ չէ՝
իրենց արեւու վերջն է: Հա՛, հա՛, դօ քեզ
փորձանք: Կ'երթան ջատիին. — Պառա՛ւ,
անես չ'անես, դու պիտի անես, երթաս
Զուլլիսիան պիտի բերես, սրտիդ ուզած,
բերնիդ բռնածը կ'ուտանք:

Ջատու պառաւ կ'եւլնէ քանի մ'օձ կը
բռնէ կը դնէ իր ծոցն եւ ջորը, օձ մը կ'ա-
նէ ձեռաց փայտ, օձ մ' էլ կ'անէ մտրակ
(խաւճի). ծրծումի բերան սեռիկով կը կա-
պէ, կը հեծնէ, կը դնէ գետի վրէն կը քչէ,
կ'երթայ կ'երթայ կը հասնի Զուլլիսիայի
խաս քաղչան. գետի ծայրը այն տեղէն էր:
Ծրծումը խոտերու տակ կը պահէ, ճաթ ու
պլլընկ հագած, տքալով ճանպարհի եզրը
գլուխ կը դնէ, եւ ահա Զուլլիսիայի փե-
սան իր հրեղէն ձիով որսորդութենէն կը
դառնայ: Աչք կը դէպնի պառուուն, կը խըղ-
ճայ. կը հարցու թէ՛ ո՞վ է եւ ինչպէս է կեր
ինկեր է այն տեղը: — Վո՛ւյ սրդի, Աստծու
բերան քեզ օրհնէ, Երուսաղէմայ ուխտա-
ւոր եմ, կարվանն անցեր էր, ես մոլորուած
սար ու ձոր, դար ու դաշտն ինկայ. սէրն
Աստուծոյ, բրդուճ մը հաց ուտեմ, քո դը-
րան շան մօտ պառկիմ. չուր մ'իմ ընկերներ
գանեմ:

Կը գթայ, կը վերցնէ իր ձիոյն ետեւը

կ'առնէ . բայց ձին խմաստուն է , ոտները կը
տընկէ եւ պառաւը կը ձգէ գետինը :

— Ես դրէ դրէ կուգամ , որդի , դու քո
ձինը քշէգնա :

Զուլլիսիան կը լսէ իւր փեսայէն այս դէպ-
քը . — Մի՛ բերեր տանդ մէջը , կ'ասէ , ող-
եաւը կը բերէ մեր գլխուն , մի՛ պահեր ,
թող հաց ուտէ ու երթայ : Բայց իւր այրը
հրաման կուտայ աղջիկ ծառաներուն , որ
Զուլլիսիային երեսը չ'հանեն , միայն իրենց
մօտ պահեն խնամեն . պառաւ հազար ֆան-
սի տէր է , բաներ կ'անէ , բաներ կը խօսի ,
աղջիկներ կը պատմեն Զուլլիսիային ու կը
համոզեն որ զուարճութեան համար անգամ
մը տեսնայ . — Թող գայ , կ'ասէ :

Պառաւ կ'անէ կ'անէ , կը մտնէ Զուլլիսիայի
աչքը , այնպէս որ ժամ մը սրկաս չ'աներ
մօտէն :

Օր մը պառաւ շատ գովասանք կ'անէ
Զուլլիսիային , եւ — Հազար երնեկ քեզ , կ'ա-
սէ , որ այսպէս էրիկ ունիս . նա քո գաղտ-
նիքը խմացաւ ու քեզ տիրեց սիրեց , դու
էլ նորա գաղտնիքն ի հարկէ գիտես . Աստ-
ուած պահէ զինք սատանայի շառից , բայց
արդեօք ի՞նչ բան է նորա գաղտնիքը , գի-
տե՞ս : — Չէ : — Այդ ի՞նչպէս էրիկ կնիկ էք ,
թէ որ քեզ սիրէ , իր սրտը քեզ պիտի սրտամէ :

— Զուլլիսիան այս խօսքէն կը դրդուուի ,
եւ կ'անէ չ'աներ , փեսայէն կ'խմանայ անոր
կարճութեան ու անսրտութեան գաղտնի-

քը, եւ կը պատմէ պառաւին թէ՛ — կէժա-
կէ թուրն է, որ ցերեկ մէջքը կը կասէ,
ու գիշերը բարձին տակ կը դնէ:

Ես քեզ պատմեցի այս բանը, որ դու հաս-
կընաս թէ իմ փեսան սրտանց կը սիրէ զիս:
Բայց երբ գաղտնիքը խօսեր էր Զուլի-
սիային, երդուեր էր որ մարդու չ'ասէր. ու
էրիկ կնիկը մատնիկներ փոխեր էին, Աստ-
ուած վկայ բռներ էին իրարու հաւատարիմ
մնալու: Զուլիսիան չ'պատմեց պառաւին:

Պառաւ գոհ եղաւ, օրհնէնքներ տուաւ
երեսանց, եւ սկսաւ իւր չարութիւնը: Օրեր
անցան, իրիկուն մը շատ կերուխում արին,
պառկեցան, կէս գիշերին էլաւ պառաւն ա-
մէնքը փորձեց, տեսաւ որ խոր քներ են,
մտաւ, բարձի տակէն թուրը առաւ եւ տա-
նիքէն նեաեց ջրի մեծ ուիը, ու դնաց պառ-
կեցաւ: Առաւօտուն աղջիկ ծառաներ եւ
Զուլիսիան կը տեսնան որ չ'եւներ քնէն
իրենց տէրը. ահանջ կը դնեն որ խոխոոցի
խեղդալոխի ձայն մը կայ, կը բանան դուռը
կը տեսնան որ փրփուրը ծածկեր բերան,
աչքերն փոս են ինկեր, կը կանչեն կը կանչեն
ձայն չ'տար, լալ ու աղաղակ կ'սկսին: Պա-
ռաւն է կը վազէ, եւ շատ լաց ու կոծ կ'ա-
նէ, կը զարնէ իր գլխին, կը զարնէ իր կուրծ-
քին, կը զարնէ իր ծունկերուն երկու ձեռ-
քով: Ապա կ'երթայ ծծունը կը բերէ դուռը
պատրաստ կը պահէ, եւ յանկարծ օձերով
չրջապատեալ ներս կը մտնէ. զարհուրանք

ամէնուն կը տիրէ, օձերով աղջիկները կը փարատէ, սպա կը դառնայ Զուլլիսիային, օձեր կ'արձակէ վրէն. — կը հնազանդի՞ս, կուգաս հետս, թէ չէ օձեր պիտի հանեն աչերդ, կրճեն երեսներդ, սլատատուեն վիզդ սլատուտեն մարմինդ, արիւնլուայ պիտի լյնաս :

Արհաւիրք այնքան էր, որ բարբառ կըտրեցաւ Զուլլիսիայէն, վարեց զինքն սառաւ, տարաւ կոխեց ի ծըծումն, խըցեց բերան, հեծաւ, դետի վրայէն քչեց, գնաց, հասաւ, առաւ խուրջ մը ոսկի, Զուլլիսիան յանձնեց վազիրներաց, վազիրներն էլ թագաւորին :

Մենք դառնանք դեհ մեր կտրիճը : Աղբրագիր դեւերը տեսեր են որ մկրատէն ու ածելիէն արիւն կը կաթէ, հայելիէն քրաինք. ելեր ժողվեր եկեր են թէ՛ կայ չ'կայ փորձանքի մը սլատահեր է մեր եղբայրը : Եկեր ու տեսեր են որ հա՛ : Աղջիկ ծառաներէն բանը կ'իմանան, կ'լյնան չորս դեհ կէժակէ թուրը կը ստրտեն, չ'կայ : Իրիկուն կը ժողվըրդուին հաց պիտի ուտեն, ինչ ուտեն, ինչ չուտեն, կ'իրիշկեն որ դօ ուրին մէջ պէտ պէտ ձկներ լող կուտան. մէկ երկու դէւ կը մանեն ջուրը, ձկներ կը բռնեն կ'անթուկեն դուրս որ խորովեն ուտեն, մէկէլ տեսնան որ ճոչ ձուկ մը՝ հետ թալէլուն երկու տապակ եղաւ եւ փորէն կէժակէ թուրն ինկաւ : Կըլլեր էր : Թուրը տարան դրին բար-

ձին, էլաւ նստաւ իրենց եղբայրը, լուաց-
 ուեցաւ, զարմացաւ դէւերուն գալուն:
 Զուլլիսիան ո՞ւր է կը հարցունէ: Ամէն բան
 կը սպատմեն իրեն: Կը վազէ դեհ ձին, կը
 տեսնայ որ ձին դան է, բայց մալուլեր,
 թաւալեր մէջ փոշիներաց, ոչ կերեր ոչ խը-
 մեր: Կը փաթթուի ձիոյ վզով, կը համբու-
 րէ աչքերը: Զին կը հստուըտայ գինքն ու
 փռնգտալով կը թռի կը կայնի: Զիոյն ջուր
 ու դարին կուտայ, թիմար կ'անէ, սիրտը
 կը փլի կուլայ դառնասէս. — Ո՛վ իմ հա-
 ւատարիմ եւ իմաստուն ձի, դու չարիքը
 գուշակեցիր, չար սառաւը վրայէդ նետե-
 ցիր, ես յիմար էի, տունս բերի, ահա թէ
 ինչեր բերաւ գլխուս...: Երթանք Զուլ-
 ւիսիային ետեւէն: Կարծես կը հասկնար
 ձին, փնթփնթալով, խխնջալով, ոտները
 տրոփելով, — Յօժար ու սպարաստ եմ կ'ա-
 սէր. երթանք Զուլլիսիայի ետեւէն:

Դարձաւ աղջիկներ ազատ արաց, շատ
 բան ու բարիք եղիր հետերնին, դէւերուն
 ալ բաշխեց մնացած գանձեր եւ ֆօշկն ու
 սարայն: Ինքն խուրճի մի ոսկի ելից, հեծաւ
 իր ձին, քչեց:

Գետի պուռկ կը բռնէ կ'երթայ, կ'երթայ,
 կը հասնի այն քաղաք: Քաղքի մէկ ծայրը
 հին ու աննշան տան մը դուռն կը զարնէ,
 սառաւ մը կուգայ կը բանայ.

— Մամիկ, մէկ գիշեր քեզ հիւր եմ:

— Բալա՛մ, ես տեղ չ'ունիմ, ուրիշ դուռ
 մը գնա՛:

— Կուց մը ոսկի . . . :

— Վէր իմ գլխուն ես էկեր, վէր իմ աչաց, քեզ էլ տեղ կ'այ, քո ձիոյն էլ:

Կ'առնէ ոսկիներ, կը հիւրընկալէ ճամբորդը: Իրիկուն է, հաց ու մաց կուտեն, մարդն կը հարցունէ պառաւէն եւ կ'իմանայ թէ Զուլլիսիան այդ քաղաքը բերուած է. թէ՛ թագաւորի պալատին մէջ է եւ ողջ է. թէ երեսունեւհինգ օրէ որ բոլոր քաղաքը հարսնիք կապեր է, հինգ օրէն պիտի պսակեն Զուլլիսիան թագաւորին հետ, թէ՛ Զուլլիսիան՝ մարդը չ'ընդունիր, թէ՛ պատասխան տուած է եղեր թագաւորին ու ամանով աղու դրեր առջեւ որ եթէ բռնութեամբ պսակեն, աղուն խմէ ու մեռնի, թէ՛ միշտ լալով կը յիշէ իւր էրիկը . . . :

— Է՛ . . . Է . . . հերիք է, մամիկ: — Սըռ:

— Օ՛, քո ուզածէն աւելի:

— Ա՛ռ քեզ բուռ մը ոսկի, դնա՛ շուկայն, ձեռք մը խաթունակ հալաւ առ, հագիր, դնա՛ ՚ի տես. ահա իմ մատիս մատնին, մատդ անցուր, իրեն նշանց տաս՝ հերիք է. տես ի՛նչ կ'ասէ:

Պառաւն է տեղընցտեղ կը կատարէ, թագաւորի դռնապաններ ու աղջիկ ծառաներ որ կը տեսնան, կ'ասեն որ վագիրի կնիկն է. Զուլլիսիային իմաց կուտան.

— Չե՛մ ուզեր, չե՛մ ուզեր, կը բօռայ, թող չ'գան այդ գարշելիք:

Պառաւն ականջ չ'աներ. կը զարնէ դուռ

կը բանայ, մատնին դեհ աչք կը բռնէ, աչքը մատնիկին կը դէպնի թէ չէ՝ Զուլլիսիան կը դառնայ Աստուծոյ դառն :

— Դո՛ւ բարով դաս, հազար բարով, քեզ մեռնիմ, քեզ զրկողին : Դուռը կը փակէ :

— Ո՛ւր է այդ մատնիկին տէրը, մամիկ :

— Մեր տունն է, քո կամքը կը հարցու, ինչ կ'ասես :

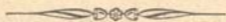
— Գնա՛ ասա՛, թող երեք օր հանգիստ առնէ : Եւ դու գնա թագաւորին, ասա որ Զուլլիսիայն համոզեցի : Թող միամտի : Երբորդ օրը ես կ'երթամ խաւ քաղչան, քոյ հիւրը սլիտի դայ փախցունէ գիս . . . մնացածն իր գիտնալիքն է :

Պառաւն դուրս կուգայ հսկարտ հսկարտ, թագաւորին կը դիմէ, — Համոզեցի, կ'ասէ, երեք օրէն ետքը, արեւ ծաղկելուն խաւ քաղչան սլիտի ելնէ, մինչեւ իրիկուն զուարճանայ, դառնայ ու քեզ հարսն լինի :

Պառաւ կը մեծարուի թագաւորէն, ընծայ կ'առնէ, կուգայ իր հիւրին կը սպասմէ :

Եկաւ այն օրը, գնաց նա իր ձիով յարմար տեղ մը : Զուլլիսիայի հանդէսն սկըսաւ, քառսուն ձիաւոր ու քառսուն նուագարաններ առջեւէն, քառսուն աղջիկ ծառաներ կողէն ու կուշտէն, քառսուն ազաբներ ետեւէն, կ'երթային խաւ քաղչան : Թաւաշայի կայնողներաց թիւ ու համրանք չ'կար, բերանբաց մա՛թ մնացեր էին, Զուլլիսիային կը նայէին :

Զուլլիսիան յանկարծ յափշտակուեցաւ :
 Հրեղէն ձին երկու հոգի առեր կը թռէր :
 Շփոթութիւն տիրեց բովանդակ նայողնե-
 րուն , թագաւորն խնացաւ , հեծաւ , ու ան-
 դար հազար մարդ հետ իւր : Հեռուէն տես-
 նուեցաւ այն բազմութիւն : Զուլլիսիանը դը-
 րաւ ծառերու եւ ծաղիկներու մէջ ծածկեց
 եւ ետ դարձաւ հրեղէն ձիաւորն , կէծակէ
 թուրը ձեռքը , հազարը՝ թրով ջարդեց , եր-
 կու հազարն հրեղէն ձին փշրուեց . թագա-
 ւորն իր վախէն ինկաւ ձիէն ու մեռաւ , ողջ
 մնացողներ ազաչանք արին թէ՛ — Դարձիր
 դու մեր թագաւոր եղիր , Զուլլիսիան մեր
 թագուհին : Եւ առօք փառօք առին տարան
 քախսը նստուցին : (Երկնից երեք խնձոր ի-
 ջաւ . . . :)

Դ .

ՊՍՏԻԿ ՄԻՐՁԱՆ ԵՒ ԴԷՒ ԳՈՐԳՈՉԱՆ

Կէր ու չ'կէր , ժամանակով թագաւոր մը
 կէր , էդ թագաւորին երեք լաճ կէր : Թա-
 գաւոր իր աղբօր հետ կուիւ էր արեր , ու
 փախցուցեր , զընջիղով մէջ երկինք մէջ գե-
 տինքը կախեր : Թագաւոր հալւորցաւ , տե-
 սաւ որ կը մեռնի , կանչեց իր լաճեր , խրա-
 տեց որ թախթը դարգակ չ'թողեն , թէ չէ

իրենց հօրաղբէրը կ'իջնէ կը նստի, էլ ձեռնէն չ'են կանայ առներ: Քանի մը խրատներ էլ կուտայ, կը մեռնի: Ջոջ լաճ կը նստի թագաւոր, օր մը կերթայ արդար (թոշնորս), պատիկ աղբէր, անուընը Միրզա էր, հօր սասածը միտք պահէր էր, վազեց նստաւ թախթը. ջոջ աղբէր եկաւ բարկացաւ թէ՛ — Դու միտք ունիս իմ թախթ խլել:

— Ձէ, սասաց պատիկ Միրզան, քո թախթը պահեցի որ հօրաղբէր չ'գար նստէր. թէ կը նեղանաս, էլ չեմ աներ:

Օր մ'էլ թագաւոր գնաց արդար, թախթը մնաց դարդակ: Երկնուց կարեց զընջիլներ հօրաղբէրը, ու թջաւ նստաւ թախթը. անտարայ որ երեք աղբէրն էլ սպանեն, վազիր վուզուրներ մէջ մտան, աղաչանք արին, ստին, — թագաւոր ապրած կենայ, էգոնց արիւն մի՛ մաներ, Սուրկուսն արա թող երթան էս երկրէն:

Ականջ արաց հօրաղբէրը, ու մէկ մէկին՝ մէկ մէկ ձի, թագաւորական վայել բաներ խառը, հեծցուց քչեց դուրս:

Ելան երեք աղբէրներ խեղճ ու կրակ ինկան չօրէր, հասան Աւեր-Չաղայ մը. գիշերուան մութ կը կտխէ. երկու աղբէրներ կ'իջնեն, պատիկ Միրզան կուլայ կը մամայ, կ'ատէ. — Աղբէրներ, մեր հէր մե սաց որ. թէ ձեր հօրաղբէր ձե սուրկուսն անէ, չ'երթաք Աւեր-Չաղայ, չ'երթաք կանանչ շիման, չ'երթաք Սեւտար, ականջ ա-

նենք մեր հօր, փորձանք չ'գայ մեր գլխուն :
Ականջ չեն անե պատկին, կ'իջնեն :

Ձոջ աղբէր, կ'ասի. — Գիշեր ես կը պահեմ, չ'եմ քներ. ձիեր զարկէք ի շայիր : Իրենք էլ կ'ուտեն կը խմեն, կը հանգին : Պատիկը Միրզան պառկեր, աչքերը բաց է. կը տեսնայ որ Ձոջ աղբէր քիչ մը պտտեց էկաւ ինկաւ վեր կողին, ու կը խռկայ : Միջնեկը շուտ քներ : Պատիկ Միրզան կեւնէ նետուանեղ կը թալէ թեւ, զըլփիսար թուր կը կապէ մէջքը, կը պտտար : Կէս գիշեր ընցեր էր, զատմանց լոյս մը կ'երեւայ, մօտ մօտ կուգայ, մէկէլ ի՞նչ տեսնայ, կը տեսնայ որ եօթն գլխէ վիշապ մը, լուսեղէն ակներ վըր գլխուն կը վառուի : Եարխաշ մը կը չոգի. մէկ նետով եօթն գլուխ կը թռուցէ. վիշապ Ֆըշշալով բըռալով կը վերցուի տըփուի դետին, կը հասնի վըրէն, զըլփիսար թրով կտոր կտոր կ'անէ, ականջները կ'առնէ, կ'աղէ, կը դնէ տապրակ, չում լուսոյ գէմ կը Ֆուայ, կուգայ սուտ կը քնի : Ձոջ աղբէր կը զարթնի, կուգայ լանկով կը զարնէ պատիկ Միրզան թէ՛ — Հերիք չէ՞ քնէք, օր կէս օր է, չում լուս հոգիս ելաւ, անքուն մնացի, ձե պահեցի :

Ելան, բարձան, գնացին քանի մ'օր, հասան կանանչ չիման, երկու աղբէրներ իջան : Պատիկ Միրզան առաց. — Մեր հօր խրատին ականջ անենք, կանանչ չիմանէն ընցնենք : Ականջ չ'արին, իջան :

— Ի՛նչ լեզիդ կը պատուի, ասաց միջնեկն .
մի՛ վախնար . էս գիշեր ես չեմ քներ, ձե կը
պահեմ : Ձիեր զարկին չայիր, կերան խոնն ,
չասըրներ զարկին պառկան . չում կէս գի-
շեր կը պատուէր միջնեկն . քուն կոխեց . է-
կաւ , ինկաւ , խռաց : Պատիկն արթուն էր .
էլաւ առեց նետուանեղ ու զուղփիփար թուր ,
ու չորս դեհ կը ֆըռէր : Մէկ էլ ի՛նչ տես-
նայ . տեսնայ որ գազան անհաւատ մէկը
կուգայ , գլուխը երկինք , ոտքերը գետին ,
կուգայ կուգայ որ դէւի մը կնիկ է : Պատիկ
Միրզան գինք կը թալէ փոսի մը մէջ , գուզ
կ'անէ , կը նստի , նետուանեղ կը լարէ ու
մտքով կասէ : — Թէոր իմ աղբէրներաց բան
չ'արաց , չ'եմ զարներ : Դէլու պառաւ կու-
գայ կը տեսնայ չատըր երեք՝ մարդ երկու ,
ձիեր երեք՝ մարդ երկու . էսդեհ էնդեհ կ'ի-
րիշիի , մարդ չ'կայ . կ'ասէ — կայ չկայ գա-
զաններ կերեր են , բան մը եղեր է :

Կը միամտի , ու կերթայ ըմէնի ականջ մէկ
մէկ քնոյ ուլնիկ կը դնէ : — Դէ դուք քնէք,
չում իմ եօթն լաճեր օրօղկեմ դան , ձե ու-
տեն , կ'ասէ ու կերթայ : Պատիկ Միրզան էլ
գողտմանց ետեւէն կերթայ , կերթայ կը
տեսնայ որ Դէվու պառաւ ջոջ ջաղցի քար
մը շրջեց մէկ դեհ , ու մտաւ յէր . ճչաց ուր
տղէքներաց . — Ելէ՛ք , ձեր աչքը լոյս , ձեր
գաւաքն էկէր է , գնացէք կերէք , ձե անոչ ,
կտոր մ'էլ ինձի բերէք :

Պատիկ Միրզան յէրի դուռը կը կայնի ,

զըջըբար թուրը ձեռք, դուրս էլաճ Դէզուն
գլուխ մէկ զարնելով կը թուցէ, մէկ մէ-
կից բեխարար, եօթին էլ յեշեր կը թալէ
դէն, ահանջներ կը կարէ, կ'աղէ, կը դնէ
տոպրակ: կը մտնէ յէր, կ'ասէ — Գիտի ջա-
տու պատաւ, դու քս լաճեր կ'օրօզկես սր
երթան խ աղբէրնե՞ր ուտեն, հնչե քս լա-
ճերաց հետ: Թուր մ'էլ սառաւուր վզին,
ինսր ահանջներն էլ կը կարէ, կ'աղէ, կը դնէ
տոպրակ, կը դառնայ: Երկու եզրարներ կը
խաւն: Լուսոյ դէմ սուտ քուն կը քնի սլա-
տիկ Միրզան, միջնեկն կ'արթննայ ու լանկով
կը զարնէ — Ելի՛ր, կ'ասէ. օր կէս օր է, հե-
րիք չէ՞ քնես, չու՛մ լոյս հոգիս էլաւ ան-
քուն:

Ելան. բարձան, գնացին. իրիկուն մը հա-
սան Սեւ սար. ջոջն ու միջնեկն կ'իջնեն.
պատիկ Միրզան աղաչանք պաղատանք կ'ա-
նէ, կ'ասէ. — Ահանջ անենք մեր հօր խը-
րատուն, չը մնանք էս տեղ. երեք փորձանք
մէկտեղ չ'գայ մեր դիտուն: — Ե՛՛, կ'ասեն,
ի՛նչ էկաւ Աւեր-Չաղաց, ի՛նչ էկաւ Կանաչ չի-
ման. էս զիշեր դու պիտի սրահես, տըւտըս
կ'անես. հոգիդ ելնէ պիտի մնանք, ու դու
պիտի գիշերս աչքես: Էլ ի՛նչ տսէ: կը մնան.
ձիեր կը զարնեն չայիր, հաց մաց կուտեն,
երկու աղբէրներ կը մտնեն չատըրներ կը
պառկին, պատիկ Միրզան նետուանեղով,
զըջըբար թուրով կը սրտտի: Կէս գիշերն
ընցեր, բան չ'կայ. կտոր մը կը նստի, քուն

կը բռնէ զինք, մէկէլ աչքեր կը բանայ որ ինչ, ազօթբան առեր ճողճողուել, ու գիշերուան վառած կրակն ընցեր, քար չախմախ մէկէլ աղբօր ծոցնէ. ի՞նչ անէ: կը վազէ թանի դարի մը գլուխ, կը տեսնայ որ դէմի սար կրակ կը բլրլայ, — Երթամ կրակ բերեմ, կ'ասէ: կերթայ, բաստ կուգայ փիւր հալեւորի մը: Հալեւոր նստեր դարի գլուխ, սեւ թեւէ կծիկ մը ձեռք, կը կրծ կէ, սխալտակ թեւէ ջսջ կծիկ մ'էլ դրեր կուշտ: կ'երթայ մօտ. կը հարցուցէ: — Էդ ի՞նչ կծիկներ են. դու ո՞վ ես:

— Ո՛րդի, կ'ասէ, ես ժուկն ու ժամանակն եմ, սեւ կը կծկեմ՝ գիշեր է, սխալտակ կրծկեմ ցերեկ է:

Պստիկ Միրզան կը տեսնայ որ հա հա է սեւ կծիկ կը խլանի. հասաւ խլեց կծիկը հալեւորէն, գլորեց դարէն տակ, — Դէ նոր կծկէ, ասաց. թող գիշերն էրիննայ, ես շատ բան ունիմ: Ու առաջացաւ դեհ երեւցած կրակ, հասաւ, տեսնայ որ ի՞նչ, քառսուն կանթէն պղինձ մը դրեր են վեր կրակին, եօթն գոմէջ՝ փոր թափեր՝ կաշով մաշով դրեր են պղինձը կը խաչեն, մէկ դէլ կայներ օճախին մօտ. երսունեւինն դէլ պառկեր քներ են: Պստիկ Միրզան մինակ կը վերցնէ պղինձն, կրակ կը հանէ տակից, ու կը դնէ պղինձն կրակի վերէն, կ'առնէ կրակ, կ'երթայ: Դէւն ուր կայնած տեղ մաթ կը մնայ, ձէն կուտայ աղբէրներուն ու պստիկ Միր-

զայի արածը կը սլատմէ . դէւեր ուրենց լե-
զուն կը կրծեն . — Վըշ . . . կ'անեն, հողածնի
մէջ էսասկընա ո՞ժ : Ահով դողով կ'իյնեն
ետեւ , կը հասնեն , խօսք կը կապեն , ազրե-
րագիր կը լնին մէկ մէկու . նշան կուտան ,
որ օր ըլնի մէկ մէկու յօգ հասնին :

Պատիկ Միրզան կրակ կը տանի , օճախ կը
վառէ , լուսոյ բերան կուենք մը կը քնի , աղ-
բէրներ կ'արթննան , լանկով կը վարնեն ,
կ'ակըհցուցեն , կ'ասեն , — խարամ չափ ալ .
էս գիշերն էլ մենք քե աչքեցինք , դէլ կը
քնե՞ս :

Ձէն չհաներ . կ'եւնեն , կը բառնան , կ'եր-
թան :

Կ'երթան , կ'երթան , կը հասնին թագա-
ւորական քաղքի մը մօտ . ջրով , չայիր չիմա-
նով անդ մը շատըր կը վարնեն կը նստին
քանի մ'օր : Պատիկ Միրզան գիշեր մը կ'եւնէ
պտոտելու , կը տեսնայ որ քառսուն Դէւեր
գնացին դէհ թագաւորին աւրայը , մօտ կ'եր-
թայ որ ուր Աղբէրագիրերն են , ըմէն մէկ'
մէկ՞մարդու բոյ երկաթէ ցից իրենց ձեռք :
Նշանով մէկգմէկ կը ճանչնան :

— Դո՞ր բարով :

— Դու հազար բարով : Առ քե իրեք ոսկի
խնճոր , արի մեզ յօգ : Էս քաղքի թագա-
ւորին իրեք աղջիկ կայ , եօթն տարի է կ'եր-
թանք կուգանք չենք կ'անայ ձեռք բերե .
էդ խնճորներ ինոնց սիրոյն շիներ ենք կը
հոտուըտանք . քե կուտանք :

— Եկէք, կ'առէ պատիկ Միրզան, էս գիշեր էն աղջիկներ ձեր ձեռք կուտամ: Ու կ'առնէ երկաթ ցիցեր, բոյթ մատով կը խրէ բասանը: Կոխելով կ'ելնէ բասանի գլուխը: — Դէ՛ ելէք դուք էլ: Մէկ մէկ կ'ելնեն Դէւեր, ու պատիկ Միրզան էլնողին գլուխ զրգֆարով կը կտրէ. լէշեր կ'լյնեն բադանի էն մէկէլ երեսը, կը բռնէ իդոնց ակնջներ կը աղէ, կը դնէ տոսլրակ. գլխներն էլ կը շարէ բադանի վրէն. ինքն կ'երթայ կը մտնէ թագաւորին սլառկած օդան: Կը տեսնայ որ ոսկի մոմտան վէր գլխուն կը վառուի. արծըթէ մոմտան ոտաց մօտ. արծթէն կը դնէ գլխուն դեհ, ոսկին՝ ոտաց: Մեղրէ շարբաթը կը խմէ, կ'անէ որ ելնէ դուրս, կը տեսնայ որ օձ մը փաթութւերէ սիւն, գլուխ պարզեր որ թագաւորին խէթէ, մէկ խանջալով օձու գլուխ կը բեւեռէ սիւնը, թագաւորի խանչալն բարձի տակէն կը հանէ կը վարնէ ուր մէջք: Կ'երթայ մտնէ աղջիկներաց օդան: Քներ են, մոմեր վառ, մէկ մէկ ամանով շարբաթ բարձի կուշտ, զատ զատ դռներ կը բանայ, ճակտներ կը նշանէ, շարբաթներ կը խմէ, ըմէն մէկի գլխու մօտ ոսկի խնձոր մը կը դնէ, ու ջոջը՝ ջոջ աղբօր, միջնեկն՝ միջնեկին, պատիկն էլ ուր համար կը նշանէ. կ'ելնէ կ'երթայ ուր չատըր:

Առաւօտուն լուսնալուն, քաղքի մէջ ձէն ձէնոց կը շատնայ, ձէն կը հասնի թագաւորին թէ՛ քո դուշման քառտուն դէւերու

գլուխներ կտրեր չարեր են բատանի վրէն . շեշեր թափեր են փոս : Թագաւորն էլ ուր օղայի բաներ տեսեր , մամտան , շճ , խանչալ ու էս բաներն էլ կը լսէ , կը շշկուի կը մնայ : Վազիր վուզուրներ կը ժողվուին , աչքը լուսի կուգան , թագաւորն էլ թալալ կանչել կուտայ թէ՛ ս՛վ է էս իկիդուրեն արող , թող գայ իմ ազջիկներ տամ , բերնի ուզածը տամ : Հազար հազարոց գնացին , չկարցան իսպաթ անել , էլ մարդ չմնաց քաղաք : Հրամանք արաց որ քաղքից դուրս չատըրներ երթան , էն դարիքներ կանչեն : Կ'երթայ թագաւորի մարդ , երկու ազրէրներ ահէն մէկ մէկ լու կը դառնան , գիտեն թէ տուգնելու կը տանին : Երբ կը լսեն սրատճառ , երթանք կ'ասեն , մենք սպաներ ենք դէւերը , մենք պիտի առնենք թագաւորի ազջիկներ : Պատիկ Միրզան չեն տանիր : Էստնք էլ սեւերես կը մնան : Թագաւորի մարդ կ'ասէ . — Թագաւոր սալրած կենայ , մէկ հոգի էլ կայ էստնց չատըր . — կանչեցէք շուտ : կուգայ պատիկ Միրզան . թագաւորի խանչալ . դէւերաց ալ կանջներ կը դնէ թագաւորի առջեւ . ու տեղն ըցտեղ ըմէն բան կը սրատմէ : Թագաւոր կը թռնի կայնի վեր ոտաց , պատիկ Միրզայի աչքն ու ճակատ կը սագէ , — Բարիբաղան , կ'ասէ , Դու ես դու , իմ ազջիկներ առիքեղ , իմ մեռնելուց ետ՝ թագաւորութիւն էլ քէ :

Պատիկ Միրզայի ազրէրներ սաքն ինկան .

— Եաւնանի, ասին, մենք արինք, դու մ'աներ, մեր արեւուն խնայէ, դու մեր ջոջ, մեք քո պատիկ: Թագաւորն էլ խրատ կ'ուտայ որ հնազանդ մնան. չատրներ կուտայ վերցնել, կուգան սարայր: Պատիկ Միրզան ինչխ որ նշաներ էր, ըսգուն էլ պսակել կուտայ երեք աղջիկ երեք աղբէրներուն, քառսուն օր քառսուն դիշեր հարսնիք կ'անեն:

Հարսնիս մարսնիս պրծաւ: Առջի դիշեր երեք քոյրեր երեք եղբայրներուն դէմ կը կենան: — Դուք ինչ շուն էք կ'ասեն. մենք ըսգուն սիրող մ'ունինք որ ուր սրտի վրէն թիզ մը վարդ ու սէհան կայ բուսած, աննըման, ուր նման ոչ երկնուց մէջ կայ ոչ երկրի երես. թէ դուք մարդ էք, գնացէք գէւ Գորգոչանի հետ ինկէք կայնէք, թէ ինոր մէջքը գետին դրիք, դարձէք, Ձեր հալան ու լայեխն ենք մեք: Մէկէլ օր պատիկ Միրզան աղբէրներաց խրատ կուտայ որ իրենց սըռ դուրս չհանեն, ու ինքն թագաւորից խզին կ'առնէ կ'երթայ, կ'ասի. — Մէկ երկու ամիս գործ ունիմ, կուգամ: կ'երթայ կ'երթայ, շատ կ'երթայ, քիչ կ'երթայ, Աստուած գիտէ, չուրմ կը հասնի ֆօշկի ու սարայ մը, կը տեսնայ հուրնի հրեղէն աղջիկ մը ֆօշկի պատուհանը: Բարեւ կ'ուտայ, բարեւ կ'առնէ, կը դսունայ աղջիկը կ'ասէ.

— Հողածին, օձն ուր պորտով. հաւքն ուր թեւով էս տեղեր չէկեր, դու ինչխ էկար:

— Քո սէրն է բերեր :

Աղջիկ կողովով հաց ու կեր կը կախէ . —
կեր, ու վերին ճամպոյտով անցիր գնա, կ'ա-
սէ. սխալտակ դէլ ցածրէն կուգայ, թէ
ուստ գայ՝ քեզ կուլ կուտայ :

— Գու ո՛վ ես, քէ ինչխ ու երբ են բե-
րեր էստեղ, աղջիկ :

— Իմ հէր Չինու մաչինի թագաւորն է,
մենք երեք քոյր ենք, բաղաններով ու
երկթէ դռներով էր մեր բնակարան, սխա-
լտակ դէլ, սեւ դէլ. կարմիր դէլ էկան
երեքս էլ վերցին մեր քնած տեղէն բերին,
էս տարի եօթն տարի է որ հողածնի երես
տեսած չէի :

Պատիկ Միրզան՝ դէլ Գորգոչանի տեղ կը
հարցուցէ. աղջիկն է կ'ասէ, — Սեւ ու կար-
միր դէլերաց հողէն պիտի անցնիս դէն :
— Կաց բարով . — Գնա՛ բարով : Պատիկ Միր-
զան վերանց գնաց, իջաւ ցածրի ճանպարհ .
կը նստի կ'աչքէ որ դէլ գայ : Դէլնէ արդու
արեր իրիկուան դեհ էկաւ, հոտըտաց, հոտ-
մըտաց, — Մարդ մարդահոտ կուգայ, ա-
սաց, ահ վաղուցէ ինսանի միս չեմ կերեր :
Ու վազեց վեր պատիկ Միրզային :

— Ես քո բերնի բրդուճ չեմ, ընձի կ'ա-
սեն պատիկ Միրզա, քեզ պէս քառսուն եւ
եօթն դէլու գլուխ եմ կերեր, ահա՛ քառա-
սուն եւ ութ : Նետ կը թուռցէ մէջ դէլու
ճիկարին ու քամկից կուտայ դուրս : Դեւ
կ'լցնի գետին, լեզուն մէջ բերնին կը լըսկ-

լըխկոյ . կը քաշէ զըղփիֆար թուրը , կը հասնի , կը կտրէ գլուխը , կը անկէ թրին ծէրը կ'երթայ սարայի տակ կը կանչէ ,

— Մարաշխանը՛մ , իրիշկէ , իրիշկէ , քսիսպտակ Դէւ զուրբան արի քս սիրոյն :

Աղջիկ կ'իրիշկի որ ինչ , սիսպտակ Դէւու գլուխը : Ուրախութենէն կը ծռի , դուռ կը բանայ . երկու ձեռնով պատիկ Միրզայի սուներ կընգրկէ . — Բե մեռնիմ ու քս Ասածուն որ քե օրօղկեց ձիկ ազտա արիր : Ձեռնէն կը բռնէ , կը հանէ վերին օսան , հաց ու բարին կը վայելեն , ջուր կը ասաքցուցէ , ձեռն ու սա կը լուայ , կը քնեն : Առաւօտուն կ'ելնէ պատիկ Միրզան մասնիկ մը կընցուցէ աղջկան մաս , կ'ասէ դու իմ ջոջ աղբօր նշանլին եղար , երթամ Սեւ ու կարմիր դէւերն սպանեմ , դառնամ քե տանիմ :

Կ'երթայ : Սեւ դէւն էլ կ'սպանէ , գլուխ կը կտրէ , աղջիկն կը նշանէ միջնեկ աղբօր :

Կ'երթայ որ կարմիր Դէւն սպաննէ : (Խօսակցութեան , դործսլութեան նկարագիրը առաջնոյն պէս է , եւ կը կրկնուի) :

Աղջիկ կ'ասէ թէ՛ կարմիր դէւն սեյիր գիտէ . որ եթէ քան զինքն զօրքաի rասս գայ , կը դառնայ հողէ դար մը , գլխու վրէն ծակ մը , ծակէն մուխ դուրս կուտայ , ով որ մուխին մօտ երթայ՝ կուլ կուտայ : Պատիկ Միրզան կ'ասէ , Աստուած սղորմած է , իմ զըղփիֆար սեյիրն էլ կը քակէ , թըրաւն էլ : Կ'երթայ : Կարմիր Դեւն դուրս ի վեր թեւին կու-

գայ, — Օ՛, օ՛, կ'անէ, ինչ համով բրդուծ :

— Ես քե գրողի բրդուծ պիտի անեմ, կ'ասէ : Նեառանեղ կը քաշէ, հազրո կայ, կըռուինք, եա քե կուտայ Աստուած, եա ընծի :

— Ծօ՛ հողածին, դու ո՛վ ես որ իմ դէմ կայնես, կը բօռայ դէւ, ու դուրզ կը զարնէ : Պատիկ Միրզան կը թռնի, մէկ ձեռնով կը բռնէ գուրզ, ու կը բօռայ . — Քառասուն եւ ինն դէւ եմ սպաներ, քո Սիպտակ ու Սեւ աղբէրներ սատկեցուցեր, պատիկ Միրզան եմ ես. դո՛ւ պիտի իմ ձեռնէն ազատուիս . . . : Որ լսեց թէ պատիկ Միրզան է լեղին փրթաւ : Սեյիւրով փոխուաւ կարմիր դար մը (բլուր), գլխէն բալան բալան մուխ կը բարձրնէր . պատիկ Միրզան թռաւ էլաւ դարի գլուխ, եհան զըզբըսար թուր, կոխեց ծակն ու խառնեց, խառնեց, չուր մը Դէւու ճիկարն ու աղիքներ կտոր կտոր բրդեց ու ծակեց դուրս թափեց : Ինքն վազեց ցածր : Դարն էր՝ բլաւաւ (փլաւ, տապալեցաւ), ճիկարի կտորներ թրի ծայրը զարկած՝ գնաց պատիկ աղջկան : — Աղջիկ ջիվան, բօռաց, կարմիր դէւն զուրբան արի քո սիրոյն : Ուրախ ուրախ աղջիկն ինկաւ պատիկ Միրզայի ոտաց, չէր կարնար բան մ'ասել, կեռիկը փակուաւ, ունքուր ունքուր կ'ուլար : Գրկեց զինք պատիկ Միրզան, վեր տարաւ : Կերան խմեցին, սատմեց Սիպտակ ու Սեւ դէւերուն սպանել, երկու քոյրեր՝ ուր երկու աղբօր

նշանել, ու դուն էլ իմ նշանածն ես, ասաց. մասնիկն անցուց մատ:

Գիշեր էր, քնան:

Առաւօտուն պատիկ Միրզան ասաց աղջկան թէ՛ — Դու կայ, իմ նշանլին ես, կուգամ քեզ կ'առնեմ ու քո քոյրեր, կերթանք: Մըկայ դեւ Գորգոջանի ճանպարհ նշանց տուր. երթամ զինքն սպանեմ դամ:

— Մ'երթար, կ'ասէ աղջիկ, դու սաղ չ'ես դառնար. մ'երթար, դէւ Գորգոջան զաղըմ գազան է, կնոր մահ չ'կայ, քո գլուխ դուրս կուտաս, մ'երթար: Ո՞վ պիտի առնէ տայ քե կնոր նեաուանեղ որ զարնես. ուր նեաուանեղով կ'սպանուի, մ'երթար: Թէ չէ, ընծի էլ տար. հեա քե մեռնիմ:

Կ'ուլայ աղջիկ, սիրտ կուտայ պատիկ Միրզան, կ'երթայ: Կ'երթայ, կ'երթայ, շատ կ'երթայ քիչ կ'երթայ, Աստուած գիտէ, չուր մի կը հասնի դէւ Գորգոջանի ֆօշկն ու սարայը. գիշեր էր, դէլ չ'ըսեցած պատիկ Միրզան ֆօշկի դրան առջեւ կը ջրցնէ ու կ'աւլէ, կ'ընցնի մէկ դեհ կը նստի: Լուսուն դէւ Գորգոջանէ ֆօշկից կ'էջնէ, ջրցանքն ու աւելը կը տեսնայ, ֆառախուրիւն կուգայ. — կայ չ'կայ կասէ, հողածին մը էկեր է, — Ո՞ւր ես, հողածին, ո՞վ ես, մի՛ վախնար, արի, քո ուղած կուտամ, քո մազին էլ չեմ դիպներ: Պատիկ Միրզան է կը կայնի դէւ Գորգոջանի առջեւ, ու կ'ասէ, — Աղայ, քո սղջութին կուզեմ, իմ ընկերներ կորուսան

վրէս , մուրրուայ ինկայ քո դուռ , կտոր մը հաց ուտեմ ու քո խզմարև անեմ , քանի որջ եմ :

Կը մնայ , ըսգուն խզմար կ'անէ , որ կը մտնի դեռու աչքը : Շարթուան մէջ իրիկուն մը կ'իջնեն խառ քաղցան , գարմանալի ծաղիկներ , վարդ , սէհան , ու Ասարծու ստեղծած ըմէն պտուղներ կան , աւուզներ , շտարուաններ , հաւքեր , ջանավարներ , ինչ ուղես կայ , դու կ'ասես դրախտն է : Դէլ կ'ասէ , էս աւուզի եզրը բեր փուէ , ծաղիկներ քաղէ բեր փռուած քի մօտ շարէ , կեր ու խում պատրաստէ , մեզի ըմէն շարթու էս իրիկուն հիւրեր կուգան : Կը պատրաստէ պատիկ Միրզան , ու խելքով կը գտնէ թէ էն երեք քոյրերն են պիտի գան : Ինչ անէ ինչ չ'անէ : Բաղչան կը Ֆըռան , ծառից կախ կը տեսնայ Գորգոջանի նետուանեղ , կ'երթայ կ'առնէ — : Ինչ կ'անես . — Փոշին սըրբեմ : Ու նետ մէջէն կ'իյնի : Բեր ընծի կ'ասէ դէւը : Կը տանի , նետը մէջ կը տեղաւորէ կուտայ որ տանի կախէ տեղը : Պատիկ Միրզան է , մէկ կերթայ , մէկ դեռուն կիրիչկէ , չուր մ'աչքը բռնէ , մէկէց մէկ կը դառնայ , նետուանեղ կը շիտկէ Գորգոջանին :

— Օ . — Քո ջանի համար էկեր եմ ես . ինչ օ , պատիկ Միրզան եմ ես , կ'ասի , նետ կը թողնէ . քառսունեւ ինն դէլ եմ սպաներ ես , դու էլ վրէն հիսուն . հը : Նետ մտաւ Գորգոջանի սրտից . ու քամկիցն էլաւ , Ֆշֆշալով

փռուաւ գետին, մեռաւ: Լեշ քաշեց յիսկի-
ներաց տակ ծածկեց, ու գնաց ծառի մը
ետեւ պահուեցաւ:

Մէկէլ տեսանք որ երեք Եղունիկ թեւ-
թռալէն էկան իջան աւուզի վերան, հաւ-
քեղէն հալուըներ հանին. մէյմէկ աղջիկ:
Ճանչցաւ որ իւր եւ աղբէրներաց կնիկ-
ներն են. թագաւորի աղջիկներ, երեք
քոյրեր: Չէն ու ծստոց չհաներ: Աւուզից
կ'եւնեն աղջիկներ. կը հագուին կը զուգուին
կ'երթան Գորգոչանի ծոց: կը տեսնան որ
Գորգոչան մեռած. կը զահահորեն, կը դառ-
նան հալաւներ կը հանեն մտնեն ջուր: Էն
գահն ինե պստիկ Միրզան կը տնկուի ա-
ւուզի բերան. — Թ ո՛ւ ձեր երեսին, կ'ասէ:
Տեսա՞ք ձեր սիրած, տեսաք մէկ թիզ վարդն
ու ուէհան վեր սրտին:

Աղջիկներ սեւ երես կը մնան... հալուը-
ներաց փեշեր կը կտրէ, ու թող կուտայ որ
եւնեն երթան: Հաւք կը դառնան, կ'երթան:

Պստիկ Միրզան էլաւ դէլ Գորգոչանի
ֆոշկն ու սարայը ինչ կար չկար ժողվեց,
քառսուն ուղտի վրայ բարձաւ. գնաց կար-
միր դէւուն, Սեւ դէւուն, Սիպտակ դէւուն
ըռզակներն էլ բարձաւ, ու Չինուամաշի թա-
գաւորի աղջիկներ հեծցուց, քշեց գնաց հա-
սաւ Սեւ սարի թագաւորի երկիր. բաստ է-
կողին ճանկ մը ոսկի ետու, ասաց. Գնա-
ցէք թագաւորին ասէք, քո փեսան պստիկ
Միրզան էկաւ:

Չէն հասաւ թագաւորի ականջ. թագաւորն էլաւ առեց իւր վագիր վուզուր, ասքարն ու ձիաւոր, գնաց առաջ. զարմացաւ բերած ըզզակին, վերուցին երեք աղջիկն էլ բերին իջուցին: Իջաւ չ'իջաւ պատիկ Միրզան քաչաչ կանչել ետու որ. Քառսուն տարեկանից վեր մարդեր մաջլիս գան: Ինքն էլ գնաց թագաւորին խնդրեց որ գայ մաջլիս:

— Դատաստան կ'ուզեմ, ասաց, իմ ու քու աղջիկներաց:

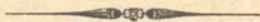
— Մաջլիս ինչի՞ կը կանչես, ամօթ չէ՞ աղջիկներ ելնեն մաջլիսի առջեւ:

— Չէ, ասաց, թագաւոր ապրած կենայ, անամօթ են քո աղջիկներ, շատ հայր ու մայր, շատ նշանած ու նոր փեսաներ չար աղջիկներաց փորձանքէն պիտի ազատուին: Թէ չի գաս, դատաստան չանես, կ'երթամ քո տունէն: Թագաւոր քան զիւր աչքի լոյս շատ կուզէր պատիկ Միրզան, գնաց ու մաջլիս նստան. աղջիկներն էկան քօղն երեսին: Պատիկ Միրզան իւր բերան երաց. դլխէն անցած, աչքով տեսած բաները պատմեց, աղջիկներաց հալաւի փէշեր՝ որ կտրեր էր, հանեց, դրին տեսան որ հա՛, գօ տեղնըցտեղ անոնց կտորն է: Աղջիկներ մնացին սեւերես, նստողներ մաթ մնացին. թագաւոր դատաստան կտրեց, իւր երեք աղջիկ ծամերաց կապեցին երեք կատղած ձիերաց պոչ՝ բերանսրվէր, ձեռն ու ոտ լարով կքեցին, ձիեր քչեցին սարեր ու քարեր...:

Պատիկ Միրզայի բերած երեք աղջիկներ
թագաւորի կնիկն իւր շապկից անցուց, ա-
րաց իւր զաւակ, նոր հարսնիս արին, քառ-
սուն օր ու քառասուն գիշեր, երեք քոյր
երեք աղբօր վրայ սլսակեցին:

Աստուած ձեզ ազատէ շառից, շառղա-
տայից. Աստուած ըմէն մարդ հասուցի իւր
սրտի մուրատին:

Երկնուց երեք խնձոր ինկաւ:

Դ.

Ծ Ո Վ Ո Ւ Ա Ղ Ջ Ի Կ

(Տիգրանակերցոց յոգուով)

Կէղնայ չ'եղնայ Մամ մի ու տղայ մի, ու-
րանց տունէ: Ծովուն մօտ: Էս Մամէ ըմմէն
կընուիս հաց մի կը թաբլէ ծովէ: Ատեն
կ'անցնի կը մեռնի Մամէ, տղին թամբէհ կէ-
նէ քի, « Տղաս, քաննի սաղ ես, էմման
կընուիս հաց մի թաբլէ ծովէ »: Տղան ըմ-
մէն օր թայինէ կ'իտար ծովուն: Օր մի աը-
ղան շուկան էրթած ատեն, իրկուն կիգայ
տուն կը տըսնայ աւլման ստըկման է տու-
նէ, շատ թահճիօլ կը մնայ: Օր մ'լէ միս
կ'առնէ դնէ տանէ, իրկունէ կիգայ կը տըս-
նայ զատէ էփման կրակի վրան դրման է:
Օր մի նարտիվանի տակ ըսքաթ կեղնի, քիչ
մի սօնէ կը տըսնայ քի ծովէն մենձ շասլ-

պօթ ձուկ մի շըռլըմբ տունէ կընկնի, մորթէ վրայէն կը հանի, հընանց աղջիկ մի կեղնայ քի, որչ էկեր, որչ մըն ի գայ: Էս աղջիկէ աղկէկ մի կ'աւլի կ'ըստըկի տունէ. սոնէ ինչ ատեն քի նարտիվանի տակէ կ'երթայ աւլելու, պըհմըտած տղանէ ձեռքէն կը բռնէ, աղջիկնէ կը բաշլի « Մամա » գըժըժալէ: Մամէ ծովու մէջէն կըսէ « Մի վախենայ, աղջիկ, ընի մեր փեսան է »: Մամու կամքով ու Աստծու խնով հարկ հարսնիք կէնեն, մէկզմէկի կ'առնեն:

Ատենէ մի սոնէ, աղջիկէ կարկահէ դէմէ կը թապլէ, կը բաշլի նըխշ նըխշել: Էն քաղքի թագաւորէ խաս բաղչին մէջ դուրբին աչքէ դրած, էս աղջիկէ բաստ կիգայ աչքին, կը զարնուի: Սատանութիւն մի կը Փըքրի քի էնուրայ էրիկէ սպընէ, աղջիկէ առնէ: Էն դագագային մարդ կը ձամբէ տղի ետեւէ, տղան կ'իգայ, կ'ըսէ իրան թագարէ. — « Էն շէշտէ չատըր մի կուզեմ քըզնէն քի, իմ ասքըրնխի ու քաղքցին բիրտան մէջէ առնին նստին, ու կէսէ բաց մնայ. իրեք օր սոնէ չը բերես՝ վիզիդ քալլա կ'էնըմ »: Տըղան երեսէ շըջուկ տունէ կիգայ, կը Փըքրի քի իրեք օր սոնէ ինչ ջուաբ մըն խտայ: Կնիկէ կիգայ ներս, կը հարցու, — « Մ'որդ, ինչու երեսդի շըջեր ես »: — Երիկէ կ'ըսէ « բան չ'կայ »: — Ես գինամ բան մի կայ քի ըսօր փոխուերես »: Երիկէ թագաւորի ուզածէ նաղլ կ'էնէ: Աղջիկէ

կ'ըսէ, «դարդ մ'էնէ քըզի», ու կը գըժ-
ժայ, «Մամն, մամն, մեր պզտիկ չատըրէ
բեր»: Մամէ ծովէն կ'իտայ պզտիկ չատըր
մի, տղան կը տանի թագաւորին, եօթն օր
եօթն գիշեր կը բանան կը բանան, կէսէ
ծալուկ կը մնայ:

Սոնէ թագաւորէ ուրիշ թաքլիֆ էրաց
տղին, քի «Քըզնէն էն չէշիտ խալի մի կու-
զեմ քի էս չադրի տակէ փըռեմ՝ կէսէ ծա-
լուկ մնայ»: Կնիկ տւեց խալի մի: Թագա-
ւորէ տեսաւ քի չը մնի կարնայ սպընէ տը-
ղան, էս հաղ էսաց, «Քըզնէն էն չէշիտ
կուզ մի խաւուղ կ'ուզեմ քի, ասքըրներս
ուտեն, չը թըմի»: Տղան էմէ կիգայ տու-
նէ, նաթիճայ՝ էնլէ կը տանի: Թագաւորէ
կը ֆըքրի քի նէնց բան մի ըսէ, քի չը կար-
նայ, կըսէ «Քըզնէն կուզեմ իրեք օրուայ
ծնած թըխմար մի բերես, քի եսի քիմի գը-
րուցէ, էրթայ, իգայ»: էս ժումէ տղան
բիրտան հայրած, երեսէ շրջուկ, տունէ կի-
գայ, կնկան կը սալըխէ: Կնիկէ կըսէ «դարդ
մընի քըզի», ու կը վազէ ծովուն մօտ, կը,
գըժժայ «Մամն, մամն, քիչ մի պզտիկ աղ-
բէրսի տուր մըն սիրեմ»: Կիտայ իր աղբէ-
րէ, կը շալկէ, կ'առնէ թագաւորին կ'եր-
թայ. ճամբան ոտքէ կը սկըտուի քիչ մի
պզտիկ տղան կ'ըսէ «Փեսայ, փեսայ, քօռ
չէս խօմ, չէ՞ մըն ընկնինք»: Մարդ բաշ-
լաւ խնդալ: Թագաւորէ տեսնալու քիմի,
պստիկ տղան քէլեց, հասաւ, ու թագա-

ւորի երեսէն շարք սիւս մի շըրը/ակացուց ,
ու ըսաց , « Թագաւոր , Թագաւոր , դու
չե՞ս ամենայ , ազխադ կուտաս իմ փեսին ,
կուզես սպընես , քուրիս առնե՞ս . . . : » Թա-
գաւորէ մեղայ էսաց , ու վազ էկաւ իր չար
մտքէն :

Աղջիկէ ու տղան իրանց մուրատով ասլ-
րեցան : — Երկնուց երեք խնձոր ինկաւ :

Ե .

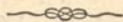
ՉՈՒԱՆՈՎ ԲԱՂԴԻ ՇԱՍԱԾ

Կեղնայ չեղնայ մենձ զանգին մարդ մի ,
էս մարդ ունի տղայ մի , տղան ահպապ ու
արխատաշներ շատ ունի . ըմըն օր էդոնց
դավաթ կ'էնէ , ու ինքն քար մը լէ չ'էնի :
էս պապէ կի հիս քի էս տղան իր անցմա-
նէն սօնէ փարաներ ու ըռզակէ մըն թըմցը-
նէ ու խեղճ մըն եղնայ . ինչ գըտար քի կը
խրատէ զընքըկի , չ'եղնար : Սօնէ կը Ֆըքրի
էս պապէ ճարմի , որ իր մեռնելէն սօնէ
տղան խեղճ չ'եղնայ , իր տան մէկ օտայի
առիքէն երկու թախթակ կը հանէ , ու փարչ
մի ըլլինք ըմանընա գըտար ոսկի կը լըւայ ,
կը դնէ առիքէ , ու թախթակներ երկու հատ
մըխով կէնա տեղէ կը կալցնէ , պզտիկ հալ-
կա մի կը զարնէ թախթակներու օրթալըղէ
ու էն հալկայէն չուան մի կը կախէ : Եր կ'ի-

գայ մեռնելու , կը կանչէ տղան , կ'ըսէ իրան , « Տղաս , ես մըն մեռնիմ արթուիս , քրդիկի սօնքի խրատ մի մըն խտամ , դուն լէ , կը գերեկնամ քեզի , քի կատրես : Երքու փարաներիդ բիթուն կը թըմիմի , խեղճ կ'եղնաս ու ազիադի մէջ կը մնաս իսա , գընա էն կախած սի չուանէն կախուի , փըրթի » , կըսէ ու կը մեռնի :

Տղան ինչ զտար քի էս խրատէ կը բռնէ , Ֆազաթ ինքիր ճամբէն զատ չը մնայ : Ատենէ մի սօնէ , գալ զաման դէթ զաման , ինչ որ ունի կը թըմըմընէ , թայի տան աման չամանէ ու աւելէ վարանա գատար , արխատաշներ լէ կը տըսնան քի բան չի մնաց տղի քովէ , իրես կ'ուըրեն իրնէն : Տղան մաճալուր կեղնայ երթալ համլութին էնեւլու , հաց մի ճարելու հմար : Օր մի արխատաշներէն մէկէ կըսէ իրան , « Ըսօր մըն երթանք քօշկէ , էկօ դուն լէ » : Սօսք կիտայ . կ'երթայ կառնէ միսէ քարաբցու . ձեռքէ պարապ չ'երթալու հմար : Ճամբան ջուր խըմելու կ'երթայ , միսէ կը դնէ քարու մի վըրայ , վերէն կիջնայ չալաղան մի , կառնէ միսէ ու կը թըռնայ : Տղան կը հայրի՛ կը մնայ , կը բաշլի Ֆըքրիլէ քի երթամ չ'երթամ , կը հիա քի կէս ճամբէն դառնալ չ'եղնայ , կ'երթայ դըպա քէօշկէ : Արխատաշներ տըսնան քի , կը բաշլին ահքամ էնիլ խնդալէ , ու կ'ըսեն , « Օղուլ , պարապ ձեռք չ'ամչցար էկար , հիչ տակըլ բան մի ման մի , առներ

ի գէր » : Կը դառնայ տղան կըսէ , « Միսէ առիբի , ճամբէն չալաղան էկաւ քընթեց տարաւ » : Արխատաշներ էն ղտար կի խնդան , էն ղգար կէնին , թայի քի տղան կը սեպէ փախնիլէ : Կիգայ տանէ , կը բաշլի Ֆըբրիլէ . ժումլէ գավգավըլ կինկնի միտքէ սլապու խօսքէ , համա , տղան կըսէ . « Ըսօրուոնէ աղէկ օր չը կայ կախուելու : Կելլայ կերթայ պապու ըսած օտէնի , կը դնէ քուրսի մի , կելլայ վրան , չուանէ կանցընէ վիզէ , քուրսին լէ ճըւօքէ կը հրէ մէկ դեհ , ու կը կախուի : Տահա չը խեղդուած՝ կը փրթին առիբի թախթըկներ , կ'ընկնի վար : Մէկէ կը հիա քի , ինչ հիա , փառչ մի ըլնիք ոսկի կ'ընկնի գետին : Տղան հոն աեղիկ տուչունմիչ կ'եղնայ հօր աղէկութիւն , կը ձգէ միտքէ սլապու խրատէ , կը ժողլէ ոսկինէ , խելքէ գլօխէ կը թօփէ , կը բաշլէ իր գործին հիալէ :

2.

Բ Ա Ղ Դ Ա Ի Ո Ր Ո Ր Ս Ո Ր Դ

Կեղնայ կեղնայ տղայ մի , էս տղան ունի նետուանեղ մի . կելլայ օր մի կերթայ ավէ . էսդէն էնդէն զօրով մօրով կը զարկէ ճընճօղուկ մի , ինքնիրան կըսէ . » Ծօ՛ , էսի ո՞ր (ոյր)

լայրդ է . կըսէ՝ թագաւորին լայրդ է » : կ'առնէ կ'երթայ , կը տանի շիտակ թագաւորին : Թագաւոր է տեսնալէ քիմի , համա կըսէ . « Աֆարիմ իմ պղտիկ ավճիս » , ու կը դառնայ կըսէ իր խըզմաթփարներուն . « Էսուրայ տուեցէք քանի ոսկի բաշխիջ » :

Էս տղան փարան տեսնալէ քիմի համա կանուխքըմանց կինա կերթայ ավէ . էս ժում է կը զարնէ պօրոն մի . կինա կըսէ . « Թագաւորին լայրդ է » . կը տանի թագաւորին : Թագաւորը էս ժումին տահա շատ փէջքէշ կիտայ , ու շատ կը սիրէ : Թագաւորի խըզմաթփարներ կը բաշլեն մըղըլ ուտելէ տղի մէնէ : Տղան հեղ մը լէ կերթայ ավէ ու կը զարկէ ասլան մի . առնելէ քիմի շիտակ թագաւորին դէմէ : Թագաւորէ էս հեղին անթըմում բաշխիջ կուտայ տղին : Տղէն դուրս կելնէ , խըզմաթփարներ ձեռքէն կ'առնեն կէսէ , ու շատ կը չարանան : Թագաւորի դէմէ կաննող խըզմաթփիին օր մի կը դառնայ կըսէ « Թագաւոր սպրած , էս ասլանի փօստէ գետին թարլուկ կը մնայ , բանի մը պէտք չէ , աղէկ կ'եղնայ քի պղտիկ ավճին կանչես երթայ քանի մը հատ լէ ասլընի փօստ ու քանի մը բեռ ֆիլի ոսկոր բերի , քէօչկի մի շինենք զարդըրենք » : Թագաւորէ կը ֆըքրի քի աղկիկ բան մի կ'եղնայ . « Թէզ կանչեցէք » , կըսէ . ի՞նչ գլտնայ քի տղան կորսընցնելու հմար է : Խընդալմանց խըզմաթփարներէ կը վազեն կառնեն տղան կիգան .

Թագաւորի դէմն է հանելնին քիմի, Թագաւորն է կըսէ. « Պըզտիկ ավճիս, քըզնէն քանի մը ասլընի փօստ իլան Ֆիլի ոսկոր կուզեմ »: Տըղան կը դառնայ կըսէ, « Ընծըկի տաւար մը տուեցէք, երթամ բերեմ »: Կ'իտան տղին տաւարէ, տղան կը բաշլի երթալէ. կերթայ կերթայ, ինչ գըտար կերթայ իսա, չի գլնայ իուր կերթայ, Ֆըբրեւէն Ֆըբրեւէն, գիշեր ցերեկ էնեւէն. կէնա ինքիր ճամբէն չի շըշկուցնէ, կերթայ: Մէկլէ կ'ազլի քի գեղի մի դէմէ էլաւ, բոլուրէ հիացած ատենէ, կի հիա քի, ինչ հիա, անկարծակի կնիկ մի նստած, խմուր կը շաղղէ, սաղ ծիծէ սօլ բէճին թարլուկ, սօլ ծիծլէ սաղ բէճին: Տղան համա տաւրէն վար կը թարլուի, կը վազէ կերթայ կնկայ ծիծէ կը բաշլի մըսելէ: Կնիկէ կը դառնայ կըսէ տղին. « Տղայ, գնա քի ծիծէս մըսեցիր, չէ որ չէ, համա քեզի կերեր էնք »: Սօնէ կնիկէ կը դառնայ կըսէ տղին, « Դուն ի՞նչ կ'ուրբուիս, որդզի »: Տղան կըսէ. « Մամա, մի' հարցներ »: Կնիկէ կըսէ. « Որդզի, մի' վախենայ, ինչէ իսա ըսէ, ես քու դարդիդ ճարան կը գըննամ »: Տղան կը դառնայ կըսէ, « Բա' մամա, մեր Թագաւորէ ընձնէն Ֆիլի ոսկոր իլան ասլընի փօստ ուզեր է՝ քօշք շինեցընելու »: Կնիկէ կըսէ. « Մատամ քի նանց է, իրկուն քառսուն աղբըրներդի կիգան, ընունց ըսէ, էնոնք մութլագ կը գըննան »: Իրկուն եղնալէ քի-

մին՝ պառուուն քառսուն տղայք կիգան . ի-
գալնինին քիմին տահա տղան չ'տեսած , կը-
սեն . « Մամա՛ , մարդ մարդահուտ կիգայ » :
Մամէ կըսէ . « Որդըներսի , ձեր պղտիկ աղ-
բերէ էկերի » : Սօնէ տղան կեւնէ դէմեր ,
համա կը բռնեն մէկմէկի կը պաշլեն պագ-
նելէ . պագտուելէն սօնէ կը բաշլեն զրու-
ցելէ . « Դէ ըսէ հիանք , մարդ աղբէր . (չուն-
քի իրանք դէւ են) . ինչ է դարդիդ , որ ե-
կեր ես » : Տղան կը դառնայ կըսէ . « Իչտա
թավաքալի էկանք » : Հացէն սօնէ տղան
դարդէ կը բանայ , էնունքլէ կը դառնան կը-
սեն տղին քի « Քառսուն զաթըր , քառսուն
թուլուզ գինի , քառսուն հասլէ քալբաթին
պէտք է , որ քո գործիդ սրայի դնենք » :
Տղան կըննուխ կելլայ կերթայ քաղքէ մի
կը գըննայ էդ ուղածներ , կը դառնայ : Ի
գալ հասնելէ քիմին՝ քառսուն աղբէրէ կել-
լան իրանց գեղի քովաց գօլէ ցամքեցնելու ,
էսդէն էնդէն կը ցամքեցնեն , կը բերին գի-
նիներու թուլուղներէ կը պարպեն գօլի փու-
սէ : (Էս գօլէ ասլներու իլան ֆիլերու ջր-
ուելու տեղն է) : Երկուն եղնալէ քիմին ֆի-
լէր ու ասլըներ կիգան ջուր խմելու . չէ չեն
գինայ գինի եղնալ , ջուր քիմի կը խմեն ,
սօնէ կը բաշլեն հատ հատ մոլըրել ընկնել
գիտինէ : Ըմէնլէ ինկնելէն սօնէ , կելլան
քառսուն աղբերներէ կառնեն քալպաթներէ
ու իրանց թրէրէ կերթան կը պաշլեն առաջ
մորթելէ , սօնէ փօստերէ իլան ոսկորներէ

կը քեղուենն ու կը քաղենն . ոսկորներէ կը
լլան գինիներու թուլուղներու մէջէ , կը
բառնան գաթըրներուն , փօստերլէ կը թար-
լեն թուլուղներու վրան ու կըսեն տղին .
« Դէ հայտէ , աղբեր , ելի ճամբադ գնա ,
Աստուած քո բան աջողէ » : Մէկմէկի աւել
սլակաս հալալ էնէլէն սօնէ , տղան կը թողէ
կիգայ :

Էսդին թագաւորի խզմաթքարներէ իրանք
իրանց կը բաշլեն ըսելէ քի , տղան գնաց
յէմեցաւ , գապիլէ մեռեր է . մէկլէ կը հիան
քի տղան քառսուն բեռներէ թագաւորի զօ-
նաղէ շիտակ կը փլէ : Էդ մարդիկ տղան
տեսնալնին քիմի՝ հէրսերնուն քիչ կը մնայ
սլատուին : Թագաւորն է էօմր կէնէ որ ավ-
ճին իր սլալատի մէջէ մնայ : Թագաւորի
մարդիկ կըսեն . « Թագաւոր ապրած , էս
քօշկէ գիննաս ո՞ր լայրղ է , Հինդու թագա-
ւորի աղջկան » : Թագաւորէ կըսէ . « Աղէկ
ըմբ , ո՞վ կըրնայ բերէ » : Կըսեն . « Ֆիլի ոս-
կոր իլան ասլընի փօստէ բերողէ էնըկլէ
կարնայ բերէ » : Թագաւորէ կըսէ . « Կանչե-
ցէք ավճին » : Կը կանչեն . կելլայ թագաւո-
րի երեսէ , կըսէ . « Ա՛մր էրէ » : Թագաւորնէ
կըսէ . « Կըտրիճ ավճիսի . քօշկէ շինեցինք ,
մնաց Հինդու թագաւորի աղջկէ , երթաս
բերես , մէջէ նստի . քըղըկի քանի օր կու-
զես՝ մօհլաթ . հապիկա մի ոսկի , ճի , սի-
լահ , գնա՛ առ եկո » :

Տղան կերթայ , անասելի բաներու ըաստ

կիգայ . վալ հասըլ Հինդու թագաւորի աղ-
ջիկէ կառնէ կիգայ թագաւորին : թագաւոր
կըսէ . « Էկա՛ր , նանցէ տար աղջիկէ նոր
չինուած քօչկի մէջէ , ես կիգամ » : թագա-
ւորէ կերթայ հիա քի աղջիկ չէ , արեւ է :
Կը դառնայ իրան մարդերուն առջեւ ավճին
կը գովէ ու կըսէ . « Քանի քի էն գըտար է-
զիադ քաշեցիր Փիլի ոսկոր ու ասլընի փօստ
բերիր էս քէօչկէ շինելուն , քանի քի էն
գըտար ազիադ քաշեցիր Հինդու թագաւորի
աղջիկը բերելուն , հալալ է քի էս քօչկէ քը-
զիկի տամ , էդ աղջիկէ քըզիկի լայըխ է-
նեմ : Հայտէ՛ օղուլ , բարով վայելես » :
Խզմատքարներ պատուուեցան , ավճին փա-
ռաւորուաւ :

է .

Մ Ա Տ Ն Ի Կ Ի Ա Կ Ն

Կ'եղնի չ'եղնի պառաւ մի , ու էդ պառաւ
տղայ մի ունի , պառաւ ամէն ժամանակ
խրատ կուտայ տղային թէ՛ մարդու չմնա-
սես , ջանավար ու հաւք չ'սպանես : Աղքատ
են , եւ տղան ամէն օր կ'երթայ անտառը ,
չալակով փայտ կը բերէ , կը վաճառեն , հա-
ցի կուտան , կապրին : Օր մի գեղի տղաք-
ներ կատու մը բռներ են կը չարչարեն կա-
պելով ծեծելով , եւ խեղճ կատուի աղաղակ-

ներով կը զուարճանան, պառուռ տղա-
յին դուրժը կը շարժի, կ'ըսէ, «Տղաքներ,
խեղճ է, թողէք բաց էդ կատուն:»—Թէ որ
կը խեղճաս, հան մեզի փարայ տուր, որ
թողնինք կատուն, կ'ըսեն: Ու կատուն կը
մնայէր կը վայվայէր լալով: Տղան այն ա-
ւուր վաճառած փայտի գինը, քսան փարան,
տուաւ եւ կատուն ազատեց տարաւ տունը:
Այն իրիկուն անօթի պառկեցան: Մէկէլ օր
գնաց փայտէ. կատուն ալ հետը գնաց, ի-
րիկուն դարձան եւ այն աւուր փայտը վա-
ճառեցաւ քառսուն փարայի, քսանը կու-
տայ հացի, քսանը ձեռք՝ տուն պիտի դառ-
նայ: Կը տեսնայ որ գեղի տղայք բռներ են
սլզտիկ շուն մի կը չարչարեն ու կը զուար-
ճանան, քսան փարան կուտայ ու շունը կա-
զատէ կը տանի: Մէկէլ օր շուն ու կատուն
հետը կ'երթան անտառ, եւ իրիկուան բե-
րած փայտը կը վաճառուի վաթսուն փա-
րայի, քսանը կուտայ իրեն ու մօր համար
հացի, քսանով էլ շուն ու կատուն կը կե-
րակրէ, քսանը ձեռք կը մնայ, տունը կը
դառնայ: Կը տեսնայ որ գեղի տղաքներ օձ
մի կը չարչարեն, կուտայ քսան փարան օձն
էլ կ'ազատէ, կը դնէ կարմիր ստուկի մը մէջ
կը պահէ: Մէկէլ օր սուտուկը կը տանի ան-
տառը, օձը կը հանէ որ թող տայ երթայ,
օձը չ'երթար: Կէս օրուան հացին՝ տղան կը
նստի սաղ աղբիւրի մը ալն, շունն ու կա-
տուն էլ իր հետ կուտեն, կտոր մ'ալ հաց

իր ձեռքով օձուէն կուտայ, եւ ահա օձը կը դառնայ մի գեղեցիկ տղայ. ու կը պատմէ թէ: Ես թագաւորի տղան եմ, կախարդներ զիս գողցան, օձ ըրին, եւ թըլըսմ արած էին որ երբ մարդ իր ձեռքով հաց տայ ինձ, թըլըսմ աւերի, ես ադոր համար գեղն էկայ, դու զիս ազատեցիր չար տղաքներէն, դու զիս ազատեցիր թըլըսմի կապերէն, ես քեզ ինչ աղէկութիւն որ անեմ քիչ է:

Գնաց տղան եւ թագաւորին պատմեց զլիսէն անցածը:

Թագաւորն երկու արաբ զրկեց պառուտ տղայի ետեւէն, որ գաղտուկ սորվեցուցին թէ՛ երբ թագաւորն ըսէ քեզի « ուզէ ինչ որ կուզես » դու ըսէ՛ « Քո մատի մատանին կուզեմ »: Էն մատնիկի ական որ շրջես, մենք կը հասնինք քեզ ու ինչ որ քո սիրտն ուզէ կը պատրաստենք: Այս բանը թագաւորի տղան սորվեցուցած էր որ արաբներ ըսին: Տարան թագաւորին, թագաւորն ասաց՝ « իմ տղան ազատած ես, ինչ որ քո սիրտ կ'ուզէ ուզէ, կուտամ քեզ »: *Տղան ասաց, « Քո մատի մատնիկ տուր ինձ »: « Վայ քեզ սորվեցնողի վիզը փրթի, ասաց թագաւորն, բայց քանի որ խոստացայ, կուտամ »: Եւ տուաւ մատնիկն ու խուրճ մի իլին ոսկի ու ճամբեց:

Մէրն ու աղէն վերցին դրին, որ երթան թագաւորի աղջկին ուզեն, պառաւն էլաւ զնաց նստաւ խնամաթոռք: Թագա-

ւորն էկաւ հարցուց թէ ի՞նչ է քո ասած : Պառաւն ասաց . « էկէր եմ Աստուծոյ հրամանաւ քո աղջիկն ուզելու իմ տղային . » կուտամ , ասաց թագաւորն , բայց դու կըրնաս իմ ուզած խաչանը (բաշլըղ) տալ » : Պառաւն ասաց , « հայ հայ , կուտամ » : Թագաւորն ասաց , « կուզեմ խազինա մի օսկի , իմ քէօշկ ու սարայի պէս տունն ու տեղ , իմ անէն մինչեւ քո տունն երկու ջէրկայ ծառեր տնկուած , մէջտեղ գլխէ գլուխ խալի փռուած , երկու կողմն դռնէ դռն ձիաւոր , ամէն ձիերն սիպտակ » : Պառաւ դարձաւ տղային պատմեց , տղան մատնիկի ակը չրջեց , երկու արաքներ էկան , տղան ուզեց որ արաքներ պատրաստեն թագաւորի ասածներ , մէկ գիշերուտն մէջ ամէն բան տեսնուեցաւ , հարկն ու հարսնիքն կապեցին եւ թագաւորի աղջիկն եղաւ պառուու տղային կին , իրենց քօշկ ու սարայի մէջ կ'ապրէին ու կը վայելէին :

Եահուտի մը որ գիտէր էդ մատնիկի զօրութիւնը , ինքն էլ մատնիկ ծախելու անունով մտաւ աղոնց տունը , պառաւը մեռեր էր , եւ փեսանը տուն չէր , եւ էն մատնիկը դրած էր աչկունք : Թագաւորի աղջիկ Եահուտիէն մատնիներ ընտրեց գնելու համար , Եահուտին տեսաւ ու ճանչցաւ աչկունք դրած մատնիկը . բայց աղջիկը չէր գիտեր : Եահուտին ասաց « Երեք մատնիկ ընտրեցիր , թող քեզի մնան , էնա մատնիկն

տուր ինծի:» Հետ հետոյն մատն անցուց ,
ակը շրջեց ու ասաց .» Էդա քէօջք ու սա-
րայով Եօթն ծովու կղզին հասնիմ» : Մէկէց-
մէկ եղաւ : Իրիկուն տղան դարձաւ տեսաւ
ոչ քէօջք ու սարայ կայ , ոչ թագաւորի աղ-
ջիկ , ոչ բան , իրեն հին ու աղքատիկ քօխը :
Գարդ կապեց , ինկաւ սար ու ձոր :

Շունն ու կատուն շատ ցաւեցան իրենց
բարերարին . եւ խօսք մէկ ըրին որ երթան
ծովն ու ցամաքը . ու մատնիկը գտնեն բե-
րեն : Մարդը բոլորովին մնաց մինակ : Գնա-
ցին գնացին Շունն ու կատուն , ծովերէ ան-
ցան , ցամաքներ անցան եւ հասան Մկներու
թագաւորութեան աշխարհ , սահմանի գլու-
խը պահպանող զօրքեր եւ զօրապետները
սարսափով փախան ներսերը , եւ աշխարհի
չորեք կողմը իմացուեցաւ կատուին գալը :
Թագաւորը մեծ ժողովք ըրաւ , բերդերը
բռնեցին , թօփ ու թւանքներ շարեցին , է-
լան գիր գրեցին կրիայի թագաւորին , որ
քանիմ հազար զրահապատ զօրք զրկէ իրենց
յօգն , որ ծովու կողմէն կատուին պաշարեն :
Գրեցին Ողնիի թագաւորին , որ քանիմ հազար
տիգաւոր զօրքեր ալ նա զրկէ : Եւ եթէ ա-
նոնց քաջութեամբ ազատուին կատուին
ձեռքէն , Մկանց ազգը տասն տարի խարաջ
տայ կրիային եւ Ողնիի թագաւորութեանց :
Դեռ թուղթը չ'ստորագրուած , Շունը Մկանց
թագաւորի պալատի դուռը հասաւ եւ իմա-
ցուց թէ . ինքն կատուի կողմանէ պատգա-

մաւոր եկած է, ու կըսէ. « Եթէ կուզէք ամենագորաւոր կատուն ձեր ազգը չը ջնջէ. քանի մը հատ իշխանագուն Մուկեր՝ բայց ազւոր լողւոր լինին, թող դան ու մեզի տանին հանեն կզղիները եւ մեր ուզած տեղեր պտտոցունեն: Մկներ կընտրեն եօթն փառաւոր իշխան եւ կտրիճ լողւոր: — Հերիք է, կըսէ շունը: Մկները առջեւէն կը լողան, կատուն էլ կեւնէ Շան շալակը, ծովէ ծով կը կտրեն կ'անցնին, մինչեւ կը հասնին Եօթն ծովու մէջտեղ, կը տեսնան որ՝ հա՛ քօչկն ու սարայն երեւաց, կեւնեն դէն: Կատուն կը հրամայէ Մկներուն որ իրենք ներս պիտի մանեն եւ Եահուտիէն մատնիկը բերեն: Գիշեր էր, պատը ծակեցին, դնացին հասան Եահուտի սենեակը, մատին վրայ չը տեսան, ուր նայեցան չ'գտան. բերանը պահած շ'լինի՞: Եահուտին կը քնանար, եւ իր բուրնութի տուփը բարձի մօան էր, Մուկն իր պոչը թաթխեց բուրնութին, դըպուց Եահուտի քթին, փունգտաց, մատնին թռաւ բերնէն, առին ու էկան: Մկներ դիրենք հանին ցամաքը, եւ կատուն քերխաւնոքեան Փարման տուաւ այդ Մուկերուն:

Շան հետ էկան հասան իրենց տիրոջը, մատնիկը դրին առջեւ, անցուց մատը, չըրջեց ահը, քօչկն ու սարայը թագաւորի ազջիկով մէկտեղ էկաւ իր տեղը, Եահուտին ալ մէջը, որ ահուց չորցաւ տեղնցտեղ: Իսկ այն Շունն ու կատուն պահեց ու պատուեց:

Ը.

ԱՂԲԻՒՐԻ ՇԱՐՍՆ

Երեք քոյրեր կային. ատոնց մայր գնաց հագուստ գնելու իր աղջիկներուն, պզտիկի համար մոռցաւ գնել. դառնալուն նստաւ աղբիւրի մը վրայ, միտքն էկաւ, ու «թըշ» արաց: Հալեւոր մի աղբիւրի ակնէն դուրս էլաւ, հարցուց թէ « Ինչո՞ւ թըշ արիր »: Կնիկն ասաց. « Պզտիկ աղջկանս հագուստ գնել մոռցեր էի, միտքս ինկաւ, ամսոսացի »: — « Գնա, ասաց հալեւոր, առ աղջիկդ բեր. թըշ արա, ես անոր հագուստ կուտամ »: Մայրն ու աղջիկն էկան. « թըշ » արաց մայրն: Հալեւորն էլաւ, առաւ աղջիկն ու տարաւ ներս: Մայրը հազար դիր թըշ արաց, ոչ հալեւորն էլաւ ոչ աղջիկ: Գարձաւ իր տունը: Ամիս մ'երկու մնաց, էկաւ մայր, թըշ արաց, հալեւորն էլաւ, դարձաւ իր տղային ասաց թէ « Զօքանչդ էկեր է իր աղջկան երեւան »: Տղան ասաց, « Տար քո հարս. թող երթայ մէրանց դարձ », Աղջկան ալ ասպարեց որ ինքն սլիտի գայ երթայ:

Աղջիկ զարդարուն հարս մի եղեր էր, մօր ձեռքը սլազեց, հետը գնաց: Խնդրեց թէ՛ « Մա՛, իմ սենեակն ուրիշ արա »: Մայրն ալ զատ սենեակ տուաւ աղջկան: Տղան ամէն իրիկուն կաքաւի հալաւ հագած կը թռեր

կուգար, աղջիկը լուսանցոյցէն ներս կառնէր. սենեկին դուռը կը փակուէր. ու ամէն առաւօտուն աղօթրանէն առաջ՝ կաքաւը կը թռէր կ'երթար:

Երկու քոյրեր չարացեր էին պզտիկի երջանկութեան վրայ. խօսք մէկ արին, ածելիներ գնեցին բերին լուսանցոյցի շուրջը շարեցին: Իրիկուն էկաւ կաքաւ, թեւերը ծալելուն՝ ածելիներուն դպաւ, եւ մարմինը կտրտուեցաւ. արիւն թաթախ՝ հազիւ դարձաւ իր աղբիւրը, վրէժ սրահեց աղջկան. գիտէր թէ նա արած էր այդ բանը: Աղջիկ տեսաւ որ շորս հինգ օր է կաքաւ չը գար, էլաւ առաւ իր մայրը, գնացին աղբիւրը, թըշ արին. հաւորն էկաւ դուրս. գնաց տղային ասաց թէ՝ Քո կնիկն ու զօքանչն էկեր են: Տղան հօրն ասաց. « Էլի՛քո արժւոյ հալաւ հագիր, աղջիկն առ թեւերուդ, թալէ՛ թող հասնի անվերի ու անասուն չօլեր »: Կը թալէ՛. աղջիկ կ'ընկնի աւազի վրայ, ողջ կը մնայ:

— «Տէ՛ր Աստուած, իմ մեղն ի՞նչ էր» կ'ասէ աղջիկ. ու արիւն արտսուք թափելով դէս ու դէն կը թափառի: Իրիկունն մթուն աւազի տակ կը ծածկուի կը սառկի. կը տեսնայ որ երկու դավրիշ էկան քիչ մը հեռու նստան, չըւացին, ու պէտ պէտ օձեր ժողվեցին իրենց բոլորը, նստան խորհուրդ. հազար ու մէկ ցաւի եւ վէրքի դեղ ու դարմանի վրայ հարցումներ արին, պատրաստեցին. ածելի

կտրտածի համար ալ ըսին՝ Տղաբեր կնկան կաթնով լուանան, եւ երիտասարդ կնկան երակի արիւնը չորցընեն, փոշին վրան ցանեն, երեք անգամին կ'ողջըննայ:

Աղջիկն է, առաւօտուն Աստուած կը կանչէ, կ'ինկնի ճանասլարհ: Շատ կուգայ քիչ կուգայ, կը հասնի իր աշխարհ. կերթայ տուներէն կնկան կաթն կը մուրայ, իր թեւէն ալ երակ մի կը բանայ, արիւնը կը չորցընէ, կ'առնէ կաթն ու արեան փոշին կերթայ աղբիւրին գլուխը: Թը՛չ կանէ. հալեւոր կուգայ. — Ի՞նչ է: — « Ես բժիշկ եմ, կըսէ. դեղերս մոռցեր էի գեղը, թը՛չ արի»: Հալեւոր տղային պատմեց թէ՛ Հողի աշխարհէն բժիշկ մի նստեր աղբիւրը, կուզե՞ս բերեմ քեզ դեղէ: — Բե՛ր, կասէ:

Աղջիկ գնաց ներս, վեր դիր արաց հիւանդը, — Ես կ'ողջցնեմ քեզ, ասաց: Կաթնով լուաց, արիւնի փոշին ցանեց, ուրնդկիկ մի ողջընցաւ: Տղան ասաց. — « Ի՞նչ տամ քո աշխատանքին »: — Ես բան չեմ առներ, ասաց բժիշկ. իմ անունս միտքդ պահէ: — Ի՞նչ է քո անուն, հարցուց: — Իմ անուն Խնկապրակ է ասաց: — Այդ իմ կնկան անունն է, ասաց տղան: — Ես քո կնիկն եմ, ասաց, իլաց, ընկաւ վըզով, ու գլխէն անցածներ պատմեց. իրար սիրեցին, ու դեռ սիրով կ'ապրին յաւիտեանս յաւիտենից:

Թ .

ԱՐԾԱԹ ՄԱԶԵՐ ՈՍԿԻ ԾԱՄԵՐ

Թագաւորի տղան իր չատըր զարկեր էր գեղի մը մօտ , ջուր ու ծաղիկի , չայիր չիմանի մէջ : Գեղին երեք հասուկ աղջիկներ գնացին բանջար ու ծաղիլունք քաղելու . նստան չատիրի կուշտ ու կը ժըղլէն : Մէկ աղջիկն ասաց , Թէոր Թագաւորի տղան զիս առնէր , այգի մի պիտի տնկէի , որ էն խաղողի մէկ ճութը ինքն ու իր բոլոր մարդերն ուտէին , աւելնար :

Միւս աղջիկ կըսէ . Թէոր Թագաւորի տղան զիս առնէ , խալիչա մի պիտի գործեմ , որ ինքն ու ասքարները նստին վրէն , կէսը աւելնար :

Մէկէլ աղջիկ կ'ըսէ . Ես զէն ու զէն չ'եմ գինայ , Աստուծով կը զրուցեմ . Թէոր Թագաւորի տղան զիս առաւ , Աստուծով աղջիկ ու տղայ մի պիտի բերեմ , աղջկայ ծամեր արծաթ եղնի , տղային՝ ոսկի :

Թագաւորի տղան ըտոնց խօսքեր լսեց . երեք աղջիկ լէ առաւ : Օր գընաց , օր էկաւ . օր մը լէ հարցուց այգի տնկողին թէ՛ Ո՞ւր է քո այգին , ո՞ւր է քո խաղող : Էնլէ ասաց . Խօսք մի էր զրուցեցինք գնաց :

Խալիչայ գործող լէ զէն ջուղար տուեց :

Ապա հարցուց մէկալից թէ՛ Ո՞ւր է քո արծաթէ ծամերով աղջիկ , ո՞ւր է քո ոսկի մաղե-

րով տղան : Էնի ասաց . Իմն պիտի Ստուծով
եղնի :

Էդ օրից յետ էդ աղջիկն եղաւ երկու
հոգւով : Մէկէլ երկուք քէն պահեցին ,
կանչեցին երկու պառաւ դայեակներ . շատ
ըռզակ տուին , որ ինչ անեն անեն , ծընա-
ծը կորցուն , տեղը շան լակոտ դընեն , ու էդ
կնիկը թագաւորի տղայի աչքէն հանեն :
Պառւըներ խօսք տուին : Օր հասաւ , ու
ջուխտակ մի բերեց : Ինքն իր ցաւերու
մէջ , պառաւներ վերցին տղան ու աղ-
ջիկ , դրին դուրի մը կողպեցին ու տարան
ձգեցին ծովը , ու ջուխտ մի շան քոթոթ
բերին դրին տղաբերի կուշտ . ու էլան թագա-
ւորին ու տղային խարար տարան թէ՛ Հար-
սը պառկաւ ջուխտակ մի շան լակոտ բերեց :
Թագաւոր լսեց . կատղեց . — « Գըցէք զէն
շան դէլ վաթթեցէք ըզտու կաշի , դրէք դռան
ետեւ , ելնող մտնող թող թքնէ ու քար մի
ձգէ » : Թագաւորի հրաման կատարուեցաւ :

Էդ քաղքի մէջ հալւորմ ու պառաւ մը՝
զաւակ չունէին . յըմէն օր հալւոր կերթէր
ծով ու երկու ձուկ կը բռնէր բերէր մէկն
իրեն մէկն իր կնիկան : Էդ օր գնաց , թօռը
թալեց , յանկսկծի չորս ձուկ բռնեց , թօռ
մը լէ թալեց , ծանրկէկ քաշեց տեսաւ որ
դուրի մի , ձկներուն հետ տարաւ տունը ,
պառաւն երաց , տեսաւ որ ջուխտակ մի ,
տղայ ու աղջիկ , մէկի ծամեր արծաթ , մէ-
կին ոսկի , տղէն իր ճկոյթը դրեր աղջկան

բերան, աղջիկը՝ տղայի բերան, կը ծծեն: Հալ-
ւորն ու պառաւը խնդացան. ու ըսին. «Գո-
հանանք Աստուծոյ տընէն, հըրի էսօր Աստ-
ուած անգաւակ պահեր էր զմըզի, էսօր
Աստուած զոյգ մի տուեց»: Պառաւն էլաւ
ջրով լողքցուց, լուաց էդ ճժերը, ու էդոնց
ծամերաց արծաթ ոսկի թափաւ: «Դէ էլի,
հալւոր, ասաց պառաւն, էլիր էս արծաթ
ոսկին տար, կով մի գնէ բեր, կաթ կթենք
ու էս ճժերաց կերցունք:»

Ու էդ կերպով մեծցան քոյր ու եղբայր,
ամէն բարութիւն կը վայելէին թագաւորի
գաւակի պէս, յարի պէտցան: Աստուծոյ
սահմընած օրն էկաւ, հալւորն ու պառա-
ւը մեռան: Քոյր ու եղբայր զիրար կը
կառավարէին, քոյրը խեղացի էր, տղան
կտրիճ նէճիրւոր: Էս աղջիկ՝ պառաւէն լը-
սեր էր թէ ծովէն գտնուեր էին, թէ թա-
գաւորի դռան նախաքլաման իրանց մայրն
էր, թէ պէտք չէր զիրենք յայտնէին որ
չսպանուէին: Էդոր վրէն աղջիկ աղքատի տեղ
կը գնէր զինքն, կերթար թագաւորի տուն
կը մտնէր, կ'ենէր, ամէն բան կը լսէր, կ'ը-
մանար, իրիկունը կ'ուգար:

Տղան նէճիրի գնալուն երեք անգամ ռաստ
էկեր էր հօր, իրեք անգամ էլ խլեր էր զնէ-
ճիր հօր առջեւէն: Թագաւորին կը պատ-
մեն թէ հըմլա հըմլա կտրիճ մի կայ, ու
հըմլա նէճիր կը խլէ: Թագաւոր կանչեց
զտղան իր սեղան, շատ սիրեց, ու հարց

փորձ արաց թէ՛ Դու ո՞վ ես, որի՞ տղէն ես :
Տղան պատմեց թէ Քոյր մը լէ ունիմ. զմեզ
ի ծովէն հաներ է հալւոր մի, ու սլառաւ
մի մեզ տիրեր :

Թագաւոր կըսէ, կաց իմ տուն : Տղան
չ'կենայ, իմ քոյր մինակ կը մնայ, կըսէ :

— Ամէն երիկուն արի իմ սեղան, կեր,
գիշերը գնա : Տղան է կը դառնայ քրոջ
կը պատմէ :

Աղջիկ մէկալ օր կերթայ թագաւորի
տուն, կը լսէ որ թագաւորի հարսներ Փար-
զին գացեր են, ու կը մտածեն տղան ու
աղջիկը կորցուն :

Իրիկուն եղբայր նէճիրէն կը դառնայ,
նետուանեղ կախէ տունը, կ'անէ որ երթայ,
քոյրը կըսէ, «Աղբէր ջան, քո զաղար շունը
հետդ տար, երբ դրան շեմէն ներս կը մտնես,
զաղարի ոտքը դրած տեղ քո ոտքը դիր ըն-
ցիր. դասդա մի վարդ առ քո ձեռքը՝ երբ
կը հասնիս դրան ետեւն, ըզտու կաշիի մէջ
պըլուլած կնիկ մի կայ, ուրիշներ կը թքեն
ու կը քարեն զէնի, դու զվարդ թալէ կնոր
ու ընցի. հացի որ նստիս, առջի բրդուճ տուր
զաղարին, թէ սաղ մնաց՝ դու լէ կեր, թէ
փետցաւ՝ սեղսնէն ելիր : Դէ գնա, ասած-
ներս մի մոռնար : Աստուած քո հետ» :

Տղան կերթայ, քրոջ ասածի պէս կ'անէ,
կը տեսնայ որ շէմքի տակ հոր են փորած,
կնիկ մը դրան ետեւ պըլուլած դրած, բրդուճն
էլ կուտայ զաղարին՝ զաղար կը բիծնայ, էլ

ինքն հաց չ'ուտեր . շնորհակալ կ'եղնի , կըսէ . Ես կուշտ եմ այսօր : Գիշեր կուգայ տունը , քրոջ կը պատմէ եղածն : Քոյրը կըսէ . — Դու գիտե՞ս զաղարն հօրի՞ բեծաւ . հացն ու կերը դեղուկէր : Դու գիտե՞ս զփոսն ո՞վ էր փորած . Թագաւորի երկու հարսներ : Դու գիտե՞ս ով էր էն կնիկ սլոււլուած դրան ետեւ կանգնեցուցած . էնի մեր ծնող մայրն էր : — Իմա՞լ , կըսէ տղան : Ու քոյրը կը պատմէ զըմէն բան :

Քոյր ու աղբէր կը դնեն կը վերցնեն թէ ի՞նչ անեն իրենց մայրն ազատեն : Տղան կուզէ որ երթայ Թագաւորին ու իրենց հօր զեղեւթիւնն ասէ . ու զէն երկու հարսներն լէ սատկցու , մամն ազատէ . սրժաւ գնաց : Քոյր կըսէ . Չէ , եղբայր , կնկան շաւուր շատ է , հըմալ ընենք որ մեր մօր ու մեզի չարմի չ'քիսնայ : Դու կերթաս նէճիր , Թագաւորի տղէն դավաթ ըրէ , թող առնէ Թագաւոր գայ մեր տուն հացկերոյթ :

Տղան կը խնդրէ , խօսք կուտան . էսօնք լէ պատրաստութեն կը տեսնան : Թագաւորը , իր տղան , հարիւր լէ մարդ կուգան : Թագաւորական վայել ընդունելութիւն կանէ քոյրը , հացէն կելնան , Թագաւոր կը լուացուի , տղան ջուր կը լըլէ , քոյրը դասդմալ կը բռնէ : Թագաւորին շատ դիւրական էկաւ հաց լէ հացի տուողլէ , քաշուեցաւ օտան , տղային ու իր մարդոց հետ , հարցուց թէ՛ ի՞նչ տանք էսօնց : Ըսին . Թող իրենք ուզեն :

Ներս կանչեց քոյր ու եղբայր , հրաման արաց թէ՛ Ձեզ ի՞նչ բան աղէկ կերեւայ , ասէք որ տամ : Աղջիկն ասաց . — Թագաւոր ասրած , քան զմամն քան զսպան ի՞նչ կայ աղէկ : Թագաւոր կասէ . — « Է՞ : Աղջիկ կ'ասէ . — Մեր մայրն ու հայրը տուր մեզի » : — Ես իմա՞լ տամ , աղջիկս , խո՛ կս Աստուած չեմ , (մեղայ Աստուածոյ) :

— Դու կրնաս տալ կըսէ , ու գլխանց զըմէն եղած անցածը կը սլատմէ : Յետին շահուն լէ՛ աղբօր գլխէն գտակ կը վերու , իր գլխէն եագման , կը տեսնան որ հա՛ , ոսկի բարչամ , արծաթէ ծամ , քան զէն աւելի իսպա՛թ :

Էլաւ թագաւոր գրկեց իր թոռներն , էտոնք լէ ինկան հօր վզով , դարձան թագաւորի տուն , էտոնց մայրը հանեց կաշիէն , ճժերու հետ թասլիմէրեց իր տղային :

Մէկէլ օր աշխարածողով արաց , դատաստան կտրեց , կրակը բորբոքեց , զէն երկու չար հարսներ բոցերով էրեց :

Աստուած զհախն ու զնրհախը կընէ :

Ժ .

ՊՈՂՊԱՏԷ ՎԱՐՈՑ

Պառաւ մի որբ տղայ մը կը բերէ կընէ իրեն հոգեզաւակ , կը հագցու , կը կերցու , բայ , տղան չար ընկերներու հետ կը շրջի ,

ու ինչ չար բան ասես կը սորվի: Պառաւ կը մտածէ թէ բերեմ կարգեմ, կարելի է խելօքնայ: Կնիկ ճծի տէր կը լինի, խելքի տէր չ'լինիր, իր շարութեան ընկերներէն չ'զատուիր, ու ամէն իրիկուն կը ծեծէ կնիկն ու տղան: Պառաւի սիրտ շատ կը դառնանայ. « Տղայ, կըսէ, խելքդ գլուխդ բեր, մարդ եղիր, դադէ, կնիկ տղադ պահէ, թէ չէ, գքեզ կընեմ էչ, աշխարհի բեռ կը բառնան վրադ, կը հեծնան վրադ, փուչ կըծես, խէթուխ, ծեծուխ»:

Տղան՝ մեղայ ըսելու տեղ, — «է՛, կըսէ, շատ մի խօսիր, գքեզ էլ կը ծեծեմ»: Ասոր վրայ պառաւը կը նեղանայ, պողպատէ կանանչ վարոց մի կը զարնէ տղային, տղան կը դառնայ քո ուզած էչը, կը վարէ դռնէն դուրս. մարդու մէկ կը բռնէ ակնջէն կը տանի եօթն տարի բեռան տակ կը բանցու:

Եօթն տարին որ կը լցուի, կաշին վրայէն կը փրթի, կը լինի առաջին մարդ, կը դառնայ կուգայ դուռը կը զարնէ: Կնիկ տղան դուռը կը բանան, կը վազեն կըսեն, — Ջոջոյ ջոջոյ, քո որդեգիրն էկաւ: Կուգայ, փոխանակ զանոնք սիրելու՝ աւելի շարութեամբ կը հայհոյէ, կը ծեծէ, եւ պառուուն էլ աւելի պակաս կըսէ: — «Տղայ, խելքդ գլուխդ չէկաւ, դու մարդ սլիտի չ'լինիս, կըսէ պառաւն, գքեզ կընեմ գէլ ու գազան, որ մարդեր ու շներ շինութենէ հալածեն գքեզ, լեռներ ու ձորեր իյնաս»: — «է՛, շատ մի՛

խօսիր կըսէ տղան, կեւնեմ գլուխդ կը ջարդեմ» : Պառաւ շուտ մը պողպատէ կանանչ վարոց կը զարնէ տղային, տղան կը դառնայ գայլ : Դրացիք գեղացիք կառնեն շներ ու փայտեր կիյնան ետեւէն կը փախցունեն լեռը :

Եօթն տարին կը լցուի, գայլու մորթ կիյնայ վրայէն, կուգայ իրենց դուռը կը զարնէ, կը բանան : Դարձեալ իր չարութիւններ կընէ, կնիկն ու տղան կը ծեծէ, կը բռնան. — «Ջոջոյ, ջոջոյ, սէրն Աստուծոյ լինի, հասիր» : Պառաւ կը տեսնայ որ զգաստանալու ճար չ'կայ, կանանչ վարոց կը զարնէ, տղան կը դառնայ սեւ ագռաւ, ու հայհոյելով, դռն ու դռն ընելով կը թռի կերթայ, եւ իր զուռ ու զուռով իր չարութեան ընկերներ կը գտնէ, իր գլխէն եկած անոնց կը հասկըցնէ : կեւնեն այդ չար ընկերներ կուգան որ պառաւը խեղդեն . պառաւ կը խրատէ, սկանջ չեն ըներ, եւ ահա կանանչ վարոց կառնէ ձեռքը, այդ տղայք ամէնը կը դառնան սեւ ագռաւ, կերթան կը հասնին իրենց ընկերին, երամ կը կապեն : Անոնք են որ գեղ ու քաղաքը տները կը մտնեն կ'եւնեն, գողութիւն կընեն, չարութիւն կընեն : Եւ մարդիկ որ ամէն թռչունները կը սիրեն, կը փայփայեն, ագռաւները չեն սիրեր, ուր կը տեսնան քարերով կը հալածեն :

ԺԱ .

ԱՆՋԱԻԱԿ ՇԷՐ , ԵՕԹՆ ՈՐԴԻՈՑ ՏԷՐ

Կտրիճ մը կար , կտրիճ ու խօրօտիկ էլ կնիկ մի ունէր , անցեր էր եօթն տարի , ու ասոնց զաւակ չէր եղեր : Մարդը իր սրտի նեղութենէն էլաւ ինկաւ տնէն դուրս , աշխարհէ աշխար չըջելու , ով պատահէր կը հարցնէր թէ Դու ի՞նչ կը չըջես : Նա իր ցաւը կը յայտնէր . եւ ամէնքն ալ կըսէին թէ՛ Աստուած պիտի տայ : Դավրիշ մի բաստ էկաւ , հարցուց , անոր ալ պատմեց , ու եղան ընկեր , դնացին : Շատ չէն քաղաքներէ , գեղերէ անցան , եւ սպտահեցան քաղաքի մը , որոյ սլարիսպներ , դռներ , տներ , շուկաներ , եւ ամենայն ինչ նորաչէն էր , բայց ամայի . ներսէ ներս դնացին մեծ չէնք մի հասան , տեսան շեշ մի ոսկի , շեշ մի արծաթ : Դավրիշ հարցուց , թէ որ Աստուած այս քաղաքը քեզ տայ ու զաւակ չի տայ , դու քաղաքը կընտրես թէ զաւակ : Մարդն ասաց , « Քաղաքը կուզեմ » : Դաւրիշ հարցուց , թէ որ Աստուած այս ոսկին ու արծաթ քեզ տայ ու զաւակ չիտայ , դու որը կընտրես : Մարդն ասաց , « Ոսկին ու արծաթ » : Դեռ նոր քաղաքի մէկալ դռնէն դուրս էլեր էին , տեսան հազար հազար մարդ սլանուած , ու ատոնց կնիկ տըղաքներն ալ այլազգեաց ձեռք գերի՛ կը

տանէին , ու դարձաւ զօրքը քաղքի վրան ,
արծաթն ու ոսկին բարձին էլան , կրակ ու
բոց տուին քաղքին մինչեւ մոխիր դարձաւ :
Դաւրէշն ու այն մարդը տեսան այս բաներ ,
ու հեռացան :

Գնացին հասան քօշկ մի ու սարայ մի , որ
պիլօսի նմանակ արեւու առջեւ բանգ բանգ
լոյս կուտար , եւ իր շուրջը աննման ծառե-
րով ծաղիկներով զարդարուած . քառսուն
ոտք մարմարէ սանդուխով վեր էլան , շէնքի
եւ փռուածքի շքեղութիւնը խելքէ մտքէ
վեր , լուսանցոյցները , կերուխումի աման-
ները , զարդ ու զարդարանքներ ես ասեմ
ամէնն ալ գոհար ու մարգարիտ էին , դու
հաւատա՛ : Չորս կողմն կը նային մարդ չ'կայ :
Դարձաւ Դավրէշ հարցուց , — Ի՞նչպէս , թէ
որ Աստուած ասոնք տայ քեզ , ու զաւակ
չ'իտայ , որը կ'ընարես : Մարդն ասաց , « Իմ
սիրան ասոնք կուզէ » : Շրջելով իջան վարի
յարկը , բակի մէջ ծով մի կար , արծըթէ
չղթայ ծովուն շուրթը քաշած , Ֆիլի ոսկո-
րէ աթոռներ չարած , ծովու մէջ ձկներ ու
վրան գոյնգոյն հաւքեր կը խաղան , բակի
մէկ գլուխը կարմիր շարբաթի շատրուան ,
միւս կողմը դեղին , ու աղջիկ մի՛ քան զա-
րեգակ պայծառ , մարգարտէ շապիկով նըս-
տեր կը նայի երկինք , կը նայի ծով : Դարձաւ
Դավրէշ հարցուց . թէ որ Աստուած կամե-
նայ այս աղջիկ քեզ կին , եւ այս շքեղու-
թիւններ քեզ օժիտ , բայց զաւակ չ'իտայ ,

դու ո՞րը կընտրես: Մարդն ասաց, — Քառսուուն զաւակ ունենամ կը ձգեմ, քառսուուն կնիկ ունենամ կը թողնեմ, թէ որ գիտնամ թէ այս աղջիկ զիս կ'առնէ»:

Հազիւ սարտէզի դռնէն ոտքը ներս դրեր էին, անթիւ ձիաւորներ պաշարեցին այդ տեղը, եւ կը լսէին ձայները որ կ'ըսէին. «Սպանեցէք հայրը, սպանեցէք ծառաները, վերցէք աղջիկը տանինք, վերցէք ծանրագին բաները, փշրեցէք, աւրեցէք շէնքն ու շքեղութիւնները»: Եւ ահա ժամ մը ետքը ոչնչացած ու ամայացած էր ամէն բան:

— Տեսա՞ր, ինչ էր ու ի՞նչ եղաւ, ըսաւ Դավրէշ մարդուն, շատ ունենալ, մեծ ունենալ, գեղեցիկ ունենալն ունեցողին չ'մնար, աշխարհ թշնամի է այդ երեք բանին, կանուխ անագան փորձանքի պիտի գան, դու շատ սխալ ես, եւ քո սիրտ չգիտեր այն քաղցրութիւնը, որ մարդ կը վայելէ իւր չափաւոր վիճակի մէջ, իւր համեստ ու հաւատարիմ կնկան հետ, եւ իւր զաւակը աշխարհի ամէն մեծութենէն մեծ մխիթարութիւն եւ ամէն երանութիւնն է, Աստուած գիտէր քո սիրտը, անոր համար զաւակ չէր տուեր. գնա, փառք տուր Աստուծոյ, եւ Աստուած զաւակ կուտայ քեզ»: Այն օրէն դարձաւ մարդ, օր եօթն բերան կըսէր. Փառք քեզ Աստուած, փառք քեզ Աստուած: Աստուած ալ եօթն որդւոց հայր ըրաւ զինքն:

ԻՄԱՍՏՈՒՆ ՋՈՒԼԶԱԿՆ

Թագաւոր մը վեր աթոռքին նստած էր, հեռու աշխարհէ ելջի էկաւ, եւ առանց խօսելու, թագաւորի աթոռքի բոլոր կլոր եռ քաշեց, բերան խօիեց ու նստաւ: Թագաւոր բան մը չ'հասկցաւ, իշխաններ կանչեց, բան մը չ'հասկցան: Մեծ ամօթ էր թագաւորի մը, որ սյնքան խելացի մէկը չ'գտնուէր իր երկրի մէջ՝ այս բանն իմանալու համար: Խիստ հրաման հանեց, որ եթէ մէկը չ'գըտնուի որ դիտնայ, ամէնքն ալ կ'սպաննէ: Ինկան իմաստուն մարդ փնտրել, եւ պատահեցան տան մը, ներս մտան տեսան որ տղան օրօրոցի մէջը, եւ մէկը չ'կայ տուն, ու օրօրոց կ'օրօրուի. քովի տունը մտան, նայնպէս օրօրոցը կ'օրօրուի, եւ մարդ չ'կայ. Ելան տանիք՝ տեսան ցորեն լուացած ու փռած է, եղէգ մը կայ տնկուած՝ որ առանց հովի կերերայ էս դեհ էնդեհ, ու ճնճղուկները կը թռցնէ որ ցորեն չ'ուտեն: Զարմանք կը բռնէ զիրենք, ու կ'իջնան տակի տունը, կը տեսնան որ ջուլհակ մը կտաւ կը գործէ. թեւ մի կայ կապած մը մըքուքի մէկ ծայրը, թեւ մի ալ՝ մէկալ ծայրը, թեւ մի ալ սանդրին կապած. կտաւը գործելու հետ՝ թեւերը կը շարժին, եւ երկու օրօրոց ու տանիքի եղէգն կ'երերան: Արդարեւ ջուլհակ, բայց ըրածը գիտունի բան էր:

Կը սպասմեն իրեն թէ մէկն էկաւ, թագաւորի աթոռքի բոլոր եռ մը քաշեց. ու մէկը չ'կրցաւ իմանալ թէ ի՞նչ ըսել կուզէ: Եւ երթանք, թէ դու գիտցար, մեծ սարգեւներ կուտայ քեզ թագաւոր: Զուլհակ քիչ մը կը մտածէ, ապա կ'առնէ երկու ճան (վէգ), եւ մէկ վառեկ, ու կուգայ: Կը հանէ երկու ճանը կը ձգէ Ելչիին առջեւ: Ելչին կը հանէ ծոցէն, եւ կը ցփնէ գեանի վրայ ճանկ մի կորեկ: Զուլհակ կը ձգէ վառեկը, որ հետ հետոյն կորեկներ կըտոցեց: Ելչին ասոր վրայ իր տրեխներ հագաւ գնաց:

Հարցուցին Զուլհակին թէ ի՞նչ էր այդ: Ասաց, — Այդ մարդ էկեր էր թէ՛ Մեր թագաւոր կուգայ սաշարեւու եւ կռուելու քեզի հետ, պիտի խոնարհիս թէ ճակատ պիտի տաս: Ես ճաններ դրի իրեն առջեւ թէ՛ Դուք տղայի տեղ էք մեր առջեւ, գնացէք ճան խաղցէք, դուն ո՛ւր, մեզ հետ կռուիլ ո՞ւր: Յանած կորեկով հասկցուց թէ. Անթիւ անհամար են մեր զօրքեր: Ես վառեկ մի հանի, որ կերաւ ամէնը, թէ՛ Մեր մէկը՝ ձեր բիւրը կը ջարդէ:

Թագաւոր շատ մեծութիւն տուաւ Զուլհակին եւ ուզեց որ վազիր ընէ զինքն, քիչ մը բան առաւ Զուլհակ, ու խնդրեց որ ինքն Զուլհակ մնայ: Միտայն կ'ազաչեմ, ասաց, Ո՛վ թագաւոր, որ չ'մոռնաս թէ քս վազիրներէն աւելի խելացի մարդ կը դանուի քս ծառաներու մէջը, Զուլհակն ու կօշկարն ալ մարդու տեղ դնես:

ԺԳ.

ԱՍՏՈՒԱԾ ՏՈՒՈՂԻՆ ԿՈՒՏԱՅ

Երկու մարդ ընկերութեամբ հեռու երկիր կերթային դատելու համար, մէկ ընկերոջ պաշարը միատեղ կերան մինչեւ հասաւ, մէկալ ընկերն իր հացէն չ'տուաւ միւսին: Շատ աղաչեց, — Տօ լաւօ՛, ճաւօ՛, ասաց, իմ հացի տեղն էլ թող չ'լինի, ողորմութիւն արա, փոխ տուր, ես անօթուց կը մեռնիմ, իմ ճիթ ու բիթ յէսիր կը մնան: Չ'եղաւ, հաց չ'տուաւ: Ի՞նչ կըսէր, կըսէր՝ թէ որ երկուքս ալ ուտենք, հաց չուտով կը հատնի, երկուքս ալ տեղը չենք հասնիր, երկուքս ալ կը մեռնինք, ես իմ հացով կերթամ, դու գիտես դու: Անօթի մարդ կրնայ քալել. ետ մնաց, ինկնալով կանգնելով, բերանը հող թալելով, ջուր խմելով, հասաւ աւեր ջաղաց մը:

— Երթամ գիշեր պառկիմ այստեղ, ասաց, գէլ գազանէ չվնասուիմ. Աստուած ողորմած է» . ու մտաւ ջաղցի քուղան (ցորենի թէքնէն), բան մի չկար ջաղցի մէջ հանցել դափէ մը, (միայն տէֆ մի), կախուած պատէն: Իրիկուն էր, տեսաւ որ արջ մի էկաւ վերին դին նստաւ, գէլ մի լէ՛ արջու խեչ, ու աղուէս մը լէ էկաւ դրան կողմն պըպղաւ: Գէլը վերուց հարցուց արջին թէ, — Արջ աղբէր, ի՞նչպէս ես, ի՞նչ կ'անես, ի՞նչ չես տներ: Արջն ասաց. Ես անտառներ կ'երթամ

ծառերու եւ զամիշներու քօքեր կը քանդեմ
կրժեմ, փորս կը կշտացնեմ: Աղուէս վերուց
հարցուց թէ. Գէլ աղբէր, դու ի՞նչիս ես.
Ի՞նչ կ'անես, ինչո՞վ կ'ապրիս: Գէլն ասաց,
Իմ հալս ու ահուալս մի հարցնէք, Ժամա-
նակ մ'է որ աչքս դրեր եմ փորիկու ուսի
ոչխարի ճրղին, սեւ շուն մ'ունի ոչխարի առ-
ջեւ. էդ շան ահէն չեմ կրնայ մօտ երթալ,
չեմ գիտեր ինչո՞ւ բժիշկներ չեն տաներ մորթեր
էդ շունն, ու անոր արիւնով չեն լողցըներ
թագաւորի աղէն ու առողջացներ, որ ճամ-
բուց էլեր է (գողիւացեր), թէ աղան կ'ող-
ջըննայ, թէ իմ դամաթ կը բացուի: Մարդը
էս բան լսեց, մտքով ասաց, էս աղէկ բան
էր: Արջն էր հարցուց թէ, Պարոն աղուէս,
դու ի՞նչ կ'անես ինչ չես աներ: Աղուէսն աս-
աց, Փառք Աստուծոյ, ես ձեզ չափ զօ-
րաւոր չեմ, բայց Աստուած հնարագէտ
ստեղծեր զիս, անօթի օր չեմ անցուցած,
չատ ալ հարստութիւն ունիմ, բղիկ մի ոս-
կի ընկուզի ծառին տակ թաղեր եմ, բղիկ
մի ոսկի էլ էս ջաղցի շեմին տակ, օր մէկ
անգամ կը հանեմ, կը համրեմ, կը խառնեմ,
ուրախութիւն կըզգամ, ու իրենց տեղը կը
թաղեմ: Մարդն էս բան լսեց, մտքով աս-
աց. էդ աւելի աղէկ բան է: Մարդու սիրտ
զօրացաւ, միաքը լուսաւորաւ, վերուց դաճը
չիչիացուց, ջանավարներ ետեւէտեւ փա-
խան, գիտցան թէ հարսնիք ու հարսնեւոր
կուգար. (զագանները հարսնեւորէ շատ կը

վախնան) : Մարդն էլաւ երկու բղիկ ոսկիներ հանեց , ծոցն ու ջորը լցեց , մնացածն էլ ուրիշ տեղ մը թաղեց , ու գնաց Փորիկ գեղը հարցուց , ուէսի տունը գտաւ , հիւր եղաւ , անեցւոց ամէն մէկին երկերկու ձեռք հալաւ գնեց հագցուց , տեսաւ որ աղոնք էլ կը փսփսան իրարու ականջներվէր թէ . ի՛նչ ընծայ տան փոխարէն՝ իրենց հիւրին : Մարդըն ասաց , թէ որ ինծի տայք ձեր ոչխարի սեւ շունը , շատ շնորհակալ կը լինիմ , ուրիշ բան չեմ ուզեր : — Քո չարը թող տանի սեւ շունը , կ'ըսեն , շուն շատ ոչխարի համար : Կապ մի տոռան կընէ կը ձգէ շան վիզ , ու տիկ մի ալ կը վերցնէ , կ'երթայ անտես տեղ մի , կը մորթէ շունը , արիւն կը լլէ տիկը , ու կ'առնէ կ'երթայ քաղաք :

Կ'երթայ կ'եւնէ թագաւորի առէջ , կ'ըսէ . Ես բծիշկ եմ , քո տղան պիտի դեղեմ ողջընցընեմ : Թագաւոր կ'ըսէ , թէ ողջնցուցիր , իմ անցմանէն ետքը իմ թաղթը քեզի կուտամ . թէ չ'ողջնցուցիր , գլուխդ կը կտրեմ : Քո թաղթը քո տղուն հալալ , կ'ըսէ մարդը , ու թէ որ ես չողջնցուցի , իմ գլուխ քեզի հալալ :

Առանձին սենեակ մը կը դնէ տղան , կը քսէ սեւ շան արիւն ոտից յար ի գլուխը , քո ուզածի պէս . կը պառկցու , դուռ կը փակէ , կ'երթայ կ'ոլորտի իրեն : Իրիկուն կուգայ որ տղան քրտընքի մէջ կը լողայ , տաք ջրով կը լուայ : Երկու օր ալ այդպէս կ'ընէ ,

արիւն կը քսէ , կը քրտնի , կը լուացնէ , վեր իրեք աւուր կը տեսնայ որ տղան կաշին թողեր է , ու եղեր ինչ որ նորն ի մօրէն :

Տղան կը տանի հօր , թագաւոր սալատ մի կուտայ էդ մարդուն , աչքի լուսոյ սէս կը սիրեն զինք թագաւորն ու քաղքցիք , կը զրկեն տունն ու տեղ , ճիժն ու բիժը կը բերեն , իր բզիկ լէ կը բերէ , փառք կուտայ Ս.ստուծոյ ու կ'ապրի :

Մէկէլ ընկեր անաջող պտտելով քաղքէ քաղաք , կուգայ կը տեսնայ իր ընկերը բազաւորած , կը հարցունէ թէ . ի՞նչսպէս տիրացար այդ բազղին : Նա կը սրտով ամէն բան :

Ընկերը կը գիմէ աւեր ջաղացը , որ ինքն ալ բազղի տիրանայ , կը ժողվուին գաղաններ , կը տեսնեն զինքը , կը սրտուտեն կուտեն , այնպէս որ ոսկորի մը կասր շմնաց իրմէն :

— Ի՞նչսպէս , հաց կը խնայէս ընկերօջդ... :

ԺԴ .

ՃՆՃՂՈՒԿ ԵՒ ԵՐԿՈՒ ՈՐԲ

Մանուկը հինգ տարեկան էր , եւ Մանուչը՝ վեց . իրենց մայրը մեռաւ : Խորդ մայր մը էկաւ տունը , որ ունէր իրեն հետ բերած չորս տարեկան տղայ մը : Խորդ մայրը Մանուկին եւ Մանուչին կը զրկէր , բայց

հայրը , Մանասէն , շատ գուժ ունէր անոնց վրայ : Այս կինը մտածեց որ Մանասէն հեռացնէ անէն , ապա որբերը կորսնցնէ : Կը բռնէր ցորենի սերմը կը խաշէր տաք ջրով , եւ Մանասէն առանց գիտնալու կը տանէր ցանէր , մէկ երկու տարի այսպէս գնաց : Յորեններ չէին բուսներ : Մանասէն ցորեն գնելով սրտաքի տակ ինկաւ , եւ ելաւ գնաց զարիրուժեան :

Խորդ մայրը իր տղային ամէն օր իւզով ճմուռ կը կերցու , որբերուն խաշած հատիկ : Օրերուց օր մի որոշեց խորդ մայրը , որ առնէր որբեր տանէր գետը լողցնելու , տար ջրին ու խեղդէր : Այդ օրը Մանուկն ու Մանուշը խաշած հատիկն առեր նստեր էին տանիքն ու կուտէին : Տեսան որ ճնճղուկ մի կ'եւնէ կ'իջնէ ու ճլճլալով բան մի կ'ասէ : Մանուկն ուղեց քարով զարնել , Մանուշն արգիլեց : Ականջ դրին որ այսպէս կ'ըսէր , « Որբեր , որբեր , ինձի հատիկ մի տուէք . տանիւմ ձագերուս , ձեզ բարի խրատ մի կ'ասեմ » : Քոյր եւ եղբայր քանի մը հատիկ ձգեցին ճնճղուկին : Ճընճուղ դարձաւ ասաց . « Որբեր փախէք , որբեր փախէք , ձեր խորդ մայր ձեզի այսօր սլիտի տանի գետը , ջրին տայ ու խեղդէ ձեզի , ելէք փախէք » :

Ճնճուղ թռաւ , խորդ մայրն էկաւ ասաց , ելէք ձեզ տանիւմ գետը լողքցու՛մ .— Գու գնա , հա մենք էկանք , ըսին խորդ մօր , եւ ի-

րենք փախան լեռը : Սորդ մայրը չփնարեց որբերը : Ոլլրտան , ոլլրտան քոյր ու եղբայրը , ու ծառերու պրակի մէջ մտան , իրենց մօր ուսուցած աղօթքն ըրին , իրենց Աստուած կանչեցին ու իրարու փաթթուեցան քնացան :

Առաւօտուն արեւէն առաջ ճընճուղն եկէր էր . որբեր արթնցան եւ լսեցին որ ճընճուղը կ'ըսէր , « Բարի որբեր , բարի որբեր , եկէք ձեզի հատիկ կերէք » : Շատ ուրախութեամբ վազեցին ճնճուղի ետեւէն , եւ տեսան որ պառաւ մամիկ մի պուտուկով խաչած հատիկ բերաւ լեցուց ծառի մը տակ , ու գնաց . փոքրիկ հաւքեր ժողվեցան ուտելու , եւ որբերն ալ եղան անոնց սեղանակից : Ամէն օր կը բերէր մամիկն պուտուկով հատիկը , իր վաղամեռիկ մանկանց ութ ուռն հոգւոյն համար , որ շատ կը սիրէր , ու այնպէս կը հաւատար թէ՛ այն սիրուն թռչուններն էին իր մանրիկ մանկանց հոգիներ , եւ անոնցմէ մէկն ալ իր թռունեակն էր : Որբեր երկար ժամանակ կերան հատիկ , եւ ասրեցան մանրիկ թռչնիկներուն հետ :

Օր մը թագաւորի լաճ որսի ելեր , մուրբեր լեռնէ լեռն , եւ էկէր ինկեր այդ պրակը , գտեր ու տարեր է Մանուկն ու Մանուշը՝ իրեն հոգեզաւակ է ըրեր . իրենց երկու աչքի լուսոյ պէս կը սիրէին բոլոր պալատականներ այս բարի որբերը , բայց որբերը ուրախ չէին : — Ի՞նչ ցաւ ունիք . բան մի

կայ պակաս ձեզ, նեղութիւնս պատճառող մը կայ ձեզ, հարցուց թագաւորի տղան որբերուն: Եւ Մանուշը պատմեց թէ կարօտ կը քաշէին իրենց հօր, կարօտ կը քաշէին իրենց սիրելի ճնճուղին: Մարդ հանեց թագաւորի տղան ամէն կողմը, գտաւ որբերուն հայրը Մանասէն: Մանասէն պատժեց իւր խորդ կինը, եւ եկաւ գրկեց իր խեղճ ու բարի որբերը. թագաւորի տղան իր պալատի մէջ պահեց Մանասէն ալ: Բայց ճընճուղին ո՞վ կրնար գտնել: Ճնճուղն ինքն իրեն եկաւ պատուհանէն ներս մտաւ, ու կանչեց. « Օրհնեալ որբեր, դուք իմ ձագերուն հատիկ տուիք, Աստուած ձեզի այդքան բարիք չնորհեց. մնաք օրհնեալ, մնաք բարով », ըսելով, թռաւ երկինք:

ԺԵ .

ՍԱԼՄԱՆՆ ՌԻ ՌՈՍՏՈՄՆ

Սալման անասելի կարիճ ու զօրընդեղ էր, պէտոսկոր, քան զբլուր մի էր: Չըկար մարդ որ իրմէ չ'սարստօիէր, ինքն կը բնակէր աշխարհի մէկ ծայրը, իր տէն ու վարդանդ հասեր էր աշխարհի չորս ծայրը, իրեն յարմար ալ ձի ու զէնք ունէր, դոր հասնէր խարաջ կ'առնէր, թէ չէ՝ կը ջնջէր մարդերը: Երկրի մէկ կողմն ալ Չալ անուհով զօրբայ

մի կար, որ տղայ մի ունէր Ռոստոմ անու-
նով: Ռոստոմ լեռան չափ մարդ էր, ու
չատ անուն հանէր էր: Ահա այս Չալի եր-
կիր մինակ հնազանդ չէր Սալմանին:

Օր մի Չալ հեծաւ ձին, ու «Երթամ տեսնամ
Սալման ի՞նչպէս մարդ է», ըսաւ ինքնիրեն:
Ելաւ գնաց, գնաց, գնաց, ու հասաւ տեղ
մի, տեսաւ որ հեռուանց մուխ մի կելնէ,
դէմ էն դեհ գնաց, տեսաւ որ մարդ մի
հեծուկ, իր ու իր ձիու սէտութ են ասել
չ'գար. չբուխը դրած բերան կը քաշէ,
լուլան քան զամրոցք մի, չբուխի փայտն էլ
դու ասա: Չալ իր զէնքերն ու մզրաղը
պատրաստեց, բայց ձիաւորն զանգունմի թա-
լեց ընցաւ, երեսին էլ չ'նայեցաւ: Այս
բանը ամօթ սեպեց իրեն Չալ, ու գնաց
եկաւ, մզրաղմի զարկաւ: Ետ դարձաւ Սալ-
ման, Չալի ճիտէն բռնեց ու կապեց իր ձիու
փորի տակ, քչեց, աղբիւրի մը վրայ պատ-
րաստ չատըրի մը տակ իջաւ, Չալի տկանջը
մըխեց չատըրի սիւնը, ու ինքն քնաւ: Չալն
իր քրքուն կը սլատուի, « Հեռա էլ չ'խօսե-
ցաւ, կըսէ, գիտնայի թէ ո՞վ է, իր անունն
ըսէ՛ր» : Քնուց արթնցաւ Սալման,
հարցուց թէ՛ — Տղայ դու ո՞վ ես: Ասաց,
— Ես Չալի երկրէն եմ, (վախէն չ'ըսաւ թէ
Չալն եմ): Ելաւ տկանջը սրժուց, ասաց,
«Քնա Չալի տղային, Ռոստոմին ասա, թող
գայ չափուինք, աշխարհի մէջ մէկ պի-
տի մնայ զօրաւոր, թէ երկու մնան, չ'գիտ-

ցուիր որն է զօրեղ: Ես Սալմանն եմ:
Չալ դարձաւ իր տունը, ծանրիկ ախ մի
քաշեց: Ռոստոմն ասաց.— Արո՛ էդ ինչ, դու
Չալն եղնիս, Ռոստոմն քու որդին. ու դու
ախ քաշես. քո դարդն ասես սխալի: Չալ կը
սլատմէ տղային իր գլուխն եկածը, ու Սալ-
մանէն լսածը: Ռոստոմն կ'առնէ իր քեռու
լաճ վըժան, կը մտնեն դավրիչի կերպարանք.
մէկ մէկ դափ կը ձգեն սլառեկ իրենց: Կեր-
թայ կը սլաղէ իր նխշէբալաք ձիու աչքերը,
ու հօրը կ'ըսէ, երբ որ սէտք գայ ինձի իմ
ձին, կլմանայ, ու ստքերով գետինը կը շրտէ,
զէնքէրս վրան կապէ, թող տուր, ձին իմ
կոխած տեղերէն կուզայ զիս կը գտնէ,
վըժանի հետ կ'ելնեն ճամբայ: Վըժան ալ
սղալիկ բրդուճ չէր, ու այնպէս ձայնեղ էր
որ երբոր բօռար, արեւելքէն արեւմուտք
կը լսուէր: Ճամբուն վրան չատ քաջերու
եւ դէւերու կը սլատահին, դափ կը չալեն,
ձէյնս կընեն (խաղ կանչել): Ուր որ իրենց
վրայ կուզան, վըժան կը բօռայ, տեղ տեղ
վըժանի ձայնէն կը սարսափին կը փախչին:
Տեղ տեղ ալ կը բռնէ Ռոստոմն մէկ դէւն
կընէ իրեն կոպալ (հաստ բիր), ու անով
մէկալ դէւերը կը ջախջախէ: Կը սլատահին
թեւաւոր դէւի մը, որ աղջիկ մը բռներ իր
ստներու մէջ կը թռչի, վըժանը կը բօռայ,
Ռոստոմն լեռ մը կը վերցու թէ դարնէ,
դէւը սոսկալուց կը ձգէ աղջիկն կը հեռա-
նայ: Կը բռնեն աղջիկն իրենց թեւերուն

վրայ : Աղջիկ կը սլատմէ թէ ինք թագաւորի աղջիկ է, կը տանին թագաւորին կը յանձնեն : Ռոստոմը կերաւ, խմեց, քնացաւ : Քաղաքին մէջ յանկարծ վալվալուն կինկնի, փաղջող փաղջողի, սահւող սահւողի : Ի՞նչ կայ, թէ՞ Սալմանն եկեր է եօթն տարուան խարաջ կուզէ : կը ժողվեն արծաթ ու ոսկի, եւ վլվլուկ շատ կանեն : Վրժան կ'երթայ թէ ինչ կայ, կ'իմանայ որ խարաջ ինչ մարդու հետ խրկեն, այն մարդը կը բռնէ տանի Սալմանն ու կ'ըստաննէ :

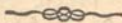
Տուէք ես տանիմ, կ'ըսէ վրժան :

Ռոստոմ քնոյ մէջ կը լսէ վրժանի ձայնը, թէ՞ Հասիբ Ռոստոմ, Սալման գիտաւրաւ :

Ռոստոմ կը զարթնի, կ'իմանայ եղածը, եւ ահա իր նխէրալաք ձին իր քովը կայներ է : Ռոստոմ կը թռի ձիու քամակ : Սալմանը կապերէ վրժանը իր քօշկի մէջը, կ'ելնէ առջեւ Ռոստոմին, կ'ուտան կ'առնեն, գէնքեր կը փշրուին, կ'իջնեն ձիէն, կը գրկուին ու մէկմէկու բարչամէն կը կախուին :

Մինչեւ այսօր իրար չեն յաղթած :

Ահա այս է որ քանի տարին հեղ մը գիրար կը քաշկըռտեն ու գիրար կը ջըռբեն, ադոնց դարբէն ժաժկ կը լինի, ու վրժանի ձայնը հեռուէն խորունկ կը լսուի :

Ժ Զ .

Ս Ը Մ Օ Ն

Աշնան ցուրտ ամսոյն օձեր կը ժողովուրին իրենց երկիրներու մէջ գտնուող մեծաւորի դուռը կ'երթան . որ սովորաբար կը բնակի բարձր ու արեգդէմ ժայռերու ճեղքուածի մը մէջ . զանազան ընտիր ընծաներ կը տանին նոյն տարուան իրենց ձեռքն ինկած թանկագին զարդերէն ու գոհարներէն . եւ կը պատմեն իրենց պատահած դէպքերը : Գրագիր մը կը գրէ անոնցմէ նշանաւորները . եւ այդ գիրը երկու իշխանաւոր օձերու հետ կը շրջուի իրենց մեծ թագաւորին . որ կը նստի Բաղդադի ու Բասրայի մէջ . եւ կ'իշխէ ծովու ցամաքի մէջ գտնուող ամէն օձագրին : Մեծամեծ ընծաներ կուգան իրեն , եւ շորեք կողմանց եկած գրեր կը կարդայ , դատաստան կ'ընէ , վարձք ու պատիժ կը սահմանէ :

Այս օձերու թագաւորի տղան՝ որ Տիարբաքիրու երկրի վազիրն էր . թուղթ մի գըրեց հօր , թէ՛ « թագաւոր , ասլրած կենաս , Աստուած քո փառքն աւելցնէ , գիտցած եղնիս որ այս տարի քո հարսն ու քո թուներ հիւանդ եղան , բժիշկներ որոշեցին որ եթէ երթան Բինհօլայ ջրերը , լողանան , ու համասփիւս ծաղիկէն փարթ մի ուտեն , կ'առողջանան : Ելանք ծառաներով զրկեցինք ու գրեցինք կառավարիչներուն որ մեծարեն ու

հանգիստ ուղեւորեն: Կերթայ կը հասնի Բին-
կօլ. ու Մշոյ Տաղօնաց (Տաղօնք) սարասքարի
թուղթ կը զրկէ, սարասքար կ'առնէ շատ մը
օձեր կուգայ, ու հրաման կ'անէ որ շարչար-
կեն քո հարսը. հանումի հետ գնացող օձեր
քաջութեամբ կը սխաշտպանեն: Բինկօլայ
գագաթի վրայ մեծ կուլ կը բացուի: Այն
տեղ կը գտնուի Սըմօն, որ Շամ ու Հալար
զրկելու համար թէ՛ճիրի ոչխարներ կ'արա-
ծէր. կ'առնէ իր կօսալն ու նաճախը կ'իյնայ
օձերու մէջ. ու Տաղօնաց օձերը ջարդելով,
կոտրտելով կը փախցու, կը սատկըցու, եւ
քո հարսը կ'ազատուի կուգայ իր ձագերով
ու ծառաներով: Ահա մարդուն ալ աղէկն
կայ եղեր, ս'վ մեծ թագաւոր եւ հայր իմ:
Ես Տաղօնցւոց պատուհասը կուտամ. բայց
մարդուն աղէկութիւնը դուք վարձատրե-
ցէք, ինչպէս որ կը վայելէ ձեր մեծափառու-
թեան »:

Օձու թագաւոր շատ թանկագին քարեր ու
գոհարներ կը վերցնէ եւ փառաւոր հան-
դիսով կուգայ Հալարի ձամբուն վրայ ունե-
ցած պալատը կը նստի, դիտողներ կը դը-
նէ, եւ ահա իմաց կուտան թէ Սըմօն էկաւ
կ'երթայ: Օձեր կախարդութիւն կ'անեն. Սը-
մօն կը տեսնէ որ աշխարհք վեր իւր կը փոխ-
ուի: Ընկերներ կը քշեն կ'երթան. ու Սըմօն
բիւրաւոր օձերու առջեւ կը մնայ: Օձերէն
մէկը ճառ մը կը կարդար Սըմօյի ըրած ա-
ղէկութեան. եւ թագաւորն ու նախարար-

ներն որոշումն կուտան թէ՛ իր ուղածին չափ գոհար եւ ոսկի թող առնէ . եւ եթէ իր սըրտի մէջ հասրաթ մի ունի , կատարենք :

Սըմօն իր քովէն կախած հովուական տուրիկը կը լեցնէ ոսկին ու գոհարը . կը դառնայ դիւլաք մի կ'ընէ . — Ես կ'ուզեմ որ , կ'ըսէ , ամէն անասնոց , սողնոց եւ թռչնոց լեզուն հասկնամ : — Թող եղնի , կ'ըսէ թագաւորն , բայց եթէ դու մարդու մը պատմես այս տեսածներդ , եւ անասուններէն լսածներդ , պիտի մեռնիս : Սըմօն մինչեւ իր տունը կը հասնի . տեսած անասնոց , սողնոց եւ թռչնոց խօսքեր մտիկ կ'ընէ . կը լսէ թէ ինչ գաղտնիք կայ մարդոց , բոլորը գիտեն , գալիք բաներու վրայ կը պատմեն : Գլխու մտքերը փուշ փուշ կը դիզանան Սըմօյին , ծիծղալէն ու գարհուրանքէն մեռնելու դուռ կը հասնի , ետ կուգայ : Գեղը կը հասնի , շներ , կատուներ , անձեղներ , հաւեր , ամէնքն էլ կը պատմեն թէ՛ Սըմօյի ծոցն ու ջորը լցուն գոհար ու ոսկի է :

Կը տանի տունը , կը թափէ կնկան առջեւ իր բերած հարստութիւնը : Կնիկ միշտ կը հարցունէ թէ Ո՞ւր տեղէն է այս , ուր տեղէն չէ : — Վայելէ , ու մի հարցունէր , կըսէ Սըմօն : Իր տան շանն ու հաւերուն մտիկ կընէ , որ տան մէջ եղածներուն վրայ կը խօսին , ու Սըմօն՝ երբեմն կը խնդայ , երբեմն կը նեղանայ : Կնիկ կը դիտէ քանի քանի անգամ այս բանս , ու շատ կաղաչէ , կուլայ , կը

խոռովի , թէ ի՞նչ է , պատճառն ըսէ : Օր մի խօսք կուտայ Սըմօն իր կնկան որ մէկէլ օր իրիկուն պատմէ : Շուներ կը լսէ : Այդ իրիկուն ազլօր իր առջեւ ձգած հաւերը , շըխկ , շըխկ , քըդ , քըդ ընելով դռնէն ներս կը մտնէ : Շուներ կըսէ ազլօրին , — Ի՞նչ շըխկ շըխկ , ի՞նչ տըք տըք , մեր տէր խօսք տուաւ իր կնկան , որ ամէն բան պատմէ վաղ իրիկուան , ինքն պիտի մեռնի , ու պիտի գան գքեզի մորթեն , զիս սպանեն , մեր տիրոջ տուն կողոպտեն , քարուքանդ աւրեն :

— Կ'աւրի , օր մ'առաջ թող աւրի , կըսէ ազլօր , ես քառսուն հաւ կնիկ ունիս , ամէնքն էլ ինծի հնազանդ կը պահեմ , թող մեր տէր քիչ երես տար կնկան , ոչ կնիկն չար կը լինէր , ոչ ինքն կը մեռնէր , ոչ մեզ վնաս կը հասնէր :

Սըմօն այս խօսքէն կը խրատուի , կենէ քաշէ կաղնի վարոց քօքէհան , կը հասնի կուտայ կնկայ ջանը :

Ժէ .

Կ Ն Կ Ա Ն Շ Ա Ռ Ը

Բարեպաշտ մարդ մի առաւօտուն , արան երթալուն ու իրիկուան արտէն դալուն՝ Աստուծոյ աղօթք կընէր : Անգամ մի իր կնիկը ըսաւ թէ , Մ'արդ , դու ինչո՞ւ աղօթքիդ մէջ

չես ըսեր, «Ո՛վ Աստուած, կնկան շառէն (չարէն) զիս ազատես: Մարդն ասաց: Կնիկն ի՞նչ է, որ կնիկէն վախնամ, աղօթք անեմ:

Ասոր վրայ կնիկ կուզէ թեթեւ փորձ մի տալ իր էրկան, կը գնէ ձուկ, կը կապէ մէզարի մէջը, կէսօրուան հաց կը տանի էրկան, էրիկ կերթայ ջրի մը վրայ իր հացն ուտելու: Կնիկն այդ ձկները ցանցառ կը թաղէ արտին մէջը, ինքն կ'առնէ մէզարն ու կերակուրի ամաններ, կը դառնայ տունը: Մարդը արտը վարելուն կը տեսնայ որ հող չըջելուն հետ՝ ձուկ է կ'եւնէ: Կը ժողվէ, իրիկուան տունը կը բերէ, կը պատմէ թէ ինչպէս արտի մէջէն ժողվեր է, եւ թէ ինքն կը հաւատայ որ արարիչ Աստուած հողի մէջն ալ կարող է ձուկ ստեղծել. ու կ'ապսպրէ որ մէկալ օր եփէ տանի արտը հացին հետ ուտելու: Մէկէլ օր կնիկ ձկները կ'եփէ կ'ուտէ, եւ քիչ մը թանապուր կ'առնէ կը տանի էրկան: Մարդ կը հարցնէ թէ — Ձկներն ո՞ւր են: Կնիկ կ'ըսէ. — Ի՛նչ, ձո՛ւկն ի՛նչ է: — Երէկուան արտէն հանած ձկներս, — Մարդ դու ծուր ես, ինչ եղեր ես կ'ըսէ, ոչ դու ձուկ բերեր ես, ոչ ես տեսեր եմ: Մարդն է կը բարկանայ, կը վերցնէ խարազան ու սամիք որ կնիկը ծեծէ: Կնիկը «հայ հաւայր» բռնալով զինքն կը ձգէ մէկէլ արտերը, լծուորները կը թափին մարդ կը բռնեն: «Թողէ՛ք կ'ըսէ մարդ, այդ անզգամն սպաննեմ, իմ ձկներն ուտէ ու ելնէ ինձի ծուր ես ը-

սէ» : Լծւորներ կը հարցուն կնիկէն թէ Ի՞նչ ձուկ է կուզէ : Կնիկ կ'ըսէ . — Մեռնիմ ձեր արեւուն, բռնէք կապէք զինքն, զիս կ'սպաննէ, ծռեր է, խեղքը թռեր է . իրնէ հարցուցէք թէ ո՞ւր տեղէն էր ձուկ : Մարդ կ'ըսէ . «Արտէն, արտէն, հողի տակէն եմ բռններ » :

Ասոր վրայ՝ — Հէյ վախ, կ'ըսեն, հապարդող կ'ըսէ կնիկը, մարդն իր խեղքը կորուսեր է : Ու յիմարի տեղ դնելով, թեւերը կը կապեն տանին իր տունը չուանով մի կը փաթթեն սիւնը, իրիկուան ամէն մարդ կը քաշուի իր տունը : Երբոր մինակ կը մնան, կնիկ կ'երթայ մօտ, կ'ըսէ . — Ի՞նչպէս, կնկան չարէն չե՞ս վախնայ, այս ամենէն պղտիկն է : Մարդ աղաչանքներ կ'ընէ թէ, «Քո Աստուծոյ սէր, կնիկ, կապերս քակէ, զիս այս փորձանքէն ազատէ . ուխտ եղնի, որ առջի աղօթքս կնկան շառէն ազատուելու համար ընեմ ամէն օր :

ԺԸ.

ԵՐԵՔ ԵՂԲԱՅՐՆԵՐ

Բաղդատու Սալիֆայի անունն էլած էր թէ շատ խմաստուն մ'է, ու շատ արդար դատաստան կը տեսնայ : Երեք գիտնական մարդիկ ընկերութեամբ ճամբայ կ'իյնան եր-

Թալու եւ զինքն տեսնալու : Ճամբու հետ մէկն կ'ըսէ . « Ընկերներ , ուղտ մի անցեր է այս ճանապարհէն , եւ ան ուղտի մէկ աչքը կոյր է ու առջի ակռաներ թափուած » : Մէկալն կ'ըսէ , « Այո , եւ ուղտին մէկ կողմը ցորեն՝ միւս կողմն մեղր է բարձուած » : Երրորդ ընկերն ալ կ'ըսէ . « Այդ ուղտին վրայ երկու հոգւով (յղի) կնիկ մը հեծեր է » :

Քիչ մը կը յառաջանան , կը տեսնան որ մարդ մը իրենց ետեւէն կը վազէ , կուգայ կը հարցնէ թէ — Տեսեր են ուղտ մը որ իրեն է , եւ կորսուեր էր : Ասոնք ալ կ'ըսեն թէ « Մէկ աչքը կոյր եւ առջի ակռաները թափած . — հա : « Մէկ կողմը ցորեն մէկ կողմը մեղր բարձած . — հա : « Յղի կնիկ մը վրան հեծած . — հա : Ու կ'ազաչէ թէ՛ ո՞ր կողմ՝ գնաց իր ուղտը , ո՞ր տեսան , ըսեն , որ երթայ գանայ : Երեքը մէկ բերան պատասխան տուին թէ՛ իրենք չեն տեսած այն ուղտը : Բայց մարդը զանոնք գող կարծելով մինչեւ Խալիֆային քով անոնց հետ գնաց , եւ գանգատ ըրաւ Խալիֆային թէ՛ Ասոնք իմ ուղտը տեսեր են , եւ վրայի բեռն ու կնիկս ինծի կը պատմեն . բայց կ'ըսեն չենք տեսեր . մեր դատաստանն արա : Խալիֆան կը հարցու թէ , թէ որ չէք տեսեր , ինչպէս գիտէք այդ նշանները : Առաջինն կ'ըսէ , Ես իմացայ որ ուղտի մէկ աչքը կոյր էր եւ առջի ակռաները թափուած , որովհետեւ ճամբու մէկ կողմն միայն արածացեր էր ,

եւ խոտերու երկու քովերը կրծած, բայց միջին բոյսը կը մնար: Երկրորդն կ'ըսէ. Ես խնացայ որ մէկ կողմն ցորեն էր բարձուած ու մէկ կողմն մեղր, որովհետեւ իր նստած տեղն՝ մէկ կողմն ճանճեր կային, միւս կողմն հաւքեր: Երրորդն կ'ըսէ. Ես խնացայ երկու հոգւով կնիկ մը՝ հեծուկ էր, որովհետեւ ուղտի նստած տեղը՝ երբ ինքն էլ իջեր նըստեր էր, ելած ատեն ձեռքերը գետինը դընելով էլած էր:

Խալիֆայն կը զարմանայ ասոնց խմաստութեան. եւ հրաման կ'ընէ որ իրիկուն պալատը հացի հրաւիրեն, հացէն յետոյ սենեակը կը քաշուին, եւ պալատի ծառայն կը լսէ որ անոնցմէ մէկն կ'ըսէր. «Մեր կերած բրինձը աղէկ բրինձ էր, բայց մեռելհոտ կը բուրէր: Մէկը կ'ըսէ. «Մեր կերած միսը աղէկ միս էր, բայց շան հոտ կը բուրէր: Մէկը կ'ըսէ. «Մեր խմած գինին աղէկ գինի էր, բայց արիւնի համ ու հոտ ունէր»:

Խալիֆայն կը լսէ, ու քննութիւն կը բանայ կ'խմանայ որ այդ բրինձի արտը մեռելոց գրեզման է եղեր. մորթած գառն նոր ծնած ատենը ծնած շան մը կաթնէ ծծեր. եւ գինին քամած ատենը՝ խաղող կոխողի ոտքը կտարած դանակի մը բերանը կոխեր, արիւն է վազեր գինւոյ հետ խառնուեր: Կը կանչէ այդ երեք ընկերները, շատ փառք պատիւի կը հասցունէ իրենց գիւնականութեան համար, եւ ուղար կտրանցունողն զլուխ կախած կ'երթայ ետ:

ԺԹ.

ՈՍԿԵՐԻՉ ԵՒ ԻՒՐ ԿԻՆ

Ոսկերիչ մը եւ իւր կիները կը բնակէին Երջանկութեամբ եւ սիրով, այնպէս որ տիպարու օրինակ դարձեր էին ամուսնական սիրելութեան: Ասոնք սովորութիւն ունէին որ գիշերները իրենց ճրագը մինչեւ լոյս չէին մարեր: Օր մի թագաւորն ու թագուհին խօսք բացին թէ շնորհք որո՞ւն է: Թագաւոր կ'ըսէր թէ՝ Ոսկերչի շնորհքն է. թագուհին կը պնդէր թէ՝ չէ, կնկան շնորհքն է, որ այդքան սէր ունին: Փորձ մը ուզեցին ընել: Թագուհին զրկեց աղջիկ ծառայ մը ոսկերչին թէ՝ թող իր կիներն մահացընէ, որովհետեւ աչքը ձգեր է, սիրեր է զինքն. պալատը պիտի թողու, եւ անոր կին պիտի լինի: Ոսկերիչ կը պատասխանէ, Ես իմ կիներ չեմ փոխեր թագաւորութեան հետ, Աստուծոյ ատւածէն դո՛հ եմ, հազար թագուհի հետ իմ կինս չեմ փոխեր: Կուգայ ծառայն, կը պատմէ պատասխանը: Միւս օրը թագաւորի կողմէն մարդ կ'երթայ ոսկերչի կնկան, թէ՝ Թագաւոր քեզ հաւներ է, կուզէ որ իրեն կին առնէ, եթէ սպաննէ իւր էրիկը: Կիներ քանի մ'անգամ կը հարցնէ թէ՝ ՂճՐԳ, ՂճՐԳ: - ՂճՐԳ, կ'ըսէ ծառայն: Ուրեմն ես այս գիշեր կ'սպաննեմ էրիկս, կ'ըսէ կինը, եւ այս ձեզ նշան, երբ մեր տան ճրագ

տեսնաք մարեր է, ես պիտի սկսիմ սպանութիւնը: Ծառայն կը դառնայ եւ կը սրատմէ թագաւորին, թագաւոր կը սրատուիրէ որ նային ճրագին, եթէ ստոյգ մարէ, վազեն օգնութեան:

Ոսկերիչ իրիկուն կուգայ, կուտեն՛, կը խմեն, կը խօսին, կը խնդան, ասպա գլուխը կը դնէ կնկան ծնկան վրայ կը քնանայ: Կնիկ կասը կը ձգէ էրկան սօկը, ճրագ կը փչէ, կասը կ'ողորէ: Մինչեւ թագաւորի մարգիկ կը հասնին, խեղճ ոսկերիչը խեղդուեր էր:

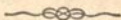
Թագաւոր գիշերանց կը կանչէ իր վազիրը հրաման կ'ընէ թէ. Աւաւօտուն ես կ'երթամ ստոտելու, իրիկուան դառնալուս պիտի մէկ հոգի շմայ կնիկ ազգէն ողջ. մեծ ու սլզտիկ թրէ անցունես: Վազիր կ'երթայ իր ծերունի հօր կը յայտնէ այս սարսափելի հրամանը, եւ ծերունին կ'արգիլէ. Մի՛ գործադրեր կ'ըսէ, ես խօսք կը հասկցնեմ թագաւորին, դու մէկ երկու օր հեռացիր, պահէ քո երեսը: Իրիկունը կը դառնայ թագաւորը եւ կը տեսնայ որ կնիկներ կ'եննեն կը մօնեն, բանի գործի հետ են: Կատաղութիւն կը բռնէ թագաւորին, վազիրը կը կանչէ, բայց վազիրին հայրը աչքին առջեւ կը տեսնայ: « Ուր է տղագ, կ'ըսէ, աւաջ անոր գլուխ, յետոյ կնիկներուն, կտրել տամ պիտի, հահահիմա: Ծերունին թագաւորի ծունկուըներուն կը սլլուի, կ'աղերսէ թէ խօսք մ'ունի ըսելիք, լսէ, ասպա գործադրէ: Պալատը կը

հասնի, կ'իջնայ, հրաման կ'ընէ որ պատմէ :
Մէկ կողմէն ալ զօրքերուն հրաման կուտայ
որ պատրաստ կենան կնիկները կոտորելու :

Ծերունին կը պատմէ : Ո՛վ թագաւոր,
քո հօր փառաւոր թագաւորութեան օրերը,
ես անոր վազիրն էի, որսի ելեր էինք, եւ
ես հեռացայ դէպ ի գիւղ մը, որսս մողոր-
ցուցած էր զիս, յանկարծ ձիաւոր մը քո-
վէս կ'անցնէր, զէնքս անոր դարձուցի, ան-
ձայն ետեւ դարձաւ, եւ զիս իմ ձիոյ վրա-
յէն մէկ ձեռքով վերցնելով, կապեց ու կա-
խեց իր ձիու թամբէն յառաջուստ, ձիս ալ
իր ձիու ետեւէն : Հասանք գերեզմանատուն
մը, երկու նոր փոսեր փորուած էին, ա-
ղէկ մը դիտեց եւ գեղին գլուխը մեծ ա-
պարանքի մը պարսպի տակն իջաւ : Ես կապ-
ուած էի արդէն, ձիերն ալ ծառի մը կա-
պեց, ելաւ պարիսպն ի վեր. եւ ահա պարսպի
վրայէն դեռ նոր գլուխը կտրած մարդու մը
դիակը վար գլորեց, ու քաշելով տարաւ
գերեզմանոց : Ես կը սարսափէի թէ մէկ
փոսն այս սպանելոյն՝ միւսն ալ ինձ համար
էր : Բայց նա իմ կապս քակեց, մէկտեղ հո-
ղեցինք դիակը : Դարձաւ ինձ ասաց. «Մտիկ
ըրէ. եւ ինչ որ կը լսես ինձմէ, գնա թագա-
ւորին ու մարդոց պատմէ. Ես կնիկ եմ, իմ
էրիկս շատ կը սիրէի, այս շար իշխանը աչք
ձգեր էր յիս. եւ էրիկս սպաներ էր, կար-
ծելով թէ ես սխալի սիրեմ զինքն. բայց ես
իմ էրկանս սիրոյն՝ ուխտ ըրի որ այդ շար

մարդն սպանեմ, անոր գլուխը էրկանս ոտներու տակ թաղեմ, վերջն ալ զիս սպանեմ, եւ էրկանս քով թաղուիմ. քո Աստուած կը սիրես զիս թաղէ, ու ըսածներս պատմէ » ըսաւ. զինքն ալ սպաննեց եւ ես կատարեցի իւր փափագը: Ահա հաւատարիմ եւ կտրիճ կնիկ մը: Եթէ ոսկերչի մը կնիկը սլատճառ տուաւ ձեզ բոլոր կիները ջնջելու, թող այս կինն ալ պատճառ լինի կանանց ցեղը փրկելու: Ինչու բարի կիները կորչին մէկին չարութեան համար:

Թագաւոր համոզուեցաւ եւ հրաման տուաւ որ մինակ ոսկերչի կինը չարաչար մահուամբ սպանեն. ու միւսները տալրեցան:

Ի.

ԽԵԼՔՆ ՈՒ ԲԱՂԴ

Խելքն ու բաղդը խօսքով կռիւի բռնուեր էին, բաղդը կ'ըսէր. Մարդիկ ինձմով մարդեան, խելքը կ'ըսէր՝ ինձմով: Թէպէտ դատաւորի չգնացին, բայց իրենց մէջ սոյնման դրին որ մէկը մէկալի ըրածին չխառնուի: Իրենց այս սղայմանը տեսնուեցաւ գիւղացիի մը վրայ:

Գիւղացին ըստ իւր սովորութեան առաւ արօրն ու գնաց արտը վարելու. հարօրն ասը՝ առաւ ակոսի մէջ, մարդը տեսաւ որ ՀՕ՝ գու-

գում մի կայ հողի մէջ, վերուց որ մէջը իլին
ոսկի: Է՛ ինչ անեմ ինչ չանեմ, մէյ մը կը
մտածէ որ շատ մեծ բաներ կրնամ ընել, շատ
մեծ մարդ կրնամ լինիլ. մէյ մ'ալ կը մտա-
ծէ որ հասլա թէ որ գողերն իմանան, գան
գողնալու. ես դիմանամ, զիս սպաննեն . . . :
Ս.յս շուարման մէջ, կը տեսնայ որ իրենց
երկրի դատաւորը ճանապարհէն կ'անցնի,
կ'որոչէ թէ ոսկիներ տամ դատաւորին, եւ
ես հանգիստ իմ գործիս նայիմ: Կը վազէ
կանչէ դատաւորը ու կը բերէ իր արտին մէջ:

Մարդուն խելքը գլուխը կուգայ,
ոսկին կը ծածկէ ու կ'ըսէ. Ս.դայ, դու դա-
տաւոր մարդ ես, գիտուն ես, ինձ ասա,
իմ այս երկու եզներէն ո՞ր մէկն է աղէկ:
Դատաւոր նեղսրտելով կը թողու կերթայ:
Խելքն ալ կը հեռանայ, ու մարդը նորէն կը
շուարի, թէ ինչո՞ւ ոսկիք չ'տուի, ի՞նչ պի-
տի ընեմ, ո՞ւր պիտի պահեմ. մինչեւ իրիկ-
ուան անգործ կը մնայ ու այս բանի վրայ
կը մտածէ, կը տեսնայ որ դատաւորը գե-
ղէն դարձաւ կերթայ. կը վազէ առջեւ,
կ'աղաչէ որ մէկ անգամ ալ գայ իր արտը իր
լուծքի խեչ ու երթայ: Դատաւոր կը զգայ
որ բան մը կայ այստեղ, կուգայ: Մարդուն
խելքը գլուխ կուգայ, եւ դատաւորին կը-
սէ. կ'աղաչեմ չ'առնուիս. այս իմ արտին
նայէ, երէկուան վարածս շատ է թէ այ-
սօրուան, դու գիտուն մարդ ես: Դատաւոր
ծուռ տեղ կը դնէ մարդը ու ծիծղալով կը

հեռանայ : Խելքն ալ կը հեռանայ արտի մէկ
կողմն կը նստի : Մարդն իր գլուխը կը ծե-
ծէ , ու կըսէ . Ջանըմ ինչո՞ւ չ'տուի . հա՛ ,
հա . ես ս'ըր պահեմ , ու ի՞նչպէս պահեմ :
Կը բերէ գուգու՞մ ոսկին կը դնէ հացի մէ-
զարի մէջ կը շալկէ , կուգայ տունը , կը
կանչէ . « Կնիկ , կնիկ , զեզներ կապէ , խոտ
տուր , հարօրն առ ներս , ես երթամ դա-
տաւորին գամ » : Կնիկ կը նայէ որ մէզար
էրկան շալակն է , ու մէջը բան մը կայ , ու
չ'դներ վար . կը մտածէ որ նոր բան մը սլի-
տի եղնի . ինչ ընէ որ խմանայ , կը պատաս-
խանէ էրկան թէ՛՝ Եզներ կապել իմ ի՞նչ
գործն է , ես ոչխարն ու կովեր ներս կառ-
նեմ , կը կթեմ , դու քս եզներ կապէ , ուր
կերթաս գնա » : Մարդը մէզար կը դնէ
գուռը , եզներ ներս կընէ , եւ մինչեւ կը
կապէ կելնէ , կնիկն մէզար բացեր , գու՞մ-
գու՞մով ոսկիններն առեր , ու անոր չափ
քար մի սլուէր մէզարը , դրեր իր տեղը :
Մարդը շուտմաշուտ կ'առնէ մէզար կերթայ
կը դնէ դատաւորի տոջեւ : « Առ տա , քեզ
ընծայ եմ բերեր » կըսէ : Կը բանան որ քար
մ'է , մարդն ալ կը զարմանայ , ու դատաւոր
կը նեղարտի , բայց կը մտածէ թէ՛՝ Այս մար-
դուն մօտ խօսք մի բան մի սլիտի լինի :

Կը դնէ բռնատուն , ու երկու մարդ կը դնէ
գուռը որ նային թէ ի՞նչ կընէ ու ի՞նչ կըսէ ,
իրեն խնաց տան : Մարդն ինքն իրեն մտքով
կըսէ , ու ձեռքերով կընէ . Գուգու՞մն այս-

քան էր , բերանը այսքան , փորն այսքան , տակն այսքան , ու մէջի ոսկին այսքան : Նայողներ կը պատմեն թատաւորին թէ երկու ձեռքով բան մը կը չափէ ու խօսք չընէր : « Կանչեցէք » , կըսէ դատաւոր : Մարդ կը բերեն , եւ կը հարցու թէ՝ Ի՞նչ բան էր ձեռներովդ կը չափէիր : Մարդու խելքը կուգայ գլուխը եւ պատասխան կուտայ թէ՝ « Ես կը չափէի քո գլուխն այսքան է , քո վիզն այսքան , քո փորն այսքան , քո մօրուսն այսքան , ու կըսէի թէ Դո՞ւ ես մեծ թէ մեր մօրուքով է՞ծը » : Սաստիկ կը բարկանայ դատաւոր , ու հրաման կընէ որ տանին կախեն այս մարդը : Կը տանին որ ճօպանը ճիտը պիտի ձգեն , կըսէ . « Զիտ մի՛ խեղդէք , ես կերթամ բաստին կը խօսիմ » : Դատաւոր հրաման կընէ որ ճիշդն ըսէ թէ Ի՞նչ էր կը չափէր բռնատան մէջը : Մարդը կըսէ . Ես զէս ու զէն չեմ գիտեր , աւարցէք թէ որ ճօպան իմ ճըտէն չհանէիք , ես պիտի խեղդուէի , ահա ձեզի ճշմարիտն » :

Ասոր վրայ կը ծիծաղի դատաւորն ու կ'ազատէ մարդը , կուգայ տունը , իր բազդն ու խելքը մեղայ կուտան իրարու , կը միաբանին ու կըսեն՝ Բազդը ի՞նչ քով , ի՞նչ քն ալ Բազդով կընան մարդը մարդ ընել :

ԻՍ .

Դ Ը Ժ Ի Կ Ո Ն

Դըժիկոնն աղքատ ու անբաղդ մարդ էր , իր բոլոր ունեցածն էր երկու այծ եւ մէկ կով , կոփն ալ տըռճըկունն (վեր վեր ցատկող) : Դըժիկոնի կինը անզգամ էր , շատ նեղութիւն կուտար էրկան , կըսէր . Գնա հեռի երկիրները , դատում ըրէ , վաստակ ըրէ , տուն տեղ չինէ , հագուստ կապուստ ըեր ինծի , եզներ ու մաքրներ գնէ , ձի գնէ , եւ այլն :

Դըժիկոնն օր մի ելաւ իր կոփն առաւ ու անթրոցը ձեռք բռնեց , տնէն ինկաւ դուրս . « Առնեմ գլուխս կորսուիմ , կըսէր , այս անզգամ կնկան ձեռքէն » : Կընիկն ալ սյնալէս կուզէր : Դըժիկոնն կովը կթելով ուտելով , ու յոգնած ատեն ալ հեծնելով , անթրոցը վեր թեւին , մոլորուած կերթար , եւ վախէն ջրի պէս կերերար , խեղճը ի՞նչ ընէր . աղէկ էր չար մարդոց չար գազանի բաժին լինէր , ոչ թէ անզգամ կնկան ձեռքն ինկնէր :

Խոտով տեղերը կովը կ'արածար , ինքն ալ կը քնանար , ճանճեր կը խայթէին զինքն . անիծեց կինը , եւ ուժով մը իր մէկ ափին մէջ բռնեց ճանճերը , ճըմուեց . ու համրեց որ եօթն ճանճ մէկուց սպաներ էր : Քաջալերութիւն էկաւ վրան , էլաւ հեծաւ ձին , եւ իրիկուն դեղի մը մօտերը իջաւ , դավրիչի մը

Թուղթ մի գրեւ տուաւ թէ՛ « Դըժիկոնն եմ
ես, մէկ ձեռքով եօթն հոգի սպանած եմ » .
ու այս թուղթը կապեց կովի ճակատին՝
կոտոշներուն մէջ :

Գնաց հեռացաւ շէներէն, հասաւ կա-
նանջ դաշտ մի, ու դաշտի գլուխը կը տես-
նուէր քօշկ ու սարայ մի. պառկեցաւ դաշ-
տին մէջ կը քնանար : Եօթն եղբայր կը բը-
նակէին այդ քօշկը, եւ մէկ եղբայրը վա-
զեց տեսնալու թէ ո՞վ է այն մարդ որ հա-
մարձակեր եկեր մտեր իրենց հողը. նախ
կովի ճակատին վրայի գիրը կարդաց, եւ
սկսաւ մտածել թէ. Այս մարդը մէկ ձեռքով
եօթն հոգի սպաներ է. եթէ այդքան կըտ-
րի՞ճ չ'լինէր, միթէ կրնա՞ր այստեղ հասնիլ,
կ'իշխէ՞ր այսպէս անհոգ քնանալ. ինչ սիրտ,
ինչ քաջութիւն, որ ոչ զէնք առեր, ոչ ըն-
կեր, եւ ոչ ձի. այս, այս մարդ չափազանց
կտրի՞ճ մէկն է : Կը դառնայ եղբայրներուն
կը սլատմէ իր տեսած ու խորհածը, ու ա-
մէնքն ալ կ'եւնեն կուգան մեծարելու եւ ի-
րենց տունը հրաւիրելու Դըժիկոնը : Կովն
ասոնց գալն կը խրաչի, տըռճիկ կընէ, եւ
կը բառաչէ : Այս ձայնէն վեր կը թռի Դըժի-
կոն, տեսնալով եօթն հոգի իր առջեւ, ան-
թրոց կը վերցու՝ դողալով հեռուն կը կե-
նայ : Ասոնք կը կարծեն թէ բարկացաւ ի-
րենց վրայ, թէ՛ կատաղութենէն կը դողայ,
թէ՛ մէկ ձեռքով եօթն եղբայրն ալ մէկանց
պիտի սպաննէ : Կ'ազաչեն զինքն, կը հաս-

կըցունեն թէ ի՞նչ բանի համար եկած են ,
 թէ՛ իրենք եօթն եղբարք մեծ անուն ունին
 կտրճութեան , եթէ ինքն ալ անոնց մեծ եղ-
 բայր լինի , շատ երջանիկ պիտի լինին , թէ՛
 իրենց տուն տեղը եւ զիրենք անոր կամաց
 կը յանձնեն : Դողալէ կը դադրի Դըժիկոն ,
 Թող ձեր ասածի պէս լինի , կըսէ : կը տա-
 նին տունը , վերին գլուխ կը նստեցնեն , ա-
 մէն բարութենէն կը դենն իր առջեւ , ու
 իրենք ձեռները խաչ կապած ծառայութիւն
 կընեն : Դըժիկոն խոր մտածմունքի մէջ է ,
 թէ այս փորձանքէն ի՞նչպէս ելնէ , եւ թէ՛
 կը վախնայ զինքն չ'սպանեն : Ասոնք ալ կը
 կարծեն թէ՛ ի՞նչ խորունկ խելացի ու մեծ
 հոգի մարդ է , որ իրենց երեսը չ'նայիր , չը
 խօսիր . կը հազան , կը հազմզան (յիշեցնե-
 լու համար նշան) , եւ Դըժիկոն հրաման
 կուտայ որ նստին : Հանգստանալէն յետոյ
 կը հարցնեն . Աղայ , քո ձին , քո զէնք , քո
 ծառաներ ո՞ր ես թողեր , հրամանք արա
 երթանք բերենք : Դըժիկոն կըսէ . Ձէնք ու
 ձի վախկոտ մարդոց ասպաւէն է . ես գոր-
 ծածած չեմ երբէք , պէտք չէ եղած , եթէ
 մեծ կռիւի բռնուիմ , այն ատեն ձի եւ զէնք
 կը գործածեմ . իսկ ծառայի երբէք պէտք
 չունիմ , աշխարհ իմ ծառաներն են . դուք
 տեսաք որ ես մէկ փայտ եւ մէկ կով ու-
 նենալով ապահով մինչեւ այստեղ հասեր
 եմ . ես Դըժիկոնն եմ , մէկ ափով եօթն հոգի
 կը սպաննեմ :

Օրէ օր իրենց մեծարանք ու հիացումն կ'աւելցնեն Դրժիկոնին վրայ, եւ իրենց մէկ հատիկ խուռնի խօրօտիկ քոյրն ալ կը կամենան տալ անոր: Դրժիկոն գիտէ որ ինքն անարժան է անոր, բայց բռնուեր է, «է՛հ, կըսէ, ձեր խաթեր համար կ'առնեմ»:

Կը բերեն թանկագին հագուստներ կը հագցնեն Դրժիկոնին, չքեղ հարսնիք կընեն, եւ այս ձայնը կը տարածուի չորս կողմը: Չորս փաշաներ այդ աղջիկ ուզեր էին, եղբայրներ չէին տուած, այդ չորս փաշաներն ալ զօրքով եկան կռիւ վեր եօթն եղբարց:

Դրժիկոն աղայն իր սարսափից, կծկուեր նստեր է, կուզէ որ գետին սլատուուի, մէջն անցնի. փախչելու ճար կը մտածէ, ճար չը կայ: Եւ ահա այս սլահուս եօթն եղբարք ներս կը մտնեն, խոնարհութիւն կընեն, եղածն իրեն իմաց կուտան, ու կըսեն. Քո հրամանն ինչ է, կռիւի կելնե՞ս թէ քո ծառաներդ երթանք: Կը տեսնան որ Դրժիկոնին ակռաներ կը չըրկչըրսկան, իր սրտի վախուցն է, բայց անոնք կը կարծեն թէ արիւնը կեռայ, ու ելլելուն պէս՝ այդքան կատաղութեամբ ամէնքը պիտի սատկեցնէ: Ուստի կըսեն. Աղայ, թէ կուզես մենք երթանք կռուինք, եթէ անոնք զօռ եղան, քեզ մարդ կը զրկենք, եկուր»: Շատ աղէկ, կըսէ: Կերթան: Կռիւ կ'սկսին:

Եօթն եղբարց անուռն ելած էր ու ահն ինկած էր թշնամեաց վրայ, հիմայ ալ որ գի-

տեն թէ՛ փեսայ մի ալ եկեր իրենց որ մէկ ձեռքով եօթն մարդ կ'սպաննէ, աւելի կը վախնան: Բայց ի վերջոյ կը զօրանան, եւ եօթն եղբարք կ'սկսին քիչ մը տկարանալ. մէկ եղբայրը կը զրկեն Դըժիկոնին թէ՛ Հասիր, նեղ մնացինք, կրակոտ ձի մը, ու ընտիր զէնքեր սլատրաստ են: Դըժիկոն ի՞նչ հող տայ իր գլխին, վերջապէս որոշեց որ երթայ կռիւ, եւ զինքը ձգէ սուրերու բերանը, մեռնի ազատուի խայտառակութենէն: Ձին խնայաւ որ իր հեծնողն խաշխփ անվարժ է, առաւ դլուին ու թռաւ, Դըժիկոն չ'կրնար զսպել, բայց տեսնողներ գիտեն թէ՛ քաջութենէն կը վազցնէ ձին որ հասնի սատկեցնէ թշնամիները: Ձին անցաւ թշնամեաց մէջը, թշնամիք զիրար կը կոտորեն. թէ՛ ո՞վ ասոր գէմ կրնայ կենալ: Դըժիկոնի հոգին մնացեր կորեկի մը շափ, կը սլատահի ծառի մը, կը սլլուի անոր ճիւղերուն, ձին տակէն կը փախչի, դու մի՛ բսեր ծառը փուտ էր, թափէն ծառը քօքահան կը լինի. այլ եւս թշնամեաց վրայ հոգի չ'մնար, զիրար կոտորելով կը փախչին, « Ը՛ռուր, կըսեն, ահագին ծառը քօքահան ըրաւ, եւ անով զմեզ սլտի ջախջախէ » :

Եօթն եղբայրներ կը վազեն կը գրկեն իրենց դիւցազն փեսայն, եւ անոր ոտներուն տակ կ'իյնան. ի՞նչ քաջութիւն, ի՞նչ մեծ յաղթութիւն կ'ազազակեն, եւ մեծ փառօք կը վերցնեն տունը կը բերեն:

Կռիւ ընողները խորհուրդ կ'ընեն թէ՛ ի՞նչ ընենք որ Դըժիկոն մեզմէ վրէժ չ'հանէ : Հազարական հատ գառնով մաքի , տասնական հատ մատակ ձի քուռակներ ետեւէն , ու շատ այլ եւ այլ ընծաներ կ'առնեն գան Դըժիկոնին , եւ անոր հսպատակութիւն կու խոստանան :

Ի Բ .

ԹԻՖԼԻՉՈՒ ՏՈՒՆԵԱ - ԳՈՒԶԱԼԻՆ

Ժամանակաւ Բաղդադցի վաճառական մը անհատնում վարիէթ դիպեր էր , կին մը եւ տղայ մը ունէր : Վասիէթ ըրաւ իր տղային թէ , « Օղուլ , տեսնա որ իմ ունեցածներս թագաւորները չունին , քեզի կը թողում , իմ գործս շարունակէ եւ ունեցածս վայելէ , միայն թէ՛ թիֆլիս չ'երթաս » : Կնիկան ալ իր ունեւորութեան սըռը կու յանձնէ , ու « թէ որ տղաս տղքատնայ , այն ժամանակ սըռը տղայիս յայտնէ » , կըսէ : Մարդը կու մեռնի : Տղան հօրը գործ կըսկսի , քառսուն բեռ ապրանք կու կապէ , կու բեռցնէ կերթայ Արզրում , խան մը կիջնայ , կու տեսնայ որ օտային մէկը երկու փարիչան մարդ կայ . կու կանչէ կու հարցունէ թէ՛ գարդերնիդ ի՞նչ է : Անոնք կըսեն թէ՛ Ըսելու բան չէ : Բայց վաճառականի սիրտը այնչափ կու ցաւի , որ կը-

սէ . Աղաներ, ըսէք, խմբողոր ունեցածս ձեր
օղուրը տի խարջեմ, ու ձեր դարդին դար-
ման տի անեմ: Վերջապէս կըսեն. «Աղայ,
քըջքէ՛ բասս չի գայանք քեզ, դուն ալ մեզի
պէս տի ըլլիս: Մենք քեզի պէս բազիրկան
էանք, գնացանք Թիֆլիս, լսեցանք որ հոն
Թագաւորին աղջիկ մը կայ, որ Տունեա Գո-
ղալի կըսեն, ուզեցանք տեսնել, ըսին թէ՛
քառսուն լիրայ է մէկ անգամ՝ ճամին (ապա-
կիին) ետեւէն տեսնելը: Տունք քառսուն
լիրան, տեսանք, ու ալ ետ չի կեցանք մինչեւ
որ սաքսան բեռ մալերնիս հատաւ, ալ ոչ
աղջիկը մեզի երեւցաւ, ոչ մեր ձեռքն ալ
բան մնաց: Մարդ մը մեր երեսը չը նայիր»:

Բաղդադցին հանեց քանիմ լիրայ տուաւ
աղոնց, իր բեռները բեռցուց, շիտակ գնաց
Թիֆլիս, տուաւ քառսուն լիրան Տիւնեա-
Գողալի տեսոյն, ու ալ ետ չ'կեցաւ. մինչեւ
ձեռք եղած մալն ու ստակը հատցուց: Դար-
ձաւ մօր քով, գլխէն անցածը պատմեց,
լացաւ, աղաչեց մօրը, թէ՛ Հօրս սըռտունը
բան մը կայ նէ՛ դուրս հան, մեր ապրուստն
ընենք, մեր նամուսը պահենք: Մարը տվաւ
տղային պարսապ քէսայ մը (քսակ), ու ըսաւ,
Ասօր քառսուն փարայ դիր ադոր մէջը, վաղ
պիտի տեսնաս որ քառսուն լիրայ է եղեր,
երեք տարի՛ փարան՝ լիրայ կուլի, ետեւ լի-
րայ մէջը դնե՞ս՝ փարայ կուլի, ու սէնկ ե-
րեք տարուց երեք տարին սըռը կու փոխուի:

Աս բարով բան է, ըսաւ տղան, ասով

բարով կ'ապրիմ ես : Շիտակ կերթայ թիֆլիս ,
ամմէն իրիկուն Տունեա Գուզալին տես կու
տայ քառսուն ոսկի , ու ստակը չ'հատնիր :
Աղջկան զարմանք կը բռնէ , իրիկուն մը աս
տղան հացկերոյթի կը ձէնէ (կանչել , հրա-
ւիրել) , սիրտը կ'որսայ , թէ՛ ես քեզիտի առ-
նեմ թէ որ ինծի ըսես քո վարիաթի սըռը :
Ջահիլ տղաներ ե՞րբ չեն խաբուած կանանց
ազգին : Մարդն իր սըռը կը յայտնէ , քէսան
կը ցուցնէ : Տունեա Գուզալին դեղով գինի
կը խմցնէ տղային , քէսան ծոցէն կը հանէ ,
մէկալ օր տղան իր տնէն կը վռնտէ : Տղան
կը դառնայ մօր քով , ոտքը կ'իյնայ . թօբա՛
կընէ , որ մէյմըն ալ թիֆլիս չերթայ , դրացի ,
բարեկամ մէջ կը ձգէ : Վերջապէս , մօր սիրտ
է , չ'զիմանար , կերթայ սըռտունէն քուլահ
մը (գտակ) կը բերէ . կըսէ . « Աս քուլահի մա-
րիֆաթն այն է որ երբ գլուխդ դնես՝ դու
կը տեսնաս ուրիշները , բայց ուրիշներ քեզի
չեն տեսնար » : Տղայի ուզած բաննէ եղեր :
Քուլահը զափմիշ ընելուն պէս , շիտակ թիֆ-
լիս , ուր ե՞ս , էկայ : կը մտնայ Տունեա Գու-
զալի տունը , ուզած ատեն ուզածին չափ
սէյր կընէ : Ադոնք կիմանան որ մէկը կայ
տանը մէջը , բայց չեն տեսնար , ինչ հնարք
կընեն՝ չըլլիր : Օր մը աղջկան միտքը կուգայ
աս տղան , անունը կու կանչէ , կու գերենայ
(կ'աղերսէ) , թէ՛ երեւցիր ինծի , ես քեզի
պիտի առնեմ : Տղան քուլահը գլխէն հանեց ,
երեւցաւ : Աղջիկ հազար կտոր ըլլելով , նա-

զանքներ ընելով, ըսաւ . Այ էֆէնտիմ, քու սիրովդ ես վառուեր էի, դնացած օրէդ ի վեր քու անունը կրու կանչէի, ես քուկդ էի, ու քուկինդ եմ, քու սըուդ ըսէ ինծի նայիմ: Բաղդադցին Տունեագուզալին քաղցր խօսքերէն խաբուելով, պատմեց քուլահին մարիֆաթը . հաց ու բարին քաշեցին, դեղով գինին խմցուց մարդուն, քուլահը ձեռքէն առին, ու մէկալ օր անսպառիւ կերսով գունէն դուրս ըրին:

Տղան մուրալով դարձաւ Բաղդադը, երես չունէր մօր քով երթալու:

Տղան՝ Բաղդադու մայրերը լալով արցունքով աղաչեց, դնացին իր մայրը զանմիշտ ըրին, ձեռք պագնել տուին: Տղան երդուընցաւ թէ՛ Տարածս բաները ետ պիտի բերեմ, թէ՛ օր հօրս սըուերէն սըու մ'ալ տաս ինծի: Մայրն ալ երդուընցաւ թէ, Սօն (վերջին) սըուն է մնացեր, թէ սր աս ալ ձեռքէ հանես, կը մնանք դուները անօթի ու ծարաւ: Եւ բերաւ տուաւ աղային դուգուկ մը, ու ըսաւ . Փըչէ: Քանի փչեց դուգուկը, լեռն ու ձորը սաքար կարեցաւ . (զօրքով լցաւ): Մայրն ըսաւ, Դուգուկի վարի կողմէն փչէ: Փչեց, եւ բոլորն ալ անտես եղան: Տղան ըսաւ մօրը . Հաւսա, (մայր իմ), իզնովդ (հրամանաւդ), երթամ ձեծ ընեմ ու եղածներս առնեմ գամ: Ըսել ու գնալը մէյմ, ըրաւ . հասաւ Թիֆլիս, քաղքին դէմը բարձր տեղ մը նստաւ, դուգուկը չալեց, այնքան

ասքար լցուեցաւ որ գետնի վրայ ալ տեղը
չմնաց: Քաղաքը սարսափի մէջ ինկաւ, թա-
գաւորի կողմէն մարդ գնաց հարցնելու թէ,
ի՞նչ է իրենց ուզածը: Տղան պատասխան
տվաւ. Յեծ կուզեմ, ծեծ. Գուք ընծի ի՞նչ
զանն ըրիք: Ճանչցան թէ Բաղդադցի տղան
է. թագաւոր կանչեց իր աղջիկն, ըսաւ.
Այս մեծ չարիք քո երեսէն է. գնա տղանը
տես, այս կրակի առջեւն առ՝ չէ նէ՝ ես գիտեմ
քեզի ընելիքս: Տունեագուզալին մէկը կը
խրկէ տղային թէ՝ « իրեն քով աի գամ, իր
ուզած ժամն երթանք պսակուինք. ապա թէ
մեր տունը դառնանք, որ հաւատայ, բայց
պէտք է իր ասքարը ցրուէ որ իմ երեսը չի
տեսնան»: Խարրաբերի ետեւէն աղջիկն ալ
կ'երեւայ, տղան դուդուկը վարի կողմէն կը
չալէ, խայլիւ կըլլին: Աղջիկը քով կը հասնի,
չատ կարօտ ու փափաք ցոյց կուտայ, թա-
գաւոր հօրէն ալ գիր բերած էր, որ կամք
տուեր էր զինքն փեսայ ընելու: Տղան կը
պատմէ աղջկան իր դուդուկի մարիֆաթը,
բայց ալ ձեռքէ չ'հաներ: Աղջիկ կըսէ, Դէ՛
դիր սնտուկի մէջը մօհրէ, թող տանին տունը,
դուդուկս վ ժամ շին երթար, մեղք է, պսակ-
ուինք դառնանք, մօհուրդ նայէ, դուդուկդ
հան: Տղան կը համոզուի, ու երբոր ժամին
մօտ կը հասնին, աղջիկ կըսէ. Այ, հապա
մուչայ, հօրս ու մօրս ձեռք պագնեմ, գամ,
պսակուինք: Տղան կը հաւատայ: Աղջիկ տու-
նը կը մտնայ, սնտուկը կտարել կուտայ, դու-

դու կը կը վերցնէ , եւ մարդ կը զրկէ տղային
 անարգելով քաղքէն կը վռնտեն : Տղան կը
 մտածէ թէ երթայ ո՛ւր , ոչ ումուտ մնաց
 մօր , ոչ երեսատեղ մնաց իր քաղքցւոց առ-
 ջեւ : Կ'առնէ իր գլուխ կերթայ ծովերը :
 Կ'ըսէ , երթամ իյնամ աշխարհին ծայրերը ,
 հասնիմ Ամերիկայ , ուր ինձի ճանչցող մը
 չ'կայ : Վարժող կը նստի , կ'անցնի Ռվիլիանո-
 սին վրայ , Ֆուռթուենայէն փառչալամիչ կուլի
 վափօռը , տղան տախտակի մը կտորով կենէ
 աղայ մը (կղզի) , անօթի ծարաւ հոգին կենէ ,
 աղային ծառերու պտուղներով կապրի խել
 մը ժամանակ : Օր մի կու տեսնէ խնձորի եր-
 կու ծառ , որ ոչ տեսած էր , ոչ լսած . կու
 նայի , կու հիանայ , ու կըսէ «Պու նէ' հիք-
 մէթ , այս ի՞նչ աննման ծառեր , գեղեցիկ
 աչաց տեսանելոյ , եւ հիանալի պտուղներ
 հաճոյ առ ի ուտելոյ» : Մէկ ծառին խնձորը
 մարդու մը գլխոյ չափ էր , մէկու ծառինը՝
 հասարակ խնձորի չափ : Կու վերցնէ ան մեծ
 խնձորէն հատ մը կուտէ , ուտելուն պէս
 էշ կուլի , պոչով , էրկան ականջով : Անբան
 չորքոտանին խել մը ժամանակ կ'արածվի
 աղ տեղերը , միայն գիտէր թէ ինքն մարդ
 էր ու էշ եղեր էր : Օր մի կու հասնի արածե-
 լով աղ ծառերուն տակ , եւ ան պատիկ
 խնձորէն դետին թափուածէն կուտէ , ու-
 տելուն պէս կու դառնայ կուլի առջի մարդ :
 Կու մտմտայ որ աս խնձորներ իր բանին շատ
 աղէկ կուգայ : Աղ օրեր գամի (նաւ) մի կու

տեսնայ , կու բռայ կու կանչէ , գամին մօտ
կուգայ աղային , աս մարդ երկու կերպ խն-
ծորէն ալ կ'առնէ հետ , կու մտնայ գամին :
կու հարցնեն թէ Ո՛ւր տի երթաս : կըսէ՝
Թիֆլիս : կու խղճան վրան , ձեռք մը հին
լաթ կու հագցունեն , ու առանց նաւլուի կու
բերեն : կերթայ Թիֆլիս , երկու մանր խըն-
ծոր կու պահէ . մեծերը շուկան կու դնէ
ծախէ . մէկ խնծորի գինը տասն լիրայ : Ա-
մէն մարդ կու գայ կու նայի , ամէն մարդ
կու զարմանայ , ու աղոնց վրայ կու խօսի :
Թագաւորին աղջիկը լսելով՝ բերել կուտայ ,
կու հաւնի , կու հանէ քսան ոսկին կուտայ :

Մեր մարդ կու գնէ ձեռք մի Տօք-
թօրի զգեստ , քիչ մ'ալ դեղ ու մեղ . խա-
նութ մը կու բանայ , անուն ալ կու դնէ
Տօքթօր Քարապոպո : Տունեա գուզալին
կու ձէնէ իր բարեկամները զխաֆաթի , ու
հացէն յետոյ կու բաժնէ աղ երկու խնծոր ,
քառսուն հոգի էին , քառսունն ալ ուտելուն
սէս էշ եղան ու բաղջան էլան զուլով ու
արածալով : Թագաւորն իր իշխաններով ,
քաղաքն իր մեծով պզտիկով խնայան աս բա-
նը , եկան ու իրենց աչքով ալ տեսան : Տուն-
եագուզալին կը ճանչցուէր , էշութեան մէջն
ալ ըսնաիկ էշ մ'էր եղած : Բժիշկ շմնաց ,
եկան . գացին , ճար մը չ'գտան , Թագաւորին
ըսին որ Ամերիկացի բժիշկ մը մնաց , Քարա-
պոպո անուն , կուզես ան ալ կանչենք :
Կանչեցէք , ըսաւ : Անոնք կանչելու երթան :

Անդին կարգաւոր, դաւրիշ, կարգա-
ցող, թուղթ արող, թիզ չափող, ասողի
նայող, բազլայ ձգող, ջրի թասի նայողը,
ծեր, պառաւ, լեցուեր են, ու զարմանք
բռներ զիրենք, բան մը չեն հասկնար, ճար
մը չեն կրնար ընել: Վերջապէս ամէնքը մէկ
բերան ըսին որ, Աստուծոյ սլատուհասն էր,
Տունեագուզալին իր չարութեան համար
պատժուեր էր:

Այս պահուս եկաւ Տօքթօր Քարապոպոն,
խօսք տուաւ թագաւորին թէ. Ես կըր-
նամ ասոնք մարդ ընել նորէն, բայց երկու
պայման ունիմ. Քո աղջիկդ ինծի կնութեան
տաս, եւ. ինչ որ ուզեմ ինծի տաս: Կուտամ.
կ'ըսէ. թագաւորն: Պայմանադիրը կու գրեն,
թագաւորն ու տասներկուքը կու մօհրեն.
Թուղթն կու դնէ ծոցն ու կըսէ, «Առաջին
անգամ ան երկու բազիրկեանին սէքսէն բե-
ռը կուզեմ:» Կու բերեն: Կընէ որ զրկէ, —
Չ'է, կըսեն, աղէկցուր, յապայ»: — Աղէնկ,
— Հա: — Է, բարով, բարով: «Բերէք կըսէ
Բաղդադցիին քառսուն բեռը, անոր քէսա-
նը, ան քէսայէն էլած ասքան տարուան օ-
րական քառսուն ոսկին, բերէք քիւլահը,
բերէք դուդուկը»: Ասոնց ամենն ալ կու բե-
րեն, զարմանք կու յայտնեն թէ սա մարդ
ինչպէս գիտէ ասոնք, ու կաղաչեն որ քէ-
սայի ոսկիները իրենց բաշխէ, աղքատն ոսկի
չունին խաղինան: Մեր Տօքթօր Քարապո-
պոն դուդուկը ձեռք պատրաստ կու պահէ,

որ եթէ վտանգի դայ՝ փշէ, ու ասքարն իրեն օգնութեան կանչէ: Ապա կու հանէ ծոցէն փոքրիկ խնձորները, ամէն մէկին կտոր մը կուտայ, կուտեն, կուլին մարդ այդ էջերը: Դու դուկ կը փշէ, բիւրաւ որ զօրքերով ճամբայ կ'ենեն, կուդան Արգրում, ան երկու բազիրկեանը կը գտնայ, անոնց բեռները կուտայ: Երբ Բաղդադին կու մօտենան, առաջուց մարդ կու դրկէ իր մօրը, բարեկամներ կենեն առջեւ, կու բերեն տունը, Տունեագուզալին աղայի մօրը ձեռքը կու պագնէ: Տղան կըսէ. Հարսա, ահա իմ կորուսած բաները, ահա ան աշխին, Թիֆլիսու Տունեագուզալին, որ այնքան չարչարանք հանեց քո աղայի գլուխը, մինչեւ իրեն երեսէն ես էջէկայ, ապա դարձայ մարդ եղայ ու զինքն յաղթեցի, ինքն ալ մինչեւ էջ չեղաւ՝ իր չարութենէն վազ չանցաւ: Ու հիմայ մարդ եղած է, կուդայ քո տունը. քեզի հարս կուլի:

Մեծ հարկ ու հարսնիք ըրին, քառսուն օր քառսուն դիշեր կերան խմեցին, դարկին խաղցին, ու տարան եկեղեցին առքով փառքով պսակեցին: Անոնք հասան իրենց մուրատին, մենք ալ հասնինք մերին Մուրատատուր Մշու Սուլթան Սուրբ կարատեաին:

Ի Գ .

ՊԱՌԻՈՒ ՏՂԱՆ

Թագաւոր մը աշխի մը ունէր , եղաւ կարգելու , թէլալ կու կանչէ թէ՛ բոլոր տղաներ թող գան սարայիս առջեւէն անցնին այսինչ օր : Աշխինին ալ խնձոր մը կուտայ , կըսէ , ո՛ր տղային որ հաւնիս , ադ խնձորը անոր վրան ձգէ : Աշխին խնձորը կու ձգէ պառուու տղայի մը վրայ : Թագաւորին խմաց կուտան , կու նեղանայ . Ադ չեղածք ան է , կըսէ : Մէյմ՛ալ կուգան կ'անցնին . երեք անգամ ընել կուտայ , երեք անգամն ալ պառուու տղային կու ձգէ խնձորը : Թագաւորը բարկանալով՝ աշխին ալ , տղան ալ կու վռնտէ սարայէն ու քաղքէն դուրս . կիջնան քօփրուին (կամուրջին) քով հաւբունի պէս տուն մը կար տղային : Պառաւ մայրը կը նեղանայ տղային թէ՛ Մենք մեզի ուտելիք հաց չունինք , աս աշխի՞ն ինչ էր : Աշխին կըսէ . Մի նեղանար մամա , ես ջահր մանելով կապրիմ : Վեց ամիս այսպէս կերթան : Յետոյ խորհուրդ կընեն որ տղան երթայ զուրբաթ , փարայ վաստկէ : Ելաւ շուկան , բազիրկան մը գտաւ որ սէքսէն բեռ մալով Արարիստան կերթար : Կըսէ . Իս քովդ կառնե՞ս . — Կ'առնեմ , կըսէ , ի՛նչ կուզես , — Ամիս հարիւր զուրուշ , կըսէ — Շատ աղէկ , Ա՛ռ քեզի հազար երկու հարիւր զուրուշ

տարեկանդ , գնա տունդ պահասութիւնդ հոգա , եկուր : Տղան կերթայ տուն , եւ թագաւորին աշխին կըսէ տղային թէ . Գնա ֆիլան տունը , ծեր մարդ մը կայ , ձեռք սպաք , ըսէ որ դարիրութեն կերթամ , բարա , ինծի ինչ խրատ կուտաս : կերթայ , եւ բարան կըսէ . Իմ խրատներս ասոնք են , « կէօնիւլ քիմի սէվսէ , օ՛ տըր կիւզէլի : « Սապր՝ սլաշի սէլամէ թ : « Հէր սասրտայ սլիր խէյր : » Տղան կու դառնայ տուն , աշխինին կու պատմէ , ան ալ կըսէ . Մխտքդ սրահէ աղէկ մը , ադ խօսքեր քեզի պէտք պիտի գան : Տղան Բազիրկեանին հետ ճամբայ կելնեն , կերթան Արարիստանու մօտեր եազիի մը օրթան բեռներ կիջեցնեն , ասոնցմէ առաջ սաքսան բազիրկան ալ հոն բեռներ թափեր նստեր են : Տղան հոգնած է , կու պառկի կու քունանայ : Այդքան մարդ ու հայվան ծարաւ են , ջուրի խույի մը կայ , բայց գիտեն ով որ իջնէ հոն ջուր հանելու , մէջը կու մնայ : Տղան կ'արթննայ կու տեսնայ որ թէլալ կու կանչեն կարվանին մէջը թէ՛ Ամէն մէկ բազիրկանս հազարական ղուրուշ կուտանք , սաքսան հազար ղուրուշ , այն մարդուն , որ իջնայ ջուր հանէ այս խույիէն մեզի եւ մեր հայվաններուն : Տղան սանաղլաշմիշ կուլի , խօսք կուտայ որ մտնայ . իր աղան կու մեղքընայ կուզէ արգիլել , բայց բանը բանէն անցեր . « Դու քո ձեռքովդ խույին կ'իջնաս , կըսէ , քու մեղքը քու ճխաը , բայց թէ որ

ողջ ելար, մէկ բեռ մալն ջորիով քեզի կուտասմ:» Չուանով իջեցուցին տղան, տեսաւ որ դեռ մը ջուր կու վազի, կուշտ մը խմեց: Մէյմ'ալ խույի անդի ծայրէն մենծ արաբ մը կու կանչէ աս տղային, «Հոս եկուր, հոս եկուր»: Տղան սարսափելով գնաց, տեսաւ որ երկու տղայ առեր քովը նստեր է արաբ մը, աղոց մէկն սեւ է, մէկն ճերմակ, ու կըսէ տղային, «Ես քեզնէ բան մը տի հարցունեմ, թէ որ գիտցար՝ տի խալըսիս, թէ չը գիտցար տի մեռնիս, ինչպէս որ շատեր մեռցուցած եմ, ըսէ նայիմ, իմ աս տղոցմէն բարով ո՞րն է, գէշը ո՞րն է»: Պառուտ տղայի միտքն եկաւ ծերունւոյն խրատը, եւ ըսաւ, «Կէօնիւլ քիմի սէվսէ օ՛ տըր կիւզէլի»: Արաբը մէկէն կ'ելէ աս տղային ճակատը կու պագնէ, կըսէ, «Աֆէրիմ մարդ, դուն իմ այսքան տարուան ցաւս փարատեցիր»: Յետոյ կու հարցունէ ու կ'իմանայ թէ՛ ինչո՞ւ համար իջած է ադ խույին: Տղան ալ կու սրտամէ թէ՛ ջուր տի հանեմ կարվանին, հայվաններուն: Արաբ երեք խնծոր կուտայ տղային ու կըսէ, «Չուրը հանելէդ յետոյ, երբ տի ելլես, սաքդ դեռնէն կտրած ատեն՝ խնծորի մէկը ձգէ, կէսը հասածդ ատենը՝ մէկալը ձգէ, դուրս ելլելուդ՝ մնացած խընծորը ձգէ, ու այսպէս սալամաթ կելլաս:» Երեք հաս ալ նուս կուտայ հէտիցէ, մէկն ճերմակ, մէկն կանանչ, մէկն կարմիր, «Ասոնք ալ ծոցդ դիր:» Առաւ, եւ ըսածին

սլէս ըրաւ, դուրս ելաւ, բազիրկաններն ալ իրենց սանաթին մուծիպով տուին սաքսան հազարը, իր աղան ալ բեռ մը ջորիով: Տղան ուզեց որ ադ բեռը ու փարաները դրկէ իր տունը, երեք նուռը բեռին մէջը դրած ատեն, աղան տեսաւ որ երեքն ալ միւջաֆար էր, խելքը գլխէն գնաց, բայց բարի մարդ էր չ'չարացաւ, բեռն ու ջորին տուաւ մէկ ծառային որ տանի սլառու տղայի տունը, քէօփրիւին գլուխը, սէլվի ծառին քով, ու իլմուհապէր մը բերէ: Եւ այդ տղային ալ աստիճան բարձրացուց, ըրաւ իրեն Սէիս պաշի:

Աս բազիրկանը ժամանակէ մը ետքը մեռաւ: Խաթունն ալ աս տղան իրեն զաւակ ըրաւ, եւ իր աղայի գործը կը շարունակէր, բարով հալ ու վախթ ունէր, բայց քսան տարի էր որ իր տունէն ելեր էր, որ մը խաթունէն հրաման ուզեց որ երթայ միանգամ տունը աչք աայ, եւ գնաց: Ան թող գալու ըլլի, մենք երթանք անոր տունը:

Տղայի զարիբութիւն գնալուն տարին՝ Աստուած զաւակ մը պարգեւած էր անոր, երբոր իր զրկած փարաներ, բեռն եւ նուռերը էկաւ հասաւ, կնիկը ճանչցաւ որ ադ նուները միւջաֆար էին, բայց սլառաւը կու կարծէր թէ նուռն է, կու վերցունէ որ ուտէ, « Աֆէրիմ աղան, կ'ըսէ, Աստուած բերան քեզ օրհնէ որ ինծի չես մոռցեր: Հարսը կու խլէ ձեռքէն, բարձին ետեւ կու սահէ: Պա-

ուաւը հարսին պէտուա կ'ընէ, հէրս կ'եւնէ . կ'երթայ մէկալ օտան կու նստի : Հարսը շուկայէն երեք նուս գնել կուտայ, կու բերէ կուտայ պառաւուն, Ա.ս., կեր կ'ըսէ, ինծի պէտուա մ'ըներ, ջահեւութեանս աֆ ըրէ : Հարսը պառաւուն, իրեն եւ չօճուխին վրան զլուսը կու նորէ, արծաթէ թապախի մը մէջ ան ալմաս նուսերէն մէկը ոսկի թելէ չափրայով մը կու կասէ դնէ, կուտայ կեսրոջ . ծոց ու ջորն ալ ստակներով կու լեցնէ, կ'ըսէ . Ա.ս. աս նուսը տար թագաւորին հէտիէ, եթէ թագաւորն հարցունէ թէ՛ ինչ կուզես, մուրատդ ինչէ, ասա, Փարման մը կուզեմ՝ քու փանչադ ալ վրան՝ որ ինչ որ ընեմ՝ մարդ մանի չըլլի . եւ երբ սարայը կու մտնաս, ծոցիդ փարաներն ալ սափմիչ ըրէ ծառաներուն : Ըսածին պէս կ'ընէ պառաւը : Թագաւոր կանչել կուտայ միւջափարձիներ ու կ'ըսէ : Ա.ս. նուսին գին դրէք : Կու նային եւ կ'ըսեն, Ասոր գին չը կայ, տասնըհինգ տարեկան տղայ մը դուզ տեղ մը կայնէ, քար մը ուժով վեր նետէ, մինչեւ ուր որ հասնի, այնքան տեղ ու այնքան բարձրութեամբ ոսկի շարես, դեռ գինը չէ : Թագաւոր կու նայի որ իր խազինան այդքան ոսկի չկայ : Կու հարցնեն պառաւին թէ Գի՞ն կուզես այս նուսին թէ հէտիէ բերած ես : Կ'ըսէ՝ Հէտիէ է : « Ուզէ, կ'ըսէ թագաւորն . մուրատդ ինչէ » : Պառաւը հարսէն լսածը կուզէ, եւ թագաւորն կուտայ ֆէր-

մանն: Թագաւորին աղջիկը Ֆէրմանն առնելուն պէս, օխոքը զուալներուն կու զրկէ ան ալմասներէն, ու չափազանց փարայ կու բերէ, աննման սարայ մը կու շինէ իրենց բունին քով, մեծ կտոր միւջաֆարներն ալ կու շարէ սարային ճակատը, որ ցորեկն արեւով, գիշերն ալ արեւու նման լոյս կուտային: Թագաւոր լսեց, եկաւ սարայը պատեցաւ, շատ հաւնեցաւ: Չօճուխը որ քսան տարեկան էր, աչքը մտաւ, տարաւ ու ըրաւ սարասքար, եւ այդ պատճառաւ շատ հեղ տավէթի կուգար Թագաւորը, ու ամէն օր նոր բաներ, ալմասեղէններ կու տեսնար, մտքէն չարութիւն կ'անցնէր թէ իր չունեցած ասոնք ունին, բայց սիրտը չէր թող տար որ մնաս մը ընէր, ինչու որ իր սարասքարը շատ կու սիրէր:

Հիմա պառւովու տղան եկաւ հասաւ քաղաքը, տեսաւ որ իրենց հաւ—բոյնը դրած է, բայց պարաս է, քովն ալ աղ աննման սարայը կայ: Իրիկուն ելաւ սէլվի ծառին վրայէն նայեցաւ որ, իր կնիկը երիզմանը բազմեր է սարասքարին հետ, ճանչցաւ կլինը ու միտքը պզտորեցաւ, թիֆէնիկը կու քաշէ թէ զարնէ, ծերին խրատը միտքը կուգայ թէ՛ Սապր պաշի սալամաթ: Ետ կու կենայ, քիչ մը ետքը նորէն կու նայի, կու գրգռուի, թիֆէնիկը կու քաշէ որ զարնէ կնկան, ծերին մէկալ խօսքը միտքը կուգայ թէ՛ Հէր սապրրտա պիր խէյր: Դարձեալ ետ կու կենայ

ու մտիկ կ'ընէ որ, սարսաքար կու հարցունէ թէ « Մայրիկ, իմ Դատ ո՞ղջ է, ո՞ւր է, ես գիշերս երազով տեսայ որ կուգար տունը» : Մայրն ալ կու պատմէ տղային աս հէքազը : Վսյ, կ'ըսէ տղան, ես սարսաքար եղնիմ, դու թագաւորի աղջիկ ըլլիս, աս սարայն ունենանք մենք, ու իմ Դատս զարկուծիւն քաչէ, առտուն տ'առնեմ ասքար երթամ Դատս գտնեմ բերեմ : Հայրը կու լսէ, ծառէն կ'իջնայ, առտուն մուժտասճի կու զրկէ : Թագաւորն ալ հրաման կ'ընէ մեծ ալայով ներս կու բերեն, թագաւորին կու պատմեն իրենց գլխուն էկածը, թագաւոր կ'ըսէ, Իրաւ է « Եսզու պօզուլմազ, դուք իրարու խըսմէթն էք եղեր, թաքթիրի իլլահի պէոյլէ իմիշ » : Այսուհետեւ իմ փեսան ես, կ'ըսէ : Ան ալ թագաւորին ձեռքը կու պագնէ : Թագաւորի մեռնելէն յետոյ թագաւոր կուլի : Անոնք հասան աս աշխարհի փառքին մուրատին, մենք ալ հասնինք երկնային փառքին :

ԻԴ .

ԱԼԹՈՒՆ ԲԱՇ ԲԱԼԸՂ

Ժամանակաւ Մըսըրայ թագաւորի աչքերը կը կուրնան, բժիշկներ ամէն դեղ ու դարման կ'ընեն, ճար չկայ : Թագաւոր կու լսէ թէ Ինկիլիզի երկիրը երեք հարիւր տարե-

կան բժիշկ մը կայ, գիր մը գրել կուտայ
ինկիլիզի էմբէադոռին ասպէս. « Ո՛վ վե-
հախառ մեծ թագաւոր, կ'աղաչեմ որ Ձեր
մայրաքաղաքը բնակող ծերունի տօքթօր
Ջինջինը զրկէք իմ ծառայութեանս աչքերը
լուսաւորելու. Ձեր աղէկութիւնը իմ օխոզ
սորտէն չալխաի մոռցուի, եւ Լօնտրան ինծի
բաշխածի սէս կու լինիք»:

Ն. Ծ.

Թ Ա Գ Ա Ի Ո Ր Մ Ս Ր Ո Յ

Տօքթօր Ջինջինը կու զրկեն կուգայ, կոյր
աչքերը կու քննէ, ու կ'ըսէ. « Ալթունբաշ
բալըզի մը բերէք ովկիանոսէն, անոր արիւնէն
դեղ ընեմ կու բացուին աչքերը ». եւ կու
հանէ այդ ձկան սլառները կուտայ, ու հա-
րիւր օրէն աւելի չեմ սպասեր կ'ըսէ, ե-
թէ չբերիք, կու ձգեմ կ'երթամ»: Թագա-
ւորի մէկ հատիկ զաւակը կ'ելլէ կ'առնէ հա-
րիւր թօռ եւ հարիւր մարդ, կու նստին նա-
ւեր կ'երթան ովկիանոսի մէջերը, շատ կ'աշ-
խատին, շատ ձուկեր կու հանեն, բայց Ալ-
թուն բաշը չէ: Երեք ամիսը լրանալու մօտ
է. Տօքթօրը տի երթայ. վերջին անգամ
թագաւորի տղան կ'ըսէ, Ձգեցէք այս մէկ
թօռն ալ իմ բախտիս: կու ձգեն, եւ Ալթուն-
բաշ ձուկը կուգայ դուրս: Ջրով լեցուն
մեծ շիշէի մը մէջ կու դնեն ձուկը, կու դառ-
նան: Տղան նայելով ձկան վրայ դուրս կու-
նենայ վրան, եւ երբ կու մօտենան ցամա-
քին կու բռնէ ձուկը կու ձգէ ծովը, « Թող

երթայ ապրի » , կ'ըսէ , « Պալըդ սիլմէզսէ , հալըք պիլիր » : Հօր սարայը հասնելուն , կու պատմեն . թագաւոր կու զարանայ , « Վայ , կ'ըսէ , տղաս աչք դրեր որ ես շուտ մեռնիմ , ինքն թագաւորէ , ճալատնե՛ր , տարէք տղայիս գլուխը կտրեցէ՛ք » : Բայց տղան մօրը մէկ հատիկ լինելով , լաթերը ուրիշի մը կու հագցունեն կու կախեն , եւ մայրը տղային շատ մը արծաթ ոսկի տալով կու փախցնէ հեռի կղզի մը , աս պատուէրն ալ կուտայ թէ , Ծառայ տի բռնես նէ , ամսական ուզող ծառայ չբռնես : Տղան կու հասնի կղզին , տուն մը կու վարձէ կու նստի , մարդ չմնար ամէնքն ալ կուգան ծառայելու , բայց ամսական ուզելուն համար կու ճամբէ : Օր մի Արաբ մը կուգայ թէ ինծի կու բռնես քեզի ծառայեմ : կ'ըսէ , հա՛ . ի՛նչ կուզես : կ'ըսէ , Ես փարայ շեմ ուզեր , դու ինչ որ տաս , տաս : Վար կու դնէ աս Արաբը , եւ մէկտեղ կ'ապրին : Ադ կղզիին մէջ աժդահար մի փէյդահ կուլի , որուն ահէն մարդիկ չեն կրնար դռներէն դուրս ելնել , առուտուրն , բան ու գործ , վարուցան կու դադրի , եւ կու մտածեն աղկէ քօչեն ուրիշ երկիր մը . Տեղւոյն վալին զօրք կու հանէ , խոստմունք կ'ընէ , մարդ չկայ որ սպաննէ աժդահարը : Մեր Արաբը կ'երթայ վալին կ'ըսէ . « Իմ աղան կու սատկեցնէ աժդահարը , ի՛նչ կուտաս » : Վալին կ'ըսէ . « Աղջիկս կուտամ , ու ինչ ալ ուզէ տամ » : Արաբ կ'ըսէ ,

« Աղջիկդ տուր , եւ ինչ որ ունիս քեզի , բայց ասկէ ետքը ինչ որ վաստակիս կխորտոր » : Ա.ս պայմանը կու կնքեն , կ'երթայ Արաբը , կու սպաննէ ւժղահարը , ահանջները կուտայ աղային , աղան ալ կու տանի վալին : Վալին կ'ընէ իրեն փեսայ , վաստակի կէսը կուտայ , մեռնելէն ետքն ալ՝ փեսան կունստի վալի , ու աս ատենները մանչ զաւակ մը կուեննայ :

Օր մը Արաբ իր աղային կ'ըսէ . « Տեղդ փոխանորդ դիր , եւ քեզի հետ երթանք փարիզ : Շատ փարթամ ըռզակներ կ'առնեն հետ կ'երթան : Արաբ կ'ըսէ աղային , « Գնա Ծռանկի թագաւորի աղջիկը ուզէ : » կ'երթայ կ'ուզէ : Թագաւոր կ'ըսէ . Պ. Վալի , կուտամ բայց հարիւր տողսան տղայ փեսայ ըրի իմ աղջկան . մեռան . քեզ կու խնայեմ : Տղան կու սարսափի , բայց Արաբը կու զօռէ թէ՛ Ա.ս , հոգ մ'ըներ : Տղան կ'առնէ աղջիկը , ու թեթեւ պսակ մը կընեն , եւ թագաւորի ծառաներ աս նոր փեսային պատանքը կու պատրաստեն , գերեզմանը կու փորեն : Իրիկուն , առագաստին ատենը , Արաբը օտայի տօլապին մէջ կու պահուրտի . ու երբոր կու քնանան , կուգայ գլխնուն վերեւ կու նստի թուրը ու մաշան ձեռքը , կէս գիշերուն Աշխինի բերնէն սեւ օձ մի կելնէ որ տղան կըճէ , Արաբ մաշայով կու բռնէ օձը եւ թրով կու կարտէ , կու տանի տօլապին մէջ կու պահէ : Ա.ստու կուգան փեսան թաղելու .

կու տեսնան որ սղջ է, կու վագեն թագա-
ւորին աչքի լոյս: Մէկալ իրիկուն ալ օձ մը
կեւնէ, Արաբ ան օձն ալ կու սպաննէ: Եւ,
անկէց ետեւ խաղաղութեամբ կ'ապրին:

Փարիզի թագաւորն ալ մանչ զաւակ չու-
նենալով, երբ կու մեռնի, փեսան կու թա-
գաւորէ: Օրեր կ'անցնին, մէյմնալ Մսըրէն
սայի մը կուգայ, մայրը զրկած էր թէ,
Հայրդ մեռաւ, էկուր թագաւորէ: Արաբ
խորհուրդ կուտայ որ փոխանորդ դնէ իր
տեղը Ֆռանկ մը, ու ինքն առնէ իր կինն
երթան: Անէնկ կընեն, կեւնեն կինն ու մօն-
չըն ալ կառնեն կուգան. հօր գահը կու
ժառանգէ: Արաբը հրաման կուզէ իր տեղն
երթալու, եւ թագաւոր կըսէ անոր. Դուն
այնքան աղէկուծիւն ըրիր ինձի, որ փո-
խարէն չեմ կրնար ընել, ինչ որ ունիմ՝
քուկդ է, ուզածդ առ ու գնա: Արաբ կը-
սէ. Ամէն բան քեզի, կիներդ աի կիսենք:
— Ո՛ր մէկին կու հաւնիս, թող ան քեզի լինի,
կըսէ թագաւորը: Ոչ, կըսէ, Արաբը, Ամէն
մէկը երկու կտոր կընեմ, եւ կու կիսենք
արդարութեամբ, ի՛նչ սէտք է ըսուի աղ-
ւորն ես առի, կամ քեզի մնաց: Թագաւոր
կուզէ դիմանալ, բայց ասէնկ մարդու կու
դիմացուի՞:— Դու գիտես, կըսէ: Արաբը կու
կախէ գլխիվայր Փարիզու աշխինը, ու թու-
րը կու վերցնէ որ դարնէ, աշխինը վախէն
է՛... օ... կը բօռայ ուժով մը, եւ սեւ օձ
մը բերնէն կ'իյնայ վար: Արաբ կու սատ-

կեցնէ օձը , եւ աշխին կ'ազատէ .— Հալալ
ըլլի քեզի քո կնիկ եւ քո ամէն ունեցածը ,
եւ իմ պարտքս վճարեցի , կըսէ Արաբն ,
ալ չար չմնաց քեզի , խաղաղութեամբ ապ-
րեցէք : Դու իմ կեանքս ազատեցիր , եւ ինչ
որ ըրի , քիչ էր : Ես ալ թուներաչ ձուկն եմ :

ԻԵ .

ԱՆՏԵՍ ԱՆՆԸՄԱՆ

Թագաւոր մը երեք տղայ ունէր , մեռնե-
լու առե՛նը ամէն մէկին մէկ սնտուկ ձգեց ,
մեծ տղայի սնտուկին մէջ թագ մը կար ,
միջնեկ տղային՝ ոսկի կար , պստիկին՝ հող :
Մեծը նստաւ հօր տեղը , եւ անգամ մը որ-
սի գնաց , ալ չ'դարձաւ : Միջնեկն ալ՝ ա-
նէնկ : Կարգն էկաւ պստիկին , մայրն ու
իշխանները ու ազգականները շատ դիմա-
ցան թէ , Մի երթար , դուն ալ կու կորսուիս ,
բայց մտիկ չըրաւ : Ճամբայ ելնելու օրը ազ-
քաաները լցուեր էին դուռը , ամէնուն ալ
հաց կերցուց եւ ողորմութիւն տվաւ , ա-
նոնք ալ կ'օրհնէին զինքն ու յաջողութիւն
կու խնդրէին Աստուծմէն : Մնաք բարովներ
կու լմնան , ճամբու բեռներ ու ճամբու դրոզ-
ներ կը յառաջանան : Տեսանք ծերունի Բա-
բամն ալ էկաւ , եւ ըսաւ : Ո՛ւր է ճամբոր-
դը , թող դայ ինձի ալ ողորմութիւն մը

տայ, կուգայ, կուտայ: Ան ալ օրհնութիւն տալէն յետոյ կըսէ: Ես քու հետն եմ ուր որ երթաս, եւ քեզի պիտի օգնեմ Աստուծոյ զօրութիւնով: Շատ աղէկ, կըսէ տղան ճաշդ կեր, Բարա, ու ճամբայ էլիր, ես ալ հան էկայ: Ճաշ կընէ, ու կերթայ ճամբու բերանը կու նստի, մինչեւ տղան կերթայ: Բարան կը համբուրէ տղային ճակատը, կ'օրհնէ, Երթաս բարով ու գաս բարով՝ կըսէ, ես առանց հետդ գալու, ուր որ հասնիս՝ հոն եմ: գնա՛, մի վախնար: Տղան կը պագնէ աս Բարային ձեռքը, որ վերջին խրատը կուտայ թէ՛ « Գանի մը օր երթալէդ յետոյ, ճամբան երեք կուլի, վերին ու վարի ճամբան մի երթար, միջինը գնա, ձիաւոր մը տի հանդիպի քեզի, ձինը կու տեսնաս, ձիաւորը չես տեսնար, չվախնաս: Մտքովդ Սուրբ Սարգիս կանչէ, ու ձիաւորին ըսէ. « Իգիթ իսէն աթտան եէն քի սէն իլէ կիւլէչ թութալըմ »: Անիկայ ձիէն կիջնայ՝ բայց չ'երեւար, դուն մէկէն էլիր հեծիր անոր ձինը, ան ատեն անոր թլըսումը կ'աւրուի, քեզի կ'երեւայ: Ասկէ անդին գիտնալիք քուկդ է »:

Իրաւ որ Բարայի ըսածին պէս կուլի, ու երբոր տղան կու հեծնէ ան ձիաւորի ձինը, կու տեսնայ որ աննման աղւոր աշխի մ'է եղեր իրեն հանդիպողը: Աշխին կերեւայ, ու կըսէ. Ես տօղաանուինն մարդ սպանած էի առանց երեւնալու, քեզմով հարիւր տիլ-

լէր, բայց դուն իմ սրու գիտցար, դուն
ինձի յաղթեցիր, հայտէ երթանք իմ սա-
րայը, ասկէց ետքը դուն իմ տէրն ես, ին-
ծի ու իմ տունս դուն տի կառավարես:»
Տղան ադ սարայը տեսնալուն խելք չ'մնար
վրան, այնքան վարմանալի շէնք ու շնորհք
կար, որ «տիւ իլէ թարիր օլմազ, աքչայ իլէ
մէյտանայ կէլմէզ»: Երանութեամբ իրար կու
վայելեն: Ապայ տղան կ'սկսի որսի երթալ:
Աս աշխնի անունը «Անտես-աննման»
էր. անունը կար ու ինքը չ'կար, հիմայ ի-
մացուեցաւ ամէն կողմը թէ ադոր թըլը-
սունմն աւրուեր է: Անտես աննմանի գովա-
սանքը հասեր էր Չինումաչին, աշուղներ
պէսպէս պատուական խաղեր շիներ էին
վրան ու թագաւորին առջեւ կ'երգէին:
Հրաման հանեց թագաւոր՝ թէ անսլատճառ
պիտի բերուի ինձի Անտեսն-աննմանն: Ջա-
դու պառաւ մը էլաւ իշխանաց առջեւ,
խօսք տուաւ, երթալ ու բերել: Կարճ գնաց,
էրկան գնաց, հասաւ, ամէն սատանկութիւն
գործածեց. բայց մուրատին չ'հասաւ, Անտես
աննմանն թէպէտ խարուեցաւ, ներս առաւ
զինքն, բայց փեսայն կուահեց, սատկեցուց,
ու ճիւղն բռնեց շուներու առջեւ նեակեց:
Նայեցան որ էրկան եղաւ, ջադուն չ'դար-
ճաւ, մէրաքէն թագաւոր հիւանդ եղաւ ու
վրան գլուխը դուրս տուաւ: Հիմայ դարդն
երկուք է, բայց դարմանը մէկ է: Թագա-
ւորին սլալատականները աշխըրքի ամէն կող-

մը մարդ հանին, ու գտան խիստ յաջողակ կախարդ ջագու մը, բերին հանին թագաւորին երեսը: Թագաւոր հարցուց թէ՛ կըրնա՞ս երթաւ բերես Անտեսն աննմանն: Ջագուն ըսաւ. թագաւոր, ասլրած մնաս. Ադխիմ չօլախ ձեռաց բանն է: — Հայտէ, քեզ տեսնամ, ըսաւ թագաւորն, թէ որ բերիր քեզի ոսկիներու մէջ կու նստեցնեմ: Ջագուն շինել տուաւ կարաս մը, մէջը լեցուց սատանաները, բերանը ամրացուց, սեւ օձ մը ալ խամշի ըրաւ, հեծաւ կարասը քչեց, ու հավայէն գնօլով իջաւ Անտես աննմանի բաղջան: Ծառերուն տակը ծածկեց կարասը, ու ինքն գնաց սարսյին դուռը չալեց. ներս մտաւ, քէֆն ու խաթըրը հարցուց Անտես-աննմանին, յետոյ հարցուց թէ՛ էֆէնտին ընդո՞ր է, աղէկ է, դուն ընդո՞ր՝ աղէնկ մինակ կը նստիս, ընկեր մը պէտք է քեզի, ես հազար տեղ ու հազար մարդու հետ գործ ունիմ. բայց եթէ ուզես, քու մօտ կը մնամ, ես աշխարքէ ձանձրացեր եմ, դուն ալ մինակութենէ կը ձանձրանաս. քեզի հետ ժամանակ կ'անցունենք: Այնքան քաղցր կու խօսէր, որ Անտես աննմանն ուղեց պահել, բայց, ըսաւ. Արիկս քեզի կու սպաննէ, ինտոր որ սատկեցուց քեզմէ առաջ էկող ուրիշ կնիկ մը: — Քր՛լ հողի, ադալ բան է, կըսէ ջագուն, էֆէնտին տունը էկած ատենը իս տեղ մը կու պահես, գնացած ատենը դուրս կ'ելնեմ: Գարար կուտան

աս կերպին: Օր մը փեսան շուտ կու դառնայ տունը, ու ջադունը կու տեսնայ տանը մէջ, կու վազէ վրան որ սպաննէ. Անտես աննմանն ինքզինքը կու ձգէ ոտներուն վըրան, ու կըսէ. Մեղք մի՛ մտնար, խեղճ կնիկ մ'է, հաց տուի, թէ որ չես ուզեր վազը կը ճամբեմ: Մարդը հոգնած էր, հաց կուզէ, ջադուն աֆիսն ունէր հետ, գրաւ գինիի մէջը, ու հացին վրայ մարդը գինին խմեց, թմրեցաւ ինկաւ: Ջադուն Անտես աննմանին կըսէ. Հանում, երթանք բաղջան ժուռ գանք, թող էֆէնտին քնանայ: Կերթան, մէյմն ալ ջադուն կըսէ. « Մըրիկ, այլախոս մոռցայ վերը, երթամ բերեմ »: Կուգայ մարդուն աջուկ թեւը կու ճեղքէ, նուսխայ մը մէջէն կու հանէ նետէ, կու դառնայ: — Հանում, հայտէ, կըսէ, դարնիվար երթանք: Ու կուտանի կարասին մօտերը: Սատանաները ջադուի քալելէն կ'իմանան, ձայներ կու հանեն, Անտես անըմանն զարմացած կու հարցունէ, « Մրայ, աս ի՞նչ ձայներ են »: Ջադուն ալ իրր թէ կու զարմանայ, եւ կարասին հատնելուն պէս, բերանը կու բանայ, « Նայէ՛, նայէ՛, կըսէ, աս ի՞նչ է, ասկից է », նայելուն պէս՝ ետեւէն կը հրէ, Անտես աննմանն կու թխմէ կարասը, բերանը կ'ամրցնէ, կու հեծնայ, սեւ օձով կու քշէ. Ո՞ւր ես Չինու մաշին, էկայ:

Թագաւորը հրաման կընէ հարսնիքի պատ-

րաստութիւն տեսնալու , բայց Անտես ան-
նրման արգուհալ կընէ թագաւորին ու կու
խնդրէ որ տողսան օր սուգ ընէ իր արկա-
նը , ետքը հարսնիք ընեն : կընդունուի
խնդիրքը :

Մենք երթանք անդին : Տղան այլանդակ
երազներու մէջ կու զարհուրի , ու շատ եր-
կայն կու տեւէ թմրութիւնը : Մէյմնալ կար-
թննայ կու տեսնայ որ իրենց տունէն ելած
օրը տեսած Բարանը նստեր իրեն թեւը կու
շիէ . կ'աղօթէ , ու առողջացուցեր է : Բա-
բան կու սրտով տղային թէ՛ Աս փորձանքը
նուսխայի սրտճառով եկեր էր իրեն գլու-
խը , թէ ընդօր ան ջատուն խաբեր ու տա-
րեր էր Անտես աննման Չինաց թագաւորին ,
թէ՛ անոնց հարսնիքին շատ օրեր կան դեռ :
Եւ կու հանէ ծոցէն շիշով մի իւղ կ'օրհնէ
կուտայ տղային ու կըսէ . « Կերթաս աս իւ-
ղէն կու քսես թագաւորին , կու բժշկուի ,
ադ սրտճառով սալատը ելումուա կընես ,
Անտես աննմանն կու գտնես , մնացածը քու
խելքիդ կու թողում : » Տղան կըսէ . Բարա,
ես ճամբան չիյտեմ , ընդօր երթամ , ե՞րբ
կու հասնիմ : Ա՛ն քեզի , կըսէ , երկու փե-
տուր , կապէ թեւերուդ , հեծիր ձիդ , տի
թռիս ամպերուն հետ ու իջնաս Չինուսա-
չին . — Ես Սուրբ Սարգիսն եմ :

Տղան կու կապէ փետուրները , ու մէյմն ալ
զինքը Չինու թագաւորին քաղաքը կու գտնէ :
Ս. Սարգսի զօրութիւնով սրառաւ մի իր տունը

կու տանի մեր տղան . փետուրները կու ծա-
լէ , ձինը կու կապէ , կելնէ քաղաքը ժուռ
գալու . կու տեսնայ որ ինչքան ճերմակ
ձի , ճերմակ եզ , ճերմակ ոչխար կան , սե-
ւով ներկած են :— Աս ի՞նչ է , կու հարցունէ :
կըսեն , Անտես աննմանը սուգ կու պահէ
իր արկան համար : Մարդը կու հասկնայ
կնկան հնարքը : Ապա կերթայ կու մտնայ
թագաւորին պալատը . Բժիշկ եմ , կըսէ :
Թագաւորին կ'իմացնեն . ներս կու կանչուի ,
իւզը կու քսէ , կ'ողջնցնէ : Ասոր վրայ շատ
երես կու գտնէ : Թագաւորը կու հրամայէ
որ բժիշկն իր պալատին մէջը բնակի , ու
համարձակ ել ու մուտ ընէ , եւ հիւճկթով
իր թագաւորական հողերէն շատ տեղեր
կուտայ բժշկին :

Անտես աննմանը օրէ օր կու հալի , հի-
ւանդ կիյնայ , մարդու երես չը տեսնար .
վերջապէս թագաւոր իրատէ կընէ որ
բժիշկն երթայ նայի : Բժիշկն շատ ծանր կու
ցուցնէ ցաւը . իրաւ ալ տի մեռնէր , եթէ
օր մ'ալ ետեւ հասնէր մարդը , ինչու որ իր
ցաւն ալ ան էր , իր դեղն ալ ան էր : Թէր-
թիր կընէ բժիշկը , որ հիւանդը ջուրի մը
քով փոխադրեն , մարդ չերթայ ու չ'գայ
քովը , որ իր դեղերն օգուտ ընեն : Բայց
հիւանդն առողջացեր էր , հիմայ առանձին
մնալով կու խորհէին թէ՛ ընդ՞որ փախչին :
Բժշկին համար ամեն բան դիւրին է , բա-
բօրթ մը կու շինէ . թէ՛ Հիւանդն օր մէկ

Ժամ ձիով ժողով գալու է : Իր ձինը կու բերէ , որ մի ալ քիչ մը հեռուն կերթան , փետուրներ կու կապէ , ինքն ալ կու հեծնէ , ամպերու հետ կու թռին ալ զօրք կու հասնի : Իրենց սարային եւ իրեն հօր աթոռքին կու տիրանան . մեծ զօրքով Չինու թագաւորին վրան ալ ծեծ մը կու բանայ . իր հէօճէթով առած հողերուն հետ շատ մի հողեր ալ կ'առնէ , ու երեք տեղ Ս . Սարգսի անունան տաճար կու շինէ , մատաղ , լոյս , խոունկ ու մոմ անպակաս :

Ասէնկ իրենց մուրատին կու հասնին : Ս . Սարգիս հասցնէ ամէնքդ ձեր Մուրատին :

ԻԶ .

ՕԶԷՄԱՆՈՒԿ , ԱՐԵՒՄԱՆՈՒԿ

Թագաւոր մը կուլի , որ երբէք զաւակ չ'ունենար , շատ բժիշկներ բերել կուտայ , օգուտ մը չի քաղեր : Սրտի նեղութենէն ինքզինքը կուտայ լեռները որսորդութեան : Օր մը կու տեսնայ օձ մը մանտրտիկ ձագերով պլլկուած . խորունկ մի կու նայի , սիրտը կ'եւնէ , ու Աստուծոյ դէմ գանգատ կ'ընէ թէ՛ Տէր Աստուած , աս օձին շափ ալ չես նայիր ինձի , ու անզաւակ կու տանջես իս : Մտքի մէջն էր միշտ աս օձին վիճակը : Հէօքմէթ իլահի , միջոց մը յետոյ թագաւոր

հին կը զգայ որ յղի է . եւ ժամանակ հաս-
նելուն՝ կը ծնի . բայց տղային կէսը մարդ
է , կէսը օձ : Թագաւորին իմաց կուտան ,
անիկայ ալ հրաման կընէ որ նետեն քաղ-
քէն դուրս գտնուած հօրը . բայց բժիշկներ
ու խելացիներ կարգադրեցին որ քանի մատ-
ղաշ է , մատղաշ աշխիներէն շարաթ մէկ
աշխի թային տան Օձէմանուկին , ու քանի
մեծնար՝ մեծ աշխի տային : Եւ կուտային :
Մեծցեր էր Օձէմանուկն , ու կարգն ալ ե-
կեր էր աղքատ մարդու մը հասած աշխի-
նին : Աս մարդը երկու անգամ կարգուած
էր , աշխի մը ունէր առջի կնիկէն , աշխի
մ'ալ ետքի կնիկը հետ բերած էր . կնիկը
կու սնդէր որ արկան աշխինը տան , արիկը
կու սնդէր թէ՛ չէ , քու աշխին տանք : Ա-
սէնկ բաներու մէջ կնիկան խօսք կու քալէ :
Խորդ մարը կու սլատրաստէ մարմեռածը ,
որ մէկալ օրը տի տանին : Աշխին շատ դառն
արտասուք կու թափէ Ասածու առջեւ , եւ
գիշեր երազով կըսուի իրեն թէ՛ Մի՛ վախ-
նար , Դատիդ ըսէ երեք կուժ կաթն թող
դնէ հետդ . դանակ մ'ալ առ , ու քեզի թող
փաթթէ գոմչու կաշիի մէջը ու սլարանով
կախէ հորը . օձը տի կանչէ քեզի թէ՛ Դուրս
ելիր գոմչու կաշիէն որ քեզի ուտեմ . դուն
ալ երեք անգամ ըսէ . Ելիր ադ օձու շապի-
կէն որ քեզի կաթնով լողկցնեմ . օձը կու
սլատուի , դանակով չուանդ կտրէ , կաշիէն
դուրս ել , լողկցուր :

Աշխին կու սլատմէ հօրը: Հայրն ալ՝ Տէր Աստուած կանչելով, Հաւատով խոստովանիմ ասելով, պատրաստութիւն կու տեսնէ, ու կու տանի աշխին հորն ի վար կու կախէ: Օձը կու կանչէ, աշխին ալ պատասխան կուտայ, օձը բարկութենէն կու պատռի, ու մանուկը միջէն դուրս կ'երնէ: աշխին դանակով իր պարանը կու կտրէ, եւ վար ինկած ատենը բերանը քարի մը կուգայ, առջեւի ախոային մէկը կու կտարուի: կու բռնէ տըղան կաթնով կու լողկցունէ, ու իրարու հետ խօսք ըրած ատեն, աշխինին հայրը կուգայ հորին բերնէն նայելու որ տեսնայ թէ՛ աշխինին երազը սո՛ւտ էր թէ՛ իրաւ: Երբոր ադէնկ կու տեսնայ, կ'երթայ թագաւորին կու սլատմէ: թագաւոր, թագուհին եւ բոլոր պալատականները կու դիմեն հորին բերանը, մեծ ուրախութեամբ կու հանեն մանուկն ու աշխին, կու տանին ու շատ թանթանայով հարսնիք կ'ընեն, կու պսակին իրարու վրայ:

Եղաւ որ պատերազմի սլատճառով մանուկը հեւացաւ տունէն, իր մայր թագուհին ըսաւ որ չըլի չըլի թէ հարսդ տնէն դուրս հանես, մօրանց տունէն ալ որ ձէնեն, չթողուս: — Չէ, կ'ըսէ թագուհին. բայց աշխինի խորդ մօր վորը հազար սատանայ մտեր է՝ չքաշեր աս աշխինի բաղդաւորութիւնը: Երեսանց կարօտ կու ցուցնէ, ինքն կ'երթայ, արիկը կու դրկէ, թէ՛ Շատ ենք կարօտացեր,

Թողէք զայ մեր կարօտն առնենք: Թագուհին ալ չկրնար դիմանալ. Թող կուտայ տանին: Մար օլաջախը իր աղջիկին հետ աս աշխին ալ կ'առնէ կ'երթան դետը վլացքը նեւու. խզմէթի լաթերը կու հագնին, վլացքէն ետքը ջրին քէնարը կը նստին, մէյմընալ ինչ նայիս, ոտքով կու զարնէ, հայտէ թագաւորին հարսը դետին մէջը: Գետը քչելով կը տանի ծովը. եւ անոր լաթերը կու հագուեցնէ իր աշխինին, կու զրկէ թագաւորին պալատը: Մենք երթանք ծով ինկածին ետեւէն:

Աս խեղճը՝ ծովին երեսը Քչի մը կու գտնէ, ու անոր սլլուելով կ'ապրի: Զրերը զինքն կու հանեն հեռու անմարդաբնակ եզերք մի, կու քալէ կու քալէ, մարդու նշանակ բան չի տեսնար: Իր Աստուած կու կանչէ, կու նստի կուլայ: Նորէն կ'ելնէ կու քալէ, մերկութիւնը ծածկելու եւ արեւէն չերուելու համար, կակուզ խոտերէն խարայի նման բան մի կը հիւսէ, մէջը սլլուելով վեր վար կու քալէ. մէյմըն ալ եղէգներով եւ ծառի ճիւղերով ծածկուած տաղաւարիկ մի կու տեսնէ, կու մօտենայ կամացուկ մը, կու նայի ներս որ բարա իդիդ մի սլառկեր կու քնանայ: Ինքն ալ կու նստի սեմին քով: Արեւը մարը մտաւ ու աս կարիճն արթնցաւ, աչքերը աս կնկան դպաւ չդպաւ՝ սատանայական կարծեց, ու ետեւէ ետեւ երեսը խաչ հանեց, տեսաւ

որ չէ, չհալածուիր, — Ո՞վ ես դու, կու
հարցունէ, ինչպէս, եւ ինչո՞ւ համար էկեր
ես աստեղ: Անիկայ իր գլխէն անցածը կու
պատմէ: Աս մարդն ալ իր պատմութիւնը
կ'ընէ, թէ՛ ես երեւելի հարուստի մը որդի
եմ, բան մը պակաս չէր ինձի, քէֆիս հետ
ժուռ կուգայի, եւ ամէն օր որսի կ'երթայի.
եղաւ որ իրեք օր վրայէ վրայ որս չգտայ,
մտքիս դրի որ մէկալ օրը արեւը ծագելուն
նետ մը զարնեմ արեւու ճակտին, սպանեմ,
թող ինչայ արեւը երկնքէն. թող խաւար
տիրէ երկրին, քանի որ ես որս չպիտի
գտնեմ, քէֆ չպիտի ընեմ: Նետը ձեռքս
առեր էի, արեւը իր գլուխը երկնքէն ցցուց,
բոցեղէն շամառ մը երեսիս ու աչքերուս
զարնուեցաւ. բոցեղէն ձեռք մը գլխիս մա-
զերէն բռնեց վերցուց ինձի ու դրաւ այս
ամայի տեղը, անիծեց որ արեւը չտեսնամ,
լոյսը չվայելեմ: Ասէնկ, ցերեկները կու քնա-
նամ, այս տաղաւարէն դուրս թէ որ մնամ,
տի մեռնիմ. գիշերները ժուռ կուգամ իմ
ապրուստիս եւ ուտեստիս:

Կինը ցերեկներ կ'աշխատի, աս մարդն ալ
գիշերները: Օձէմանուկին հետ ապրող կինը
հիմայ Արեւմանուկին հետ կ'ապրի: Ժամա-
նակէ մը յետոյ այս կինը յղի եղաւ, Արեւ-
մանուկն էլաւ թուղթ գրեց իր հօրն ու մօրն
թէ. «Ահաւասիկ ձեր հարսն ձեզի կ'ուղար-
կեմ, պահեցէք զինքն, բայց ինձի մի փընտ-
ռէք, ես արեւ չեմ կրնար տեսնալ, մեր

քաղաքը եւ մեր տունը չեմ կրնար մտնալ,
 եթէ գամ՝ անապատճառ կու մեռնիմ. անի-
 ծուած եմ»: Արեւմանուկը գիշերները քալե-
 լով՝ հարսը կու բերէ կու հասցունէ, ինքն
 կու դառնայ: Հարսը գիրը կուտայ Պարոն
 Դադին, կ'ընդունուի: Հարն ու մարը իրենց
 տղուն ողջութիւնը լսելով շեն դիմանար,
 կուզեն իրենք երթան բերեն, բայց հարսը
 կը համոզէ թէ՛ մեռնելուն պատճառ տի ըլ-
 վիք: Օրեր կու լեցուին, տղան կու ծնի,
 օրան կու դնէ մարը՝ եւ իր գլխին էկածները
 խաղ կու շինէ, «ը՛, ը՛, ը՛» (օր, օր, օր)ի տեղ
 կու կանչէ: Ժամանակ ժամանակ գիշերները
 «ը՛» կանչելուն, ձայն մըն ալ դուրսէն կու
 լսուի, հարսը գիտէ որ Արեւմանուկն է,
 տղայի սիրոյն կուգայ դուրսէն ինքն ալ «ը՛»
 կու կանչէ իր գլխի էկածները. բայց չի
 կրնար ներս մտնել: Հարսի կեսուերն ու Պա-
 րոն Դաաը կու կռահին թէ՛ մէկը կուգայ
 գիշերները դուրսէն հարսի հետ փոխընփոխ
 խաղ կու կանչեն. միտքերնին կ'աւրեն, թէ՛
 Աս հարսը սիրող ունի: կու քննեն, կու
 դատեն, ճարը կու հատնի հարսին ու կ'ըսէ
 թէ՛ «Ձեր օրդին է ան էկող կանչողը, տը-
 ղայի սիրոյն կուգայ, բայց թէ որ տեսնէք
 ու բռնէք զինքն, ներս առնէք, տի մեռնի»:
 — Սուտ կ'ըսէ, աստեղ օյին մը կայ, կու
 բռնենք ադ էկողը, եթէ իրաւ մեր օրդին
 է, մեր կարօտը կ'առնենք, եթէ օտար մարդ
 է, հարսին հախը իր ձեռքը կուտանք.»

կ'ըսեն: Եւ գիշեր մը դուրսէն ձայնը առնելուն պէս, կ'ելլեն կու բռնեն, կու տեսնան՝ Հա՛, իրենց որդին է: «Թողէք ինծի, կ'ըսէ, ես փախչիմ, արեւը ծագելուն եթէ ես իմ տաղաւարիս մէջ չգտնուիմ՝ տի մեռնիմ, խնայեցէք իմ արեւուն, անիծուած եմ ես, թողէք...»: Զուրի ձան կուգայ անոնց, մտիկ չեն ըներ, եւ ահա առաւօտ, արեւը կու ծագէ, մարդը մեռաւ իր հօր ու մօր աչքին առջեւ, մեռաւ բայց հոգին չեւաւ: Ըսին թէ՛ իրիկուան արեւ մարը մըտնալուն կ'ողջնայ: Իրիկուն եղաւ, մարդը անէնկ մնաց, տունը դարձաւ մահտուն: Լաց ու կոծ բռնեց ամէնուն, բայց ի՛նչ անեն. ոչ լման մեռել է որ տանին թաղեն, ոչ ողջ է որ սաքի հանեն կամ հետը խօսին: Քար առին ու իրենց գլուխը ծեծեցին, արցունքներու մէջ կու խեղդուէին. մինչեւ օր մի ասոր մայրը երազի մէջ կու լսէ որ կըսուի իրեն թէ՛ Ելիր, երկաթէ տրեխներ հագիր, երկաթէ բիր մը ձեռքդ առ, քալէ դէպի Արեւմուտք. ուր տեղ որ տրեխներդ ծակին, բիրդ կտարի, անտեղ կու գտնես տղուդ ողջնալուն դարմանը»: Մօրը գութ շատ կուլի, առանց մտածելու առաւօտ կ'ելնէ երկաթէ տրեխներն ու բիրը շինել կուտայ, կերթայ տարիներով ճամբայ կու կտրէ, ճերմակ ու սեւ մարդերուն վերջը կ'առնէ, հաւքեր ու ջանավարներ ալ չեն երեւար, վերջապէս աշխարհքի ծայրն է հա-

սեր: Հեռուանց սարայ մը կու տեսնէ, կապոյտ մարմար քարերով շինուած, երեսը շրտիեց ան կողմն ու գնաց: Դրան տողերը բիրը ձեռքէն ինկաւ կոտրեցաւ, արեխները հանեց թոթուելու, տեսաւ որ ծակուեր է, միաքն էկաւ թէ՛ Ահա աստեղէն տի գըանամ իմ տղուն դարմանը: Ներս մտաւ դռնէն բակէ բակ անցաւ տասներկու բակ, ամէն բակի շորս կողմն կամարակապ, հազար ու բլեր աստղունք պառկեր կը քնանային, բակերուն մէջ շատրուան եւ ավուզ, ոչ ծառ կար ոչ կանանչ, ոչ հաւք, ոչ անասուն եւ ոչ ուրիշ արարած: Խորունկ լուսթիւն էր: Մէջ տեղի բակի ավուզին վրայ ոսկեղէն քէօշկ մը, ու մարդրտէ անկողին փռուած, մէկ պուճախը նստած էր թագուհի մը լուսերու մէջ ու ինքն լուսեղէն, աչքերը մնաց բաց, ու խելքը գնաց Արեւմանուկին մօրը՝ երբ թագուհին տեսաւ: Բայց թագուհին քաղցրութեամբ հարցուց թէ՛ « Անշուշտ դու խնդիրք մ'ունիս, որ այդքան չարչարանք քաշեր ես, այստեղ հասեր ես, դարդը ըսէ, ի՞նչ է, մի՛ վախնար »: — Մայր եմ ես, ըսաւ կինը, ու իմ որդւոյս արեւն ինձի դարձընելու համար եկած եմ ճար խնդրելու»: Եւ սրտամեց մի ըստ միօջէ: — Տղադ չար տղայ է, ըսաւ թագուհին. ես ալ մայր եմ, արեգական մայրը, իմ որդւոյս արեւով երկինք ու երկիր կու լուսաւորուի. քո տղան նետով զարնել ուզեց անոր, անի՛ծեալ է քո

որդին . արեւէ զուրկ տի մնայ , ապրի ու
չի տի ապրի , մեռնի ու չի տի մեռնի » :

Մայր եմ ես , կրկնեց Արեւմանուկին ծնողը ,
ցաւ եմ քաչեր իմ որդւոյս համար . այսքան
ճամբայ եմ քաչեր անոր սիրոյն համար : Քու
զաւկիդ արեւուն համար ճար մի ասա ինձի » :
Ի դուժ շարժեցաւ Արեւուն մայր թագու-
հին , եւ ըսաւ . — Շատ անարժան զաւակներ
իրենց մայրերու շնորհիւ արեւ վայելած են ,
թող քու զաւակդ ալ իր մօրը համար ապրի :
Բայց դուն անցիր այդ աստղերուն ետեւը
ծածկուիր , հիմայ որդիս կուգայ՝ չըլլի թէ
էրուիս . երբ աւուզը կը մտնայ լողգնայ
կ'եւնէ կուգայ կաթ ծծելու , ես անոր ծիծ
տալուս ժամանակ դուն անոր լուացուած
ավուզէն շիշով մը ջուր առ ու գնա , տար ,
ցանէ քո որդւոյն վրայ , կ'առողջանայ » :

Պահ մը ետքը եկաւ Արեգակն բոցերով ,
մտաւ ավուզը , աստղերը արթնցան , ոտքի
վրայ բարեւի կայնեցան , թագուհին գրկեց
վեր հանեց ջրէն արեգակը , եւ սլառկեցուց
անկողինը , իր ծոցը , ու ծիծ կուտար , ան-
հնանալի , անձերանալի , մշտամանուկն ա-
րեգակ : Աստղեր բարձրացան երկնից ե-
րեսը , եւ Արեւմանուկին մայրը շիշով ջուրն
առեր դուրս կ'եւնէր սալատէն : Ողջամբ
կու հասնի իր որդւոյն , կու ցանէ ջուրը ,
որդին կ'առողջանայ կ'եւնէ : Աս բանին ճայնը
աշխարհքէ աշխարհք կ'երթայ , հեռու տե-
ղերէ թագաւորներ , փիլիսոփաներ կուգան

աս տղան ու մարը տեսնալու , եւ անոնցմէ
աս բաները լսելու :

Եկողներէն մէկն ալ Օձէմանուկն էր , որ
վաղուց վերադարձեր էր իր տունը , եւ
որովհետեւ հորը ինկած ատենը կոտորած
ակռային տեղը արծաթէ ակռայ մը շինել
տուած էր կնկան , այդ նշանը չտեսնալով
կնկան վրայ , կասկած ընելով մօրը եր-
դումն տուեր եւ խնացեր էր որ իր կինը
տարեր էին մօրանց տունը , հասկցած
էր որ խորդ մայրը անի կորսնցուցեր էր
եւ իր աշխին տեղը զրկեր էր : Ահաւա-
սիկ նամէհրամի հետեւանքները : Մեծ ցաւ
եղած էր Օձէմանուկին եւ ասոր համար ե-
կած Արեւմանուկը տեսնալու , եւ անոր մօր
խնդրելու . որ ինչպէս իւր որդւոյն համար
հնարք գտաւ , կարելի է իրեն կորսուած
կինը գտնելուն ալ հնարք մը ճարէ :

Արեւմանուկն եւ իր մայրը վար դրին իրենց
տունը Օձէմանուկին , հաց ուտելու ատեն ա-
սիկայ կու պատմէր իր դարգը , եւ տան հար-
սը ծառայութիւն կ'ընէր սեղանին ու կու
լսէր , կէս ծիծաղ մ'ըրաւ հարսն , ոսկի
ակռան երեւցաւ , Օձէմանուկն հաց մոռ-
ցաւ , քննեց որ նա է : Արեւմանուկն ալ
պատմեց թէ ինչպէս եկեր զինք գտեր էր :
Վերջապէս բարեկամաբար մտածեցին թէ՝
« Աղի քապապ կերցունենք կնկան , մէկ մէկ
աման ջուր առնենք , ձիան հեծնենք երթանք
դաշտ ժուռ գալ , հարսը որմէն որ ջուր ու-

զէ խմէ , անոր կին մնալ կռւզէ :

Հարսն ալ աղանը գիրկը հեաերնին կ'երթայ , եւ չուզեր երկուքն ալ կոտարել , բայց վերջապէս կու տեսնայ որ իր վրան նուազում կուգայ , ու վերջ մը տալու է . կու կանչէ « Արեւմանուկ , Արեւմանուկ » : Արեւմանուկ ձիէն կ'իջնէ ուրախ ուրախ , ջուր կու պատրաստէ որ տայ , մէյմընալ հարսը կու կանչէ « Օձէմանուկ , Օձէմանուկ » : Ա.ս ալ կ'իջնէ ջուր կու պատրաստէ : Հարսը երկուքի մէջտեղ կեցած կու դառնայ Արեւմանուկին կ'ըսէ թէ՛ « Ա.ս տա աղան , որուն հայրը դու ես , բայց ես Օձէմանուկի պսակուածն եմ » : Եւ ջուրը կու խմէ Օձէմանուկէն , կ'երթայ անոր ետեւէն :

ՏԻԳՐԱՆԱԿԵՐՏՑԻ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴԻ ՄԸ ԵՐԱԶ

— Մամոյ , էս գիշեր էրկան երած մի տեսեր եմ :

— Որդի , բարին էղնայ . Աստուած չարէ բարիի դարձունէ :

— Ինչխ որ կըննրխկըմանց նուր էլեր եմ քըննուց , կը վըլացուիմ , մէկլէ հիամ յանկարծի դուռէ զարկաւ . բացեցի դուռէ , հիամ հինգ հատ ֆալլահ Արար , հեաուընին ուղտ մի , մտան ներս , հարցուցի — Ի՞նչ բան ունիք ներս : Հիամ հալա մէկ հատէ ըսաց : — Քեզի մըն տանինք :

— Որդի, յի՛որ մըն տանին, ասա հիամ,
ասա :

— Հըմ, կըմ: Հիամ հալա մէկ հատէ
գրկեց եսի, թաբլեց ըզտու վրան, տարան:
Գացինք, գացինք, հասանք Գօլջուկ քիմի
ջրի մը քընար: Հիամ մէկ Արարն ասաց. —
Էս ջուրէ քեզի կուզէ: Սրտիս թեւէ փրթաւ,
գժացի, յաւնորէ:

— Որդի, չեղնայ գիշեր էնի էր գժացիր,
գիտցայ չար աքրար խեթէց քեզի:

— Նա խոս: Էդ Արար թաբլեց եսի ջրի
մէջէ. կը բըրբըգէնք, ամա չէնք խեղդուի:
Մէկէ հիամ ջրի մէջէ դուռ մի, բաշլայ քա-
րով զարկելէ. հիամ հալա քսանուհինգ տա-
րու աղջիկ մի դուռ է բացեց. գացի ներս,
խքամուռի վրայ նստայ: Աղջիկէ ասեց. —
Էս քօչիկ իմ քէօչին է. հարիր հըզար խըզ-
մաթքար ունիմ. ինչ ըսեմ՝ հանց կ'ընեն: Քե-
զի բերեցուցի հոս, ես քումն եմ դուն իմ
է: Ես լէ գարուլ էրէցի: Ճամբեց երկու
խըզմաթքար որ Տէրտէր բերեն: Ագլայ:
Էն սարայի բաղչաներէ, սալւիներէ, եա-
փուներէ չեմ կարնայ սալըխեր:

— Որդի, երթամ Սողիկ բաջին կանչեմ
իգայ, հիանք ի՞նչ մըն եղնայ:

— Աման դու լէ, մամոյ: Իչտէ գինամ,
ըզտու հեծնալէ, մեռնիլէ, գնա Չարխա-
փանի ճրագներէ վառեցու...:

Ո՛ւր երազն, ո՛ւր մեկնութիւն:

Հ Ա Մ Ո Վ = Հ Ո Տ Ո Վ

ՃԱՇԱԿ ԶՈՐԲՈՐԴ

Գ Ե Ղ Զ Կ Ա Կ Ա Ն Ե Ր Գ Ե Ր

Հաւաքածս երգերէն շատեր ձգած եմ ի բաց, զանազան պատճառներով: Նոյնպէս ՚ի բաց ձգած եմ անոնք, որոց հրատարակութեանը հանդիպած եմ այլոց ձեռքով, մի եւ նոյն ըրած եմ նաեւ հէքաթներու մասին, որոցմէ բաւական թւով ունէի, եւ ես ընտրեցի անոնք, որոց պարունակութեանց մէջ ճարտար գիւտեր, կամ հին միտքեր կան. անոնք, որ սիրուն նկարագրութիւններ, սուր առածներ եւ ասացուածքներ ունին. անոնք, որ կեանքի նկարագիր, եւ փորձ ու խրատ ունին. անոնք, որ գաւառի լեզուին ու ոճոյն բացատրութիւն մը կը համարուին. եւ այլն: Ասոնցմէ կը գտնուին որ ազգային հին տիպ չունին, բայց արդէն ազգայնացած են: Խօսքն ու լեզուն ալ իրենց ազգախառնութիւնն կ'ունենան, ինչպէս ազգի մը արիւնն՝ ուրիշ ազգի մը արեան հետ, պէս պէս առիթներով:

Ազգային գաւառական առածներ հրատար-

բակելու համար ձեռք բերած եմ բաւական , բայց տեսնալով արդէն անոնցմէ շատը Ազգ. ամսական Հանդէսներու եւ ուրիշ հրատարակութեանց մէջ տպուած , շատ կարեւոր չ'իթուեցաւ ինձ կրկնել զանոնք : Ժամանակ պէտք է որ մարդ զանոնք բաղդատէ ու տարբեր կամ նոր ասացուածքներ զատէ : Այսպէս նաեւ հանելուկներ , օրհնէնքներ , անէծքներ , որոցմէ խառնի խուռն կը գտնուին քովս , ինչպէս այլոց քովն ալ : Սակայն լուսագոյնն է գործածել զանոնք ազգային վէպերու կամ այլ եւ այլ գրութեանց մէջ , զորօրինակ մեծաւ յաջողակութեամբ 'ի գործ կը դնէ Պ. Բաֆֆին , գաւառացի Հայ ժողովրդեան հոգւոյն ու մարմնոյն քաջածանօթ եւ քաջակիր վիպասանն :

Որոնոզն կրնայ տեսնել մեր հրատարակած հէքադներու մէջ ալ :

Երգերուս մէջը աւելորդ համարեցի դասաւորութիւն , որ թերեւս զգալի երեւի ոմանց : Դաշտի ծաղիկներ խառն կը լինին տեսակով եւ գոյնով , այդ եւս իւր հաճոյականն ունի : Եւ միթէ մարդն իսկ այնպէս չէ՞ . մի եւ նոյն ժամուռն մերթ կ'ազօթէ , մերթ կը տխրի , մերթ կը սիրէ , մերթ կ'ատէ , մերթ կ'օրհնէ , մերթ կ'անիծէ , մերթ կը հանգչի , մերթ կը գործէ , մերթ կը հառաչէ , մերթ կը զբօսնու , խաղ կը կանչէ . եւ ահա այս է երգոց սլատկերն ու եղանակը :

ՀԵՏԵԼԵԱԼԸ ՈՒՂՂԵԱԿ Է

Ա.Ո ՄԵԾ. Խմբագիր Արեւելեան Մամուլ .

Իմ ամենասիրելի բարեկամ,

« . . . Գիտէ՞ք որ « Գրոց Բրոց » ի 60^{րդ} երեսին յիշատակած եմ « Սարէ Սիսիանէ » երգ մը , եւ անոր խմաստը թեթեւակի իմն ծանուցած : Այժմեան զրկածս այն է , Պ. Լեւոն Մաքսուտեանի միջոցաւ ձեռք բերած ի Պուլանըխ , Քրդերէնէ թարգմանուած է , որ սակայն բաւական վաստակեցոյց զիս , մինչեւ այս վիճակին վերածեցի :

Թէպէտ Ընթերցողն պիտի գտնէ Գրոց Բրոցի Սարէ Սիսիանէին եւ սոյն գրուածքիս մէջ՝ ինչ ինչ ոչ համանման , այլ գրեթէ ոգին ու նիւթը նոյնն է , ինչպէս նաեւ բանին հիտուածքը : Բնականաբար տարբերութիւն տեղի կ'ունենայ ամեն բանի , երբ անգիր կը գրուցուի բերանէ ի բերան :

Կուգամ յիշել նաեւ թէ՛ որքան եւ քըրդերէնէ կ'առնում զայս , բայց ես յաճախ լսած ունիմ այլ եւ այլ ասողներէ թէ՛ Սիսանանոսն է հայու տղայ , Սեւ Յարօն , իսկ Խըջե-Չարին արդարեւ քրդու աղջիկ է , եւ Չըռըգանցի անուանեալ էլին (ցեղին) մեծատան ծնունդ : Խըջե , կամ կրճե կը նշանակէ աղջիկ , Չարե գուցէ Չարեհ , հօր անունն է , որով կը հասկցուի Չարէի աղջիկ , կամ Չարուհի :

Քրդերը գտնուելով Հայոց հետ երկրացի եւ կենցաղակից, շատ նիւթ կ'ընծայեն հետաքրքիր եղողներուն՝ Հայոց կեանքին. եւ որովհետեւ անգիր ժողովուրդ են քրդերը, ինչպէսեւ անոնց չափ անգիր են նաեւ մեր լեռնագաւառացի Հայերը, ու տեղ տեղ քրդախօս, բանահաւաք մը կրնայ սլատուական վաստակներ ձեռք բերել նոյն խի քրդերէն յօրինուած երգեր ու վէպերը գրելով: Պօլսոյ մեր մատենադարանին յարմար գործ է յատկացնել մի սլաշտօնեայ այս նպատակին համար: Այս խնդիրը յանձնելով նաեւ Ձեր եւ այլ բանասիրաց ուշադրութեան, ինչպէս եւ ներկայ գրուածքիս նիւթին ու շէնքին դատաստանը, կ'անցնիմ հարեւանցի յիշել թէ. Արեւելեան եւ ընդհանրապէս հին ազգաց ճաշակ է այս եղանակաւ կազմել վէպ, զրոյց եւ երգ, յորս յանգը հազիւ կը տեսնուի, եւ այն՝ եթէ ինքնին գայ. մասնաւորապէս դիւցազներգութիւնք եւ եղերգանք այս ոճն ունին, եւ եղանակողն ալէ՛ծածան բարձրացնելով ու իջեցնելով ձայնը, խմաստներն ու բառերը ամբողջ կը հնչէ, ըստ տեղւոյն հուժկու եւ դաժան, ըստ տեղւոյն՝ աղու կամ ողորմուկ, ոգեւորելով կամ լացնելով լսողները. . . :

Ս. Գ. Վ.

Ս Ա Ր Է Ս Ի Փ Ա Ն Է

Կ Ա Մ

Ս Ի Ա — Մ Ա Ն Դ Ո Ն Ե Ի Խ Ե Ջ Է — Ջ Ա Ր Է

Սիրամանդոն երազով էր Խըջէզարէին
Երազի մէջ իւր մատնին փոխանակեր էր Խը-
ջէզարէի մատնիկին ,

Նոյն բանը պատահեր էր Խըջէզարէին ալ մի
եւ նոյն գիշերին :

Աղօթքան էր , կանուխ քան զառաւօտ
արթնցաւ Սիրամանդոն

Հեծաւ իւր աշխոյժ ու հաւատարիմ ձինը ,
Գլուխն ուղղեց , արշաւեց դեհ Ջըռըգանց-
ւոց էլին ,

Իջաւ , հիւրընկալուեցաւ մի պառաւոյ կոնի
տակը :

Դամբ դամբի եւ զուռնայի ձայնը կը դը-
ղրդէր ողջոյն էլը ,

— Ինչի՞ է այս ուրախութիւնը , եւ որո՞յ
համար այս հանդէսը , ո՞ մամիկ :

Պատասխանեց պառաւն .

— Խըջէզարէի հարսնիքն է , սրդի , անոր
հարսնառն էկեր է ,

Այս եղաւ երեք գիշեր ու երեք ցերեկ այս
ուրախութիւնը կը կատարուի :

Սիրամանդոն արտասուալից աղերսեց ,
խնդրեց պառաւէն ,

Որ նշան մը իրմէն տանի հասցունէ Խըջէզարէին :

Եւ հանելով մատնէն այն երազախօխ մատանին , յանձնեց պառաւին :

Պառաւ յանձն առաւ , սլաորաստեց նախշուն թաշկինակ մի .

Մէջը լից անկուտ շամիչ , անոնց հետ խառնեց մատանին ,

Գընաց ի տես 'ւաչքի լոյս հարսնութեան Խըջէզարէին :

Խըջէզարէն կ'ընդունի ընծայն , կը բանայ , ու մատի ծայրով կը խառնէ , կը խաղայ .

Եւ ահա շամիչներու կարգին մատանին կը հանդիպի աչքին : Կը ճանչնայ :

Կը հառաչէ խորին : Կ'ուշաթափի . աչքեր կը մթնին . կը թուլնայ . կ'ընայ :

Կը թըռի պառաւն . մէկ ձեռքը կը դնէ Խըջէզարէի աչքերուն ,

Մէկաւ ձեռքով կը շրտկէ կախ ինկած գըլուխն , եւ կ'ըսէ մորմոքալից .

— Քոռանան թող իմ աչքեր , Խըջէզարէ , ուշդ գըլուխդ բեր :

Բաց արա բիրբերդ : Բայց արա շըրթներդ :

Ի՞նչ եղար : Ի՞նչ տեսար . Ի՞նչ բանի վարնուեցար . . . :

Պառաւոյ սլաղուկ ասիէն , կարեկից ձայնէն սթափեցաւ Խըջէզարէն .

Ասաց .

— Մ'ավիկ , Խըջէզարէն քեզ մատաղ , գիտես այս մատնիկին տէրն ո՞ւր է :

— Այդ մասնիկին տէրը իմ տունը իջեւանած է :

— Կը տեսնաս որ , կըրկնեց Խըջէզարէն , իմ հարսնխուր էկած է .

« Երեք օր , երեք գիշեր քրացաւ . ալ ինձ ճար ու միջոց չը մնաց .

« Գընա՛ , մամիկ , գընա Սիամանդոյին ասա՛ , մէկ օր կայ ու մէկ հնարք .

« Վաղ առաւօտ մօրս գերեզմանին վրայ կ'երթամ յուխտ . մինակ կ'երթամ .

« Թող այն տեղը գայ Սիամանդոն . այն տեղը զլիս կը գտնէ : Գընա՛ :

Դարձաւ սպռաւն , Սիամանդոյին ասաց իր տեսածն ու լսածը :

Գիշերանց ելաւ Սիամանդօն , այն գիշերը քուն չէր եղեր .

Էլաւ ու գընաց Խըջէզարէի մօրը գումբէթէն ներս մըտաւ .

Աչքեր ծանրըցան , երկար արան իր գլուխը քաշեց , քունը զինքն կոխեց :

Էկաւ Խըջէզարէն , գըմբէթի մէջն անցաւ .

Շատ կայնեցաւ , շատ նայեցաւ , խընայեց , Ձեռք չ'դայցուց , ձայն չը հանեց .

Բայց Սիամանդոն կը քնանար ,

Աչքերը անթարթ , խոր կը քնանար :

Դարձաւ դատեց , մեղդրեց Խըջէզարէն ըզՍիամանդոն ,

Եւ , ջուխտակ մի ոսկիէ ճան իր ջորէն հանեց անոր ջօրը դըրեց ,

Պառեկը Սիամանդոյին դարձուց , ու երեսը

իր հօր տունը : Ետ էկաւ :

Արեւն կէսօրը նըշներ էր , Սիամանդոն իր
աչքերը բաց արաց ,

Չորս կողմն նայեցաւ , գլուխը ծեծեց , ու
պառաւոյ կոնը դարձաւ :

Տըխո՛ւր կուգար Սիամանդոն :

Եւ , պառաւոյ հարցմանց ամբարզին պա-
տասխանեց .

— Մ'ամիկ , ես գընացի , ոչ ոք գըտայ .

Քունը բռներ էր զիս , արթընցո՛յ , մէկը չը
տեսայ » :

— Որդի , դու շատ միամիտ ես : Քո ծոցն
ու ջորը սրոնե՞ր ես , ասաց պառաւն :

Որոնեց Սիամանդոն , եւ ջուխտակ ոսկիէ
ճաները գտաւ :

Ահա՛ , վրայ բերաւ պառաւն , Խըջէզարէն
քեզի թողած նըշանը :

— Բայց այս բանը ի՞նչ խորհուրդ ունի :

— Քեզ հասկըցուցեր է թէ՛ Դու դեռ մա-
նուկ ես , Սիրոյ մարդ չես :

« Գընա՛ մանուկներու հետ ճան խաղա :
Դու այս գործոյն մարդը չես :

« Ամըջցաւ , ու լալով աղերսեց ըզպառաւն
Սիամանդոն ,

Թէ՛ — վերջին անգամ մ'ալ գնա , թող Խը-
զարէն վերջին խօսք մ'ըսէ , ու ընեմ— :

Գընաց , ու պատասխան բերաւ պառաւն
Խըջէզարէէն .

— Եթէ Սիամանդոն մ'որդ է , եթէ սէր ը-
նեւ գիտէ ,

« Ահա վաղը հանդիսով կը տանին զիս , թող
հասնի ,

« Իր նըժոյգը հեծած , նեան ու անեղը ուսին ,
գայ , կենայ ճամբուն վրայ ,

« Արծույ նըմանակ սըրանայ , խուռն հեծե-
լոց մէջէն յափշտակէ զիս ,

« Դընէ իր ձիոյն վըրայ , քըչենք զոյգ , Սի-
փանայ գըլուխը .

« Այն տեղ հանգչինք , այն տեղ սէր անենք ,

« Ծածկըուինք մըժ ու դումանի մէջը » :

Մէկալ օր , առաւօտ , կուգար հարսն ու
հարսնաուն , ձիաւորեալ սպառազէն .

Սիամանդոն իր նըժոյգին վրայ կ'ըսպատէր ,
Ինկաւ կէծակի նըման ձիաւորաց մէջը ,

Մէկ ձեռքով ըըռնեց Խըջէգարէի կակուղ
մէջքէն ,

Դըրաւ իր կըռնակը , ու երեքօրեայ գընաց-
քը քըչեցին մէկ լար :

Նոյն թափով կը քչին ետեւէն վազողները ,
Եւ , քան զամենքն աւելի կը մօտէր հեշեհքօզ
ձիոյ հեծեալն :

— Ո՛վ է սա , հարցուց Սիամանդոն Խըջէ-
գարէէն ,

Ո՛վ է սա , որ զինքն ու իր նըժոյգը վըտան-
գի է դըրեր :

— Դա է նա , յորմէ դու իրեն մէկ տարուան
նըչանածն ես խըլեր .

Սիրան էրուկ է , Սիամանդոյ , զինքն մի՛ մեղ-
դըրեր :

Իջաւ Սիամանդոն , իր աքան չորստակեց ,
Խըջէգարէն վրան նստեցուց .

Հեծաւ, եւս դարձաւ, յիսուն ձի ու ձիաւար
վըր իրերաց թափեց .

էկաւ, վերուց Խըջէզարէն, Սիփանայ գլու-
խը դէմ դիմեց :

Հանգչեցան ասրահով : Երանութեամբ կը
ննջէր Սիամանդոն

Խըջէզարէի ծնկարարձին վրայ իր խոնջեալ
գլուխը դրած ,

Յանկարծ կ'սսանու Խըջէզարէի շարժումէն
ու սարսուումէն .

— Ի՞նչ տեսար, ի՞նչ ունիս, աչքիս լոյս Խը-
ջէզարէ ,

Ըսէ՛, չ'ուս ըսէ . ինչո՞ւ կը դողդըզաս, ին-
չո՞ւ կը սարսուիս :

— Զարմանալիք մի տեսայ այս անասուն
վայրը .

Քառսուն վայրի եզներ էկան ջուր խրմելու .

Մի կով եւ եթ կար այդ քառսունին հետը .

Ճակատամարտ բացին եզներ, եւ, մէկը
միայն, հեշեկնքոզ եզն ,

Յաղթեց քառսունին, խըլեց կովն իրեն :

Յիշեցի ըզբեզ, Սիամանդոյ, յիշեցի զիս, ու
մեր դիպումածը .

Յիշեցի քս սպաննած յիսուն կըտրիճները . . .

Ս. յս բանը զիս շարժեց, դողացի՛, ու սար-
սուու զիս բըռնեց :

Զը համբերեց Սիամանդոն, էլաւ առաւ
նեան ու աղեղն ,

Տեսաւ, հասաւ հեշեկնքոզ եզին, զարկաւ
նետը ,

Գրչորեցաւ հեշեհերօզ եղն քարէն ի վար ,
Առաւ դանակն ու վազեց վրտան Սիամանդոնն :
վէրու եղն կատաղի ու ժով կոտորչները
ժաժեց .

Մըռուաց : Ու ըզՍիամանդոնն զընարէն ի վայր
հոլովեց :

Ինկաւ Սիամանդոնն կաղնւոյ կըտորոնի վրայ՝
կըռնակէն ,

Ինկաւ , եւ չորս թիզ կըտորոնն ի դուրս ցըց-
ուեցաւ կուրծքէն .

Խըջէզարէն կ'երթար Սիամանդոյի հետոց
ետեւէն .

Արձանացաւ , կեցաւ զընարի գըլուխը .

Ա.յն տեղէն տեսաւ զարնուած եզին վիճակը ,

Ա.յն տեղը դըպաւ իր ականջին Սիամանդոյի
ցաւէն տըքալու ձայնը ,

Ա.յն ակեղը ձըգուած գըտաւ Սիամանդոյի
նետն ու աղեղը .

վերցուց , խոնարհեցաւ , Սիամանդոյին նա-
յեցաւ , ու այս ողբը լացաւ .

— Աղաչանք , հաղա՛ր աղաչանք :

Սիամանդոյի նետն ու աղեղը կուռ արծաթ է .

Սիամանդոյ , քեզ ի՛նչ պիտէր երթալ վէրու
եզին ետեւէ .

Ա՛խ , մի՛ տըքար , իմ Սիամանդոյ , մի՛ տը-
քար . . . :

— Մի՛ լար , իմ Խըջէզարէ , մի՛ լար . . .

Քո լացը ինձ աւելի ցաւ է . . . մի՛ լար . . . :

— Կը տըքաս , Սիամանդոյ , ի՛նչպէս չը լամ ,
խորին կը տըքաս .

Քո տըքալը կուգայ, խմ լացը սըրտէս կը բերէ :

Սիւփանայ սարի գըլուխը սաստիկ փոթորիկ է .

Սիամանդոյ, քո նետն ու աղեղը ահաւասիկ է :
Ինչո՞ւ չ'անսացիր ինձի, քեզ ասի . Մի՛ երթար :

Նեա ու աղեղդ վար դիր, դարձիր . Մի՛ երթար :

Վէրու եզին ետեւէն Մի՛ երթար :

Թող անոնք ալ ինձի ու քեզի պէս ապրին .
Մի՛ երթար :

Թող երթան իրարու հետ սէր անեն, ապրին .
Մի՛ երթար » :

Վերու ե՛զն, վէրու ե՛զն, ահաւոր ու անգուժ ե՛զն ,

Քո կստոչներ երկաթի նըման ամուր, եւ դու սոսկալի .

Սիւփանայ սարի գըլուխը՝ սիրածն սիրողէն բաժնեցիր :

Սիւփանայ սարի գըլուխը դուման ու մըժ է,
Սիամանդոյի նետն ու աղեղը խըժախըժ է :
Ժամանակէ հետէ ս՞վ լըսեր է՝ որսն գորսորդն սպաննէ :

Սիամանդոյ, քեզ ասի . Մի՛ երթար :

Թող վերու եզն իր էշխին հետ երթայ . Մի՛ երթար :

Թէ քեզ որս պիտի, ես քեզ որս հերիք եմ .
Մի՛ երթար :

Ս.հ, մի՞ գուցէ վերին կամքն էր անօրինած այսպէս .

Երկնից կամքը երկրիս վրայ անդարձ ու ան-
փոփոխ է :

Սխիանայ սարի գըլուխը ժայռ ու մա-
ցառ է .

Քամի մը կը վըչէ, քամի մահարեր ու սառն է :
Սիամանդոյ , ինձ ճամբայ մի տուր քովդ
գալու ,

Ճամբայ մի ցոյց տուր , գամ քեզի հետ հո-
գի տալու :

Փայտաս ու թի բերէք , բերէք սլաշեր ու
զընարներ շըռջեցէք ,

Խըջէզարէն ու Սիամանդոն մէկտեղ քարե-
րուն տակ թաղեցէք . . . :

Այս կ'ըսէ , ու աչերը կը խըրիէ , զինքն ի
վայր կը հոսէ . մէկ անգամ միայն կ'աւաչէ
— ԻՄ ՍԻԱՄԱՆԴՈՅ . . .

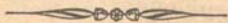
Եւ Սիամանդոն հազիւ արձագանք մի կը
տայ — ԻՄ ԽՐՋԷՉԱՐԷ . . . —

Եւ երկոքեանն մէկանց կը լըուեն

կը մեռնին

Հոն են

Աւանդութիւնը կ'ըսէ թէ . Այն տեղը եր-
կու ծաղիկներ կը բուսնին համանըման ա-
մեն գարնան , եւ երկու թիթեռնիկներ կու-
գան , կը թառին ու կը թըռուըռան այդ
խորհրդաւոր ծաղկանց շուրջն ու վրան :

ԳՈՎԱՍԱՆՔ ԾԱՂԿԱՆՑ

(ՆՈՒԷՐ ԱՌԶ. ԵՒՎ. ՄԱՄՈՒՐԵԱՆ)

Հուր որտայ, քամին հնչեայ, եւ բաժանեայ
զհողն ի ջրոյն.

Ջուրն սպիտակ է ու աղի. քամին կարմիր
կանանչագոյն,

Հուրն գեղին է եւ լեղի, սեաւ եւ թըթու
համըն հողոյն:

Հուրն օր է, քամին շաբաթ, ջուրն ամիս,
հողըն տարւոյն.

Հուրն երեխայ, քամին մանուկ, ջուրն ա-
լեւոր, հողըն մահուն:

Այսպէս չորս են մեր եղանակ, ամառ, ա-
շուն, ձմեռ, գարուն:

Գարուն տարի, ամիսքն են ճիւղ, սեաւ ու
սպիտակ պտուղ շարուն:

Երկոտասան ամիսք որ կան, մարտն է խա-
րիսխ հիմըն տարւոյն.

Յորժամ մարտին ամիսն գայ, Տէրն հրաման
կուտայ հողոյն.

Հողն ի քնոյն հեռ կու զարթի, ջարա (շնորհ)
կուտայ բոյս եւ տնկոյն:

Բուռնին գեանէն ի վեր կուգան, կանանչ
հագնին բոյսքն բիթուն (ամենքն):

Ապա օղոյն հրաման կուտայ, որ կը թափէ
զցօղն ի յամբոյն.

Յօղէ աշխարհս ցընծացունէ, դաստուր լինի
ծաղկըններուն.

Ծաղկուէնքն բուսնին հարիւր հազար, ցեղ-
ցեղ ներկած եւ գոյնըզգոյն.

Գուրլու գուրլու հոտեր ունին, մինն քան
ըզմիւսն սիրուն.

Նախ ձրնձաղիկն ու ջրիկսաւ, բարդն, խած-
լակն յառաջագոյն.

Սոքա չորսըն միարանին, ու ձայն ածեն
ծաղկըներուն.

— Ծաղկուէնք, զարթիք ի խոր քնոյն, քա-
նի՛ սլառկիք ներքեւ հողոյն.

Զարթիք, աշխարհս ծաղկեցուցէք, բիւրք ի
բիւրոց անթիւ անհուն:

Ասլա բուսան ի ծառն ու տունկն, ծաղկի
ծառերն եւ ստղատուն.

Յետոյ բերդօցն ու Բոֆոռոզն կու ջահառին
ի հեռ ամբոյն.

Յինկըն դեղին ծաղկի, ցընծայ, փայլէ,
ծպտայ մէջ ջրերուն.

Զուրն ու չայիր չիման ծաղկուէնք ցնծան ՚ի
հեռ ձնաբերոյն.

Լեռն ու մարմանդ ծաղկի դառնայ, ծաղ-
կուէնք ծաղկին ի սարերուն.

Ծիծաղին սարն ու ձոր ծաղիօք, ծափ զար-
նեն, ծըփան բիւրագոյն:

Կարմիր կակաչն, ալ ու դեղին, մօռ ու
մախմուր է զարդարուն.

Սումբուլն մանափուշ է հագեւ, զըրմըզ է
եօրնաղբրանց արիւն.

Հռոմձաղիկն է փոշոտեւ, բուսեւ հեռ մա-
շին մօրենւոյն.

Պուսն ու պսուան ու մասուսիկ, եւ այլ
ծաղկունք բացուին սիրուն:

Եզրնձաղիկն է խիստ դեղին, գոյնըն գու-
նով քան զծիրանւոյն.

Անջրգի տեղըն կու բուսնի, կու ժրանայ
ամուան չորոյն.

Ծափն ու ծափձալն ու ծափկոսրուկն կը բուս-
նի կարգըն խնկուկոյն.

Նափաֆն, չինարն ու ըռէհան, հոտերն ա-
նոյչ քանց ամենուն.

Ղասիֆան ալ է ներկուել նըման բեհեզ ու
ծիրանւոյն.

Ղարաֆիլն մօռ է հագեր, գոյն գեղեցիկ է
նարկիգոյն:

Այլ մանր ու մենծ ծաղկունք գովեմ, բուրն
ու շահէն հեռ մրեկերոյն.

Աւգեր ծաղիկն ու մամխոպոպ կու բացուին
հեռ առուեգերուն.

Ծափձափն ծափ տայ ծիծաղի ծիլձափի ծլոյն
թփուելուն.

Ծալձափն ծաղկի ծիրանի, խիստ գեղեցիկ է
չատ սիրուն:

Կաթնուկի ծաղիկն է դեղին, գոյնն է գլուխ
դեղիններուն.

Կոնդէզն ներկած դանալուղ, հաւան չէ
միւս գոյներուն.

Ծափծիլն սպիտակ է հագել, դեղին քաշել
վերայ գլխուն.

Բուրն ամէն շար են շարուել, հայեցէք ի
սպիտակ շարուն.

Ծիլն ու ծրլուանն ու ծարուրիկն սուրմա են
քաշել աչերուն .

Շատ գոյնզգոյն ներկեր ունին նըման դեղ-
ձանի ծարուրոյն .

Հորոս մորոսն մաւի ներկած ժանկառի նման
սուրմայուն :

Հիմի ծաղկունքն զօրացան , չեմ գիտել որն
է հեա որուն .

Խառուել են յիրար կու ցնծան , եւ փառք
կու տան աէրանց Տէրուն :

Տուղսն ու բորթն ու մելրիկ ծաղիկն նման
են ծաղկած ծառերուն .

Սուս վարդն բաժնուել յերամէն , խառնուել
յերամ մասուրուն .

Խաւխաւն թագ է բոլորել , գեղեցկացեր
հեա թուխմարուն .

Բոլոր գլխոյն ալ է կապեր , մօռ է քաշել
վերայ փորուն :

Խրոբնդասն ծաղիկել ծառովն յընկեր եղել
հեա զօջմէրուն :

Ծաղկունքն ամէն յերամ ժողվել ծաղիկ կու
տան մեղուններուն :

Բարձէնակին գոյնն է սպիաս , հոտիկն ա-
նուչ է բէջարուն ,

Քանց ամէնն խոնարհ կու կենայ , կու բուսնի
ծաղկունանց հեռուն :

Լեզուակ անուն ծաղիկ մի կայ , որ կը բաց-
ուի մէջ մարգերուն .

Ծաղիկն մօռ մանավուչ է , նորա երանգն է
երկնագոյն :

Շրվան ծաղիկն է սպիտակ, մարգն բուսնի
հետ մրբուանուն.

Խոլորան ջահառի թըփին, սոյծառանայ ա-
ռաւօտուն.

Սինան, երիցուկն ու եղերբագն կու սոյասեն
արեւորդւոյն.

Նոցա երամբն ուրիշ է, որ կը շըջին հետ ա-
րեւուն:

Չասր ծաղիկն կոճակ ծաղկի հետ արտերուն.

• Խընկուկն ու կագուեղէգն խիտ կը բուսնին
մէջ քարերուն.

Ակընջուկն ու գառիղըրմակն կարօտ են մա-
նուէկին տեսուն.

Հասրաթ են իրար տեսնելու Մուրսն ու Շու-
տան ու Բրաբիոն:

Սուսամբն կուհազ է ներկած, գոյնն է գը-
լուխ կարմիրներուն.

Միշտ գեղեցիկ է խիտ սոյծառ, բուսնի
սրաղաղբիւրներուն.

Խաժն ու խալիննն ու լալազարն, հոտիկն
անուշ եւ զարգարուն.

Վարդն ու գուլվարդն ու հարգէ Վարդ (յար-
գուարթ), երամ ծանրէ վարդերուն:

Ոսկեծաղիկն սուրաթ աւեր գեղեցկացել
լաւուն լաւուն.

Բողոր գլխոյն ճըղայ շարեւ, սա է ծաղկանց
Եէնիչարուն (Եէնիչէրի):

Շարժարուրիկ ծաղիկ մի կայ դեղին հագել
հետ ընկերուն.

Թըփերն ամէն սրաղամ ներկել, նորա ոլոքն
որպէս տորն:

- Պուլիսապան ծաղիկ մի կայ որ չի բացուիր
զօրն արեւուն .
- Արեւմտուն յետ կու բացուի , սլայծառանայ
մէջ գիշերուն ,
- Պուզէլ անուն ծաղիկ մի կայ , որ դեղ է ա-
մէն անբժիշկ ցաւերուն .
- Փէնան ծաղիկն ու լօճսակն Աստուած դեղ
տուեալ դարդերուն .
- Խազալն թուփն է բոլորեւ , բուսել է հետ
նեցարօրուն :
- Գինարբին հոտն է գովահան , շատոնք հաս-
րաթ են նորա հոտոյն .
- Ծաղիկն փունջ փունջ է եղել , մարդ չի յա-
գել իւր կարօտոյն .
- Ճաւփինք ծաղիկն է խիտ հոտով , դեղին է
նման զաֆրանոյն .
- Բարձր լեռներն կու բուսնի զաֆրանըն հետ
կնքաւորոյն :
- Ջամբիւղ (զամբիւղ) ծաղիկն հոտովն անուշ ,
ինքն սպիտակ է կարմրագոյն .
- Նարդոս ծաղիկն ու կինամոն , լըցուել են
Աստուծոյ բարւոյն .
- Խաւ բուրիա ծաղիկն որ կայ , ձեռքն չի գալ
ջառահներուն .
- Ամէն սահմանը չի գանուիլ , գիյմաթ չունի
ինքն իւր տեղոյն :
- Այն Սապուսան ծաղիկն որ կայ , խակի վար
չի գալ լեռներուն .
- Վառ կասուտ է , հոտըն սակաւ , արմատըն
դեղ է եզներուն .

Այն Անքառամ ծաղիկն որ կայ, ծաղիկ ծաղկել ծաղկընէրուն .

Ամառ ձմեռ չիչորանալ, հինն է պայծառ նըման նորոյն :

Այն Նղուռճար ծաղիկն որ կայ, բուսնի յատակըս ծովէրուն .

Օձերն զինքն կու պահեն, մարդ չի քաղել նոցա ահուն .

Այն Բուրաղան ծաղիկն որ կայ, վարդ է շարել հետ խունկէրուն .

Կարմիր խնձոր թագաւորաց, ոսկի բուրվառ խունկով լեցուն .

Այն Բալասան ծաղիկն որ կայ, երամն շատ է .
Սուրբ մեռոնին մակարդն այն է, որ կարդան ի մէջ գրերոյն .

Այն Գոհար վարդ ծաղիկն որ կայ, գեղեցկացել պայծառագոյն .

Երբոր բացուի վերեւ թըփին, գեղեցիկ է ու խիստ սիրուն :

Այն Համաւափիւռ ծաղիկն որ կայ, ծաղկել ծառովն հազարագոյն .

Կոյր աչերուն լոյս կու բերէ, թէ՛ Տէրն տայ Ադամորդւոյն .

Երկոտասան արմատ ունի, բուսնի երկոտասան տարւոյն .

Ամէն թըփին գոյն մի ծաղիկ, մարդ կու մայլի անուշ հոտոյն :

Արքայիկ օձն է թագաւոր ինքն սպիտակ որպէս ըզճիւն .

Համասփիւռին կու հետեւի, եւ զօրութիւն կ'առնու հոտոյն :

Սալաճորցի սարկաւազ որք Դաւիթն եման-
գէտ գրոց բաներուն .

Կեանքն նման ծաղկըններուն , որ կը բացուի
առաւօտուն եւ չորանայ մինչ իրիկուն ,

Շատ դատեցայ թէ գլուխն առնում՝ ծաղ-
կըններուն .

Ծաղկունք որ զարդ են աշխարհիւ , օրինակ
երկնից ասաղերուն .

Սակաւ ծաղկունքս գովեցի , բազումն մնաց
վարպետներուն :

ԳՈՎԱՍՍԱՆՔ ԲԻԻԼԲԻԻԼԻՆ ԵՒ ՎՍՐԴԻՆ

Ականջ դրէք բանիս որ պատուական է .
Հոգւոյ այլ եւ մարմնոյ ուրախական է .
Գովեմ զգոյնըն վարդին որ աննման է ,
Զբլբունն ի հետ նորա որ քաղճրածայն է :

Բլբունն ի վարդն ասաց .

— Ի սէ՛ր քո ես եկի . Զի սէ՛ր քեզ տւեաեմ .

Սիրով քո անձր տեղի ,

Եւ սէրն սրբութեան ի քեզ բնակի .

Սիրով քո զարդարին ծաղկունքն ի յերկրի :

Վարդն ի բլբունն ասաց .

— Թռչուն գովելի . Ո՞րպէս միտք իմ բանից
քոց հաւան լինի .

Դու ես հաւք երկնից , եւ ես բոյս երկրի .

Զի անդ իմ սէրս եւ քոյդ միաբանեսցի :

Բլբունն ի վարդն ասաց .

— Իմ բանիս լսէ՛ . Որ քո սիրան իմ սիրոյս
վկայէ .

Ես ցօղ բերեմ յերկնից որ զքեզ զարդարէ .
Յայնժամ իմ սէրս եւ քոյդ միաբանեալ է :

Վարդն բլբուլին զոյս պատասխան առ-
նէ .

— Վախեմ . թէ հետ ցօղոյն կայծակ լիջանէ .
Եւ զիմ սլայծառ տերեւս հրով տոչորէ .
Ծաղկանց ամենայնի նախատինք զիս առնէ :

Բլբուլն ի վարդն ասաց .

— Խօսից իմ դու լնւր . Որ ես քեզ ցուցա-
նեմ սիրոյ մեծ աղբիւր .

Որ զքեզ յիւր ակն պահէ կանանչ եւ մա-
քուր .

Եւ ամենայն ծաղկանց արբուցանես ջուր :

Վարդն բլբուլին յայնժամ զայս ջուզա-
բբս ետուր .

— Ե՛ս . Բանից քոյին ոչ հաւանիմ դիւր .

Վախեմ թէ որդ խաղայ այն աղբիւրին
ջուր .

Տերեւներէս առնէ զիս թափուր :

Բլբուլն ի վարդն ասաց .

— Քեզ . Սմբ լինիմ եւ հովանի ես .

Արեգական տօթոյն պահեմ զքեզ .

Եւ քաղցրագոյն օդով սնուցանեմ զքեզ :

Վարդն ի բլբուլն ասաց .

— Ի Քէն վախեմ ես . Զի մի՛ որոտալովդ ինձ
ահ արկանես ,

Ի գեղեցիկ գունոյս թառամեցուցանես .

Եւ ամենայն ծաղկանց զրոյց լինիմ ես :

Բլբուլն ի վարդն ասաց .

— Ես առաւօտ եմ. Զլոյսն արեգական վերայ քո ծագեմ .

Ազգի ազգի գունով զքեզ զարդարեմ .

Ծաղկանց ամենայնի պարծանք ցուցանեմ :

Վարդն ի բլբուլն ասաց .

— Ես դիմակաց չեմ. ի ծագմանէ լուսոյն
դողալով սարսեմ .

Վախեմ թէ զարեգակն առ իս տեսանեմ .

Կոկոնն իմ գեղեցիկ յինչն թօփափեմ :

Բլբուլն ի վարդն ասաց .

— Դու գովելի՛ ես . Զի ամենայն ծաղկանց
ցանկալի ես .

Տեսով քո արբեցայ զերդ ըզգինով ես .

Արարիչն Աստուած կանանչ պահէ զքեզ :

Վարդն ի բլբուլն ասաց .

— Գեղեցկաձայն ես . Որ զամենայն մարդիկ
դու ուրախ առնես .

Ազգի ազգի գունով դու եղանակես .

Թռչնոց ամենայնի դեզ պարծանաց ես :

Բլբուլն ի վարդն ասաց .

— Դու դեզ ցաւոց ես . Որ զամենայն հիւ-
ւանդ սիրով բժշկես .

Ո՞վ ոք ցաւ ունիցի եւ ոչ յիշէ զքեզ ,

Յետոյ փոշխմանի , 'ւ ոչ գտանէ զքեզ :

Վարդն ի բլբուլն ասաց .

— Թռչնն դու աղւոր . Ուստի՞ ունիս զայս
ձայն քաջ եւ զօրաւոր .

Զիս զարմացուցիր խօսիւքդ ահաւոր .

Կարծեմ թէ այլ շկայ քեզ նմանաւոր :

Բլբուլն ի վարդն ասաց .

— Մեզ թագաւոր կայ . Որ ամենայն թըռչ-
նոց պարզեւք նա կուտայ .

Եթէ հաւան լինիս գալստեան նորա ,

Նա՛ երկինք եւ երկիր քեզ երանի՛ տայ :

Վարդն ի բլբուլն ասաց .

— Քեզ երանեմ ես . Որ այն թագաւորին
դու սպասաւոր ես .

Եւ ի նմանէ այնցեզ շնորհք առնես ,

Որ իքո սեսութիւնդ զիս մուացընես :

Բլբուլն ի վարդն ասաց պատասխանե-
լով .

— Եթէ . Լսող լինիս բանից իմ սիրով ,

Նա ամենայն երկիր հոգւով եւ մարմնով ,

Ծառայ քեզ լինիցին , երանի՛ տալով :

Վարդն ի բլբուլն ասաց .

— Խօսիր . Ձոր ինչ եւ կամիս , զի խօսից քո-
յին փափաքի հոգիս ,

Յինէն մի թագուցաներ զինչ բան որ ու-
նիս ,

Եթէ կամիս սիրով հաւան առնել զիս :

Բլբուլն ի վարդն ասաց .

— Տա՛մ քեզ աւետիս . Ձի մեծ թագաւորի
դարսլաս դու լինիս .

Եւ ի ձայնէ խմէ հանապազ գովիս ,

Եւ յամենայն թռչնոց միշտ փառաբանիս :

Վարդն ի բլբուլն ասաց .

— Հոգիս իմ ցանկայ . Որ այն թագաւորին
լինիցիմ ծառայ .

Այլ երկնչիմ յաչէ փառաց նորա .

Զոր դու ինձ ասացեր , նա՛ ո՞վ դիմանայ :

Բլբուլն ի վարդն ասաց .

— Դու մի՛ վախնար . Զի նա կամենայ զքեզ
լուրեան դադար .

Այլ ուրախացիր սիրով ծածկաբար .

Եթէ նորա կամիս լինել տեղի եւ տաճար :

Վարդն ի բլբուլն ասաց .

— Քեզ հաւան եղէ . Այլ գործ քո թագա-
ւորին դու ինձի սպասմէ՛ .

Թէ ի՞նչ արուեստ ունի , կամ ո՞ր ձեւով է .

Քան զքեզ է՞ քաղցրաճայն , թէ այլ փա-
ռաւոր է :

Բլբուլն զայս ետուր սպտասխան վար-
դին .

— Չկայ այլ . Նըմանակ իմ թագաւորին .

Ոչ ոք կարէ գիտել ըզգործըս նորին .

Ոչ ի յերկրաւորաց եւ ոչ երկնային :

Վարդն ի բլբուլն ասաց .

— Դու զայս ինձ ասա . Ե՞րբ դայ այն թա-
գաւորն , ինձ իմաց արա ,

Որ ես տեղ սպարաստեմ արժանի նորա .

Որ ընդունիմ սիրով , եւ իմ սրտին մէջ
հանգչի նա :

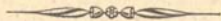
Բլբուլն ի վարդն ասաց .

— Քեզ ասեմ , լսէ . Քան զքո ծաղկիլն յառաջ
նա զքեզ ընտրեալ է .

Եւ իւր բնակութեան տեղ պատրաստեալ է :
Որ այժմ ի քեզ իջեալ գործ մեծ կատարէ :

Բըլբուլն՝ Գաբրիէլ հրեշտակապետն է ,
Վարդն՝ Մարիամ Աստուածածինն է .
Թագաւորն երկնաւոր՝ Յիսուս Քրիստոս է .
Որ անթառամ վարդէն մարմին առեալ է :

Ես Առաքել մեղօք լցեալ յաշխարհի ,
Որ ըզբլբուլն ընդ վարդն սակաւ գովեցի .
Եւ Գաբրիէլ հրեշտակն օրինակեցի ,
Եւ ի կոյսն Մարիամ ծընողն Յիսուսի :
Զձեզ աղաչեմ, ով ոք բանիս հանդիպի ,
Եղանակէ սիրով ձայնիւ բերկրալի ,
Յիջեսցէ զիս եւ ասասցէ՝ Աստուած ողորմի : (1)

ԱԿՆԱՅ ԺՈՂՈՎՐԴԱՅԻՆ ԵՐԳԵՐ

ՀԱՐՍՆԱՌ ԳՆԱՅՈՂ ԿԱՆԱՅՔ ԱՌ ՀԱՐՍՆ ԱՍԵՆ

Մենք , այ աղւոր աշխի էկեր ենք ձերը ,
Քեզ հազար նազերով տի տանինք մերը :
Էկու քեզի մերը տանինք նազերով ,
Պահենք շարէն շապիկով , աչիզ լաթերով ,
Ճակատդ ճըռերով , ախանջդ օղերով :
Կախթով լաթ ենք բերել , կոնակդ անցուր :
Քեզ տանել ենք էկեր , մարիկդ լացուր ,

(*) Այս եւ « Գովասանք ծաղկանց » Երգերն օրինակեալ են ձեռագրէ , ի Զարսանճագ , Փէրի զիւղ :

Ոտքդ խատկմիլի է, դուն մեզ խնդացուր:

Այ խմ հարըստի դըրստիկ, ելի կայնէ ոտ
կաց ի վըրայ,

Քալէ, մանտրտիկ քալէ, քու ազուոր բոյիկդ
երեւայ:

Ականջդ յիս արէ, ինչ ըսեմ ամուր ծըրարէ,
Ուր դան, ուր հազար ըսեն. հազրէն մէկ
խօսք լսէ, ըսէ,

Ան ալ չը գիտեմ ըսէ, դուն քեզ հազար
չարէն ազատէ:

Մեր տունն Աստուծոյ շինած, Աստուծոյ
շինածն ու օրհնած,

Հայր Աբրահամու քարէն, մարգըրտէն թէ-
մէլը ճըգած:

Բաղնեց դուռը դարկին սազը,

Տալուրտաքդ քաշեն նազը,

Ներուրտաքդ հիւսեն մազը:

Նազ ըրէ, նազըդ վերցընեմ,

Ալա թօզ շաքար կերցընեմ,

Ջուր ուզես, շարբաթ խըմցընեմ:

Մեկնելու պահուցն ասեն

Խընամի, տունըդ շէն կենայ,

Այս դըռնակըդ բաց մընայ,

Ջուխտակ որդիքդ ապրած կենայ:

Մի լար, մարիկ, մի լար, ես ալւա տի գամ.
աշխի, նայ նայ նայ.

Ութ օրն ուր լմննայ, ընկերովս տի գամ.
աշխի, նայ նայ նայ.

Տարին ուր լմննայ, գըրկովս տի գամ, աշ-
խի, նայ նայ նայ:

Առ դրան փեսային ասեմ

Բարով եկիր, դուն բարկ արեւ,
Ծագեցար դուն մեր տան վերեւ .

Դուն ս'եր էիր, ուր իս գտար,
Հէյ, Ադամայ բազաս մտար .

Բիւրբիւլ եզար վարդիս գիմաց,
Ելիր, էկուր կամաց կամաց :

Երկու կաքվուկ կային բունը,
Կը թափէր երեսին գոյնը,

Դուն ես մեր տան ոսկի սիւնը :

Ժամէն կուգայ ջուխտ մի ֆիտան ,
Ելնենք տեսնենք մե՞րը կուգան ,

Առնենք ելնենք վերը օտան :

Բարով եկիր դուն ի մերը ,

Առջիդ քաշեմ սերն ու մեզրը :

Քալէ, հարսնուկ, քալէ, հարսնուկ ,

Վըրայ խալուն քալէ, հարսնուկ ,

Քալէ ու մանտրտիկ քալէ ,

Ալուկ փէշերըդ վեր ծալէ :

Թագւորի մար, դուն դուրս էկուր ,

Քու թագւոր որդիդ էկեր է ,

Քեզի կաքվու ձագ բերեր է ,

Թէք գնացեր, ջուխտ եկեր է :

Թագւոր, գովեմ գլխուդ ի վար ,

Էռաջ ես քո բոյիկդ ըսեմ ,

Ուր սէլիլի ծառ կու նմանի :

Անկէց ես քու երեսդ ըսեմ ,

Ուր լուսընկի կալ կու նմանի :

Անկէց ես քու բարչամդ ըսեմ ,

Ուր սըրմայի թեւ կու նմանի :

Հայ իմ հայ աննըման աղւոր :

Աղւոր , քեզ ո՞ր մարն է բերեր ,

Ան թուխ աչեր մարն է բերեր ,

Մարն է բերեր մեզի համար .

Մենք ենք եկեր քեզի համար :

Օ Ր Օ Ր

Օրօր , օրօր , քուն ունիս ,

Պէշիկթաշը տուն ունիս . է՛ , է՛ , է՛ :

Մարդըրաէ եօրղան ունիս ,

Ջէւահիրէ բարձ ունիս . է՛ , է՛ է՛ :

Ոռկի օրրոց , կապ ունիս ,

Շարուքընար շոր ունիս , է՛ , է՛ , է՛ :

Օրօր կապեմ կախ օրրան ,

Ծառէ ծառ շուքեր վրան . է՛ , է՛ , է՛ :

Ծառի շուքեր վրայ էկէք .

Շուք արէք . որ աշխիս քնանայ . է՛ , է՛ , է՛ :

Օրօր օրօր օրերուդ ,

Թեւս դէմ բերեմ չարերուդ :

Չարխափան չարերդ խափանէ ,

Աստուածամար արեւդ սահէ :

Բաղչայիդ բաղչըսանն եմ ես ,

Բայ դըռնակդ ուր մանեմ ներս .

Մըանեմ վարդ ու նուս քաղեմ ,

Արմաղան զրկեմ զարիրիս :

Օր օր , իմ առչաս ու խաս ,

Քեզ աղւորին սափատն է դըրած ,

Զատիէ զատիկ ի դուրս է հանած .

Արեգական չէ ցըցուցած :

Դուն քուն չես ու այլիս ես ,

Լահուռ շալի լայլիս ես .

Երեսդ երեք բէնկ ունիս .

Թագըւորի լայլիս ես :

Բիւլբիւլն ի վարդի շքոյն

Կուտ կ'ուտէ 'ւարցունք կու թափէ ,

Կուտ կ'ուտէ 'ւարցունք կու թափէ ,

Իր բընիկն ու տեղիկը կ'ուզէ :

Օրօր օրօր քըներ ես ,

Ծածկեր եմ քըրաըներ ես .

Երեսիդ շարը դէն տանիմ ,

Վարդի նրման բացուեր ես :

Վարդերու անոյշ հոտոյն .

Պառկէ՛ լեղիր անոյշ քունն :

Հ Ո Վ Ե Ր Ո Վ Ս Է Ր

Հո՛վեր , տարուբեր հովեր ,

Եղբօրմէս մէյ գըրիկ բեր .

Թէ գըրին տալապ չանէ ,

Բարչամէն թեւիկ մի բեր :

Հո՛վեր , տարուբեր հովեր ,

Գէշը տա՛ր աղւորը բեր ,

Գէշին տէրը արեւ չունի .

Աղւորին գիշերն է արեւ :

Գացէ՛ք մեծ վարպետ բերէք ,

Աղւորին խարդան ձեւեցէ՛ք ,
Արեգակն երես արէ՛ք ,
Լուսընկան աստառ ձեւեցէ՛ք :
Ինչ սէր կայ զբրէք սուղակ ,
Ինչ անոյշ բաներ կան՝ կօճակ :

Ա Ն Տ Ո Ւ Ն Ի (*)

Ա՛յ իմ կարօտով եարուկ , սիրունիկ ,
Որ գացած տասն երկու տարի ,
Ի՞նչըխ եմ կարօտացեր ,
Երեսին շէւքէթն եմ մուցեր :
Ոչ աչերս քեզ տեսեր ,
Ոչ լեզուս հետդ խօրաթեր :
Տարին տասն երկու ամիս .
Դուն ծովուն ետըն կու կենաս ,
Ծովը մահանայ կընես .
Իս քենէ հասրաթ կո՛ւպահես :
Թեւերս կարմունջ կապեմ ,
Ծովեղերէն անցնիս ու գաս ,
Եկօր քեզ բաղնիք տանիմ .
Սըրմայ թէ՛լ՝ բարչամդ վլանամ :
Երբ բաղնիքէն ուր ելլես ,

(*) Շատ կան Ակնայ մէջ այս տեսակ ընտիր երգեր , որ կը կոչուին « Անտունի » : Արդեօք Անտունի, հեղինակին անուամբ. Թէ ընտանի , կամ Անտունի , իբր տան կիսն առ իւր էրիկն , կամ նշանած աղջիկն առ իւր խօսեցեալն , որոց երկար պանդխտութիւնը առիթ առեր այսպէս սրտագին կարօտով երգեր յօրինելու :

Ղալտընաս ու մեր տունը գաս .
Փըռեմ ապրուշում խալի ,
Որ գործած տասն երկու տարի :
Ձըգեմ խուչ թիւյիւ տօշակ ,
Թուլբանտէն չարչափն ի վրան .
Շարեմ սարասար բարձեր .
Սըրմայ պորտ եօրղանն 'ի վրայ :
Ջարդարեմ ոսկի սեղնակ ,
Խաչ խորված կաքաւն ի վրայ .
Բերեմ նուան հատ գինի
Ուր գոյնը գոյնդ կու նմանի .
Խըմէ . ուր ըսեմ , անուշ :
Ինչ անուշ է սէրն ու գինին .
Սէրը սիրողին վայլէ .
Գինինը անուշ խմողաց :

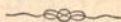

Եկին ու բերին խաբար
Թունդ ելէր քուկինդ ու կուգայ ,
Ամէն բանս ի տան դըրի .
Ջուր դրի , մազըս լըւացիր :
Հագայ ձարէ ձար շապիկ ,
Կասկեցի լահոռ շալ գօտիս .
Դըդմակ մը նուան գինի .
Ես առի ու դէմը գնացի :
Դուշմանս ալ երեսս ելաւ ,
—Ո՛ւր կ'երթաս , ան քու մարդը չէ :
Թուլցաւ շահէնն ի բազկիս ,
Թափեցաւ նսան հատ գինիս :
—Դուշման , աչքդ կոյր կենայ ,

Նենգաւոր լեզուդ չորանայ :
Մէկ մ'ալ դուչման տեսնամ ,
Տի հանեմ չախուեկս ի ջորէս .
Տի մորթիմ սեւ ոչխրրի պէս :
Արիւնը գատէհն առնեմ ,
Տի խմեմ անպակ գինու պէս ,
Մըսիկն ալ քարաբ տ'ընեմ .
Տի ուտեմ կաքվու մըսի պէս :
Բիւլբիւլ վարդին սիրոյն ,
Չայներով ֆիղան կու անէ .
Ես ալ իմ մարդոյս սիրոյն ,
Եղեր եմ բիլբուլի նման :
Ա՛յ իմ սիրական մարդուկ ,
Կարօտեմ քո լուս երեսիդ ,
Ծարւերեմ սիրոյ գրիդ :
Փափկեր եմ եղնիկի նման .
Սէրդ անուշ , խօսքունքդ անուշ ,
Կու խօսիս լուսունկայ լուսուն ,
Հոտդ ալ անուշ կու բուրէ ,
Գարնան ծաղկունունց նման :
Ա՛յ իմ կարօտով մարդուկ ,
Բոյիկդ է սաւլիի նման ,
Երեսդ է արեւի պէս ,
Բարչամդ սըրմայ թեւ նման :
Թուխ աչքդ ու քէման ընքուիդ ,
Թարթիչուիդ լուսունկի նման ,
Պուկունքդ է ալ քիրազի ,
Մանալչայ բույուխդ ի վրան :
Այս հասրաթէս էրեցայ ,
Եուվասըդ բիլբուլի նման ,

- Բարակ ցաւով մաշեցայ ,
Չգտուիր եարայիս մէհլամ :
Գացեր թեւերուս ուժը
Նւաղեր աչքերուս լոյսը ,
Դուն ես իմ սրտիս յոյսը ,
Դուն ես իմ աչքերուս լոյսը :
Եկոր նստիմք միասին .
Սէր անենք անուշ խօսքերով .
Աղէկ ու կէնճ օրերնիս ,
Չանցունենք դարս ու ցաւերով :
Բարձր սարերու հովեր ,
Ուր իջեր դռնակն է ծեծեր ,
Նորուկ ջահելուկ հարսնուկ ,
Ուր իջեր դռնակն է բացեր ,
Տեսեր ուր իր մարդը չէ ,
Մալսւլեր ու ետ է դարձեր :
Կեսրակը հարցմունք արեր .
— Հարսնուկ , քու ո՞ր տեղդ է ցաւցեր ,
— Մարիկ , քու որդւոյդ սիրոյն
Իմ ամէն տեղիկս է ցաւցեր :
— Միլար , ջահելուկ հարսնուկ ,
Գիր կանեմ որդիս կ'ըրեմ :
— Գիր անես որդիդ բերես ,
Ատուծոյ լուսոյն տիրանաս .
Գիր չանես որդիդ չ'ըրես ,
Կանի՞ծեմ ուր քար կու դառնաս :
Լուսիկ մը փրթաւ սարէն ,
Կէսն է խոռ , ու կէսն է բոլոր :
Լուսիկ , դուն լուսով կենաս .
Թէ կենաս սրահիկ մ'հուտայ .

- Երկու խօսք գանգատ ունիմ
Գանգատիմ, դուն ալւայ գնա :
— Գնա դարիբիս ըսէ ,
Զ'կենայ ու ելլայ գայ :
— Խօսքունքդ գլխուս վրայ ,
Դուռը չ'գխտեմ դարիբիդ :
— Եկոր նշանով ցոյց տամ ,
Բարձրը պատ ու ծառն ի վրան ,
Նստերէ ծառին շուքը ,
Նուշ դրեր , շաքար կու ծախէ ,
Ամենուն աժան աժան ,
Իս մոռցեր , նո՛ւշ կու ծախէ :

Մ Ա Ն - Ե Ր Գ

Ակնայ Ապուշէի եւ Կամրկապ գեղերու ժողովրդեան
կանանց իրենց դարիբին եւ սիրելեաց վրայ .

- Ճամբորդ կուգայ , ի՞նչ գումաշ ու բեռ-
ներ կայ ,
Արանիս ալ ի՞նչ ծովեր ու լեռներ կայ :
Տուն էկո՛ւր , տուն էկո՛ւր , աղսա , տուն
էկո՛ւր ,
Աշխարհս ոչինչ է , մեզի ալ մեռնիլ կայ :
Հաներ ես կարմիր , հագեր ես ալըդ ,
Ես քենէ կարօտ եմ , ի՞նչ անեմ մալըդ .
Սաղըղով չէր բերեր քու բերող մարըդ .
Զարկիր , կրակ տուիր . կ'էրիմ , կու վառիմ .
Զըրի պէս ծարւեր եմ , ճամբորդ կու նայիմ :

Հարիկ էիր, իրաւ կ'ըսէիր, չառնէիր առիկն
ի առէն .

Առիկն ի առէն առնէիր, քու որդեկդ չար
գրողէն :

Ա՛յ իմ սեւ աչեր սուրմայ, բոյաջին ո՞ւր
տեղ կու կենայ .

Քու եաշմաղդ որ սեւ ներկեց, ան գիտէ
թէ իր տի մնայ :

Ղարիբ մեռար, Ղարիբ թաղեցին .

Ղարիբ լըցին հողիկն ի վրադ .

Եկին օտար մարեր ի վըրադ ,

Եկին օտար քուրեր ի վըրադ :

Եկին ու վայ բերին բերողին (ծնողին) .

Վայ բերողին, վայ մեծցնողին .

Վայ լուսալուս արթուն կեցողին .

Մաղկատը սըրտին, ծիծը տուողին :

— Եաման, եաման, իս Ուսկուտար անցուցէ՛ք :

Սեւ ծովը ճեղքեցէ՛ք, ճամբան ցըցուցէ՛ք .

Տարէ՛ք իմ մօրըս դըռնակ, վար դրէ՛ք, պօ՛հ
մի լացէ՛ք .

Եարուկս ալ վար իջուցէ՛ք, հիւսած ծա-
մեր քակեցէ՛ք .

Քուրուկս ալ վար բերէ՛ք, ծարուրած աչ-
քըն լացուցէ՛ք .

Չըկան . . . չեն գար . . .

Անտերունչ տարէ՛ք թաղեցէ՛ք :

— Երթամ քաջարծիւ լինիմ, գամ թառիմ քու
սլատուհանին .

Ինչաքը ֆիղան անեմ, ֆիղանէս քունըս չի
տանի :

Եկո՛ւ, որդեակ, զիս մի՛ լացուներ. ես շատ
եմ՛ լացեր, ա՛լ մի լացուներ.

Իմ դարդլու սրտիկս մի՛ թնդացուներ:

Աչերս են չարդախի նըման,

Մէջըն՝ երկու աղբար կու կենան:

Մեծիս մեծ արեւ կ'ըսեն,

Պզտիկին՝ արեւ լուսընկան:

Նուրին ու թուրին կ'ըսեն. Անի մեր բաղ-
ջան լինի.

Նուրին ու թուրին կոտորեցաւ, սլաղուկ
ջրիկ վաթւըթեցաւ:

Ալ չեմ երթար բաղջան վարդենւոյն տակը.
Ինկեր է մատնիկս ջէւահիր ակը:

Ա՛հ, ինչ դժուար ցաւ է էօլիւմին խակը:

Եկին ու բերին խաբար, սուրբ Յակոբ (*)
օտա կը շինէ.

Նստեր օտային վերեւ, նուշ դրեր շաքար կը
ծախէ:

Եկո՛ւ քեզ բաղջան թաղենք, ու մաղենք
հողդ շարերով.

Հողիդ վըրան ծաղիկ ցանենք, ցանկենք
կարմիր վարդերով:

Սուրբ Յակոբայ վրան չօքեր է դուման.

Պառկեր է որդեկս կու կանչէ եաման.

Եաման մարիկ, եաման դիս սակէց վերցուցէ՛ք,

Աջ ու ձախ դիուս, կողերուս բարձիկներ
դըրէ՛ք:

(*) Այն կողմերու գերեզմանատները սուրբ Յակոբայ
անունով մատուռ մը ունին: Նուշ ու շաքար բաժնել Թաղ-
մանէն զկնի՛ գերեզմանատան մէջը, ծանուցեալ սովորու-
թիւն մ'է:

Ջուխասակ տղաւնոյ նըման էր երեսիդ
բէնկը .

Ոչ Հայազգւոյն մէջ կար , ոչ Տաճիկն ու-
նէր , ոչ Ֆրէնկը .

Ղալամքեար չէի , որ հանէի աննըման ը-
ռանգդ :

Լամ , դահերու վրայ հերկ անեմ .

Արցունքովս ցողեմ , ցաւերովս ցանեմ :

Սուրբ Աստուածածնայ ծոցէն մարգրիտ մի
ինկեր , գին չունի .

Երնէկ գընանողին . վայ էկեր կորուսողին :

— Եկիք նէ բարով եկիք , իմ որդիէս խաբ-
րիկ մի բերի՞ք .

Խաբրիկ մի գալուն բերէ՞ք , աչքերս լալուն
կըտրի , սրտիկս թալկըտեւուն :

Իմ որդեկս չէ մեռեր , սուրբ Յակոբ ուխտ
է գընացեր .

Ի՛նչ վարդ կայ՝ գըլխուն է գըրեր , մանուշ-
կին հոտոյն է քնացեր :

Գընա ու գընամ՝ կ'ըսեմ . ես կ'երթամ
բարով մնա՛ կ'ըսեմ .

Ամենքըդ հաւատար նստէ՞ք , իմ տեղս խո՛ւ
պահեցէ՞ք .

Ամենուդ խըմածն անուշ , իմինը իմ տեղս
վաթեցէ՞ք :

— Շարուած մարգրիտ էիր , կարեցար կուտ
կուտ եղար .

Բո՛ւրուըտանք , վրայ էկէ՞ք , ժողվեցէ՞ք որ ալ
չի մնայ :

Մեռաւ , վասիաթ ըրաւ , զիս ճամբուն
վրայ թաղեցէ՞ք ,

Քարըս նշանով դրէք, ցաւերս վըրան գը-
րեցէք .

Երբ որդեկս թ ագաւոր անէք, աչօք անեմ
դուք նայեցէք :

— Լացէք, մարեր, լացէք, քուրեր . հոս
մարդ չկայ որ չէ մեռեր .

Քեզի մեռեր մատղաշ որդեկ, մեզի մեռեր
մեր տանուտէր :

— Եկուր երթանք լեռնակն ի վեր, ես կան-
չելով, դուն փնտուելով,

Զինքն չը գտնանք, հող կը գտնանք, իր ապ-
ռած քարըն համբուրենք :

— Այս գիշեր ես դուրս ելայ, ողորմուկ
ձայն մի կուգար .

Յածցայ ու ականջ դրի, իմ որդեկիս ձայնն
էր կու գար :

Տարէք հօր ու մօր դըռնակ վար դրէք,
պօհ մի լացէք

Գառնուկ մարիկը վար կանչեցէք, մարած ա-
չերը լացուցէք :

— Օտադ բաղչային վրայ . պաղ աղբիւր, ոս-
կի լուլայ .

Տեսէք թէ ինչո՞ւ կու լայ . Տէրն է զարկեր,
նստեր կու լայ :

Նոր էի դրեր մատնիկն ի մատ,

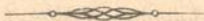
Ֆալակ չը թողուց առնէի մուրատ :

— Եղբայրն է քրօջ սրտին երակ, անոյշ խօ-
սի ու տայ մուրատ :

Եղբայրն անոյշ թէ եղբրորդին . երկուքը
մէկ կու նըմանին :

Մարիկն է տաքուկ հացիկ, ով որ ուտէ
կշտացընէ .

Հայրիկն է անալակ գինի, ով որ խըմէ հանգ-
չեցընէ :

ՈՒՂՂԵԱԼ ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ ՄԱՄԼՈՅՆ

« . . . Հասկացողին շատ քնքոյչ է Գաւ .
ժողովրդական երգ , մանաւանդ երբ բնիկ-
ներու բերնով կ'երգուի եւ երբ կարիճ ե-
րիտասարդներէ եւ կարմիր հարսերէ խառն
կ'պարեն , թեւ թեւի , ծնկածալ , միջքածալ ,
գլխածօճան : Մենք տեսանք այդ պարը
Շատախցի հայերով , Հոգւոց վանից տանի-
քը գիշերուան լուսնակով , ուր եկած էին
յուխտ , եւ հոգւոյ ուրախութեան հետ քիչ
մ'ալ մարմնաւոր ուրախութիւն կ'ընէին :
Չեմ կրնար պատմել այն ապաւորութիւնն
զոր կրեցի այդ տեսարանին առջեւ : Անձե-
ւացեաց ապառաժներով պատուած խոր ձո-
րի մը մէջը , Տիգրիս ծըւծըւալով ալէփայլիկ
կ'ընթանայ մօտէն . Տրդատը յուխտենական
քունը կ'ննջէ ջրին ամիը . հոն է գերեզմա-
նը : Հին , մթին , ահաւոր , լռին , բայց եւ
հրաշիւք մեծահոջակ վանքն Հոգւոց կամ
Հսգեաց : Իւր չորս կողմը գազանները եւ
աւազակները , կամարին տակ՝ ժամ ու պա-
տարագի սեղան , տանիքը երամ մի կայտառ .

անձինք , ծեր , սառաւ , այր , կին , հարս ու
փեսայ , աղջիկ , մանրիկ ճժեր , խաղ , պար ,
մատաղ , կրակ , բոց , մուխ , տղոց ճըզվըժ-
տոց , խորովածի հոտն ու տըժտըժոց : — Մէկ
կողմն ալ կային բազմեալ քահանայ , վար-
դապետ , եպիսկոպոս , կաթողիկոս , եւայլն :

ՄՈԿԱՅԻ ՀԱՅՈՑ ՀԱՐՍԱՆԵԱՅ ՊԱՐ

Մոկաց սարեր պէտ պէտ քարեր ,
Դէլ չէր լուսցեր , արեւն առեր :
Հէվարն իրե , բէրի գահ է ,
Ջուաբ տարէք եարոջս , վահ է :
Աչկունք կուլէր . սիրտն ուրախ էր .
Սըրտին մեռնիմ սէր կէր ի նե ,
Աչից մեռնիմ դեղ կէր ի նե :
Տ'էլնեմ սարեր սէյրան տ'էնեմ ,
Տ'իջնեմ կալեր հէրան տ'էնեմ :
Սիրող չ'ունիմ պատճառ կ'էնեմ ,
Ազաբ լաճու խոզին խանեմ :
Ես քե մեռնիմ աստալի ծուռ ,
Բաս այ կան գաս շիւար ու ծուռ :
Ախշար էսեն քո եարն իրե ,
Ալամն էսեն քո եարն իրե :
— Խըզար իրե . — Իմ տուն չ'իրե :
Աչնան կարճ օր էրկէն գիշեր ,
Չում լսս սառկիմ ձիկ քուն շի գէր :
Ախշար էսեն քո եար ծուռ էր .
Ալամ էսեն քո եար ծուռ էր :

— Խըզար ծուռ էր. — Մէջ իմ սրտին լալ
ու դուր էր.

Զիկ կը կըսէր ես քե գընէր:

Բարակ մանած, էրկէն խինած.

Մանեմ մանեմ, կըտրաւ մանած:

Գարուն էրե խինած չը կայ,

Ես քո սիրուն վառայ մըրկայ,

Տակ մ'էլ կըտրեմ, բուռ մ'էլ փընջեմ,

Ազաբ լաճուն սէր օրօխկեմ:

Տօ՛ ազաբ լաճ... տօ՛ Մոկացի... .

Վայ Մոկացի... թա՛ւ Մոկացի... :

Հինգ էծ ունիմ եօթ ութն ուլով,

Կաթ կը կթեմ գոնջու տիկով:

Էգի մ' ունիմ քե նըմանակ,

Պըտուղ բուներ նեցուկն ի տակ,

Երթամ քաղեմ կողովներով,

Բերեմ լըցեմ կարասներով:

Ծաղկուն աւել, ծակ ծակ քարեր.

Կէս գիշերուն լուսնակն առեր:

Երկու պըստիկ դօստ եմ ճարեր,

Քամին էլեր գէն մէկ տարեր:

Էն մէկ աը տամ չար գըրողին,

Թորկեմ երթամ խետ սիրողին:

Սիրող պառկեր մէջ խոտնոցին.

Զեռնիկ ծոցին ափն երեսին:

Խաբար տարէք մեր զոքընչին,

Աղջիկ գընաց խետ կըտըրճին:

Տարանք, տարանք, Առինք տարանք.

Կրէխանօր, նանանօր.

Կրէխանօր, նանա-նօր:

Մէր խաբեցինք սալու լաչով .
Խէր խաբեցինք թօլի մի շալով :
Եկին եկին Մոկաց խարսներ ,
Մոկաց խարսներ երկնուց աստղեր :
Եկինք խասանք մեր ճոչ աղբիւր
Պար բոլորեր գեղի խարսխուր :
Մեր ճոչ աղբիւրն էր կամարով ,
Համ կամարով համ քընարով :
Զարկէք խաղցէք , կընախք , արդէք ,
Քաղցր ու բաղարջ , խուճկ մոմ խանէք ,
Տէրտէր կանչէք գայ բուրվառով :
Պըսակն օրհնէ Աւետըրնով :
— Աստուած բարի վայելու՛մ տայ .
— Աստուած մէկ բարձի ծերացուցէ :

ԾԱՄՈՒԿ ՍԻՐՈՂԻ ԵՐԳ

Դաշտի միջու խօրօտիկներ
Հըդրաց կ'իգան էգուց , ձորուց ,
Քաղած են վարդ ու մանուշակ ,
Անուշ հոտ կ'իգէր ձեռներուց :
Մեռնիմ քըղի , սո՛ւրբ Թալալոս ,
Հա՛ նա Շուշան ընձի խըսմաթ էնես :
Ես հըմալ եմ Շուշանի սիրոյն .
Ինչ մեղրէ մոմն էր դէմ գոլոյն
Ես հալանէնք ջուր դառանէնք ,
Էնոր ակն ու աղբրունք խառնուէնք :
Կէս գիշերէն չուր ի մըկայ ,
Աղջիկ քո ձէն անոյշ կ'իգայ ,

Աչքովդ ձէնովդ զիս էրեցիր ,
Քո սէրն ի վրէս թափեցիր :
Նախշուն մեզարով աղջիկ ,
Ոսկի մազերով աղջիկ ,
Քո սէրն հազարով աղջիկ :

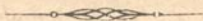
Մ Օ Ր Գ Ո Վ Ա Ս Ա Ն Ք Ի Ի Ր Ա Ղ Ջ Կ Ա Ն

Դու կայներ էր յընտրական .
Էկաւ ծանրիկ բազիրիկան .
Հայլի առի շող երեսիդ .
Սանտրիկ առի չէկ վարսիդ ,
Մաշկիկ մը դեզ աչերուդ ,
Զուխա մի ջիզմէ տօտերուդ :
Ծամերէդ կախ ջուխտակ պուխ ,
Մէջն ըսպիտակ դուրսն էր թուխ :
Մազերդ հիւսուած չէրվընակ ,
Թալիր յեանէդ քրդանակ :
Գացիր նստար ծառին հով ,
Դեզիր զաչքերդ ընքուերով :
Ազար տըղէք գքե տեսան ,
Հացից ջըրից կըտրեցան .
Էկան եղան մեզ մըչակ ,
Վերցին տընէն քո դօշակ :
Նըստէր կայնէր խանըմնակ ,
Աստղ ու լուսնի նըմանակ :
Գլուխդ սըրմա արախչի ,
Ականջդ ոսկի կախեցի :
Կանչուն ճետը մորթեցի ,

Քալածին քեզ կերուցի .
Ճեռն էր երկու փարայի ,
Երկու ոսկւոյ գընեցի :
Գընեցի ջուխտ մի մարջան ,
Վառ վառ թըշերուդ նըման :
Լացիր , ու ասիր հէյ մար ,
Հազար հոգի թափան քո յաւար :

Մէկն ասաց . Ելման էդ խալ ձէն ա՛ ,
Մէկն ասաց . Հէյ յաւար ես էտոր ձէնից
մեռա՛յ :

— էդ ըմէն բաներ քո միտը կ'իգայ . . . :

Ս Ի Ր Ո Ղ Ն Ե Ր

Տղան

Ես սարէն կ'իջնէի
Դու դռնիկդ բացիր ,
Ձեռնիկդ ի ծոցիկդ սարար ,
Ա՛խ ըրիր , լացիր :
Ես պաղի կտոր մ'էի .
Հալեցայ քո հրեղէն արտասունքով ,
Ասի դու զիս կը սիրես ,
Կանչըցայ քո էշխի կըրակով :
Թէ դու զիս չէիր առներ
Ինչո՞ւ լացիր , խաբեցիր .
Թ'ընծի եար չէիր եղներ ,
Ինչո՞ւ դուռդ իմ առջեւ բացիր :

Աղջիկ

Սիրտդ տա՛ք արա , տը՛ղայ , մի՛ պաղեր .

Բուռ մի մազ իմ ծամիցն եմ կըտրեր սրահեր .
Նախշուն աղլուխի ճոթին եմ կապեր ,
Իմ ատլաս կասլայի ծոցի ջորն եմ ծալեր
դըրեր .

Կապէն ի վան քաղաք սրահ եմ տուեր ,
Թէ մարդ իրե , հետ կը ճամբեմ ,
Թէ հաւք իրե , թեւը կը կապեմ :

Էկար ու ընցար , գիշեր չըմնացիր ,
Շալդ ու շապիկդ թողիր գընացիր ,
Լըւամ լըւամ շխտըկի ,
Վարդի ջըրով կ'իտտըկի :
Բերնիս փուքով փոշին հանեմ .
Շուռ տամ ու ծալծալ անեմ :

ՆՈՐ ՉԱՐՍԸ ՇԷՐԱՆՅ ՏՈՒՆԸ ԴԱՐՁ ԿԸ ՏԱՆԻՆ
ՆՈՐ ՓԵՍԱՅՆ ԻՆՔՁԻՆՔԸ ԿԸ ՄԽԻԹԱՐԷ ԵՐԳԵԼՈՎ

Տարան , թող տանին Ձընկլիկ .

հանօր նանանօր .

Ձատկին կը բերեն , Ձընկլիկ .

հանօր նանանօր .

Կանանչ մոմերով , Ձընկլիկ . հանօր նանանօր .

Դեղին սօլերով , Ձընկլիկ . հանօր նանանօր .

Նախշուն թաթերով . Ձընկլիկ .

հանօր նանանօր .

Ոսկի բաղերով , Ձընկլիկ . հանօր նանանօր .

Անոյշ հոտերով , Ձընկլիկ . հանօր նանանօր .

Կըլոր տօտերով , Ձընկլիկ . հանօր նանանօր .

Սալու լաջիկով , Ձընկլիկ . հանօր նանանօր .

Գուհազ մէզարով, Զընկլիկ . հանօր նանանօր .
Տարան թող տանին Զընկլիկ .
Զատիկին կը բերեն Զընկլիկ :

ՅԱՐՕ ՈՒ ՄԱՅՐՕ

Յարօ

Վարդի բիւրոււ վարդի ջան ,
Վարդ խըռովաւ գընաց վան :
Վարդ եմ քաղեր ձեր արտէն :
Թորկեմ կորեմ քո դարդէն :
Կըռունկ խանչէր սարերուն ,
Ես քո սիրոյն երերուն :
Լէն տուն ու բոլոր էրկէն ,
Խօրօտկըներ իմ ջերդէն :
Սիւն ու գերան բար պիտէր ,
Սըրտով սիրով սէր պիտէր :
Լուսնակն էր սարի ոլոր ,
Իմ խորոտիկ իմ բոլոր :

Մայրօ

Տօ տըղայ աօ ջան տըղայ ,
Ջանսը քեզ ղուրբան , տըղայ ,
Ծամսը քեզ խարղան , տըղայ ,
Զարկես սեւ եղան , տըղայ :
Տըղայ տըղայ կալոտէս ,
Պաղ աղբիւրի սալը տես :
Իմ հէր քե աղչիկ չի տայ ,
Գընա՛ գլխուդ ճարը տես :

Յարօ

Մայրօ , յօրին գիս խարեցիր ,
Գինովի գիս սարխօշցուցիր ,
Գիշերըս ես դուրս ելայ ,
Քո սիրոյն հիւանդ եղայ :
Լուսնակն ի բակ իջեր էր ,
Բակ շողերով լըցեր էր ,
Լուսնակն իջեր վեր չըմին .
Մեռնիմ քո թուխ բըռչըմին :
Լուսնակ գիշեր հովն անոյշ .
Երեսդ կարմիր թուշդ անոյշ ,
Լուսնակն էլեր լուսէ լուս .
Կանչէք Մայրօն թող գայ դուրս :
Մայրօ , մ'անիծեր ընծի ,
Քըրդու դըռնն ծեծեցի .
Առուէ առու եմ թըռեր
Քառսուն կաքաւ եմ բըռներ :
Լուսուն էլայ մէկ չը կէր ,
Կըշտիս իլին բառչ մի կէր ,
Առայ բերանս լեզի էր ,
Թափի գետին գինի էր :
Գինի գինի գինըստան .
Աղբէր մ'ունիմ շահարստան .
Մանր ուլնիկի շարող է ,
Թափթայ շապիկ կարող է :
Աղբէր աղբէր ջան աղբէր ,
Գուլ ու լալ մարջան աղբէր ,
Սարեր բռներ ձիւն կուգայ .
Աղբէր քըրօջ հիւր կուգայ :
Նախիրգընէն ուռի ծառ .

Խընձոր թալեմ արի տար ,
Խընձորի կէս խածած է ,
Չորս բոլոր արծըթած է :

Մայրօ

Մօ տըղայ տըղայ , ջան տըղայ ,
Ֆառֆուռի ֆինջան տըղայ ,
Քաֆըր էրիկս չխմանայ ,
Քեզ կ'անէ ետրայ փարայ :
Սարեր հըմէն խըճերով
Գողտուկ կու գամ բըճերով .
Սիփնայ սարի քարին տակ ,
Քեզ կը գտնեմ գիշերով :

Փ Ո Ք Ր Ի Կ Ե Ր Կ Ր Ա Գ Ո Ր Մ

Եկաւ գարուն , եկան հաւքեր ,
Տաքցաւ արեւ , գըլգլան ջրեր :
Եկաւ վարուցանելու հըեամ ,
Կըռունկ ամու լծեցի :
Ղազեր հօրիկ լըծեցի ,
Ճընճուղ հօտաղ վարձեցի ,
Կախաւ հացւոր ըրունեցի ,
Արաիկս վարեցի . ցանեցի ,
— Ցանեցի ու թըմեցի . . . :
Եկաւ ջրբելու հըեամ ,
Աչքերս աղբիւր էրեցի ,
Արտըսուքներս քամեցի ,
Թեւերս թիակ էրեցի ,

—Ջրրեցի՛ր ու թըմմեցի...
Եկաւ քաղեւոս հըեամ,
Չեռքերս մանգզոն էրեցի,
—Քաղեցի՛ր ու թըմմեցի...
Եկաւ փոծխեւոս հըեամ,
Մաաներսը փոծխ էրեցի,
—Փոծխեցի՛ր ու թըմմեցի...
Եկաւ կապեւոս հըեամ,
Մաղերս կեմ ուրեցի,
Մէկ ձեռքս բունսքի էրեցի,
—Խոռմեցի՛ր ու կապեցի:
—Բարդեցի՛ր ու թըմմեցի...
Եկաւ կրեւոս հըեամ,
Պառեկս բալխիր էրեցի,
Կըրեցի ու կալւըցի,
—Փըռեցի՛ր ու թըմմեցի...
Եկաւ ծեծեւոս հըեամ,
Լազրագ կորի լըծեցի,
Կիւլիւ վըրէն նըստուցի,
Հէլէւ, հէլէւ կանչեցի,
—Ծեծեցի՛ր ու թըմմեցի...
Եկաւ թեղեւոս հըեամ,
Մատերս հոսելի արի,
—Թեղեցի՛ր ու թըմմեցի...
Եկաւ հէրնեւոս հըեամ,
Բերնովս քամի փըչեցի,
—Հէրնեցի՛ր ու թըմմեցի...
Եկաւ թաճեւոս հըեամ,
Գացի թաճող բերեցի,
—Շեղջս թաճեցի՛ր ու թըմմեցի...

Եկաւ չափելու հըեամ,
Գացի շահնէն կանչեցի,
Ականջս շընիկ էրեցի,
—Չափեցի՛ ու թըմեցի . . . :
Եկաւ վերցնելու հըեամ,
Բուճերս չուալ արեցի,
Երկու բուճ կէս կէս լըցի,
Հօտաղ մըշակ հաւքերուս
Հախիկը թամամ բաժնեցի,
—Մնացածը վերցի,
—Բնադուն աղցի . . . :

Կ Ի Տ Ո Ւ Ր (Մ Ա Ր Ա Խ)

Հանա կխտուր կանանչ կոլոս,
Կորեկ զականջն էր թալեր դուրս .
Վախնամ կըտրէ զկորեկի բոյս :
Մեռնիմ քըզի սուրբ Հանգըրան ,
Մարկոս աղէն էկաւ մէյվան .
Կորեկ մ' չեղաւ որ բողէր թան :
Տօ տղայ լաւօ հօրիկ քըչէ .
Ջալօն չեղ տուր , Բըաշօն քըչէ .
Աչքերդի բաց թըրթուռ իշէ :
Էլանք գացինք մեր կորեկնոց .
Արտ քաղեցինք լըցինք մեր ծոց .
Շահնէն չափեց չեղաւ կըթոց մ' :
Կխտուր գնաց չուր ի Խոսիեր .
Կերաւ կըռոյթ , թորկեց չոփեր :
Մեռնիմ քըզի սուրբ Դէրէսօր ,

Կորեկ մի տասս ուտեմ էսօր :
Մեռնիմ քըզի սուրբ Կարէվան .
Կորեկ մի տասս բըրդեմ ի թան :
Մեռնիմ քըզի սուրբ Կարապետ .
Մատաղ անեմ Կարոյի ճետ ,
Կիտուր վարէ ընցուր Դրմեա ,
Երթայ կորչի , չգառնայ ետ :

ԳՈՒԹԱՆԻ ՇՕՏԱՂ

Գուլթան գուլթան . աստըծու բան ,
Զարկի խորուն , էլաւ տորոն .
Բարձայ ջորւոյն , տարայ Հէրուն :
Փունջ մանիչակ նոր հարսներուն .
Բօլ խունկ ու մոմ պառւըներուն :
Դալար վարոց հօտաղներուն :
Ճիթ վաստըկեն կիրակմօին .
Հարօրվարներ տան գուլթանին :
Ճամբորդն էկաւ , մեր մանճկալին
Բարեւ չէ տուր , վայ իր հալին :
Քառսուն սամի , պառեկ դարկի .
Քառսուն բըզի գըլթին զարկի :
Գուլթան նստե գատ գին կ'ուզէ ,
Գուլթնի գոմէչ կըռիւ կ'ուզէ :
Շէկ ու Շիրին , չօքն ի գեանին .
Սաանք էլանք զխէրն ու բարին :
Խէր ու բարին վեր մանճկըլին ,
Վեր իւր կըտրիճ հօտըղներին ,

Վեր իւր մարտալ ամուլներին .

Խէր բարաքաթ մեր գուլթանին :

Ծ Ո Յ Լ Զ Ն Ձ Ո Ղ Ք

Ալէքսան

Ու իր տըռնեւին փեսան ,

Քըսան գերընդի

Քառսուն յէսան .

Նըստեն ,

Սըրեն ,

Ուտեն ,

Պառկեն ,

Քաղեն ,

Փոժխեն ,

Կապեն ,

Բարդեն .

Յեալին անգամ համրեն , տեսան

Բարդէն պակաս էր քըսան :

Ա Ր Տ Ո Ւ Տ Ի Կ

Արտուտիկ ,

Նախչուն տօտիկ .

Իջնեն կալեր ,

Գողտիկ մողտիկ ,

Ընտրեն քարեր ,

Ուտեն կուտիկ ,

Կը ծըլվըլան

Կըլթիկ կըլթիկ :

Լ Ա Գ Լ Ա Գ

— Լազլւագօ, հաճի բէգօ,

Յուստէ՞ կ'իգաս .

— Սեւ սարերուց :

— Ի՞նչ ես բերեր ,

— Թուխթ մը սապոն :

— Ո՞ւր կը տանես ,

— Սուսկայ Մամուն :

— Որ ի՞նչ անի ,

— Լաչիկ լըւայ ,

Թալի զլխուն ,

Ելնէ գարուն :

ԳԵՂՋՈՒԿ ԱՂՋԿԱՆՑ ԱՍԱԾ

Տըմբըլ տըմբըլ դամբուրէն .

Սուայ էլայ տանիքի զուրէն .

Խաղ կանչեցի արաբկերէն .

Ձէնսի հասաւ Գօզալգարէն :

Սղբէր աղբէր ես քե շուն .

Ի՞նչ ես բարձեր վէր իշուն ,

— Վէ՛ր կը տանես :

— Բըզէգուն :

Բըզէգ ետեւ սարերուն .

Բուրդ կը գըզէ գայլերուն :

Ճախրակ մանէ սրբերուն :

Գէլ չը դիպնի մեր էծուն :

Մեռնիմ ես քըմէր էծուն .

Ուլ մի ունի ճշտալըտուն .
Գրրկեմ տանիմ ժամի տուն .
Մատաղ անեմ Աստրծուն :
Թուր ու թուանք վերի տուն .
Խաչ գաւազան իմ գըլխուն :

Ա Ղ Օ Թ Ք

Ուսին ուսին սուրբ կուսին .
Երեք բեւեռ Քրիստոսին .
Մէկն ի սիրտ չար սատանին .
Մէկն ի բերան գէլ գազանին .
Մէկն օգնական իւր ծառային .
Էս գիշերիս , միջ գիշերիս ,
Չոր , կալիս , կապուիս , կործանուիս :
Իմ Տէրն եկաւ ամբախաղաց ,
Աշխարհ սարսեց չորեքդիմաց .
Գաբրէլական փողի ձէնից ,
Մեղաւորի հոգին դողաց :
Դրախտենական ծառ ծաղկաւ ,
Անմահութնի հոտ բուրաւ :

Մարիամ չոքեր դիլաք կ'անէ ,
Աստուած հըմն Հայ Քրիստոնէին
Մեղքը թողնէ , արժան անէ
Կաթն աղբիւրին , լոյս տաճարին :

Ա Լ Ա Ջ Ա Յ Պ Ա Ր (*)

Վանայ, Մշոյ եւ Պուլանըխի գեղերու Հայոց խաղերը

Սասման կ'ելնէր բարակ ծուխ. Գրչիջան .

Եարիկ մ'ուռնէնք Պուլանուխ, Մըրալէ :

Զարկեց մախճան, թալեց սուխ, Գրչիջան .

Երես կարմիր, աչքեր թուխ, Մըրալէ :

Տրչիւն տրչիւն սրնջարի .

Ըմրա տրչիւն սրնջարի :

Նախըրգընէն վար կ'էնէնք . Գրչիջան .

Քօռ անծեղուն քար կ'էնէնք Մըրալէ :

Իմ հէր քե աղջիկ չխտայ . Գրչիջան .

Զահելութիւն թարի էնենք . Մըրալէ :

Տրչիւն տրչիւն սրնջարի .

Ըմրա տրչիւն սրնջարի :

Շաղ թափեր գետին հալեր . Գրչիջան .

Բորիկ հետիկն էր կորեր . Մըրալէ .

Առայ զհետիկն ու գացի . Գրչիջան .

Եարոջ դուռ հանգըռոցուցի . Մըրալէ :

Տրչիւն տրչիւն սրնջարի .

Ըմրա տրչիւն սրնջարի :

Կաքաւ կայներ վըր քարին . Գրչիջան .

Կըտուց դըրեր քընարին . Մըրալէ :

(*) Իբր քսան կամ աւելի ու պակաս, այր եւ կին, տղայ եւ աղջիկ, մէջ ընդ մէջ, իրարու ձեռք բռնած, քով քովի անբաժան, ծնկածալիկ կը պարեն, կարծես մէկ անձի պէս. եւ իւրաքանչիւր տողը՝ մէկ կամ քանի մը հոգի կ'երգեն. իսկ գրչի ջան ու մըրալէ եւ տրչիւն տրչիւն սրնջարի ամենքը մէկ բերան կը կրկնեն ու կը թըռնեն :

- Ես աղջիկ եմք բէլի եմք . Գրչեջան .
Նըշանլու եմք տէլի եմք : Մըրալէ :
- Տըլեմ սըլեմ սընջարի .
Ըմրա սըլեմ սընջարի :
- Եարիկս ի բաղէն էր քուն . Գրչեջան .
Բուրսայի բարձն էր գլխուն : Մըրալէ .
- Գացի գացի հեռըցայ , Գրչեջան .
Բանձըր գեղին մօտեցայ : Մըրալէ :
- Տըլեմ սըլեմ սընջարի .
Ըմրա սըլեմ սընջարի :
- Գացի թ'առնենք թագայ հաց . Գրչեջան .
Անտէր թուլան զիս էխած . Մըրալէ .
- Փախայ էլայ վըր դարին , Գրչեջան .
Յաւար արի իմ եարին : Մըրալէ :
- Տըլեմ սըլեմ սընջարի .
Ըմրա սըլեմ սընջարի :
- Եարոջ զըռնով ընցայ ես . Գրչեջան .
Անձրեւ եկաւ , թացւայ ես . Մըրալէ .
- Արեւ զարկաւ , թըփռայ ես , Գրչեջան .
Քանց կարմիր վարդ բացւայ ես : Մըրալէ :
- Տըլեմ սըլեմ սընջարի .
Ըմրա սըլեմ սընջարի :
- Զեռնակայ բերդն էր փլեր . Գրչեջան .
Եարիկս ի տակն էր քըներ , Մըրալէ
- Քըներ էր ու քըրտըներ , Գրչեջան .
Հիալով էր , ախ կէնէր : Մըրալէ :
- Տըլեմ սըլեմ սընջարի .
Ըմրա սըլեմ սընջարի :
- Բաղչոյ քաղաք ձորոյ մէջ , Գրչեջան .
Իմ եար զըտայ քարի մէջ , Մըրալէ .

Յար կ'րբ կենանք փախէ փախ , Գլխեջան ,
Արի անենք առ ու փախ : Մըրաշէ :
Տըլիւն սըլիւն սընջարի .
Ըմրաւ սըլիւն սընջարի :

Ս Ի Ր Ո Ղ Ի Ե Ր Գ Ե Ր

Հերիք , աղջիկ , դուն եսըկի խեւցընես .
Մամիդ քեզի խխա խորոտիկ բերերէ :
Երես մ'ունիս շամս ու կամար կը նըմնի .
Տեսնողների կ'ըսեն ամիս նորեր է :
Վիզէ կապեր բօղմաջայ ոսկի փողերով .
Սլմասդրաշ կամար զմրուտ օղերով .
Իգայ տունէ պառկի զուսաշ տեղերով .
Ըմմըն ատեն իգայ զարդրման լաթերով :
Սչքիդ ծարրման , յունքիդ աննըման .
Սիրոյդ զարկման էրեցիր եսի .
Անակն ու անկուսման ողջ ողջ գերեզման .
Չեմ գինայ ինչ աման ամնեցիր եսի :
Ջիրինտ էնեմ վրադ կիգամ էլզարով .
Քեզի չեմ իտայ դակմայ հալերով .
'Չար զօռով մօռով քովիդի գալով .
Չարկելով ծեծելով վարեցիր եսի :

Կ'երթամ կ'երթամ հեռանիւմ .
Ես քու դարդէն մեռանիւմ .
Իմ սիրած է կորուսի .
Հասլա ես ընդ՞ուր անեմ :
Սիւմ սրմալի ալ փուշի .

Աղջիկ սիրտիս կը մաշի .
Մէկ տեսիլդի շեմ խտայ
Հարիր հազար զուրուշի :
Ա'ղջիկ , մագիղ հիւսէիր .
Թունջիդ ուհան քրսէիր .
Ելլայիր վարդի ծառին ,
Բըլբուլի սէս խօսէիր :
Շալէ գլխուդ կ'ողորտիս .
Հիալուս կ'անցնի սիրտիս .
Ակար եսի չըսիրես .
Աճէր ինչ մն'եղնայ հալիս :
Շըբաքէն էլեր կը հիայ .
Աչուըներէ կը բլբլայ .
Երթամ քովի մօտենամ .
Կը վախնամ էլնայ գըժայ :
Աղջիկ անունդի թումայ .
Ծուցիդ երկու գումգումայ .
Եկո՛ ինձի խօ'սք մի տուր .
Քեզի սըհէ սըրբ թումա :

Աղջիկ

Իջայ դամզամին . մութ է .
Ճիվսի ընկաւ քութէ .
Աստըծու խաչմին իգաս ,
Էս իրիկուն կիրակմուտք է :
Բաղչան իջեր խորոզէ .
Բաղչի քարէ լոլոզ է .
Կ'ուզեմ հալաջ մի սիրեմ ,
Ռընտիկ եղնայ քօլօզէ :
Դէ , հերիք է քաշես շալիս ,

Խօսք չեմ խտայ, մաշիս հալուիս .
Կ'երթամ պասուուսի կ'ըսեմ,
Հերիք է ետիս առջիս :

Նստեր է թոնաիրտունէ,
Երեսէ կարմիրտուն է,
Իգամ աչքիդի մօտենամ .
Եղնամ հոգուդի տունէ :
Նստեր է սլատի տակէ .
Կը փելլայ մաննուակէ .
Աչքով յընքով կը կանչէ,
Աղլաս ընկողին տակնէ :
Իջայ Չայի քընարէ .
Տեսայ աչքէ խումար է .
Աչքով եսի կը կանչէ,
Գինամ ինչու հըմար է :

Աղջիկ աղջիկ ի՞նչ կ'ուրախ էրերուն .
Մամիդ ի՞նչ քաշեր է քեզի բերելուն .
Գըշեր քուն չէ քըներ օրան օրբելուն :
Աղջիկ աղջիկ ի՞նչըն կիգաս էրերուն .
Չարկեր եմ ճականոցիդ քովերուն .
Կ'ուզեմ մազքեան կապեմ իգամ քովիդի .
Ջատուներէ վրաս եղած ղատարուն :
Աղջիկ, աղջիկ, ժողվէ բէճիդ մազերէ .
Շատ կը սիրեմ երեսիդ համզաներէ .
Քեզի քիմի աղջիկ մի կուզեմ, չեմ գըննայ,
Ակար գըննամ, կը քաշեմ իր նազերէ :

Բօյիդի եասամի, երեսդի լալայ .
Խույդի խելքդի շատ լաւ ու ալայ .
Խըղճուկ եմ, մի՛ բերեր գլխուսի բալայ :
Ես քեզի հիամ փառով,
Մէջքիդի բարակ ճարով .
Էլեր ես քաղքէն կ'երթաս .
Չես ըսեր կեցի՛ բարով :

ՄԱՅՐ ԻՐ ՋԱԻԱԿԸ ՋՈՒԱՐՃԱՅՆԵԼՈՒ ՀԱՄԱՐ

Ճոր գնա, բոր էկո, հըմա կիգայ մոնճ մաման,
Բերէ քըզի արմաղան .
Ուտես ուտես մեծանաս .
Չոչոներուն հեծընաս .
Ըմմըն տեղրանք ոլրախ .
Մամուդ սլապուդ հաց բերես :
Նաննի ըսեմ քընցնեմ .
Նուչ ու շաքար կերցնեմ :
Ճոր գնա, բոր էկո, եզիկ ու մեղրիկ բեր .
Կէսն իտանք լղճորկան .
Կէսն իտանք սղճորկան .
Կէսն իտանք մամային .
Կէսն իտանք դադային .
Կէսն իտանք բարային :

Ա Ղ Օ Թ Ք

Ճրագ ճրագ ճչմարիտ .
Ճչմարտապէս մարտիրուս .

Մարտիրոսս հեծաւ քուռակէ .
Գնաց Ուռֆա քաղաքէ .
Շըչեր քաշեց սողալըտէ .
Դռներ բացեց երկըթէ :
Դընգըր մընգըր ձէն կիգայ .
Ելէք հիացէք ով կիգայ .
Երեք սիւտակ ձիաւոր .
Լուս երեսով փառաւոր :
Մէկն է Յիսուս քրիստուս .
Մէկ Մարիամ Տէրամայր կոյս .
Մէկն մանուկ սըրբ կիրակուս :
Էկան տունէ ծննդականին .
Խաչնի սիւնէ դրին սրաին .
Աւետարան վէր գլխին :
Չարեր խափանուին :

ՄԵԾ ՊԱՀՈՅ ՄԷՋ , ԿԱՐՕՏՈՎ ԶԱՏԿԻՆ .

Մըքըրէն բռներ հալայէ .
Թանրալ կնկաուց եղեր կօլայէ .
Հորու ջրով կ'էնէն զալայէ .
Ե'րբ մըն իգայ սըրբ Զատիկէ :
Թարխանայ շօրբան մկրխօջէ .
Նանան չեղնայ , էնլէ բօջէ
Ես կը սիրեմ քալագօջէ .
Ե'րբ մըն իգայ սըրբ Զատիկէ :
Գացինք հարցուցինք Թումաս աթթարէն ,
Խաբար մի տայ մըզի Զատիկի Թաթարէն .
Մըզի խաբար տուեց զէյթուն ու ձրթրէն .

Ե՛րբ մըն իգայ սըրբ Զատիկէ :
Քրիստոս յարեալ ըսէինք .
Երես երսի քըսէինք .
Քաբար , ոսկուր կըրծէինք .
Երբոր իգար սըրբ Զատիկէ :

Պ Ա Ր Ե Ր Պ

Ծառի տակի սլաղ աղբիւր ,
Մէկ դու խըմէ , մէկ ծի տուր :
Նըստերիս ու նըխշ կ'անես .
Հաւերն էկան քըչ կ'անես :
Աղբօր բօղջան կանթ ունէր :
Քըրօջ բօղջան վարդ ունէր :
Պըրծայ սարէն էկայ ցած ,
Դըռներ թողեր կիսարաց :
Իմ գըլխու կանանչ փուշին .
Քո գըլխու կանանչ փուշին .
Ջուխտակ ծըծեր վէր դօշին .
Ինչ որ հալուէն մէջ լօշին :
Տանքով ընցայ թափ քէլեցի .
Բազէն տուն չէր , նստայ լացի ,
Տըղէն կուլար , օրօրեցի :
Բազէն գացեր բակն ի լուաց ,
Տաշտիկ կտարաւ սապոն գնաց ,
Որբուկ տըղի շապիկ մրնաց .
Խան Ավտալի խաղըր մնաց :
Ել ու երթանք կըռընկու սար ,
Քօշկ մի շինենք մըռնենք հիսար .

Թող դայ վըր մե Շահն ու Խոնդֆար ,
 Ուզէ հարիւր , կուտամ հըզար ,
 Բազէ , քո թուխ աչքիդ համար :
 Երէկ հէվարին , ոչխար վեր բէրին .
 Թըւանքով զարկին բըրինդար արին :
 Կերթամ վանայ բերդ , ոտքերս չի գայհետ .
 Կուզեմ դառնամ ետ . խմեարն առնեմ հետ :
 Ծովուն հաւք մի կէր , անուն էր Ուրուր .
 Ճըտիկն էր կարմիր , սրտիկ սեւաւոր :
 Կապեմ բէչարէն . երթամ հետ ինոր .
 Էն խմ դարդ գխտէր . ես էլ գօ ինոր :
 Դու զարդըրուեր ես կերթաս սըրբ նըչան .
 Մատիս մատընիկ կուտամ քէ նչան :
 Էսօր ինչ օր է , ուրբաթ ու պահս է ,
 Աղջիկ քո գըլուխ արծըթէ թաս է .
 Խորած վարդապետ կասէ չը հաս է :
 Երկինքն էր ամբեր , կուգէր մարմար ձիւն ,
 Կը հալէր կաթէր վէր մալուլ լաճուն .
 Աստուած աւիրէր դամազ մարդու տուն :
 Էլեր ես իգին խաղող կը քաղես ,
 Շամամ ծըծերովդ շաքար կը մաղես .
 Աչքիդ խանչալով սըրտիկս կը դաղես :

ՅՐՕՆՑԻ ԱՂՋԻԿ ԵՒ ՍԵՒ ՀԱՐՈՆ

Առաւօտուն ելայ , գկուծ դրի թեւոյս ,
 Կերթէնք ի աղբիւր ,
 Իչեցի սեւ Հարոն էկաւ , կուլաւ վըր թեւե-
 րուն ,
 Կը մըլըլէր Բըլբլայ դարուն :

Գու կ'ասես փիօնաց(1) Նասիր աղան էր,
Փողրկովայ Խալիլ բէգն էր,
Մոգուց Խուրչիգ բէգն էր,
Քրթագոմու Նասիր բէգնէր...

Բացեցի զաչքերս ու տեսայ, չէ,
Իմ սեւ Հարոն էր, սեւ Հարոն էր...

Քանի սեւ Հարոն հուտայ էր,
Երկու ստղունց թուխ դեղ աչքերս կը քսէր,
Հըմկայ ան կանեմ, թօղիկ մի առքի մրիկ
ձեռքս չի կոկեր:

Քանի սեւ Հարոն հուտայ էր,
Իմ ոչխրրիկ երկու էծուկ էր:
Խալիսին ճըղերով էր.
Քընց զըմէն շուտ կերթէնք, կըթէնք,
Ու քընց զըմէն իմ կաթնուկ շատ էր:
Հարցէք դուր ու դրկըցին:

Էդի ո՞ր խէրուն էր:
Ախ. սեւ Հարոյի խէրուն էր...:
Սեւ Հարոն ե՞րբ դառնէր ի գէր.
Վըր Բըլբլայ դարուն մըշըշէր:

Աղէկ ես, աղէկ ես, մարդ կը նմանիս,
Գարնան ծընրած մաքուն գառը կը նմանիս,
Նոր հասած բաղչային ծառը կը նմանիս.
Ծովուն միջու անգին քարը կը նմանիս:
Էկան էկան գարնան կրկան օրեր,
Սունեմ անոյշ եարս ելնեմ լեռները.
Քաղեմ վարդ մանուշակ, բըռնեմ ձեռները:

(1) Փիօնք, Փողրկով, Մոգունք. Քրդագոմ գեղ են Մը-
շոյ դաշտը:

Լեռներ, լեռներ, այ պաղ պաղ ջրեր,
 Առանց եարիս ինսուզ մնացին քո եուրդերը :

Մայրամ թոնիր վառեր, տները մուխ էր .
 Աչուին ծարուրը քաշեր, ընքուներ թուխ էր :
 Մայրամ, մի լար, աչուիդ կ'աւիրուի .
 Քեզի տանողին անիկն աւրուի :

Չաարը զարկեր եմ օւմանն ու լեռները .
 Մէկ դին խոյեր կ'արածան . մէկ դինը գառ-
 ները .

Վախեմ ինծի համար դուն թուզթ ես արեր .
 Սիրտս գեաի պէս կը վազէ, լեզուս բռնուեր :

Բամբակ եմ ցաներ կարբերդի սվան .
 Բիւլբիւլ մի փլցուներ ձագերուս եուվան :
 Տուն էկո, տուն էկո, սիրածս տուն էկո ,
 Արմաղան պէտքը չէ, արեւդ առ էկո :

Գողնոցս ներկերեմ կէնճու տորոնով .
 Սրաիկս լեցուեր է գունդ գունդ արիւնով .
 Սիրած, աղբիւր շինէ ես դամ ջուր խըմեմ .
 Ընքուերդ սեւ դար արա, ես վրան թառխմ :
 Գուն էկո, դուն էկո, սիրածս, դուն էկո ,
 Հաց ու գինի ունինք, արեւդ առ էկո :
 Չորերուն ջուրերն են տաքցեր, վախեմ սի-
 րածս միջն է լողկըցեր ,
 Ազրար, հերիք պառկես, օրն ու արեւն է
 անցեր .

Մարն ու մանուշակի հոս սարն ու դաշտ
 լեցեր .

Տուն դարձիր. դիս ջուրը մի նետեր, դայ-
 լու կեր մ'ըներ, տուն դարձիր :

Կ Ա Ղ Ե Ձ Ն

Աստուած սիրէք ահանջ արէք
 Իմ եզան գովանքն անեմ ես :
 Խօլ եզն էկաւ վերին թաղէն .
 Շներն առէջ թեւխաղ խաղէն :
 Գացէք տեսէք Խօլոյի մտուր ,
 Երկու մարդակ թալուկ մտուր :
 Խօլոյի բեռն երկու քիւայ .
 Զարկեց չիվզան գընաց դէնա :
 Բարձ զԽօլոն զարկ սարուբար .
 Մէկ թայ մարջան մէկ քարուբար ,
 Քըչ ու տար Աբուլբահար(1) :
 Գնա՛ Հունան բեր բարդի ծառ .
 Գնա՛ յԱգրակ բեր մանրուկ քար .
 Գնա՛ Յրօնք ցըրուէ զտաւար ,
 Գնա՛ Մառնիկ մանրէ զծաւար :
 Գնա՛ թիւլ Փաշի ջաղաց .
 Կեր ըզ աօնիկ . կեր ըզ բաղարջ :
 — Կերայ , ահրէքս խրխրչաց .
 — Աւզով քարով էր շաղըխուած :
 Խօլոյի չուան սեւ ու բալաք .
 Զարկեց գչիվզէն էլաւ ֆալաք :
 Խօլոյի կաշին սեւ ու բրչիկ ,
 Բարձան զԽօլոն , էրեց աըռճիկ :
 Խօլոն պառկեր ինչ սր Մատկու ,
 Փորէն քակեն շատ ճըրագու :
 Արի երթանք դէսա դէնա ,

(1) Աբուլբահար , Հունան , Ագրակ , Յրօնք . Մառնիկ ,
 Թիւլ . գեղ են Մշոյ դաշտը :

Ես վարդ քաղեմ դու փունջ արա ,
 Սարու սըր Գորդ դու յուխտ արա ,
 Սուրբ Յովաննէս մեր ճարն արա :
 Կըռուաւ էրիկ , կըռուաւ կընիկ ,
 Փաթթուան յիրար թափան թօնորիկ :

ՀԱՆԳԷՍ ԹՈՉՆՈՅ

ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ԿԱՏԱԿԵՐԳՈՒԹԻՒՆ
 ԳԵՂՋԿԱԿԱՆ ԿԵԱՆՔԻ ՎՐԱՅ ՅՕՐԻՆՈՒԱԾ

ԿԻԿՎ ԻԻ
 ԱԼԻ ԶՍԻԶՍԽ
 ՏԻՌԷԼԻԼԻՆ
 ՇԱՀԷՆ ԲԱԶԷՆ
 ՔՈՒ ՊՈՒՊՈՒՆ

Թագաւոր կամ պարոն .

Ասպասակողի

Ալի չախչախ, Տիւ լիլին, Շահէն բազէն, Քօռ պուպուն
 ԵՆԵՐԻՉ ՔԸՆԵՅԻՆ ՎԸՐ ԼԱԿԼԱԿՈՆ .

Լակլակ թափ տուեց իր թեւերուն . տասց .
 Մի՛ դպիք իմ մանրիկ ձագերուն .

Ես Զըրաբկուորն եմ պարոն ԿԵԼԻՒՈՆ :

Ալի չախչախ, Տիւ լիլին, Շահէն բազէն, Քօռ պուպուն
 ԵՆԵՐԻՉ ՔԸՆԵՅԻՆ ՎԸՐ ԶՐԽՍՕՐԱՆԻՆ .

Զրխօթան թափ տուեց իր թեւերուն , տասց .
 Մի՛ դպիք իմ մանրիկ ձագերուն .

Ես Նաւազարն եմ պարոն ԿԻՎԻՒՈՆ :

Ալի չախչախ, Տիւ լիլին, Շահէն բազէն, Քօռ պուպուն
 ԵՆԵՐԻՉ ՔԸՆԵՅԻՆ ՎԸՐ ԱԳՈՒՈՆ .

Ազոաւ թափ տուեց իր թեւերուն, ասաց.
Մի՛ դպիք իմ մանրիկ ձագերուն.
Ես Դուամանջին եմ պարօն Կիւիւուն:

Այի չախչախ, Տիռ լիլին, Շահէն բազէն, Քօռ պուպուն
Եէրիչ քըշեցին վըր Խաբլաննննուղին.
Խաբլաննննուլն թափ տուեց իր թեւերուն,
ասաց.

Մի՛ դպիք իմ մանրիկ ձագերուն.
Ես Քամու վըշոյն եմ պարօն Կիւլիւուն:

Այի չախչախ, Տիռ լիլին, Շահէն բազէն, Քօռ պուպուն
Եէրիչ քըշեցին վըր Բաղուն.

Բաղ թափ տուեց իր թեւերուն, ասաց.

Մի՛ դպիք իմ մանրիկ ձագերուն.
Ես Լողւորիկն եմ պարօն Կիւլիւուն:

Այի չախչախ, Տիռ լիլին, Շահէն բազէն, Քօռ պուպուն
Եէրիչ քըշեցին վըր Գէլհաւօուն.

Գէլհաւ թափ տուեց իր թեւերուն, ասաց.

Մի՛ դպիք իմ մանրիկ ձագերուն.
Ես Տաներէցն են պարօն Կիւլիւուն:

Այի չախչախ, Տիռ լիլին, Շահէն բազէն, Քօռ պուպուն
Եէրիչ քըշեցին վըր Արօուն)

Արօն թափ տուեց իր թեւերուն, ասաց.

Մի՛ դպիք իմ մանրիկ ձագերուն.
Ես Նուիրակն եմ պարօն Կիւլիւուն:

Այի չախչախ, Տիռ լիլին, Շահէն բազէն, Քօռ պուպուն
Եէրիչ քըշեցին վըր Լորուն.

Լոր թափ տուեց իր թեւերուն, ասաց.

Մի՛ դպիք իմ մանրիկ ձագերուն.

Ես Սարկաւազն եմ պարօն Կիվիլուռն :

Ալի չախչախ, Տիռ լիլին, Շահէն բազէն, Քօռ պուպուն

Եէրիչ քըչեցին վըր Կունդօյին .

Կունդօն թափ տուեց իր թեւերուն , ասաց .

Մի՛ դըպիք իմ մանրիկ ձագերուն .

Ես Ժամկոչն եմ պարօն Կիվիլուռն

Ալի չախչախ, Տիռ լիլին, Շահէն բազէն, Քօռ պուպուն

Եէրիչ քըչեցին վեր Թոււօյին .

Թոււօն թափ տուեց իր թեւերուն , ասաց .

Մի՛ դըպիք իմ մանրիկ ձագերուն .

Ես Գըզիբն եմ պարօն Կիվիլուռն :

Ալի չախչախ, Տիռ լիլին, Շահէն բազէն, Քօռ պուպուն՝

Եէրիչ քըչեցին վըր Խազուն .

Խազն թափ տուեց իր թեւերուն , ասաց .

Մի՛ դըպիք իմ մանրիկ ձագերուն .

Ես Տանտիկինն եմ պարօն Կիվիլուռն :

Ալի չախչախ, Տիռ լիլին, Շահէն բազէն, Քօռ պուպուն

Եէրիչ քըչեցին վըր Տասրակուն .

Տասրակ թափ տուեց իր թեւերուն . ասաց .

Մի՛ դըպիք իմ մանրիկ ձագերուն .

Ես Ալուրմազոզն եմ պարօն Կիվիլուռն :

Ալի չախչախ, Տիռ լիլին, Շահէն բազէն, Քօռ պուպուն

Եէրիչ քըչեցին վըր Էծէծուն .

Էծէծ թափ տուեց իր թեւերուն , ասաց .

Մի՛ դըպիք իմ մանրիկ ձագերուն .

Ես Փոչեհանն եմ պարօն Կիվիլուռն :

Ալի չախչախ, Տիռ լիլին , Շահէն բազէն, Քօռ պուպուն

Եէրիչ քըչեցին վըր Գիւեհաւուկին .

Գիշերանաւուկ թափ տուեց իր թեւերուն ,
ասաց .

Մի՛ գըպիք իմ մանրիկ ձագերուն .

Ես երգիքբացողն եմ սարոն Կիվիւուն :

Աի չախչախ, Տիւ լիլին, Շահէն բազէն, Քօռ պուպուն
Եէրիչ քըչեցին վըր Տանհաւուն .

Տանհաւ թափ տուեց իր թեւերուն , ասաց .

Մի՛ գըպիք իմ մանրիկ ձագերուն .

Ես Տախտաւլոզն եմ սարոն Կիվիւուն :

Աի չախչախ, Տիւ լիլին, Շահէն բազէն, Քօռ պուպուն
Եէրիչ քըչեցին վըր Եղունկուն .

Եղունկիկ թափ տուեց իր թեւերուն , ասաց .

Մի՛ գըպիք իմ մանրիկ ձագերուն .

Ես Խընամին եմ Պարոն Կիվիւուն :

Աի չախչախ, Տիւ լիլին, Շահէն բազէն, Քօռ պուպուն
Եէրիչ քըչեցին վըր Կըռօկըռօյին .

Կըռօկըռօն թափ տուեց իր թեւերուն ,
ասաց .

Մի՛ գըպիք իմ մանրիկ ձագերուն .

Ես Դըռնապանն եմ սարոն Կիվիւուն :

Աի չախչախ, Տիւ լիլին, Շահէն բազէն, Քօռ պուպուն
Եէրիչ քըչեցին վըր Աւգիխըչօյին .

Աւգիխըչօն թափ տուեց իր թեւերուն , ասաց .

Մի՛ գըպիք իմ մանրիկ ձագերուն .

Ես Շուռաջին եմ սարոն Կիվիւուն :

Աի չախչախ, Տիւ լիլին, Շահէն բազէն, Քօռ պուպուն
Եէրիչ քըչեցին վըր Յուրուրուն .

Յուրուր թափ տուեց իր թեւերուն , ասաց .

Մի՛ գըպիք իմ մանրիկ ձագերուն .

Ես Թըւընքջին եմ պարօն Կիւլիւուն :

Աի չախչախ, Տիռ լիլին, Շահէն բազէն, Քօռ պուպուն

Եէրիշ քըչեցին վըր ձարեկուն .

ձարեկ թափ տուեց իր թեւերուն, ասաց .

Մի՛ գըպիք իմ մանրիկ ձագերուն .

Ես Գաւնարածն եմ պարօն Կիւլիւուն :

Աի չախչախ, Տիռ լիլին, Շահէն բազէն, Քօռ պուպուն

Եէրիշ քըչեցին վըր Անծեղուն .

Անծեղ թափ տուեց իր թեւերուն, ասաց .

Մի՛ գըպի՛ք իմ մանրիկ ձագերուն .

Ես Շաւեռքաշողն եմ պարօն Կիւլիւուն :

Աի չախչախ, Տիռ լիլին, Շահէն բազէն, Քօռ պուպուն

Եէրիշ քըչեցին վըր Սարեկուն .

Սարեկ թափ տուեց իր թեւերուն, ասաց .

Մի՛ գըպիք իմ մանրիկ ձագերուն .

Ես Դափածողն եմ պարօն Կիւլիւուն :

Աի չախչախ, Տիռ լիլին, Շահէն բազէն, Քօռ պուպուն

Եէրիշ քըչեցին վըր Կոնկուն ,

Կոռնկ թափ տուեց իր թեւերուն, ասաց .

Մի՛ գըպիք իմ մանրիկ ձագերուն .

Ես մեծ Աշուղն եմ պարօն Կիւլիւուն :

Աի չախչախ, Տիռ լիլին, Շահէն բազէն, Քօռ պուպուն

Եէրիշ քըչեցին վըր Կիւլերկիւլերուն .

Կիւլերկիւլեր թափ տուեց իր թեւերուն ,

ասաց .

Մի՛ գըպիք իմ մանրիկ ձագերուն .

Ես Դուղուկչին եմ պարօն Կիւլիւուն :

Այի չախչախ, Տիռ լիլին, Շահէն բազէն, Քօռ պուպուն
Եէրիշ քըշեցին վըր Դեղինձնըղկունն .
Դեղինձըննդուկ թափ տուեց իր թեւերուն,
ասաց .

Մի՛ դըպիք իմ մանրիկ ձագերուն .

Ես Քօշակ/սաղացողն եմ պարոն Կիվիւուն :

Այի չախչախ, Տիռ լիլին, Շահէն բազէն, Քօռ պուպուն
Եէրիշ քըշեցին վըր Ծիծեռնըկունն .

Ծիծեռնիկ թափ տուեց իր թեւերուն, ասաց .

Մի՛ դըպիք իմ մանրիկ ձագերուն .

Ես Չարխաճին եմ պարոն Կիվիւուն :

Այի չախչախ, Տիռ լիլին, Շահէն բազէն, Քօռ պուպուն
Եէրիշ քըշեցին վըր Սըրսըրկունն .

Սըրսըրիկ թափ տուեց իր թեւերուն, ասաց .

Մի՛ դըպիք իմ մանրիկ ձագերուն .

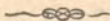
Ես Փօշտաճին եմ պարոն Կիվիւուն :

Այի չախչախ, Տիռ լիլին, Շահէն բազէն, Քօռ պուպուն
Եէրիշ քըշեցին վըր Բըլբըլունն .

Բուլբուլ թափ տուեց թեւիկ . թող տուեց
ձէնիկ, ասաց .

Մի՛ դըպիք ինձի ու իմ մանրիկ ձագերուն .

Ես Հէքադասողն ու խաղ կանչողն եմ պա-
րոն Կիվիւուն :

ՓԵՍԱՅԻ ՀԱՄԱՐ ՕՐԶՆԷՆՔ

Սուրբ Մարգրիտն իջաւ սարէն ,
Քառասուն աղբիւր բղխաց քարէն .
Քսանեւչորս սուրբ Մարգարէն
Օրհնեն այս մեր թագաւորը :
Արտերը կը բուսնի բոյսը ,
Երուսաղէմ՝ կ'եւնէ լոյսը ,
Հռիփփիմէ , քառասուն կոյսը
Օրհնեն այս մեր թագաւորը :
Շատ կտրիճներ կուգան եօլով ,
Տօյումէն ըզգակով մալով .
Ա. յասօֆին Ստանբօլով
Օրհնեն այս մեր թագաւորը :
Սուրբ թագաւոր թէքիրտաղի ,
Անարծաթն էր Եալովացի ,
Լուսաւորիչն Երզնկայի
Օրհնեն այս մեր թագաւորը :
Կըռունկ կուգայ բօլուկ բօլուկ ,
Որն է դուրնախ որը բանուկ ,
Սեւըստու մէջ Քառասուն մանուկ .
Օրհնեն այս մեր թագաւորը :
Աստղ մի էլաւ ի Հընտիստան ,
Մեր աէրն երեւ մեզի նշան ,
Սեւըստու վերեւն սուրբ Նշան .
Օրհնէ այս մեր թագաւորը :
Աստղ մի էլաւ զէտ ագեւոր .
Վըրան նստեր աէր հոգեւոր ,
Տկվրիկու Մոգուց թագաւոր
Օրհնէ այս մեր թագաւորը :

Այարով է հայներ ջորին ,
Տէր , դուն ազատ անես գերին .
Սեւագլուխ Արեղանին
Օրհնեն այս մեր թագաւորը :
Հրեշտակներ դըռունին բացին ,
Ողորմութիւն մեզ շնորհեցին .
Հազար եւ մէկ Եկեղեցին
Օրհնեն այս մեր թագաւորը :
Այն ո՞վ էր որ դըրին գամին ,
Հետը դրին հաց ու գինին .
Այն էր Յովնան սուրբ մարգարէն .
Օրհնէ այս մեր թագաւորը :
Այն ո՞վ էր որ դըրին հորը ,
Վրան լըցին օձն ու գորտը .
Լուսաւորիչ սուրբ Գրիգոր .
Օրհնէ այս մեր թագաւորը :
Այն ո՞վ էր որ նեակց նետը .
Երկըթ է սըլաքն ի հետը ,
Անհայր անմայր Մեղքիսեղը
Օրհնէ այս մեր թագաւորը :
Կոյս Մարիամ կ'աղօթ էր այրը ,
Ան էր Քրիստոսի մայրը ,
Եզնկայ փոսին Ղըրխաւը .
Օրհնեն այս մեր թագաւորը :
Եկայք ի մէջ Եզնկա փոսին ,
Բազում սըրբեր հոն կը խօսին .
Աւագ վանքը Կայիփոսին(*) .
Օրհնեն այս մեր թագաւորը :

(*) Կայիփոսի Ս . ՅԱԿՈՒՎ վանք է :

Երուսաղէմ՝ Արարիստան ,
Սուրբ Կարապետն է Քիւրդիստան .
Էջմիածին Աճամստան ,
Օրհնեն այս մեր թագաւորը :
Սուրբ Կարապետ կայնեցուցին ,
Լուսեղէն շուրջառ հագսեցին ,
Քրիստոս գիրկը մկրտեցին .
Օրհնէ այս մեր թագաւորը :
Ջուրը կ'երթայ ծովէն աւան .
Տէրը փրկէ չարն ու դասան ,
Արդուրումցի Բուրսախ դեղեն
Օրհնէ այս մեր թագաւորը :
Երկնուց երեսի բոյլքը ,
Ի՞նչ կ'անեմ աշխարհքիս մուլքը .
Չորս կողմ աստընւորիս սուրբքը ,
Օրհնեն այս մեր թագաւորը :
Շատ հայրապետք ալ հաւաքեր ,
Թագաւորաց գլուխ թագեր ,
Սըսոյ(*) վերեւ սուրբ Առաքել ,
Օրհնեն այս մեր թագաւորը :
Մըշակնոցի(**) վերեւ Բուրքը ,
Հոն ուխտի կ'երթայ թուրքը ,
Սուրբ Յակոբ զօրաւոր սուրբը
Օրհնէ այս մեր թագաւորը :
Տեսէք թէ Մուրաան ի՞նչ կ'ըսէ ,

(*) Սիս գեղ է և Ս. Առաքել՝ վանք է ՚ի Շապին Գարահիսար :

(**) Մըշակնոց և Բուրք գեղ են Շապին Գարահիսար ,
Բուրքէն նշանաւոր հնուՍիւնք ելած են :

Ով որ ականջ դնէ լսէ .
Ով որ սրտանց հայր մեր մ'ըսէ .
Աստըծոյ լուսոյն օրհանայ :

ԱՂՕԹՔՆԵՐ

Աստուածածին լեռներն այ ,
Աստուածորդին գրկին այ ,
Սաղմոսարան սրտին այ .
Իրեք բեւեռն օրհին այ ,
Մէկն սիրտը սատանին ,
Մէկն բերանը գազանին ,
Մէկն էլ տըժմին ու բըժմին ,
Որ ժուռ կու գայ ,
Գլխուս վրայ :

Ութը մատով , երկու բոյթով ,
Աստուածամօր քաղցրիկ կաթով ,
Սուրբ Սարգըսին ձիոյն ձարով ,
566 Հայրապետի աղօթ քներով ,
Գայլին , գազանին բերան
կալուին , կապ մընան :

Լուսիկ լուսիկ երեք լուսիկ ,
Երեքին հագածն է ճերմակ .
Մէկն է Յիսուս , մէկն Մարիամ կոյս ,
Մէկն է Օհան ոսկերեբան :
Մէկն դուռն կը պահէ , մէկն երգիքն .
Մէկն ալ գալած չարերս խափանէ :
Չարխափան Աստուածամօր ,
Տիրամօր սուրբ Աստուածամօր ,

Երթամ սարով, դամ ձորով,
Քրիստոս դէմն էլաւ զօրով:

— Իմ տէր, ո՞ւր կերթաս բարով:

— Կերթամ ի դուռնն հիւրնդին,

Ելլեմ երգիքը ծննդկանին.

Սաչըս ձըգեմ վերայ բարձին,

Որ ամբնայ սիրտն ի փորին:

Մարիամ մայր իջաւ վէրնէնի.

Կըյրեց երեք ճիւղ վարդենի.

Գըրկեց ի սուրբ եկեղեցի:

Ով որ ըսէ ու լսէ, օրն երեք անգամ յիշէ.

Աստուած իւր մեղքը չըյիշէ:

Ճրագն ընցաւ, չարն խափանաւ,

Սուրբն Մարգիս վրայ հասաւ,

Բօզ ձիով,

Կանանչ խաբայով,

Լուսեղէն փիլսոնով:

— Լուսունկիկ, լուսունկիկ, յո՛ւսկայ կուգաս:

— Հէր Աբրեհամու ծովուն վերաւէն:

— Գուն դեղին, ձիդէ դեղին,

Մօրուքդ էկել, գոյնը դեղին:

Աջն ու խաչը բարձիս վրայ,

Հէրը լսէ, որդին լսէ,

Հոգինը սուրբ արթնցունէ:

Գլխիկս վեր բարձին,

Հոգիս ամանաթ, սուրբ Աստուածածին:

Աստուածամէր, է մէր, է մէր,

Աղջիկս էմէր, քուն է եղեր,

Երազ տեսեր ու զարմացեր ,
Ինքն իր կամով խաչ է հաներ :
 Խաչափայտը ես կը շալկեմ ,
 Գլխուս ոսկին թագ կը շինեմ .
 Ջուրը ձրգեմ , ջուր չը տանի ,
 Չարը տեսնայ , չար չը տանի :

Սըրբ լոսն էկաւ մեր էրդիքը ,
Մէջ երկինքն ու մէջ գետինքը .
Լուսէղէն սիւնն էր սրտին ,
Սուրբ աւետրան էր գրկին ,
Փէճկեր գմազեր թափեր էռջին ,
Մէկիկ որդին էր վեր խաչին :
Ով որ էս աղօթք կարդայ ,
Աստուած էնոր մեղքը թող տայ :

Կէս գիշերուն ես դուրս ելայ .
Հայ զօրաւոր սուրբ մի տեսայ .
Չոգուկ գացի ստքը ինկայ ,

—Տէր . քո անունն ինձի տաս :

—Իմ անունըս է սուրբ վարդեր .

Աղբօրս անունն է Համադիկ :

Սուրբն վարդեր ձիոյ վրայ .

Սուրբ Համադիկն ջորւոյ վրայ :

Արծըթէ թաս կէր ափերը .

Առան էլան սաղ աղբերը .

Մէկ մ'էր ինկեր խիստ նեղութեն .

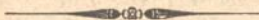
Առան էլան համբերութեն : (*)

(*) Աղօթքներէն եւ սիրոյ երգերէն քանիները Քղեցւոց և Խարբերդւոցն են, զորս զրկած էր ինձ Պարոն Յ. Յ. : Իսկ միւսները Ակնէն, Վանէն, Մուշէն և Տիգրանակերտէն հաւաքուած են : Այո առթիւ շնորհակալութիւն ամենեցուն որ դիւրութիւն ընծայած են ինձ :

ԳԵՐԵԶՄԱՆԻ ՄԸ ՎՐԱՅ

Արարիներու մէջ մէկ վարդ մի բուսաւ ,
Ելաւ գընաց Երուսաղէմ սրբբ լոսը տեսաւ :
Չար սատանէք ետեւէն մանգիլով հասան ,
Լեռները թնդացին , թըփերը լացան :

Հորովին բոյովը քարը կը յրեցին ,
Երկու կարմիր խնձոր ծառէն կախեցին .
Էւելցածը տուին խուռնկ մամ գընեցին ,
Ըմէն կիրակմուտքին , հոգւոյն ծըխեցին :

ՀԱՄԲԱՐՁՄԱՆ ՕՐ ՎԻՃԱԿԻ ԽԱՂ

Վիճակ վիճակ , ոսկի կօճակ .
Մամբս բերէր եօթն կտրճակ ,
Ոլորտէն դուքնէ դուքան ,
Չարկէն ոսկիէ սիքան :
Բարձ բարձի վըրան ,
Հրամմէ նատի վըրան .
Տըսուերիու աստղը ծագէր ,
Ըմէնն էլ քու բաղդի վրան :
Երնեկ էն օր որ դուն եղար ,
Երկինք գետին խնդում եղաւ ,
Աստղերը ծափ ծեծեցին ,
Էս ինչ բարի պտուղ եղար :
Ինքն կը նմանի խաթունի խաթուն ,
Ոսկին կուգայ բիթուն բիթուն ,
Կոխեց ձըւկին թըռաւ թախդին ,
Աշխարհքը ցանկացաւ բաղդին :

Վիրիւն շուկան տաքուկ հացիկ ,
Վարի քուչան գըղման բամբակիկ ,
Քրիստոս իր բերնովը ըսեր ,
Ս.սի քու ճակտիկն է գրուեր :
Կանուխմանց մոսյ էգին ,
Գըլոխար կըսուա թըփին .
Դեռ մուրատ չեմ աուեր եմ .
Ի՞նչխէ աի մըանամ գետին :
Կանուխմանց իջայ բաղչան .
Բուլբուլն բաշլուա մոյան .
Քաղեցի որթոս խաղողին
Դըրի ոսկիէ սինին :
Երկնուց մատնի մը իջուա ,
Էկուա մատըս խըճեցուա .
Ես գիտէի աղը խամ էր ,
Բաղղէս գոհար բացուեցուա :

ԱՆԾԵՂՆ ԵՒ ԻՒՐ ՊՈԶԻԿ

Պառաւ կովը կթեր . կթոցով կաթը գետին
դրեր . ու գնացեր ցան ու ցախ բերելու որ
կրակ վառէ , կաթն եռցուցէ :

Անձեղ մը կնդեհէն եկեր . կառուցը մէջ
կթոցին որ կաթն խմէ . կթոցը շրջուեր , կա-
թը գետին թափուեր :

Պառաւնէ . համա կը հասնի , անձըան պո-
չից կը բռնէ . անձեղն կ'անէ որ թռնի , պոչ
կը մնայ պառւոյ ձեռնը :

Անձեղն կը թռնի կերթոյ վեր արտազահին կը նստի, կ'աղաւրի սրառւոյ երեսնըվեր, ու կրկչալով կ'ասէ .

— Պառա՛ւ, սրառա՛ւ, իմ սրոջ տու, կցեմ կըցմըցեմ, երթամ իմ ընկերներաց հասնեմ: Պառաւնէ կ'ասէ . — Գնա՛ իմ կաթ՝ բեր:

Անձեղն է կերթոյ կովու մօտ, կ'աղաւրի ու կ'ասէ .

— Կովիկ, կովիկ, ձիկ կաթ՝ տու. տանիմ տամ սրառւուն. սրառաւն իմ սրոջ տոյ, կցեմ կցմըցեմ, երթամ իմ ընկերներաց հասնեմ:

Կովն է կ'ասէ . — Գնա՛ ձիկ խոտ բեր:

Անձեղն է կերթոյ արտին մօտ, կ'աղաւրի. ու կ'ասէ .

— Արտիկ, արտիկ, ձիկ խոտ տու. տանիմ տամ կովուն, կովիկ ձիկ կաթ՝ տայ, տանիմ տամ սրառւուն. սրառաւն իմ սրոջ տոյ, կըցեմ կըցկըցեմ, երթամ իմ ընկերաց հասնեմ:

Արտնէ կ'ասէ . — Գնա՛ ձիկ ջուր բեր:

Անձեղն է կերթոյ ջրբաշխի մօտ. կ'աղաւրի, ու կ'ասէ .

— Ջրբա՛շ, ջրբա՛շ, ձիկ ջուր տու. տանիմ տամ արտին. արտիկ ձիկ խոտ տայ, տանիմ տան կովուն. կովիկ ձիկ կաթ՝ տայ, տանիմ տամ սրառւուն. սրառաւն իմ սրոջ տոյ, կցեմ կըցմըցեմ, երթամ իմ ընկերաց հասնեմ:

Ջրբաշն է կ'ասէ . — Գնա՛ ձիկ ձու բեր:

Անձեղն է կերթոյ հաւուն մօտ, կ'աղաւրի, ու կ'ասէ .

— Հաւիկ , հաւիկ ձիկ ձու տու , տանիւմ
ջրբաշին . ջրբաշխն ձիկ ջուր տայ , տանիւմ տամ
արտին . արտիկ ձիկ խոտ տայ , տանիւմ տամ
կովուեն . կովիկ ձիկ կաթ տայ , տանիւմ տամ
սլառուեն . սլառուեն իմ սոչ տայ , կըցեմ կըց-
մըցեմ , երթամ իմ ընկերներաց հասնեմ :

Հաւուեն սիրտը կը մղկտայ վէր անծըղան .
կը նստի երկու ձու կ'ածէ , անծեղն կը բե-
րէ ջրբաշին՝ ջրբաշխ ջուր կուտայ , կը տա-
նի արտին . արտիկ խոտ կուտայ , կը տանի
կովուեն . կովիկ կաթ կուտայ կը տանի սլառ-
ուեն , սլառուեն սոչ կուտայ , կըցէ կըցմըցէ ,
կը թանէ՛ կերթայ ընկերներաց կը հասնի :

ԳՍ.ԻՍ.Ռ.Ս.ԿԱՆ ԲՍ.ՌԵՐՈՒ ՎՐԱՅ

Երգերուն կամ ուսանաւորներուն մէջը գանուած այլաբանութեանց եւ փափուկ ասացուածոց, ընտիր դարձուածքներուն, եւ բնական բացատրութեանց վրայ հրաւիրելով մեր խանդավառ բանահիւսից քաղցր ուշադրութիւնը, կանցնիմ գրքիս մէջ գործածեալ եւ այլ քանի մը բառեր ու անոնց նշանակութիւնը դնել այստեղ. ի բաց թողլով թրքական ծանօթ բառերը. ինչպէս նաեւ գաս մը այլեւայլ ձեւով գործածեալները. որոց վրայ եթէ քիչ մը ուշադրութեամբ նայուի, դիւրաւ կը հասկցուին: Ինձ ոմանք առաջարկած են գաւառական բառարան մը յօրինել, բայց ես աւելի բնական կը գտնեմ որ այսպէս մասն մասն՝ զրուածքներու մէջ առնուածները զրուին, յորոց յետոյ կրնայ կազմուիլ գոհացուցիչ գործ մը: Մեր «Մանանայի» մէջ կայ արդէն սկսուածք մը: Ոչ ես, եւ ոչ որ եւ իցէ մէկը բաւական է գիտնալ գաւառաց կամ գաւառի մը ամբողջ բառերը. այլ իւրաքանչիւր գաւառոն իր մէջը քանի մը հաւաքողներ ունենալու է, ինչպէս վաղուց կը լսուի թէ կան ոմանք այդ աշխատութիւն սկսողները: Հարկ է ըսել թէ թեթեւ գործ չէ այդպիսի աշխատութիւն մը,

նուրբ ուշադրութիւն ընծայել պէտք է ժողովրդեան արտասանութեան . զգուշանալու է որ վարժարանը մտած , կամ մեր ներկայ լրագրական ու այլ գրական բարբառոյն ծանօթ մէկէ չհանգանակուին բառերը . զի սուքա չեն պահած հնոյն խկականութիւնը . այլ շատ աամիկ կարծուած , կամ ծեր մամիկները գտնալ , եւ անոնցմէ լսել ու գրել : Մեծ ուսումնասիրութիւն կը պահանջէ մեր լեզուն , զի կը տեսնաս բառ մը՝ սրոյ սկիզբն գրուած միեւնոյն գիրը , եթէ բառին մէջ լցնայ , կը փոխէ իր ձայնը . եթէ վերջն լցնայ՝ նոյնպէս կը փոխէ կամ բուրբոյն համր կը մնայ : Այս ձեւը կը տեսնուի գրաբառին մէջն եւս . զորօրինակ յ տառը ի սկիզբն ի կը հնչէ . մէջը՝ ե . վերջը՝ համր է : Նոյն կը տեսնուի աշխարհաբարին ու անգրագէտին արտասանութեան մէջ այլ եւ այլ ձեւով ու ձայնով . ե . ե : կ . գ . ֆ : ն . շ : վ . ռ . ք . փ . պ : դ . ք . ս : զ . ս . ժ . շ : ճ . ց . չ : ծ . ճ . ց : եւն . գրերու հնչմամբ . զորս երբէք մէկը միւսին տեղ գործածել , կամ անոնցմէ մէկն ու միւսը աւելորդ համարել իրաւունք չէ : Անշուշտ մեր գրոց մեծ Հեղինակն ժողովրդեան հնչմանց յարմար յօրինած է հայ տառերը , զի իւր առջեւ մատենագրութիւններ չկային : Ուրեմն մեր սխալը տառերու մէջ չէ , այլ արտասանելուն : Ո՛րքան խորդ կը թուի Տիգրանակերացւոյ մը կամ Վանեցւոյ մը լեզուն երբ գրուած լինի . բայց ընդհակառակն

որքան նուրբ եւ քաղցր է, երբ իրենք կը կը խօսին կամ կը վիպեն: Մէկուեց խրատելով խոտելու եւ դատապարտելու չէ, այլ քիչ մը լուրջ եւ սուր մտադրութիւն պէտք է: «Ա» ճապաղ բերնով կ'արտասանեն տեղ տեղ իբրեւ կար, — գար, զեարմ. եւն. բայց ոչ ամէն տեղ նոյն հնչումն ունին, զորօրինակ, երբ հաց ըսեն, ուղիղ մեր ծանօթ հնչմամբ կը կոչեն: Միթէ նոյն բանը չէ՞ նաեւ գաղղիերէնին եւ թուրքերէնին մէջ ձ ա եւ յ ա լիֆը: Վանայ եւ Բաղչոյ Հայք ի գիրը իսկ կը հնչեն, իրաւ է թէ գաւառին կոկորդական ձեւէն է. բայց ուշադիր եզոզը կրնայ գրաբարին մէկ բառն ուղղել այս սխալ հնչմամբ — նահապետ. նախապետ. որն է ուղիղ:

Պօլսոյ ծեր եւ անգրագէտ կանանց արտասանութիւնը, գրեթէ նման է գաւառացւոց լեզուին մեծաւ մասամբ:

Ես գործածելու զած եմ գաւառացւոց բառեր իրենց հնչմանց համեմատ, թէպէտ տեղ տեղ նոյն ձեւով չը մնացին:

Ինչպէս առաջներձեռագիրք, նօտար կամ օրինակող դպիրներ, զգալի այլափոխութիւն մուծեր են մատենագրութեանց եւ այլ գրուածոց մէջը. արդի մեր գրաշարները անոնց տեղը կը լեցնեն: Այս խօսքը բաւական է միւս տառասխալներու մասին եւս:

Բ Ա Ռ Ե Ր

Ա.

- Ա.բայ.** Պարեգօս, թանձր, կարճ ու լայն վերարկու, որ առանց հագնելու կ'առնուն ուսոց վրայ. Արէն ծալեց.
- Ա.գլել.** Արթննալ. Ազլայ բնուց, արթնցաւ բունէն.
- Ա.դայ.** Ասայ, կղզի.
- Ա.կահ, ալիեել.** Արթուն, զարթնուլ. Քնո՞ւկ է թէ ալահ.
- Ա.դու.** Մահադեղ, թունաւոր օշարակ, աղու օծի, կամ թունաւոր սողուն, խոս. Աղու խմել.
- Ա.դօթրան.** Արշալոյս. Կը զործածուի նաեւ արեւելք բառին տեղ. Երեսը դարձուցէք դեհ աղօթրան, աղօթարանի կողմը. Աղօթրան բացուեցաւ.
- Ա.մմէ.** Մօրաբոյր. Տիգրանակերտցիք կը զործածեն.
- Ա.մրոցք կամ Ա.մքրոցք.** Հողէ շինուած ամբար, յորում պիւր, ընդեղէն եւ նպարեղէնք կը պահուին. Եւս անասնոց չորցուցած աղիւսածեւ աղբէն բերդանման շարուածքը.
- Ա.յնցեղ.** Էնցեղ. Այնտեսակ.
- Ա.նասուն.** Անրնակ, անմարդի վայր, անապաս.
- Ա.նրոլկել.** Ուժով նետել.
- Ա.նրոց.** Թոնիրի կրակը խառնելու փայտ.
- Ա.նկարծակի.** Չափազանց մեծ, անկարծելի.
- Ա.նկսկծի.** Յանկարծակի, անկասկած եղած ասէն.
- Ա.նդալաս** Անարաս.

Ա.նապեռ. Անաթօթ, աներես .

Ա.նվէրի. Անշէն, անքնակ .

Ա.նտար հազար. Անծիւ, անհամար .

Ա.նհաւատ գազան. Անհաւատալի չար, անհաւատալի վիժխարի .

Ա.նաւոտ. Չ'հաւանող, չ'հաւատացող . Ի՞նչ անաւոտ մարդ ես .

Ա.օխի. Աղջիկ . Աշղի .

Ա.չկուցք. Դարակ, կամ պիւռօ, կամ պատուհանը՝ տօլապը . որոյ մէջ աչք աչք բաժնուած է . եւս՝ Ա.չքեր . եւս Ակունք աղբերաց .

Ա.պրցու. **Ա.պուր.** Ապրուս, ուսեսի համար ձմեռուան պարէն .

Ա.ջոջ-Մաջոջ. Ազոզ-մազոզ, զոզ մազոզ, զոր կը հասկնան ցեղ մը մարդոց, որ կը բնակին աշխարհիս ծայրը, որոց հասակն մէկ թիզէն մինչեւ մեջիւնի մը չափ փոքր է . Կայ նաեւ կարծիք մը թէ՛ վերջապէս մարդոց հասակը հետզհետէ փոքրեցնելով, պիտի մտնեն ասեղի ծակէն ու ելլեն, եւ հիացմամբ ըսեն, Փառք քեզ, Ասուած . աս ի՞նչ ահագին դուռն էր . Այս եւս վերջին ցեղն է Աջոջ-Մաջոջի . եւ ալ այնուհետեւ պիտի անցնի աշխարհ, եւ սպառի մարդն .

Ա.նուիլ. Վշացուցիչ խօսք կամ ակնարկ՝ իրեն վերագրել . եւ ցաւիլ կամ ամչնալ .

Ա.սրսիլ. Արգելքի մը հանդիպելով կասիլ . Գուծան ասրուալ .

Ա.րիկ. Ամուսնացեալ կ'իոջ այր, էրիկ .

Ա.ւլման. Աւլուած մարտուած . Աւլման խտկման .

Ա.ճակն ու անկուճան. Յանակնկարս եւ յանկարծ.

«Անակն ու անկուճան դրին գերեզման».

Ա.ճան, ամենի . Փոս անօթ, կամ փոս ու խորունկ
սեղ մը ձգել կը նշանակէ . Ի՞նչ աման ամեն-
ցիւր եսի .

Բ

Բաս այ. Բաւ է . Բաս այ կան գաս . քաւ է շրջիս .

Բալամ. Աղու կամ հեզնական ձայնիւ կը զործածի՝
իբր որդեակ , օղուլ .

Բաժ. Հասակ . Երկնարած , երկայն հասակ .

Բաղան. Պէտէն կամ պաճան . պարիսպ , հիսար .

Բաղ. Ծոսլ , աղջկանց կամ հարսանց հիւսուած մա-
զերու ծայրերէն կապուած ու կախուած , որ
կը շինուի զանազան նիւթերէ . Ոսկի բա-
ղերով աղջիկ .

Բալխիւր , բարխիլ . Խոս կամ որայ կը բառնան ի
ձմեռան ձիւնի վրայէն , կամ այլ ժամանակ՝
լեռնոս վայրերը , ուր սայլ չզործածուի ,
եւ երկու եզնով կը քաշեն , փայտէ թանձր
ծեւ մը ունի՝, առանց անիւի , ձիւնի կամ
հողի վրայէն քսուելով կ'երթայ .

Բանձր. Բարձր .

Բանս . կը հնչուի բէայնս , կը նշանակէ վէպ կամ
առասպել : Պէս պէս բանս կապեր էին վրէն ,
ու կ'ասէին .

Բար . Առաջին անգամ պսղաքերութեան հասած ծառ .
Իմ ճնկած խնձորի ծառ կամ մեր նորա-
սունկ այգին այս տարի բար կուգայ . Բարի
նոր պսուղն կը կոչեն Նուբար .

Բէր . Ոչխար կթել . Բերւոր , կամեն կթող եւ կրող .

ԲԷՐԱՏԵՂ, ուր կը հաւարուին խաշինք եւ կը կ'Պուին, յասուկ տեղեր են . **ԲԷՐԻ զԱՏ**, կ'Պելու տանն .

ԲԷՒԻ. Յայտնի , ծանուցեալ : Ես աղջիկ եմ բէլլի եմ .

ԲՐՈ. Ոչխարաց մաս մը իր երամէն բաժնուիլ ու հեռանալ կը նշանակէ . Ոչխար բըռ եղաւ . մասն մասն եղան ըսել է . Եւս կը գործածուի իր բաւականի չափ . Բըռ մը ձեծեց . Գինիէն բըռ մը խմեցինք . Բըռ մը ցորեն ծախեց . Այս կերպով կը մօտի թեռ բառին .

ԲԷՆ. Թիկունք կամ Թիկնամէջ : Կուլա վըր բէճին որ ըսել է՝ Թաղիբը ուսին վրայ .

ԲՂԱԵԼ. Յիրուցան լինել, բակուիլ . Ասբար բլաւաւ , զօրք ցրուեցաւ . Խոտի դէզը բլաւեր քակուեր , ցուրտուեր . Թուը բլաւեր , փշուեր . Մանլիս բլաւաւ , ժողովք ցրուեցաւ .

ԲՐԳՐՐԳԱԼ. Ջրի մէջ խեղդուող մարդու հանած ձայն .

ԲՆԱՊՈՒՆ. Տան պաշար աշնանէ պատհասուած տարուան մը համար . ցորեն կամ ալիւր , եւ ուտելու ամէն տեսակ բան , պտուղ , նպար .

ԲՈՒՆ, **ԲՐԵՆՐ**. Գուլպայ , չօրաք . Բըճերով տիգամ , չօրաքով կուգամ .

ԲԱՐՈՎ. Բարի , գոհացուցիչ , աղէկ . Բարով մարդ է . Բարով գործ կամ շէնք . Բարով առուտուր . Բարով վարժապետ .

ԲՈՆԱՏՈՒՆ. Բանդ . Բռնեցին , ձերբակալեցին , տարան բռնատուն .

ԲՐՈՐ, **ԲՐՈՒԿԼ**. Պղտոր , պղտորուիլ ծովուն , զիտոյն

կամ սրտին , սակն ու վրայ լինելով .

Գրին , բրինդար . վէրք , վիրաւոր .

Գէջարայ , բէջարէն . Լասսանաւ .

Գըրչ , բրչիկ , բրչոս . Բաշ , բարչամ , մազ , մա-
զոս . Խօլոյի կաշին սեւ ու բրչիկ .

Գ.

Գալարս , գալարել . Փորի ցաւ , սանձի ընել . Եւս
խոտի կամ չորցնելիք զանազան բանջարե-
ղինաց հիւսուածքը . Գալար մը նուիկ ,
սիւսը կու բանջարի գալար մը .

Գահ . ժամանակ , ասեն , միջոց . Հացի զահ ,
հաց ուսելու ժամն . Բէրի զահ , ոչխար
կէծելու ասեն . Էն զահն ինն , նոյն ժա-
մայն , անմիջապէս , իսկոյն .

Գահ . Բարձրաղիւր վայր , գեղին մօտը կամ զաշտին
մէջ լեռան մաս մը կամ բլրոյ թեւ մը՝
որ բարձր ու տափարակ է . Գահերու վրայ
հերկ ընել . Գեղը , բաղարը զահ է կամ
զահի վրայ է .

Գար . Խաւարծիլի արմասին վրայ բուսած լայն տե-
րեւները եւ անոնց կոթը , զոր ուսողը կը
փոխէ . Ռէվէն բօքի .

Գամի . Գէմի , նաւ .

Գրժժալ . ձրջել , ուժգին ծայնով գոչել . Գրժժացի
յաւա՛րէ , գոչեցի օգնութի՛ւն .

Գունդ . Խմորոյ կամ որ եւ իցէ շաղախի կտրուածքը,
զոր յետոյ զանազան ձեւի կը փոխեն . Գունդ
մը խմոր , Գունդ մը փոխինդ . Գունդ մը
կաւ . Զիւնի գունդ . Մոմի գունդ . Գունդ մը

արիւն. Կըսուի նաեւ կծկած կամ փաթաթ-
ուած նիւթերուն. Իւր հալաւը զնդեց, դը-
րաւ վէր գլխին ու զե՛ն անցաւ. Գունդ
ու կծիկ բան մի էր. Կըսուի նաեւ անսաշ
փայտի կտորի մը կամ արմատին, եւ այն
որոյ վրայ կօշկակարներ ձեւ կընեն ու կաշի
կը ձեծեն. Եւս փայտի կտոր մը, որոյ վրայ
կը նստին. Նաեւ գուժանի, սայլի կամ ջա-
ղացքի անիւներուն միջեւի թանձր կոճն,
որոյ վրայ անւոյ թելերը զետեղուած են.
Ջաղցի գունդ կըսուի այն երկամ կամ արօրէ
հալուած թանձր մետաղն, որոյ վրայ հաս-
տատուած կը դաւնայ երկամէ մեծ ցիցը,
այդ ցցի վերին ծայրը հասած է ջաղացքի
բարին մէջը, զոր կը դարձունէ նոյն ցիցը.

Գերեկնալ, գերեկնալ. Աղերսել, պաղասիլ, իբրեւ
գերի ընել զինքն անոր, որմէ կ'աղերսէ.

Գիտցցիկ, գիտսիկ. Գիտցող, խելացի, փորձառու.
Գեղի գիտցցիկը կանչեցին ու հարցուցին.

Գիւնալ, Գիսնալ, Ես ի՞նչ գիւնամ. Ձէ չէ՞ր գի-
նար.

Գըննալ, Գենալ.

Գոզնոց. Որ պարանոցէն մինչեւ ոտները կը ձգի եւ
կը ծածկէ կուրծքն ու գոզը կանանց, վիզէն
եւ մէջքէն կապեր ունի. Կայ ուրիշ ձեւ մ'ալ
որ երկու կտորէ կազմուած է. կուրծքինը
գաս, մէջքէն վարը գաս. վերին մասն
կանուանեն Սրտանոց, վարինը՝ Մէջար. Թէ
գոզնոց եւ Թէ սրտանոցն ու մէջարը իբրեւ
զարդ ալ կը գործածուի զեղեցիկ ու Թանգ

սարագէ. շասերն ալ վրան գոյնզգոյն ծաղիկ
եւ այլ զարդեր կը շինեն ասղէնկար .

Գոլ. Գոլորշի կամ զարուծիւն. կրակի , բոցոյ , թո-
նիրի . Թոնիր շաս գոլ է . Ես այնպէս եմ
դէմք սիրոյն , ինչ մեղրամոմն է դէմ գո-
լոյն . որ կը հալի .

Գոդսմանց . Գոդի պէս , գոդուկ , գաղսնի .

Գուգ անել . Կծկուած պահուրսիլ , սուս բուն լի-
նել , ձայն եւ շունչն բաշխով անսես ընել
զինքն , կամ ծածկաբար դիտել զայլս .

Գուռ . Քարէ շինուած աւազան յորմէ անասունք
ջուր կը խմեն . Պակոյկ . Եւս հնձանի աւազան,
յոր քամուած գինին կը վազէ կը լեցուի ,
եւ անսի կը հանեն կարասներու մէջ . Կըսուի
Զրոյ կամ աղբիւրի գուռ , Գինւոյ գուռ .

Գուռ , գուռ . Փոս , Թրքաց կամ Քրդաց գերեզման-
ները . Հասանք գուռներ . Մեռելը գուռի մէջ
նստեր էր .

Գրիտ . Գրտի նշանակութիւն ունի , բայց ընդհան-
րապէս կը գործածուի իրբեւ վիհ , կամ լե-
րանց մէջ արեզդէմ լեռնակողմը , ծոր , մա-
կապատեղ խաշանց . իբր խոռ . կամ խոր տեղ .

Գորու ու ցահնամ . Անէծք է . իբր յանդուներս կամ
ի սանդարամիսս եւ ի դոռիսս .

Գոյ . գուկոյ . Ահա , ահաւասիկ .

Գուգում . Կիւկիւմ . պղնձէ մեծ սափոր .

Գումգումայ . Փոքրիկ սերմակ շիշ ապակիէ կամ
բիւրեղեայ . Ծրծերն ի ծոց գումգումայ .

Գեղավրայ . Հարեւանցի . Եւս գեղացւոց սովորու-
թեան պէս . գեղջկորէն ,

Գաղ , **դաղել** . **Խար** , **խարել** . **դամդայ** , **կրակցու-**
ցած **երկաթի** **կտրով** **խարել** **մարմինը** . **Ոչ**
խարի **դաղ** **նշանի** **համար** . **ծիռն** **դաղ** . **Մարդ**
դաղել . **երկաթի** **ձողով** **խարել** **վէրք** , **կամ**
այլ **ախտի** **առթիւ** .

Գահ , **դահցած** . **Տարիքն** **անցուցած** , **Թարմութիւն**
կորսուած . **Դահ** **կնիկ** . **Դահցած** **էծ** . **Դահ**
գովէշ . **Դահցած** **հաւու** **միտ** .

Գա , **դան** . **Այնտեղ** , **հոն** .

Գառիկնչ , **դառնցեցի** . **Վայրի** **խնծոր** **եւ** **իր** **ծառը** .
Դառնջի **համն** **քիչ** **մը** **թթու** **կամ** **թեթեւ**
դառնութիւն **մը** **ունի** , **բայց** **պահելով** **կ'անց-**
նի **անախորժութիւնը** .

Գար . **Կէս** **բլուր** . **Դարնը** **վեր** . **Դարնի** **վար** . **Զառի**
վեր , **զառի** **վայր** .

Գար ու բար . **Դուրս** **ու** **ներս** , **կամ** **շէնքի** **մը** **շուրջը** .
Դար **ու** **բարն** **ալեց** . **Դար** **ու** **բարն** **ծիւնով**
լեցուեր .

Գարկահ . **Մեծ** **դուռն** .

Գասամալ . **Դաշկինակ** . **կամ** **ծեռաց** **սրբիչ**՝ **լուաց-**
ուելու **ժամուն** .

Գարդ . **Տէրս** , **հոգ** , **ցաւ** .

Գէլ . **Էզ** **շուն** . **Նախասելու** **համար** **վասթար** **կիները**
դէլ **կը** **կոչեն** .

Գեղ , **դեղել** . **Գեղօրայք** . **դեղ** **ընել** **բժշկելու** **համար** .
Եւս **թունաւորել** . **Բժիշկ** **հիւանդը** **կը** **դեղէ** .
Հաց **կամ** **զինին** **դեղեց** . **Թունաւորեց** .

Գեղ . **Աչքի** **դեղ** . **Տարուր** . **Աչքեր** **դեղ** **բաշեց** .

Գրգմակ մը գինի . Բարակավիզ դղումը կը չոր-
ցունեն , բերանը կը քանան , վերէն մէջը
կը պարպեն , կը ձիւթեն , գինի կը լցեն .
Դղմակով գինի . դղումով գինի .

Գրուայ , դրուէն . Քրդու կին կամ պառաւ .

Գան-դէն , դառ-դէս . Անդին ,ասդին . Դէն գնա ,
Դաս արի , ասդին էկո՛ .

Գիր . Անգամ , հեղ . Քսան դիր ասի . Հազար դիր
խմենք չենք կշտանար .

Գիր , դիրք . Կտաւասի չափ մը կամ կշիռ մը , գոր
մէկ անգամ կը դնեն ձիւթղաց եւ ձէթ կը
հանեն . Երուն դիրք կտաւաս ունէր .

Գնր . Ո՞ւր . Դոր կերթաս .

Գուման . Մէզ , մառախուղ , փոշի . Դուման քունե
Սիփանայ սար . Թօզ ու դուման հանելով ան-
ցաւ . Դուման չոգեր ի դաշտ .

Գրէ Գրէ . Յուշիկ յուշիկ , ծանր ծանր , կամաց
կամաց . Հիւանդի , ծեր մարդոյ կամ ծոյլի
համար կը գործածուի . Դրէ դրէ կուգամ .

Գրնդալ . Թնդալ , դղրդալ . դուռն ու դրանդին շար-
ժէն վերնալ , սաստիկ վախնալ . Քօշքն ու
սարայը կամ գեղն ու քաղաքը կը դրնդար .

Գարք , դրք . Հարուած , զօրաւոր կռիւ , ահեղ
բարկուծիւն . Էդոնց դարբէն երկիր կը դողայ .

Գէսա , դէնա . Ասդին անդին .

Գուման , դումանջի . Նաւի դեկ , դեկավար . Ես
դումանջին եմ կիվիւուն .

Գուգուկ , դուգուկջի . Մընզի մէկ տեսակը . սրինգ
փչող .

Գուր ու դրկեց . Դրացի , Թաղեցի , քնակակից .

Ե

Ես. Գիծ, խազ. Կրօր եռ քաշեց ամուրի բոբր, ամոռին շուրջը գծեց ըսել է.

Երկու հոգևով. Յղի կին.

Երգման, երգմէն. Երգիրի մաս մը՝ փողոցի վրայ քացուած, ուր կը նստին ու անցուդարձը կը դիտեն. պատահան, պատշգամ, երեսքաց.

Եսրկի, եսի. Զիս, յիս, ինծի. Հերիք եսրկի լացնես. էրեցիր եսի.

Եւրիւ քրեւի. Եիւրիւ շ ընել. յարձակում ընել.

Երգիք քացող. Երգիր կըսեն գեղի սանիրին վրայէն կամ բովէն քացուած ծակը, որ կը ծառայէ օդ տալու եւ ծուխը քաշելու, եւ որ լոյս կուտայ սան կամ ախոռին. ամէն իրիկուն ճրագավառին կը գոցեն մեծ փաթեցէ գունդով մը, եւ առտուն կը բանան. մեծասանց մէջ՝ տախտակ, երգիր բանալ գոցել եւլն. մէկ մէկ անձանց գործ է, որք առանց այդ գործին ալ ձրի կուտեն ու կը պառկին հոն.

Զ

Զայ անել. Ոչնչացունել, կորուսանել. իսկ երբ մարդոց համար կըսուի զայ ընել, սպանել.

Զաս. Առ ձեռն ուտելիք կերակուր. Զաս եփեց. զասուր, Հաց ու կեր տարող զաշտի մշակաց.

Զար. Հազար. Զար գորով բովիդ էկայ

Զաս, զասմանց. Հեռի, հեռուանց.

Զարկին ծով, զարկին գետ. Ծովը կամ գետը մթնալով անցնիլ.

Զարգանդ . Սարսափ , գարհուրանք . Զարգանդը բռներ էր աշխարհը .

Զանգին . Հարուս , մեծասուն .

Զանգու քալել . Զէնկիլէմիշ ընել երիվարը , ուժով վազցնել ծինը .

Զօգան, զօմա . Ամառուան մակաղասեղ խաշանց, զով լեռներու եւ աղբիւրներու վրայ , ուր վրան կը կազմեն կը նստին խաշնասէրեր . յորս բոլոր քրդեր ու սեղ սեղալ հայեր ընտանեօք վրանաքնակ կը լինին գարնանէ մինչեւ աշունը , հետզհետէ զաշտէն բարձրանալով սարերը , իրենց հետ կը տանին տնական բոլոր կահ կարասին . անդեայք եւ անասուն . գեղը ձգելով բոլորովին ամայի . Զօգանի կըթան , եղն , պանիրն , մսացուն համեղ եւ պարաս կը լինի , մարդն ալ քաջառողջ ու գեղեցիկ . Դու նման ես զօգանի մարի .

Զօր, զօրքնդեղ . Հզօր , զօրաւոր , զօրեղ .

Զրնար . Լեռանց զազաթներ բարձրացած ապառաժ . սեպ ու մեծ քարեր .

Զրլճիքար քուր . Ընդհանրապէս կը նշանակէ . Հաւլունի թուր⁽¹⁾ . կամ կայծակէ , կայծքարէն հալուած երկաթեայ թուրը , խիստ հասու եւ անբեկանելի .

(1) Հաւլունի թուր Պոսշին , զոր յիշած ենք Խաչլուայ լճին կամ Բլէջան լեռան վէպին մէջ . երես 75 . կը թուի թէ Զրլճիքար թուրին հայկական կամ հին բառն է : Տըրդատայ թուրին համար ալ Վարդան աշխարհագիր կը զրէ թէ « Հաւ հալունի թուրն Տրդատայ էառ Սուրբ Լուսաւորիչն և օժեալ որպէս զխաչ եղ ի յօղն բանին Աստու-

Ջամգամին. Տանց էն վարի յարկ, մառան, շտեմարան, զովսուն, յորս ամառուան տապին կը նստին ի Տիգրանակերտ եւ Բաղդադ

Է

Էստ, էդա, էնա. Այս, այդ, այն.

Էստակրնայ, Էսզուն, քազրնայ. Այսպէս, այսզունակ.

Էմման, րմմէն. Համայն, ամենայն.

Թ

Թագաւոր. Հէքաղներու մէջ Թագաւոր, փաշայ, խան, պարոն, քէկ, ամիրայ, աղայ, զանգին քառերը գրեթէ մի եւ նոյն բան ըսել է, հին կեանքի նշանակութեամբ. իբրեւ քաղաքին կամ գեղին մեծը, նահապետ. որ պէտ էր, դատաւոր, տէր, գորապետ, եւ ամենայն ինչ.

Թար. Գուլայ, չորապ. եւս ձեռաց ափ. փորթիկ-

ծոյ՝ ի զլուխ լերինն Սեպոյ » : Այս աւանդութիւնը կարորոյ վրայ երգած է Յօհան Պլուզ Ս. վարդապետ «Ձէնն արքայական սպանման գործի կենաց՝ արքային, ի կենաց գործիս նուիրեալ» շարականն ի Սեպուն լեռան : Տրդատ այս Հաւլունի, Հաւ հալունի Թրով «Միջակտուր առնէր զգօրաւոր Թագաւորն Բասլաց, ահեակ ձեռամբն ընդ մէջ կտրէր զայրն և ընդ զոյգ պարանոցին զզլուխն երիվարին» : Խոր. : Արդէն Տրդատայ ոյժն վէպի կարգն անցած է իբրև դիւցազնի մը. իւր Թուրն ալ հէքաղներու մէջ փոխ կ'առնուն կը գործածեն կտրիճներ, երբ Դէւերու, հակայից, քաջաց հետ գործ ունենան :

ները՝ թաթիկ. Եւս այն պատժոյ փայտը, որով վարժապետներ ի պատիժ կը հարկանեն աշակերտի ափին.

Թախք. Գահ. արքունի կամ իշխանական աթոռ. իշխանութիւն.

Թամաւայ. Հանդիսատեսութիւն.

Թան, քանել. Ձանազան նշաններով քանդակեալ տախտակ. զոր տասանորդի տեսուչն կուեննայ ու անով կալ եղած ու մարտուած ցորենոյ շեղջն շրջապատով կը նշանէ կոխելով շեղջին վրայ այն տախտակը, որպէս զի ցորենն չ'վերցնեն մինչեւ ինքն չափէ, տասանորդն առնէ, այս է թան, ու ցորենն թանել.

Թարք, քարքիւն. Երբ երկու հոգի մէկ ծի հեծնան, ետեւի հեծնողը՝ Թարք կամ Թարքին հեծեր է կ'ըսուի. եւ կամ բնու կամ խուրջի ձգէ ծիոյն վրայ ետեւի կողմէն, կ'ըսուի Թարքի.

Թոնիր, քոնիր, քոնորտուն. Ամէն տուն քացի զանազան մասերէ, մառանէ, սենեակներէ, եւն. կուեննայ յատուկ տունը, ուր Թոնիր զրած են, Տանտուն, հոն հաց եւ կերակուր կ'եփուի. սովորաբար հիւրեր հոն չեն մտներ, եւ կանանց սեռն ու մանուկներն կը մնան հոն.

Թօռ. Չուկ կամ Թռչուն որսալու ուռկան.

Թրփռել. Բողբոջիլ, ծլիլ, ծաղկիլ. Թուփերը եւ տերեւները բուսնիլ. Քան զկարմիր վարդ Թրփռայ ես.

Թուղք. Հարիւր դրամի կշիռ. Ուր երթաս՝ Թուղթ հարիւր դրամ է. երկու Թուղթ մէկ նուկի է.

Թուրք անել . Հմայութիւն անել , նուսխայ .

Ժ

Ժածալ . Շարժել . մասնաւորապէս գլուխ կամ ձեռքը
դողդոջելուն կ'ըսեն . Թելը կը ժածայ . Գը-
լուխը կը ժածայ .

Ժամք . Շարժ . երկրաշարժ .

Ժըղուլ , **ժըղլիլ** . Խօսքով , կամ այլեւայլ անմեղ
միջոցներով ժամանակ անցնել .

Ժըբել . Պնակել . ամրանալ կամ ամրացնել , Կապը
ժըբէ . Գօտիդ ժըբէ .

Ժիր . Լուրջ , առողջ , կտրիճ . Հիւանդ չէ , ժիր է .
Ժիր տղայ մ'է .

Ի

Իգիղ . Իկիթ , կտրիճ , բարախզիղ , կտրիճ երիտա-
սարդ .

Իդիր . Դրաւ . Ծրծումն իդիր վէր ջրին . Աղջիկն ի-
դիր ձիոյ Թարքին .

Իզարկ . Եզարկ , զարկաւ . Իզարկ զլիտուն . Իզարկ
ծովն ընցաւ . Այսպէս է Իլից , Ելից . Իբն ,
Եբեր . Իլաց , Ելաց . Իտու , Ետ կամ Ետուր .

Իլիմ . Լիուլի , լեցուն .

Իմալ , **Ինչխ** . Ինչպէս .

Ինն . Ի նմա , անոր մէջ . Մտին մեռնիմ սէր կէր
ինէ , Աչաց մեռնիմ դեղ կէր ինէ .

Իուր , **Իուրցէ** . Ո՞ւր , ո՞ւրկէ , ուսի՞ .

Իսկի . Երբէք , ոչինչ . Ի՞նչ ունիս իսկի . Իսկի մարդ
չկար .

Իգէլ , **Իգիել** , **Իրիգիել** . Նայիլ , աղէկ նայիլ .

Իշկեցի որ սեւ Հարոն էր. Իշկեցի արեւնը վեր. Երդիր բացի իրիշկեցի.

Լ

Լաճկ. Բարձրացուցած մէկ ոսքը, կամ կաղ ոսն. Լանկայ զարնել. ոսքի սակ առնելով զարնել. նոյն է եւ Լանկելլ.

Լաւօ, քաւօ. Հոգիս, աչքս. աղերսական բառեր.

Լէճ. Սպանած կամ մեռած մարմին. դիակ.

Լըխէփ, լըխէճ. Վերմակ.

Լոլիկ. Թրշուած անձրեւով կամ ջրով. Եւս՝ զինով-ցած մարդ. Լոլիկ կ'ըսեն Ակնցիր չ'կարմրած կանանչ սօմաթէսը. եւ Մշոյ Սուրբ Կարապետի վանքը եփուած փոքր փոքր փիսայ հացը՝ կը կոչուի Լոլիկ.

Լոլոզ. Մրածայր. Լոլոզ քար. Լոլոզ երկաթ. ելն.

Լօճ, լաւաճ. Բարակ եւ երկայն բացուած հաց, Հալուէն մէջ լօշին.

Լուլայ. Խողովակ. Եւս՝ ծխափայտի գլուխը. Եւս՝ ձմեռուան ցուրտէն սառած եւ կախուած ջուրը՝ երկայն ու բարակ մոմի պէս. Եւս աղբիւրներու կամ սակառներու բերանը դրուած ծորակ.

Լուսուճ. Արշալոյսին, առաւօս.

Խ

Խաչկապ. Երկու ձեռքը խաչածեւ կուրծքի վրայ դնել, որպէս կ'ընեն ծառայք եւ մանկունք մեծերուն սպասաւորելու ասեն՝ յոտին կալով.

Խաւիմ. Անփորձ, անգէտ, անձանօթ գործոց կամ ծանապարհի.

- Խալէ**, **խալօ**. Հալայ, հօրաբոյր.
- Խախանդեւ**. Հանդարտիլ. Տղայք քնան տունը
խախանդաւ. Գեւը, ծովը խախանդ է.
- Խէրուն**. Շնորհիւ. Որի՞ խէրուն էր. սեւ Հարոյի
խէրուն էր.
- Խույ**. Բնոյթ.
- Խըզուզ**. Կալին սակը մնացած կեճեպով ցորեան
կամ այլ հունս.
- Խըժախըժ**. Փայլ ի փայլ. Ճառագայթարձակ. ար-
ծաժափայլ. Սիամանդոյի նեւն ու լաղեղը
խըժախըժ է.
- Խըծկել**. Գոցել, փակել. Գուռը խըծկէ.
- Խըխմել**. Խմորի պէս լինել. Կոտրած ոտքը խըխմեր
է. Խնծորը խխմեր.
- Խըռնու**. Իբր ճարտար. Մովսէս ի՞նչ խըռնու է.
- Խոտունձ**. Խոտնոց, չայիր. Եւս՝ խոտ հնհելու ժա-
մանակ, որ կ'իյնայ յունիս ամսոյ կէսէն
յետոյ, Գիւսի նշխարաց Ս. Լուսաւորչի տօնին
պահըր՝ Խոտունձի պակֆ կը կոչեն. Խոտուն-
ծին էկաւ Սասմբօլէն. Մարտէն մինչև խո-
տունձ մշակ վարձել.
- Խոռ**. Իբր խոռոչ կամ ծուռ. Պատը խոռեր է.
Նսէք, իմ տեղը խոռ պահեցէք.
- Խոռ խոռ նայիլ**. Խոժոռ նայիլ.
- Խօլ**. Թելը կըտրած կամ կոտրած. Խօլ եզն. Խօլ էծ.
Խօլ Արբէն. Հարսի Թելը խօլ է.

Մ

- Մի**, **ծիկ**. Ինծի, ինձ.
- Մուռ**, **ծըռիլ**. Խենդ, խելակորոյս լինել. Էդ մարդ
ծուեր է.

Ծրարավարիկ. Խենդի նման . Ծռածավարիկ բա-
ներ մ'ընեւ .

Ծրծմէր. Ասնսու .

Է

Էան գալ. Մանգալ , պտոյս ընել , երթեւեկել գրօ-
սանքի համար կամ մշահողութեամբ . Իր
քէֆին համար կան կուգայ . Յաւէն լեռներ
կան կուգայ .

Էէր, **կէր ու չ'կէր**. Կայր , էր . կայր եւ չ'կայր . էր
եւ չէր .

Էէծակ, **կէծփար**. Կայծակ , կայծաբար .

Էանչուն հեռ. Չայնեղ ազլօր , որ զին ունի իբրեւ
ազդարար ժամացոյց չեղած սեղ . Կանչուն
հեռը մտրթեցի , քեզ կերցուցի .

Էեռիկ. Բերանի եւ կոկորդի միջեւի անցքին դուռը .
երբ շնչարգել կամ անխօս լինի մտրդ . Կեռիկ
փակուեցաւ կ'ըսեն . չափազանց երկիւղէ ,
ամօթէ եւ ուրախութենէ Կեռիկ փակուեցաւ .

Էրնուխ, **կրնըրխկմանց**. Կանուխ , վաղ քաջ .

Էխարար. Բաժանորդ , կիսոյ ընկեր ,

Էլօր, **ղլօր**. Սելս , խաւուն .

Էոն. Մեծ վրան , չասրբ . Վրանաբնակաց կոներ .
Սիամանդոն իջաւ պառուոյ մը կոն .

Էուց. Երկու ափ իրար կցած՝ բաց . Կուց մը ոսկի սփաւ .

Էուզ, **կզուիլ**. Սապասող , մէջքէն ծռիլ . Կզուեցաւ
բար վէրուց .

Էուցի, **կցիալ**. Քնանալու պահ մը , նստելով քնա-
նալ . Կուցք մի աչքերս խփեցի . նսուկ սեղ
կը կնքար .

- Կողաւ.** Թաղիր, հովուական վերահու թաղիրքէ.
Կը մշէր սեւ Հարոն, կողաւ վըր թեւերուն.
- Կըպէր.** Յարմարէր, վայելէր. Քեզի չը կըպեր այդ
խօսքը. Ինծի կպէր որ քե առնէր. կը վայ-
լէր որ ես զքեզ առնուի.
- Կըստն.** Անտառի կամ մացառի փայտի կտրուածքէն
արմատին վրայ մնացած սրածայր մասն. Ին-
կաւ Սիամանդոն կաղնոյ կտրոնի վրայ. Կըս-
տոնն ի դուրս ցցուեցաւ կուրծքէն.

Հ

- Հայրած,** հայրաւ մնաց. Հիանալ, ապշիլ :
- Հանգած, հանգրան.** Հանգուցեալ, խանգարեալ,
աւեր. Հանգար խան. Հանգար կամ հանգած
եկեղեցի. Ս. Հանգրվան, Հանգած վանք.
- Հարսայ,** Մայր. սովորաբար Ակնցիք կը գոր-
ծածեն.
- Հանց էլ.** Անկէ զաս, բաց ի նմանէ, մի միայն.
Հանց էլ եզնէ մը՝ բան չ'մնաց. եզ մը մնաց.
- Հաց ու բարին քաւեցին.** Հացով եւ բարութեամբ
լի սեղան կազմեցին.
- Հես հեսոյն.** Ես ընդ ես, անմիջապէս, խակոյն.
- Հըմլա, հըմլա.** Այսպէս, այդպէս.
- Հընանց, սանց.** Այնպէս, այսպէս.
- Հըրիամ, հիալ.** Հայիլ, նայիլ, դիտել, տեսնալ. Հի-
ամ որ հալուում էկաւ.
- Հէրնել, էրնել, էրան անել.** Յորենը քամիին նե-
տելով՝ յարդէն զատել. Կայս էրնեցի.
- Հէվար, յէվար, էւար.** Երեկոյ, երկրագործները
վարելէ քաղելէ կը դադրին, արեւը մտնալէն
քիչ մը ետքը. Օրն յէւար է.

Հոսելի. Հեծանոց. այն փայտէ գործիք՝ որ երկար քարակ կոթ մը սւնի, եւ զլուխը ձեռքի ձեւով շինուած չորս մասնաձեւ կտրուներով, որով կը հոսեն կալը, եւ կը զսեն ցորեանը.

Հուրիկ, հօրիկ. Գուծանի կամ սայլի լծուած առաջին զոյգ եզներ.

Հուսայ, հուսայ. Հոս, հող, այսեղ, այդեղ.

Հող քարել բերան. Յոգնած ուղեւոր մը կամ երիվար մը եթէ ուսելիք պակաս անօթուծեան առթիւ հող կը ձգեն բերանը կուսեն՝ մինչեւ իջեան հասնին. իսկ առանձին հող ուսելու սովորուծիւն ունեցող ալ կայ.

Չ

Չէն, ձէնել. Չայն, ձայնել. եւս՝ ձէնել՝ հրամցունել, հրաւիրել. խնամին ձէներէինք մերը.

Չենձէնոց. Չայնիւր, աղաղակ, աղմուկ.

Չէք, ձէքիկ. Մանր, մանրուկ.

Ղ

Ղորդ. ձիշտ, ճշմարիտ. Ղորդ ասա, զո՞րդ է.

Ճ

Ճար, քար ու պրլրակ. Հին լաթ, ցնցոսիք.

Ճախր, քարի. Չարխ, անիւ. եւս՝ թել մանելու ճահր կամ ճախրակ. ճահր մանելով մեր ապրուստ կ'ընենք.

Ճախրիճալակ. Աշխարհի կամ բաղդի անիւ. վանայ Մհէրի դուռն կը բացուի Համբարձման զիշիւր, հոն է ճախրի ֆալակ.

Ճան. Վէգ. այսինքն այն ոսկոր, որ կայ մարդոյ եւ

չորրօսանեայց ոսից կրունկէն վեր , պճեղին կից . ձանը կոտրեր է . ձան կը խաղան սըղաքներ .

ձանը հուկ է . Վէգով բաղդ կը փորձեն , երբ նե՜սած ասեն ձանը կայնի այն երեսին վրայ՝ զոր կը կոչեն հուկ , յաջողութեան նշան է . բաղդաւոր մարդու համար կ'ըսուի . Անոր ձանը հուկ է .

ձապալէգիլ . Սահելով կամ որ եւ իցէ կերպով զեփնը փռուիլ բոլոր անձամբ .

ձար , հառ . Գօտի՛ բարակ թեթեւ շալէ . Մէջքդ բարակ ճարով՝ աղւոր կ'երեւիս .

ձեղլակ , երղլակ . Երկճիւղ , չաթալ . ձրղլակ փայտ ձրղլակ ձառ . ձրղլակ սար .

ձըմուռ . Եփուած հաց կը մանրեն հալած եղի մէջը կը ճմուռն կուտեն հալուայի նման .

ձըւտել . ձիւերէն բռնել երկու կտորի ճեղքել . Հաւի պէս ճըւտեցին .

ձիւ . Ոտք , սրունք . ձըւօք կը հրէ աթոռքը . ձիւս ինկաւ գուրք .

ձիժ , երժեր . Մանր տղայ . միշտ լացող , ճչացող . Եւս՝ իբր անչափահաս կամ պակասամիտ . ձրժվժոց , մանկանց աղմուկ ու լաց . ձիժ ու բիժ , օլուղ չօջուղ .

ձուք . Ողկոյգ . Եւս՝ նմանութեամբ կ'ըսուի նորահաս տղայի , եւ այլ նիւթի . Ներսէսը մութ էր ճեւացաւ . ձութ մութ մարջան զինդ ունէք .

ձարել . ձանկերով վար բերել , քաշկոտել . Ծառի պտուղները ճուփեր են . Կռուեցան՝ մազն ու մօրուրը ճուփեցին , իսկ կռուելն է կռուփել .

Մ

Մար մնալ . Չարմանքէն ապշիլ , բերանարաց նայիլ .

Մաղկաս , **մաղկատլ** . Կսկիծ , ներքին հոգ ու ցաւ
կրելով՝ սաստիկ ճխրիլ , եւ զլուինն ու անծն
երեւցնելով մունջ մունջ հառաչել .

Մաղմաղ աղօթում . Արշալոյսի բացուելու նշան .
երբ հորիզոնի խաւարը մանր լոյսեր կը ցընց-
ողէ , ինչպէս մաղէն անցած լուսոյ նուրբ
ճառագայթ . Երկինք կը մաղկացայ ալ կ'ըս-
ուի , իբր թէ խաւարը ի ցաւս եւ յերկունս
կը ծփայ երերալով .

Մայլել . Զմայլել .

Մալուլ , **մալուլաւ** . Որբի նման անսէր ու ան-
մխիթար՝ ճխուր . Զիւնը կը հալէր կաթէր
վէր մալուլ լածուն . Մարդը մալուլաւ .

Մայա ընել . Յած ձայնով երգել , խաղ ասել .

Մանգզոն . Մանգաղ փոքր .

Մաննի , **մաննուակը** . Մասանի , մասանւոյ ակն .
Կը փայլի մաննու ակը .

Մարդ մարդասուն . Մարդ եւ մարդկային սերունդ .
Մարդ մարդասունն չկար այնտեղ .

Մասակ . Էգ անասուն , իսկ յասկապէս կ'ըսուի գո-
մէշի մասակին . Խօլ եզն պառկեալ բան զՄ-
սակու . փորէն հանին շատ ճրագու . Անուանի
է մասկու կաթն եւ սեր .

Մէզար . Շալէ մեծ բողջայ , յորում հաց կը դնեն
սանին մշակաց , եւ բանջար ու այլ բաներ
մէջ դնելով կը կապեն շալակնին կանայր .
Մէզար՝ կէս գոգնոց ալ կը նշանակէ .

Մէկլար . Կը հնչուի մէյլար . ղէպ ուղիղ , առանց հանգչելու եւ խոսորելու . Դէպ Սիսինայ սար մէկլար քշեցին հասան . Մինչ իրիկուն մէկլար գացինք .

Մէկուց . Մէկանց , անմիջապէս .

Մըկայ , **հըմըկայ** . Հիմակ , այժմ . Դու գնա , մըկայ կուգամ .

Մէկէցմէկ . Մէկէնիմէկ , իսկոյն . Մէկէցմէկ մեռաւ . Մէկէսմէկ հասաւ .

Մէրանց , **մարանց** . Մօր տուն . Հարսը մէրանց տուն դարձ գնաց , կ'ըսուի . Երբ նոր հարսը առաջին անգամ փեսայի տունէն մօր տուն կը հրաւիրուի .

Մըղըլ ուսել . Կաշառք ուսել .

Մըժ . Մէգ . Մըժ ու տումանի մէջ ծածկուինք .

Մըն , **մընի** . Պիտի . Մըն սիրեմ , Մընի գայ . պիտի սիրեմ , պիտի գայ .

Մըրխօօ , **մարխօօ** , **մէրխօօ** . Թթուաշ , քաղցր թըթու .

Մըսիլ . Միսին կամ մարմնոյն փարիլ , գրկել համբուրել , շօշափել . Դէւերու մօր ծիծը մըսեց . Թէ որ իմ ծիծը չ'մսէիր . ծիծը մսել՝ ստինքը բերան առնուլ , իբր կամենասուն զաւակ որդեգրուիլ կը նշանակէ .

Մըբըբայ , **մըբըբէն** , **մուբարայ** . Ուռննոյ դալար ճիւղերէ կամ կնիւնէ հիւսուած մեծ ու խոր սալայ , որոյ ներքեւ կը զննն ամանով կերակուր եւ այլ ուտելիք . վրան ալ ծանր քար մը , որով այդ ուտելիքներ կը պահպանուին կատուներէ , մուկերէ , մանր

ճղարներէ, որք կը սլասնն եւ կը հոսոսնն շուրջը. եւ օղ ալ կը խաղայ հիւսուածքէն, որով չ'ենն աւրուիր կերակուրներ.

Մոմճան. Աշտանակ.

Մոնր. Ալթամարայ եւ Անապասաց մէջ դեռ կարգ ու աստիճան չ'առած սիրացուններուն կ'ըսեն.

Մոնծ. Մեծ.

Մոնչ. Մանչ.

Մրայ, մրիկ. Մայրիկ, ա՛յ մայրիկ. կանանց բառ է, երբ մեծ ցաւ կամ զիղջ կամ զարմանք յայտնեն. Մրի՛կ, հօրս ձեռք չ'սլազի հասաւ.

Յ

Յաւաւր. Յօգնութիւն կոչել. Յաւա՛ր արին. Յաւա՛ր կայ. Յաւա՛ր տարէք զեղը. Յաւար հասէք. Կը թուի թէ՛ աւարիչներուն գալէն կողապսելէն մնացեալ է այս բառը, զի երբ վսանգ մը պատահի թէ զեղը թէ դաշտը թէ ի ճանապարհի. մտողը յաւաւր կը կանչէ մեծ ծայնիւ, եւ ամէն լսողը կը վազէ յօգն, զի յաւար հասարակաց վսանգ կը նշանակէ ինչպէս Պօլիս կը կանչեն. Կրա՛կ կայ.

Յար, յարի, հարի. Նախդիր է, մինչեւ կը նշանակէ. Հար ես հասայ, զօղը փախաւ. Յարի քաղաքը տարան. Հարի առունը ջուր գայ, գորսի աչքը դուրս կուգայ.

Յէր. Քարայր, ժողարայ. Մհէրի յէր. Քարը շրջեց մտաւ յէրը.

Յէմեցաւ. Յամեցաւ, յուշացաւ.

Նախիր, նախրգրնայ, նախրգրնէն. Գեղին դուրս այն հրապարակը, ուր նախիրը կը ժողովուրդի ու նախրչին կը քշէ՝ ճանի արածել եւ իրիկունը հոն կը բերէ, ուր իւրաքանչիւր աղջիկ, կին, մանուկ, իր կողմն ու ոչխարը կը զատէ ճանի, հոն ծառեր եւ ջուր կայ, նախիր գալէն յառաջ կը կանխեն հոն, կը տեսնուին, կը խօսին, կը բամբասեն, կը սիրաբանեն եւլն. յայս ակնարկելով ըսուած է. նախրգրնէն ուռի ծառ, խնձոր թալիմ արի սար.

Նէնիր. Ընկերու թեամբ կամ հանդիսաւոր որսորդութիւն.

Նըխո, նըխոել, նըխուց. Ասեղով նկարէն. նկարել գոյնզգոյն. նըխշ նըխշել. քարկահով ասղէնկար ընել. նախշուն այլուխ. գոյնզգոյն բանուածքով թաշկինակ կը նշանակէ.

Նուիրակ. Վարդապետ կամ կրօնաւոր մը, որ վանքի մը կողմանէ կը շրջի Ս. մատուցելով եւ կօնդակաւ թէմական զիւղեր ծիով ու ծառաներով. որոյ պաշտօնն է քարոզել, եկեղեցեաց, ամուսնութեանց եւ կրօնական բարեկարգութեանց հսկել, եւ վանքին սահմանեալ պրօզդին, մատաղ, եւ այլ նուէրները հաւարել. նուիրակն առաջին ու բարձր պատիւն ունի որ եւ իցէ գեղին մէջը, զիմաւորելով կ'ընդունին զինքը, եւ զլուխ բանալով մէկիկ մէկիկ աջը կը համբուրեն, վերին զլուխը կը բազմի.

նուիրակը կը մեծարուի քրդերէն եւ երկրի
պետերէն՝ իբրեւ շրջող առաջնորդ :

Շապիկէ անցունել . Երբ օտար տղայ մը որդեգրեն ,
մայրագրին շապիկի տակէն կը մտնայ՝ օծի-
քէն վեր կ'առնեն . իսկ երբ հասակաւոր է,
մայրագրին շապիկը կը հագցունեն անոր կը
հանեն, որով կը համարուի իբր հարազատ .
Թագուհին իր շապիկէն անցուց պստիկ Միր-
զայի բերած աղջիկները .

Շաւեռ . Զուժակ , քէմէնչէ . Շաւեռ քաշող . քէմէնի
չալող .

Շրջուկ , շրջոնիք . Թէրս դարձած . Վերաւկուն շր-
ջոնք հագեր էր . Եւս՝ երեսը շրջուկ . երես
դարձուցած , սխրահող .

Շրբաք . Պատշգամ , քօշկի երեսքաց .

Շընիկ , շինիկ . Գեղի չափ կամ կօտ ցորենույ ,
գարույ ելն .

Շիլայ . Կարմիր ներկած կտաւ . Եւս՝ լափայ , եղով
ու ծաւարով եփուած .

Շուռա , շուռաջի . Ժողովք , ժողովական , խոր-
հրդական .

Շուր գալ , շուրջ գալ , ժուռ գալ . Շրջել , պտոյտ
ընել .

Շօր . Աղի . Շօր գօլ . աղի լիճ .

Ո

Ուռց . Անուխի հոտով ու անոր տեսակէն մանրամուկի
խոտ դաշտային ու լեռնային , գոր թանա-
պուրի եւ պանիրի մէջ կը դնեն . այլ է դաղձը .

Ուռել ետեւէն. Մեծ արագութեամբ վազել փախ-
չողի մը ետեւէն հասնելու. որ կ'ըսուի նաեւ՝
Լարել ետեւէն .

Ոփ . Այն լճակն կամ աւազանն՝ յոր կը ժողվեն փոքր
աղբերց ջրերը՝ օրերով եւ ժամերով , որոյ
յատկը բերանածեւ ակն շինած են եւ զայն
կը կալնեն (գոցեն) երկայն փայտ մը իջե-
ցնելով աչքը , ու կը թանան՝ դուրս քաշելով
զայն . ուստի առումը առատ ջուր կը հոսի
արեւն ու այգին ջրելու . Ոփը գոցող ու քա-
ցող փայտը կ'անուանեն տփ կամ տփան .
Արճիշոյ կամ Քաջբերունեաց մէջ Մեծօփայ
վանքը , իւր անունը աստի առեր է .

Ողեայ, ֆորձանք .

2

Չաղա . Բալուայ գաւառին մէջ Հայք Չաղա կը կո-
չեն մայրը .

Չափալ . Անպէտ , աղտոտ , փինթի . Հարամ չափալ .
մէկը արհամարհելու համար կը զորձածեն

Չալաղան . Չայլազ . ցին թռչուն .

Չոզ , չոզել . Ծունկ , ծնկածալ նստել . կ'ըսուի նաեւ
ծնկերուն . Ամբը չոզեր է վրը դաշտին . Ծունկ
չոզեր Արիւն էլաւ հար չոզերը .

Չում , չուր , չուրմի Մինչեւ , մինչեւ որ .

Չուռ . Երկայն բուրդ ունեցող այժ . Թիվթիվ .

Չորս սակել . Չորսի ծալել . Չորս սակեց Սիամանդոն
իւր արան , եւ Խճէզարին նստեցուց վրան .
Թելի կամ չուանի համար ալ կ'ըսուի՝ երկ-
սակել , չորսակել եւլն .

Պառեկ, **Կոնակ**, մէջքէն վեր ուսերով մէկտեղ .
Բեռը դրին պառեկ . Պառեկը զարկեր է .
ծառին՝ նստեր էր . Դեռ իմ պառեկ գետին
դրողը իր մօտից չէ ծներ . որ կը նշանակէ
ոչ ոք կարող է զիս պարտել , անյաղժեկի եմ .
Պառեկի վրէն պառկած էր .

Պարբկ, **բարիկ** . Հրեղէն կամ օղային ոգիք .

Պալ . Քարերու մեծամեծ կտորներ . Փայտաս ու թի
բերէք . Պալեր ու զընարներ շըռջեցէք . Խըջէ
զարէն ու Սիամանդօն մէկտեղ թաղեցէք .

Պէտ . Խոշոր , մեծ . Ձէթ ու պէտ . մանր ու խոշոր .

Պրիմքսած . Պահուքսած .

Պըտոսք , **պըտոսել** . Պտոյք , շրջել , շուրջ գալ .

Պնտուկ . Ֆընտըղ , կաղին .

Պօրոն . Խոյ կամ վայրի ոչխար . Որսորդ պօրոն մի
զարկաւ .

Պօհ մի . Պահ մի , քիչ մը ժամանակ . Պօհ մի լացին
զինքը . Պօհ մի կեցանք ու ելանք .

Ջէրկայ , **ջէրգէն** . Շարք , տղ . Խորոսիկներ իմ ջէր-
գէն , իմ շարքին . Ջէրկայ մը զիր գրեց . Ջէր-
գայ ջէրգայ զօրքեր անցան .

Ջ

Ջնջխել . Ջախջախել . Ինկաւ մէջքը ջնջխաւ . Գը-
լուխ ջնջխեցի .

Ջրսրկուր . Տիկերով ջուր կրող՝ դաշտի մշակաց ,
հնծողաց . Եւս՝ ջրուր , արտ ու այգի ջրող ,

Ջոչ , **ջոջ** . Մեծ . Ջոջոյ , մեծ մայր , մամ .

Ջարել , **նուպել** . Փորձել . Ուժը ջըռքեց . Միսքս
կը ջըռքես .

Ռ.

- Ռասս**, **րասսի**. Դէպ ուղիղ, ճիշտ. Գացի, ծիաւոր մը ռասս էկաւ. Բասսին աստ ի՞մալ եղաւ.
- Ռօմի**. Քրդու ցեղ կամ ազգ՝ Կորմանճի ըսուած, որոց սովորութիւնն է չ'աշխատիլ, այլ իբրև ազնուական՝ ծի, զէնք ունենալ, շրջել, կռուիլ եւ ժողովրդեան վասակն ուսել.

Ս

- Սէյիւր ընել**. Հմայել, կախարդութիւն ընել. Կարմի դէւը սէյիւրով եղաւ հողէ բլուր.
- Սէպել**. Նետել, ձգել. Տանիքէն սէպեց վար. Երեսէ սէպեր զիս.
- Սեւ զայ**. Անէծք է. Սեւ զայ վրադ. Սեւ զայ աղջկան հալին. իբր սուգ, սգաւոր լինել.
- Սըպնել**. Սպանանել. Կ'ուզէր զմարդ սըպնէր, կնիկն առնէր.
- Սըռ**. Գաղսնիք, գաղսնարուես, հնարագիտութիւն.
- Սիրսը կպաւ**, **Սիրսը սիրեց**, **սիրահարեցաւ**. Ովանի սիրսը կպաւ Շուշանին.
- Սիրող**. Սիրահար, սիրոյ յարաբերութիւն ունեցող. Մեր սիրող ունինք, որոյ արսին վարդ ու ռէհան կայ բուսած.
- Սուզակ**. Հագուստի թեւերուն եւ օծիքին բերանը կարուած խարջ, դայթան եւ այլեւայլ զարդօղակ. Ինչ սէր կայ դրէք սուզակ. Ինչ անոյշ բաներ կան՝ ըրէք կօճակ.
- Սփաք եղնիլ**. Համազուիլ, հանդարտիլ. բնակութիւն եւս հաստատել.
- Սօնէ**. Սօնրայ, յետոյ, վերջը.

Սար ու բար , սարբար , սէրբար . Բեռը բառնալէն զկնի եզին կամ գրասին վրայ , երկոյ հակի մէջսեղ թեթեւ բեռ մ'ալ կը դնեն՝ սարբար . որ բեռան վրան ըսել է . Բարձ զԽօլօն (եզն) , զարկ սար ու բար .

Վ .

Վազան . Արագոսն . Այս անուն կու տան նաեւ բարակ շան , թագի .

Վաք , վաք դէզ . Վաք կ'ըսեն ջաղցի ջրոյ մեծ խողովակին , եւ վաք դէզ՝ այն բարձր դիրքին ուր հաստատած է վաքին վերին գլուխը . այդ դիրքը սովորաբար զուարճալի է առուի պսոյսներով եւ շրջապատ սնկուած ծառերով , ուր կը նստին զքօսանքի եւ զովանալու համար ամրան տալին .

Վարաց . Դալար փայտ բարակ , որով եզն կամ այլ անասուն կը վարեն զարնելով . չուպուխ . մարդ ծեծելու ալ գործ կ'ածեն . Քաշեց կաղնի վարոց քօքէհան , հասաւ տուեց կնկայ ջանը . որ ըսել է արմատէն խլեց կաղնի վարոց մը , եւ անով կնիկը չարաչար ծեծեց .

Վալ վալուն , վուլի վուլի , վրլ վրլուկ . Աղաղակ աղմուկ ծայնից .

Վերդիր ընել , վերցից դրից . Խորհել , թեր ու դէմ խօսելով որոշումն ընել .

Վեր , վր . Ի վերայ , վրայ . նախդիր՝ երբ խնդրէն առաջ ըսուի . Վեր քաղքին . վր գլխու .

Վէր . Վայր , վար , ցած . Զրհորհը վէր ինկաւ .

Վէրու եզն . Վայրի եզն .

Վ. Էրու ոչխար. Վայրի ոչխար . էրէ վայրի .

Վ. քծալ , Գրծալ , ճչել , մեծ ձայնով գոչել .

Վ. քծան . Չայնեղ .

S

Տաղաւար , տաղաւարիկ . Եղէգնեւրով կամ անտառի մացառներով շինուած փոքրիկ տնակ , գուշիպէ . Հովիւք կամ սեխ մշակողք կամ արտի ու այգիի պահապանք տալ եւ թօն օրերու համար կը կառուցանեն փոքրիկ տաղաւարիկներ , ուր կը տաղաւարին , տեղաւորուին , ու աշունը կը քակեն . Իսրայէլացւոց տաղաւարն ալ եղէգնով շինուած առ ժամանակեայ տնակներ էին անապատին մէջ , որոյ օրինակ ցարդ կ'ընեն Հրէայք . Հայոց տաղաւարի տօնն ալ նոյնն է , զի Վարդավառին , Աստուածածնին եւ Ս . Խաչին տօներուն ժողովուրդը մեծ բազմութեամբ վանքերը կ'երթան ուխտ ու մատաղ ընելու , եւ այդպէս առ օրեայ տաղաւարիկներ կը կազմեն , երբ սննեակներ չ'բաւեն կամ ծառերու հովանիք չ'լինին , որպէս կ'ընեն Մշոյ Ս . Կարապետի վանքը , եւ տօնը անցնելէն զկնի կը քակեն . Այս իմաստով է Եզեկիայի աղօթքի մէջ . Մեկնեցաւ յինէն հոգի իմ որպէս զայն որ քակէ զտաղաւար . Այլուր եւս՝ Իրեւ զտաղաւար Սեխնեաց . Արասցուք երիս տաղաւարս . որ չէր նշանակէր վրան , այլ Ս . Պետրոս Իրեւ ձկնորս , զիսէր պատրաստ քարերով , խոտերով կամ եղէգով ու մացառով տաղաւար կառուցանել , զոր ունին եւ ձկնորսք .

- Տաւար** . Ընտանի անասունը , կով , եզն , գովէշ , այծ ու ոչխար եւլն . Ընծըկի տաւար մը տուեցէք երթամ որսի . հեծնելու ծի , ջորի-եւն . կը նշանակէ .
- Տալ ու առնել , տուիմ ու առիմ , չափել ու չափուիլ** . Կը նշանակէ ձակասամարտիլ , գօտեմարտիլ , հարուած տալ ու առնուլ , ոյժ փորձել .
- Տափ , դափ , տափածող . Տէֆ , տէֆչի , տէֆ չալող . Տեղ , տեղեր .** Եամախ . անկողին . Տեղը ձգեմ երթաս պառկիս . Տեղերը վերուցէք , տունը աւելեցէք . Իզայ պառկի զումաշ տեղերով .
- Տխմար , քխմար .** Տղայ , անչափահաս . խելահաս չեղած . Մեր թխմարները ո՞ւր են . Թաղի տխմարներ զնացին վանք . Տասն եւ հինգ տարու տխմար մի է .
- Տեղնըցտեղ , տեղնատեղ .** Եղած տեղ , ամենայն ճշդութեամբ . Տեղնցտեղ ինկաւ մեռաւ . տեղնցտեղ ասաց կամ կատարեաց .
- Տղաբեր , տղամէր .** Մանկածին կին , կամնասուն տղայ ունեցող մայր . Տղաբերը մինակ մի ձգէք . Տղամէր է չ'մեղադրուիր . նորածին կինը կը կոչեն ծննդական . Էկաւ տունը ծննդականին . խաչն աւետարան դրին զլսին .
- Տունիկ , տօնիկ .** Թանձր բաղարջ հաց . սովորաբար ջաղացքները կ'եփեն .
- Տուրիկ .** Բուրդէ հիւսուած կամ կապերտի կտորէ կարուած տուրակ , չանթայ , զոր հովիւք եւ որսորդք կը կախեն պարանոցէն վար անթատակը , յորում կը դնեն ծաղիկ , աղ , հաց , դա-

նակ, կապ ելն. առ ձեռն պիտանի բաներ :
Ուղեւորք եւս գործ կ'ածեն , շքեղ եւ անշուք
սեսակներ կան . իմ ծոցը հովուի տուրիկ կը
նմանի , ամէն բան կը գտնուի .

Տէլ, դէլ. Դեռ . սակաւին . Տէլ չէր լուսցեր .

Յ

Յըփնել. Սըփռել , ցրուել . Կորեկ ցփնեց , վառեկն
կտուցով կերաւ .

Փ

Փարք. Բացուած ծաղկի կամ վարդի թերթ . Փարթ
մի փրթուց քաւուր վարդէն . Համասփիւռ
ծաղիկէն փարթ մի կեր կ'առողջանաս .

Փէլք, փէլեւ. Փայլք , փայլել . Կը փէլէր մաննուակէ .
կը փայլէր մասանւոյն ակն .

Փլեց. Փլցուց . քակեց . Բեռները փլեց դուռը . Բեռ-
ները քակեց կամ վար առաւ դրան առջեւը .

Փոծիս, բոծղ. Գերանդիով խոս կամ ցորեն հնծե-
լուն , ուրիշ մէկն ալ լայն սանդրի նման
փայտէ գործիքով կը ժողվէ հնծածները խո-
ռոմ ընելու համար . այս է փոծիս .

Ք

Քապ քապ. Մաղով կամ քթանով հիւսուած կօշիկ,
որոյ տակը կարճ բայց լայն զլիսով մանր բե-
ւեռները կը շարեն . այս բեւեռն առանձինն
եւս քապ քապ կ'ըսուի .

Քարջիւն. Վայրի տանձ , ցամաք եւ տաք համ մը
ունի . Ծառն կ'ըսուի քարջենի .

Քաջ Անեղեղեղ զօրաւոր ոգի . որ կը բնակին ա-

ւերակներ , քարայրը . ամայի սեղերը եւ լճերու մէջ .

Քար , **քար ու քրտալ** . Վաստակ , շահ ու աշխատանք .
Օղուղ դատէ , դատէ , քար արա .

Քաւոր . Պսակի ժամուն հարսին եւ փեսային զխտուն վրայ խաչ բռնող . որ եւ նշանդէսին եւ հարսանեաց եւ հարսնառին ասենը մեծ պաշտօն ունի , բոլոր հանդէսը եւ արարկղուծիւնք իր հրամանաւ կը լինին , եւ որ ընծաներ պիտի տայ հարսին ու փեսային , եւ փոխադարձ կ'ընդունի . ամէն խօսք , հարցմունք , յարգանք , մաղթանք նախ քաւորին կուղղուին . հաւասար է քաւոր կինն՝ կանանց հանդիսին մէջ . Վարձք կատար , քաւոր աղայ , Կենդանութիւն քաւոր աղայ . Վեր հըրամեցէք քաւոր աղայ . Մշեցիք տղայ մկրտելուն կնքահայր եղողին . Քապապ , կնքապապ . կ'ըսեն . իսկ քանի մը գաւառներ սոսկ քաւոր կանուանեն իբր կնքաւոր .

Քիսնալ , **քիսալ** . Դպչել , դպալ . Քարը զարկի քիսալ աչքը .

Քնքել . Կտուցել , կտուցով զարնել կամ վերցնել .
Չայլաղան քնքեց զմիսն ու թռալ .

Քոխ , **քօխիկ** . Մէկ մարդ նսելու չափ փոքրիկ տուն , տնիկ .

Քուղայ . Չաղացքի քարէն վեր հաստատուած ձագարի ձեւով փայտաշէն ամբարը , յորմէ ցորենը կը թափի եւ կ'աղցուի .

Քռայ . Քարուտ տեղ , ուր եւ անհարթ քարերով լի .
Քար ու քռայ էր ճամբան . Մանզկերտու

բռնն զողեր բռնեցին զմեզ .

Քրքուն. Սասիկ բարկութենէն, նեղսրդութենէն,
առ կասաղութեան. էղ մարդ իր քրքուն զիւր
միս կը խածէր .

Քօֆէիան. Արմատէն հանած, արմատախիլ. Քօֆէ-
հան կաղնի վարոց .

